magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1990

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 10 (283) octombrie 1990

SUMAR

• **I. Lupaş — izvorul drepturilor noastre... 2** • **21-22 decembrie 1989 — secvenţe clujene... 3** • **Dobrogea, vechi pămînt românesc:** Constantin C. Giurescu... **6** • **Sf. Gherman din Dacia Pontică:** Antonie Plămădeală... **9** • **Cronica paralelă moldo-muntеană:** Gabriel Ştrempel... **12** • **Negustorul englez Thomas Thornton în ţările române:** G. Potra... **16** • **1866-1877. Scene de viaţă românească:** Dan Berindei... **19** • **Din vremea cînd se pregătea Marea Unire:** G.T. Kirileanu... **24** • **Statuile dispărute ale Capitalei:** Nicolae Anderco... **31** • **„Alba Iulia", supravieţuitorul Mării Negre:** Nicolae Koslinski... **33** • **Repudierea unui „act de violenţă criminală":** Eugen Preda... **36** • **1941-1944. Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite... (VII):** Andrei Şiperco... **43** • **1940. Anglia — singură în faţa lui Hitler:** François Bédarida... **47** • **Praga, 27 mai 1942 — omul de fier al lui Hitler este lichidat:** Alain Decaux... **51** • **Alpii — un teatru de luptă uitat al celui de al doilea război mondial:** Jean Mabire... **57** • **Fuga de sub escortă... 63** • **Cu ministrul de interne... la interne:** Andrei Ciurunga... **65** • **Constantin Stere — în pragul unui deceniu infernal:** Z. Ornea... **67** • **11 iunie-21 septembrie 1898. O sută de zile care ar fi putut schimba soarta Chinei:** Ana Budura... **71** • **În Bucureşti, acum 50 ani... 76** • **Tucidide — între Atena şi Sparta:** Claude Mossé... **81** • **1918. Ultimele zile ale ultimului ţar:** Edvard Radzinski... **87** • **Cărţi sosite la redacţie ... 92** • **Rebus istoric... 93** • **Istorie... modă... şi zîmbete... 94** • **Dialog cu cititorii... 95**

COPERTELE NOASTRE

① ④ Castelul Peleş — loc de desfăşurare a multora dintre evenimentele şi întîmplările consemnate de G. T. Kirileanu în însemnările sale inedite — fusese confiscat de dictatura ceauşistă. Revoluţia română din Decembrie 1989 a reintegrat acest monument istoric circuitului cultural, naţional şi internaţional; ① Vitralii din sec. XVI-XIX; ④ Imagine de ansamblu a Castelului Peleş (sus) şi unul din interioarele sale (jos) **(Din vremea cînd se pregătea Marea Unire,** p. 24)

② O porţiune din coridorul care leagă Muntele Longevităţii şi Lacul Kunming în Palatul de vară din Beijing, renumit complex arhitectural construit în anii 1885 şi 1895 din banii destinaţi iniţial creării unei flote militare (sus); împărăteasa Cixi (dreapta) şi împăratul Guangxu (stînga) în costumele de ceremonial **(O sută de zile care ar fi putut schimba soarta Chinei,** p. 71)

③ Piese din colecţia practic necunoscută pînă acum a celei mai vestite familii florentine **(Comori redescoperite,** p. 80)

I. Lupaş — Izvorul drepturilor noastre

Viaţa noastră pămîntească mai este stăpînită de-o treime, căreia de asemenea în fiecare zi şi în fiecare ceas trebuie să-i dăm cuvenita îngrijire şi jertfă. Nu jertfa fumului de tămîie, nici jertfa laudei, ci jertfa curată a muncii roditoare şi cinstite, jertfa simţirii şi, dacă s-ar cere, chiar jertfa vieţii noastre.

Această treime puternică şi sfîntă, care a dat strămoşilor noştri tărie să poată înfrunta toate viscolele şi răutăţile vremurilor de urgie, este: *limba, legea* şi *moşia*. Pe legătura trainică a acestor trei puteri mari şi neînfrînte s-a întemeiat în lungul şir al veacurilor grele întreg traiul din trecut al neamului nostru şi tot din această legătură aşteptăm pe seama noastră şi a urmaşilor noştri un viitor mai senin şi mai fericit de cum ni-a fost lungul trecut învîforat. Pe treimea aceasta de puteri va trebui să se înalţe, o dată şi o dată, cetatea măririi, clădirea biruinţei, care va aduce întruchiparea în fapte a tuturor darurilor sfinte din cari s-a ţesut pînă acum şi se ţese şi azi viaţa sufletului nostru.

Limba românească este viaţa neamului nostru.

Legea românească a fost totdeauna şi va rămîne pentru toate vremurile tăria noastră.

Iar moşia strămoşească este izvorul drepturilor noastre şi temelia de căpetenie a traiului nostru în această lume pămîntească.

Iată pentru ce trebuie să ţinem cu sfinţenie la aceste trei lucruri, să le îngrijim, să ostenim, să jertfim pentru ele.

Din vremurile cele mai depărtate şi pînă azi, atîtea rînduri de strămoşi ai noştri au luptat lupte crîncene, au pătimit cazne crude şi îmbrînciri de tot felul, dar n-au lăsat niciodată să li se înstrăineze această treime de comori sfinte şi nedespărţite. De cîte ori duşmanii, de a căror mul-

ţime n-a fost scutit niciodată neamul nostru, au încercat să se apropie cu vreun gînd păgînesc de una dintre aceste comori, totdeauna braţul înarmat al celor porniţi spre ucideri şi despoieri a trebuit să se izbească de zidul puternic al piepturilor româneşti, în cari ardea focul sfînt al dragostei de limbă, lege şi moşie strămoşească.

Trebuie să luăm cu toţii pildă din vitejiile înaintaşilor noştri şi să ne dăm toată silinţa ca să apărăm şi noi cu aceeaşi vrednicie *avutul strămoşesc* faţă de oricine s-ar cerca să ne ştirbească o părticică cît de mică din el. Căci nu ne este iertat a suferi ca alţii să ne micşoreze moştenirea strămoşească. Dimpotrivă, cea mai sfîntă datorie a oricărui bun român e să sporească această moştenire pe seama urmaşilor.

Oricînd s-ar ivi ceasuri grele şi zile de cumpănă, totdeauna să fim gata, unul ca altul, a întîmpina orice primejdie şi a înfrunta orice ameninţări ar veni asupră-ne, pentru apărarea acestei treimi: limbă, lege şi moşie [...].

Pămîntul pe care l-au stăpînit veacuri îndelungate atîtea rînduri de strămoşi şi strămoşi ai noştri, acest pămînt framîntat în sînge şi lacrimi este cel mai scump pentru toţi fiii neamului românesc. Toţi ne simţim legaţi de această moşie strămoşească prin legături trainice şi rădăcini adînci.

Şi e lucru firesc să fie aşa. Căci „e legat prin sînge pămîntul de popor".

Cîte doruri tainice, cîte amintiri mişcătoare, cîte lucruri sfinte nu ascunde pentru noi toţi această glie strămoşească.

Întreagă povestea neamului ni-ar putea-o deslui, dacă ar avea grai să cuvînteze codrii cei bătrîni ai muntelui care, înainte de-a ne fi hotar de despărţire, graniţă împietrită, a fost leagănul ocrotitor al nostru, al tuturor românilor. Şi freamătului lor de poveste i-ar putea ţinea isonul murmurul văilor şi al rîurilor, în preajma cărora ne-am statornicit aşezările noastre pe întreg cuprinsul moşiei strămoşeşti.

Am putea afla atunci din această poveste mulţimea cea fără de număr a suferinţelor, opintirilor şi jertfelor, cîte au dus înaintaşii noştri pentru păstrarea şi sporirea acestei moşii, peste care au trecut într-o mie de ani o mie de primejdii.

Prin vîrtejul furtunos al celor mai cumplite vremuri s-au putut strecura strămoşii noştri numai prin cele mai încordate lupte şi prin cea mai neclintită vitejie. Veacuri întregi n-a slăbit din mîna lor vînjoasă spada, căci trebuiau să alerge în orice clipă la hotare, să înfrunte duşmanul care venea cu gînd de cotropire.

Şi de nenumărate ori îl înfruntară. S-au lărgit atunci hotarele moşiei. Iar ce au cîştigat cu spada luptătorii cei vrednici au statornicit în stăpînirea noastră plugarii cei harnici, împlîntînd plugul în brazdă şi făcînd să verse ogoarele întinse toată roada şi belşugul lor dătător de viaţă şi tărie. ■

(Fragmente din lucrarea *Temeliile traiului nostru*, Sibiu, 1912.)

Pentru o arhivă a Revoluției

„Ieri [22 decembrie] a fost ziua de glorie a Clujului, după noaptea de coşmar în care focurile de armă ne-au ameninţat speranţele de linişte. Mii de oameni, muncitori, studenţi, copii au venit cu toţii la locul martiriului din Piaţa Libertăţii, într-o ordine desăvirşită, scandind «Jos ceauşescu», «Vrem libertate», «Timişoara nu uita, Clujul e de partea ta», «ceauşescu nu uita, va veni şi ziua ta», «Jos guvernul». Pe o pancartă albă era scris cu roşu: «Fără violenţă». Mulţimea scanda «Armata e cu noi». Grupuri adunate în faţa Librăriei Universităţii l-au primit cu aplauze. A fost începutul pelerinajului prin Piaţa Păcii, din nou Piaţa Libertăţii, Piaţa Mihai Viteazul, Piaţa Victoriei, mai precis Catedrala ortodoxă. Aşa a început drumul care ne-a dus la libertate, la înlăturarea sentimentelor de teamă şi ruşine".

Am citat din Adevărul în libertate, anul I, nr. 1, din 23 decembrie 1989, publicaţie clujeană apărută a doua zi după victoria revoluţiei populare din decembrie 1989 (chiar în după-amiaza de 22 decembrie a apărut şi o altă gazetă Clujul liber). Revoluţie în care, alături de Timişoara — oraşul-erou în care s-a aprins scînteia revoltei —, de Bucureşti, Sibiu, Braşov şi multe alte oraşe ale ţării, Clujul a înscris, la rîndul său, momente eroice.

Momente pe care încercăm să le reconstituim, în cele ce urmează, prin intermediul evocărilor unor participanţi, făcute încă în zilele fierbinţi din decembrie 1989-ianuarie 1990, în ziarul mai sus amintit, precum şi în alte publicaţii clujene ori cu diferite prilejuri.

Este drept, spre deosebire de oraşele mai sus amintite, la Cluj, desfăşurarea revoluţiei propriu-zise a avut loc pe o arie mai restrînsă (principalele evenimente s-au petrecut în Piaţa Libertăţii) şi o perioadă limitată de timp — din după-amiaza zilei de 21 decembrie, pînă în zorii zilei următoare. Dar dramatismul acestor evenimente a fost de netăgăduit.

21-22 decembrie 1989:

SECVENŢE CLUJENE

Semnalul revoltei a fost dat, ca şi în alte centre ale ţării, de mitingul de „condamnare" a evenimentelor de la Timişoara, organizat de autorităţile ceauşiste. Muncitorii, tineretul universitar au transformat această manifestare într-una net antidictatorială, manifestîndu-şi năzuinţele de democraţie, libertate, demnitate umană.

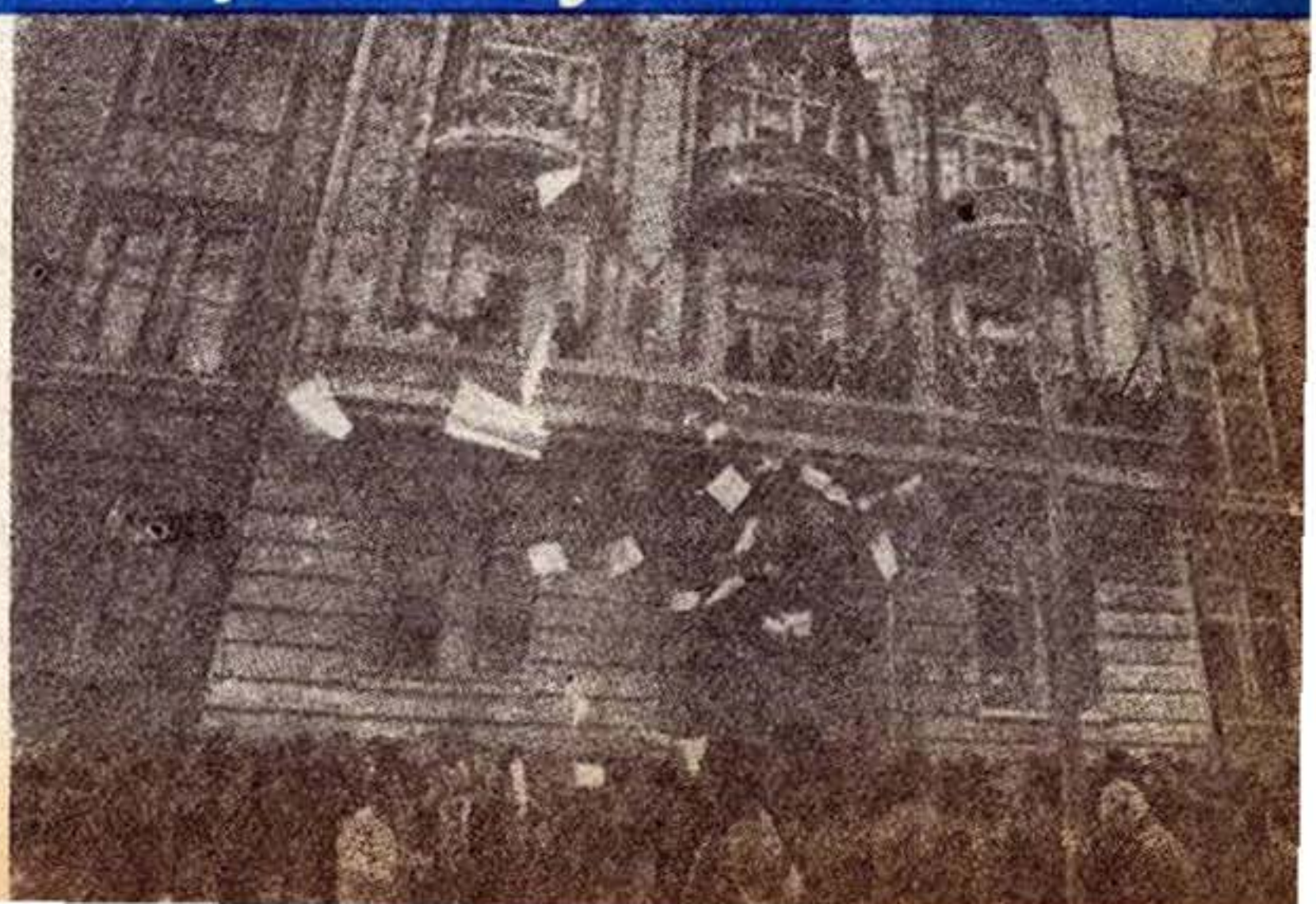

Cluj, 21-22 decembrie 1989: sus: „Fără violenţă" a fost deviza sub care au luptat tinerii clujeni, asemeni celor din Timişoara, Bucureşti, Sibiu, Braşov, Constanţa ş.a. pentru răsturnarea dictaturii ceauşiste; mijloc: Librăria Universităţii (la etajul clădirii, redacţia revistei Tribuna*) în ziua de 21 decembrie; jos: „dictatura a căzut"; de la balconul „judeţenei", entuziaştii participanţi anunţă vestea căderii fostei dictaturi (Foto, Ovidiu Guran)*

În ziua de 21 decembrie, muncitori și ingineri din Combinatul de Utilaj Greu (C.U.G.), „Tehnofrig", „Metalul Roșu", „Sinterom", I.M.M.R., Fabrica de mașini de rectificat, din alte unități industriale, studenți din Centrul Universitar Cluj au ieșit neînarmați în stradă, pentru a-și revendica dreptul la demnitate umană, pentru care mulți au fost nevoiți să plătească cu viața. În ziua de 22 decembrie, jertfa lor de sînge a fost răscumpărată prin triumful libertății.

Au fost unsprezece

Prof. Ioan Deac: „Joi, 21 decembrie 1989. Plutea în aer speranța, aproape certitudinea, că dictatorul își trăiește ultimele ore. Călin Nemeș făcea propagandă de la om la om, pentru un miting la ora 15, promițîndu-ne că vine și C.U.G.-ul. La ora stabilită, ei cu încă șase persoane erau pe locul stabilit, din Piața Libertății. Ne-am mai alăturat alți patru. Cu totul unsprezece. Cei de la C.U.G. nu mai ajungeau în Piața Libertății. Atunci (cca. ora 15.15) a venit un milițian și ne-a somat să circulăm. «Sîntem împotriva circulației», a spus Călin și a început pledoaria sa către spectatori. Noi am început să strigăm lozinci anticeaușiste și să cîntăm Deșteaptă-te române. Încet-încet grupul nostru creștea. Ajunsesem aproximativ cincizeci de persoane. Văzînd că forțele apărute pentru menținerea «ordinei» nu vin spre noi, am hotărît să mergem noi la ei.

Eram, totuși, o mînă de oameni. Călin Nemeș a luat fularul, avea un fular alb, care simboliza libertatea, și s-a dus în fața soldaților. Aceștia, în grupuri de cîte 10, se postaseră la fiecare intersecție, interzicînd accesul la fiecare intrare în piață. Mai întîi, Călin Nemeș s-a urcat pe o mașină și a început să strige: «Oameni buni, am o fetiță de doi ani și nu mi-e frică, de ce nu vreți să mă ajutați?». Apoi, s-a oprit în fața trupelor înarmate, s-a descheiat la cămașă și a zis: «Trageți în mine»".

„Le vom păstra vie memoria"

Dar iată desfășurarea acestui episod povestit chiar de către Călin Nemeș, de la Teatrul Național din Cluj: „Eram în fața Librăriei Universității, înspre parc, împreună cu prietenul meu Lucian Mateș — tînăr artist plastic ce ar fi avut un mare viitor, dar iată a fost omorît de ticăloși. Ni s-au alăturat Radu Negru, alți cetățeni, din ce în ce mai mulți, dar eu simțeam că trebuie să facem ceva pentru a anima mulțimea, pentru a o îndemna să prindă curaj, să le piară frica ce ne-a paralizat un sfert de veac. M-am așezat în genunchi și i-am implorat pe cei ce stăteau pasivi, pe trotuar, să urmeze poporul. Între timp au venit cei înarmați în zona Agenției de voiaj și, la ordin, au încărcat pistoalele-mitralieră. Atunci eu, pentru a ajuta mulțimea să nu intre în panică, mi-am dezgolit pieptul și am strigat să tragă, îndreptîndu-mă spre conducătorul lor. Acesta încerca să-și scoată pistoletul, însă eu l-am prins de guler și, apoi, ne-am luptat pînă cînd, la un moment dat, am căzut amîndoi în stradă. Atunci s-a tras și asupra mea și am rămas acolo în stare de inconștiență. Cînd mi-am revenit și mi-am dat seama că trăiesc, deschizînd cu grijă un ochi am constatat că zac pe burtă, în mijlocul străzii, însîngerat, și că pe străzile Napoca și Universității se află forțe de «ordine» gata la orice, n-am mișcat, știind că orice semn ce le-ar fi dovedit că mai sînt în viață ar fi fost fatal pentru mine. Atunci a venit Salvarea... salvatoare cu adevărat... Mulțumesc minunaților cadre medicale de aici, în frunte cu profesorul G.N. Ionescu, care au fost alături de noi, răniții, din primele clipe, făcînd totul pentru a ne salva viața. Din păcate pentru unii, intervenția lor plină de dăruire, a fost tardivă. Le vom păstra vie memoria, ca unor adevărați eroi".

Mii de muncitori în marș spre oraș

Dar ce se întîmplase la C.U.G. Iată relatarea lui Sever Mitrea, maistru la amintita întreprindere. „În ziua de 21 decembrie 1989, în jurul orelor 12, am participat, ca majoritatea muncitorilor din schimbul nostru, la urmărirea emisiunii televizate a mitingului organizat la București, de dictator, pentru «condamnarea» evenimentelor de la Timișoara. În continuare, pînă la terminarea programului nu a avut loc nici un incident, dar la ora 14.00, la plecarea din schimb, în fața porții nr. 1 un grup mare de muncitori a blocat plecarea tramvaielor spre oraș. După aproximativ 45 minute, timp în care s-au adunat cîteva mii de muncitori, am pornit spre oraș, pe jos, urmați de tramvaiul în care se urcaseră mulți dintre colegii noștri. Țin să subliniez că demonstrația a fost neorganizată de cineva anume, muncitorii hotărînd, instantaneu, să-și exprime protestul față de acțiunile sîngeroase ale autorităților, împotriva demonstranților pașnici de la Timișoara.

Pe traseu, grupului nostru de demonstranți, numărînd, cum am spus, cîteva mii de oameni, i s-a alăturat o mare coloană de muncitori de la F.M.R., „Sinterom", și de la alte întreprinderi din zonă, scandînd pentru Timișoara și pentru libertate. Pe traseul parcurs, pe linia tramvaiului (B-dul Muncii — Oașului — Piața Gării — Podul Horia) am fost întîmpinați de cordoane de armată, organizate în mai multe baraje. Primul baraj a fost pe B-dul Muncii, în apropiere de Terapia, unde am trecut fără a fi opriți sau somați. Al doilea baraj a fost la blocurile IRIS, unde un ofițer a avut un schimb de cuvinte cu demonstranții, încercînd să ne determine să plecăm acasă cu autobuzele ce ne erau puse la dispoziție. Am refuzat, arătîndu-le că, după părerea noastră, menirea militarilor este să apere țara, nu să împiedice manifestația unor oameni pașnici.

Apropîndu-ne de gară, am fost anunțați că pe Podul Horia se află tancuri și militari înarmați; cei ce veneau din sens opus, ne rugau să plecăm, deoarece — ziceau ei — se va trage în oameni. Am continuat însă să înaintăm, strigînd lozinci pentru Timișoara și împotriva dictatorului. Cînd ne-am apropiat de intersecția de la Hotelul Astoria, în jurul orei 16.00, am fost somați să plecăm acasă, după care a răsunat o salvă de avertisment, apoi încă una... și alte focuri... Am simțit o durere ascuțită în coapsa de la piciorul drept, cîțiva dintre colegi, ajutîndu-mă, într-un moment de liniște, să ajung la spitalul cu plată de pe strada Mițoasă. Aici, am fost întîmpinat, de medici are mi-au dat primul ajutor și mi-au extras glonțele care se oprise în coapsă. Apoi, tot cu ajutorul altor oameni, am fost dus acasă, medicii sfătuindu-mă să nu apelez la Salvare ori să plec la spital. Am stat acasă pînă pe data de 23 decembrie 1989, dimineața cînd am plecat la Spitalul clinic nr. 3, de pe strada Iașilor, unde mi s-a pus diagnosticul «plagă prin împușcare coapsă picior drept». Am urmat tratament ambulatoriu pînă pe data de 17 februarie 1990, păstrînd glonțele, pe care l-am predat organelor de la Procuratura militară Cluj, în vederea cercetărilor".

„Bucuria supremă ce mi-a fost dăruită"

„Cînd, în după-amiaza zilei de 21 decembrie, plecînd de la redacție, am ajuns în Piața Mihai Viteazul, am fost șocat să constat că toate căile de acces se blocau de către trupele speciale de securitate, dotate cu căști de protecție din plastic și cu scuturi albe, sinistre, de cruciați satanici, purtînd automatele îndreptate spre populația care se aduna, curgea ca un fluviu cu apele mereu sporite, spre centru, manifestînd pașnic pentru drepturi democratice, pentru libertate, pentru îndepărtarea conducerii ceaușiste a țării. Autoamfibiile blocau străzile, căutînd să intimideze lumea, care, avînd în suflete exemplul eroic al cetățenilor Timișoarei, își alăturau vocea milioanelor de oameni cinstiți ai țării.

În scurtă vreme s-au auzit, pe lîngă vocile bărbătești ce scandau lozinci cerîndu-și drepturile elementare, primele rafale de automate. Și incredibilul s-a produs. Au căzut primele victime. Oameni care nu făceau altceva decît să-și exprime dreptul liber la opinie, garantat de Constituția țării, Constituție, în attea rînduri, în ultimul sfert de veac de autocrație a monarhului roșu, eludată, nesocotită, umilită. Și la Cluj, toată seara și toată noaptea automatele n-au încetat, căci n-au încetat nici vocile oamenilor, patrioților care cereau cu toată fermitatea instaurarea în țară a adevăratei democrații, a adevăratului umanism.

[În Mănăștur], la fel, demonstranții își revendicau, în plină stradă drepturile și unde lătratul automatelor n-a încetat pînă în zori. Mănășturul era din nou trezit la eroismul acelor zile, cînd [locuitorii], în primii ani de după război, presimțind, cu siguranță, ce fel de democrație falsă începea să se instaureze, fixaseră o pancartă la intrarea în cartier pe care stătea scris: «Pînă aici democrație, mai încolo-i Mănășturul»".

După o noapte de coşmar, în dimineaţa zilei de 22 decembrie am pornit din nou spre redacţie.

Ce peisaj înfrigurat!

Pe strada Moţilor, ceva mai spre centru de Institutul agronomic, mărturiile ciocnirilor violente dintre manifestanţii patrioţi şi trupele de securitate erau evidente. Dar oamenii nu încetau să se scurgă spre centru, spre mitingul organizat la Catedrala ortodoxă pentru orele 11.

La intersecţia străzii Horea cu strada Dragalina — zeci de luminări aprinse pe locul unde sîngele celor căzuţi înroşea trotuarul... În Piaţa Libertăţii alte asemenea luminări aprinse pentru pomenirea eroilor anonimi care şi-au dat viaţa pentru marea victorie a libertăţii...

Am trăit aceste clipe nu numai ca un martor, ci ca un participant direct şi în aceste momente am înţeles, poate mai mult ca oricînd, că misiunea de scriitor este aceea de a fi un luptător în deplinul înţeles al cuvîntului pentru cauza naţiunii sale. E, desigur, bucuria supremă ce mi-a fost dăruită în această cea mai lungă noapte a anului calendaristic 1989, a solstiţiului de iarnă, după care, iată în cea mai scurtă zi a acestui an a strălucit cel mai viu soarele libertăţii, demnităţii şi libertăţii românilor, la Cluj, ca şi pretutindeni în ţară, reînviaţi — a cîta oară?! — din somnul cel de moarte în care, din cînd în cînd, duşmanii din afară sau dinăuntru, ne-au condamnat. Dar, ca-n toate celelalte dăţi, în toate momentele cruciale ale istoriei, am învins. Sîntem iarăşi liberi şi stăpîni pe propriul nostru destin!" (Adevărul în libertate din 24 decembrie 1989).

Clipa incredibilului curaj

Rodica Marian: „Era ora 12. Se trăgeau clopotele. Păşeam prin mulţimea hotărîtă, evitînd cu grijă un om cu picioarele retezate care se tîra în genunchi printre noi. Şi noi am îngenuncheat, mai apoi, cu toţii, o dată şi încă o dată, mulţumind clipei pe care o trăiam. Clipa incredibilului curaj, clipă a minunii de a simţi nevoia să îmbrăţişezi cu tărie orice suflet apropiat... Plîngeam de bucurie, înainte de a şti de fapt veştile mari de la Bucureşti. Plîngeam şi eu aşa cum plîngeau aproape toate femeile pe care le-am întîlnit din clipa în care am văzut cu ochii mei crima cea mai oribilă. Joi, la ora 16, o femeie disperată m-a luat de mînă şi mi-a şoptit: «Au avut inima să tragă în oameni!». Am văzut imediat apoi, de aproape, mulţi oameni disperaţi, am stat în faţa gloanţelor îndreptate în sus, dar acel prim moment în care întîlnisem crima atroce şi deliberată mi-a rămas în minte cu un gust ameţitor. Adevăratul gust al libertăţii l-am simţit a doua zi, privind de sus, de la balconul clădirii fostei judeţene de partid, reacţia mulţimii ascultînd proclamaţiile care se citeau şi chiar versurile interzise pînă atunci ale unui poet [Augustin Pop]. E drept, poporul nu avea dispoziţie lirică. Dar poetul l-a convins. Unii reacţionau mulţumiţi, alţii începuseră să gîndească cît de adevărată va fi viaţa şi arta începînd din această istorică zi, 22 Decembrie 1989. Şi abia atunci am înţeles de ce, înaintînd spre mijlocul coloanei, atunci la ora 12, sunetul clopotelor mi se părea încurajator şi plin de speranţă. Vom putea clădi o Românie adevărată, o Românie nouă. Noi am dorit-o, noi sîntem poporul!"

Tancuri împodobite cu tricolor

Prof. dr. Ion Horaţiu Crişan: „Am trăit marea bucurie de a striga din tot sufletul pe străzile Clujului, cînd «geniul» Carpaţilor mai era la putere: «Jos ceauşescu», «ceauşescu cine eşti? Criminal din Scorniceşti!»... Nimic nu va şterge din mintea mea hidosul tablou care mi s-a înfăţişat în dimineaţa zilei de 22 decembrie, cînd, ieşind din locuinţa mea, am văzut în două curţi de pe strada Moţilor pe cîţiva dintre eroii noştri pe care nici măcar nu-i puteam plînge. Zeci de oameni treceau înmărmuriţi, revoltaţi. În această stare de cutremurătoare indignare am ajuns în faţa Bibliotecii universitare, clădire atît de dragă mie. M-am alăturat cu tot sufletul celor care strigau «Jos criminalul». În acest marş plin de îndîrjire, de hotărîre, abia în Piaţa Mihai Viteazul am aflat cu toţii că generalul Milea s-a «sinucis». Doina Cornea încerca să vorbească mulţimii, încercare nereuşită pentru că vocea ei nu putea fi auzită de marea masă de oameni. Era o voce slabă pentru o asemenea masă de oameni. Era o voce tare, care se făcuse auzită în întreaga lume, dar o fiinţă plăpîndă nu putea scoate sunete atît de puternice încît să fie auzite de această masă. Ne-am dus în Piaţa Catedralei [Victoriei]. Pe drum, în faţa «judeţenei», erau tancurile bravei noastre armate, pe care le-am împodobit cu tricolorul. În sfîrşit, vocea Doinei Cornea putea fi auzită. Era microfonul scos din Catedrală: Trageţi clopotele să sune eliberarea noastră".

O oră de activitate

Matei Boilă: „În tolul luptei, în timpul manifestaţiilor din 22 decembrie 1989, s-a alcătuit, înainte de căderea tiraniei, un comitet de acţiune, avînd-o ca preşedintă de onoare pe d-na Doina Cornea, şi care a stabilit obiectivele poporului ieşit să înfrunte gloanţele tiraniei: dialog imediat cu autorităţile; demisia clanului ceauşescu, drepturile şi libertăţile umanitare, pluralismul democratic; alegeri libere.

Ca armă de luptă s-a decretat o grevă generală pe întreg municipiu.

A vrut Dumnezeu să scurteze timpul suferinţelor noastre şi după numai o oră s-a anunţat căderea dictaturii, iar după alte cîteva a apărut comunicatul Frontului Salvării Naţionale, care cuprindea, printre altele, şi toate obiectivele fixate în adunarea poporului din Cluj. Cu o bucurie de nedescris, atît doamna Doina Cornea, cît şi eu, ca preşedinte al comitetului, am constatat că activitatea comitetului nostru a încetat prin îndeplinirea misiunii încredinţate nouă de către populaţia luptătoare a Clujului şi am stabilit desfiinţarea lui de fapt, urmînd ca desfiinţarea lui formală să se facă la Radio Televizunea Română liberă de către doamna Doina Cornea...

Revenind la cei care au participat la revoluţie, să spunem că alături de tineretul muncitor şi studios, au participat toate celelalte generaţii ale poporului nostru. Continuînd şirul celor care au participat, dacă nu chiar la revoluţia propriu-zisă şi la răbufnirile eroice din primele zile, dar cel puţin la prefacerile ulterioare, să-i amintim pe comuniştii care, într-un fel sau altul, au constituit structura social-politică a ţării (să nu uităm că de la instaurarea dictaturii în ţara noastră au trecut 45 de ani) şi care s-au alăturat obiectivelor poporului muncitor. Dacă aceşti comunişti nu şi-ar fi dat sprijinul, ţinînd seama că ei constituiau structurile medii şi de jos ale conducerii societăţii noastre, singurii sau aproape singurii specialişti din diferite domenii, existenţi, haosul politic şi economic ar fi fost cu mult mai mare, dezastrul şi suferinţele noastre mult mai mari, baia de sînge mai mare. De aceea, sîntem fericiţi şi ne bucură participarea acestora la revoluţie. Mai mult decît atît, înţelegem că cei care trebuie să asigure deocamdată funcţionarea în ordine şi cu maximă eficienţă a economiei şi a celorlalte structuri sociale sînt aceşti oameni cu condiţia asigurării, conform programului anunţat, a pluralismului politic — obiectivul esenţial al acestei revoluţii (Adevărul în libertate, nr. 3 din 26 decembrie 1989).

Explozia istoriei

Constantin Zărnescu: „22 decembrie, ora 13. Ne îndreptăm, împreună cu actorii Dorel Vişan şi Victor Rebengiuc, prin mulţime, spre sediul fostei administraţii de partid, de pe Bulevardul Lenin [azi, 22 Decembrie]... Mulţi se îmbrăţişează, îşi dau cu căldură mîinile, se sărută, uneori chiar şi fără să se cunoască. Clopotele Catedralei ortodoxe bat ca la înviere, poate de mai mult de două ceasuri; se aud, dinîr-o parte în alta a Clujului, cu necunoscute şi ciudate întreruperi, sirenele unor fabrici şi întreprinderi. În faţa «castelului» (fostul sediu) se află în jur de 100 de mii de oameni, grupaţi, dacă s-ar mai putea spune astfel, organizaţi, înspre magazinul Sora, strada Al. I. Cuza, platoul fîntînilor din faţa noilor blocuri, spre parcul Pieţei Victoriei şi biserica Sfinţii Apostoli. Pancarte puţine şi albe, însă scrise cu sîngele revoluţionarilor, coagulat în crăpăturile din asfalt, la locurile unde pieriseră martirii: «Trăiască libertarea», «Fără violenţă». Strigăte într-o incredibilă unitate şi forţă: «Jos călăul», «Mai bine murim», «Călăule nu uita, vrem papuci din pielea ta».

(Continuare în p. 15)

La 14/26 noiembrie 1878, primite cu entuziasm de populația localnică, unități ale armatei române, împreună cu oficialități civile, au trecut Dunărea la Măcin, păşind pe pămîntul Dobrogei. Se marca astfel reintrarea acestui vechi ținut românesc în componența statului român. După Unirea Principatelor din 1859, revenirea Dobrogei la patria mamă a reprezentat un alt moment important pe calea făuririi statului român național unitar, act istoric ce avea să fie desăvîrşit în 1918, prin unirea Basarabiei, Bucovinei şi a Transilvaniei cu România.

Evocînd, la 24 noiembrie 1939, într-o conferință la postul național de radio, opera înaintaşilor care au readus Dodrogea la patria română, istoricul Constantin C. Giurescu (26 octombrie 1901-13 noiembrie 1977) releva, totodată, străvechile rădăcini ale vieții românești din acest ținut, locuit din totdeauna de populația autohtonă majoritară, aparținînd aceluiaşi popor care trăia în spațiul de dincolo de Dunăre şi Carpați. Evidențiind permanențele românești pe pămîntul dodrogean, autorul sublinia, de asemenea, rolul activ, civilizator, pe care l-au avut înaintaşii noştri în ținutul dintre Dunare şi Mare.

Tipărită în 1942 în volumul Din trecut, **la Editura „Cugetarea-Georgescu Delafras", conferința amintită — împreună cu alte texte ale istoricului reunite în acea carte — a rămas ca şi necunoscută celor mai mulți cititori, lucrarea respectivă fiind trecută, în perioada regimului de dictatură (1948-1989), la „Fondul S", greu accesibilă deci în bibliotecile publice.**

În dorința de a oferi în continuare cititorilor revistei pagini mai puțin cunoscute din scrierile marilor noştri istorici, reintegrîndu-le astfel circuitului cultural, reproducem această conferință, cu precizarea că textul a fost transcris conform normelor ortografice actuale.

DOBROGEA, VECHI PĂMÎNT ROMÂNESC

CONSTANTIN C. GIURESCU

Cine privește harta țării noastre își dă seama numaidecît că pămîntul dintre Dunăre şi Mare este împlinirea firească a cetății carpatice şi a ținutului dimprejur. Aci se varsă Dunărea care strînge apele cetății; de cobori pe aceste ape, pe Prut, pe Siret, pe Ialomița, pe Argeş, ai în față, la vărsare, vechea țară a Dobrogei. Ea e poarta prin care oamenii cetății pot ieşi în larg cu mărfurile lor şi pot primi altele din lumea întreagă; e, cum i-a spus un mare învățat al neamului, „uşa casei" noastre. Închipuie-şi cineva numai o clipă că această uşă s-ar închide; ce greu ne-ar fi să ne mai mişcăm.

De la cele dintîi pomeniri ale istoriei, Dobrogea apare ca pămîntul strămoşilor noştri. Cînd marele rege al perşilor, Darius, porneşte cu oastea împotriva sciților, în anul 514 înainte de Hristos, aici, între Dunăre şi Mare, întîlneşte el pe geți şi singuri ei, dintre toate neamurile Peninsulei Balcanice, îndrăznesc să-l înfrunte. Căci acești strămoşi erau, după spusa lui Herodot, părintele istoriei, „cei mai viteji şi cei mai cinstiți dintre traci" şi luptau fără frică, ştiind că, după moarte, încep o nouă viață, veşnică, alături de Dumnezeul lor, Zalmoxis, întruchiparea cerului senin. Era plină vechea țară a Dobrogei de geți; i-a văzut, îmbrăcați în cojoace, gingaşul Ovidiu, pentru care iarna cumplită a „țărmului getic" a fost una din marile suferințe ale exilului. Păşteau turme de oi şi lucrau pămîntul, semănînd mei şi grîu; locuiau în sate cu nume caracteristice, terminate în -dava, cum erau *Buteridava*, în partea de miazănoapte, pe lîngă Isaccea, *Sacidava* şi *Capidava*, pe malul Dunării, la miazăzi de Hîrşova, *Sucidava* şi mai spre miazăzi, între Cernavodă şi Ostrov; în sfîrşit *Sagadava*, *Zisnudava* şi *Muridava* a căror aşezare e nesigură.

Înainte de cucerirea romană, geții sau — cum li se mai spunea — dacii formau nu numai populația băștinașă a Dobrogei, dar și marea majoritate a locuitorilor acestui pămînt.

Mai erau și sciți, dar în număr mult mai mic; ei s-au topit cu vremea în mijlocul băștinașilor.

După cucerirea romană, încep a se așeza aici veterani și coloniști. Pe lîngă vechile sate, getice, se formează, adesea în jurul castrelor, adică a taberelor militare, altele nouă. Pe tot întinsul Dobrogei, atît de-a lungul Dunării, cît și prin mijlocul ei și de-a lungul țărmului mării, în preajma vechilor cetăți ale grecilor, înfloresc numeroase așezări, în care se vorbește limba latină. Multe din ele își trag numele de la întemeietor: astfel e *vicus Quintionis* sau satul lui Quintio, *vicus Secundini* sau satul lui Secundinus, întocmai cum astăzi am spune Albești sau satul lui Albu și Nicorești satul lui Nicoară. Cîteodată, numele e determinat de înfățișarea terenului sau de soiul arborilor ce cresc pe acolo: așa, de pildă, întîlnim *vicus Petra* deci satul Piatra sau Pietrele și *Ulmetum* căruia i-ar corespunde, în vremea noastră, Ulmeni sau Ulmiș, pădure de ulmi.

Săpăturile arheologice, începute de Grigore Tocilescu, apoi continuate cu multă pricepere și rîvnă de Vasile Pârvan și de elevii acestuia în frunte cu profesorul [Scarlat] Lambrino [1891-1964] au dat și dau la iveală necontenit numeroase așezări romane. Ziduri puternice, din blocuri mari de piatră, inscripții de tot felul, cărămizi purtînd ștampila legiunilor, opaițe, monete de argint, de bronz și de aur, precum și o sumă de alte resturi ne vorbesc despre viața strămoșilor pe pămîntul dintre Dunăre și Mare. Nu se poate să nu fii adînc impresionat cînd stai în fața acestor urme ale trecutului; eu unul mărturisesc emoția mea, cînd — acum cîteva zile — am privit impunătoarele ziduri ale cetății de la Troesmis date la iveală prin săpăturile de anul acesta. Sînt zidurile făcute de soldații Legiunei a V-a Macedonice, care și-au avut castrul aci, înainte de a fi mutați la Turda, în Ardeal; pe un chiup uriaș de pămînt se mai păstra încă întreagă, după o mie și atîtea sute de ani, cărămida cu pecetea Legiunei [...]. Întreaga Dobroge e plină de urmele satelor și orașelor romane, acest pămînt, după ce a fost întîi getic, a devenit apoi roman, cuceritorii asimilînd pe băștinași. Veacuri întregi a durat aci stăpînirea imperiului; apoi barbarii au rupt zăgazul și Dobrogea a ajuns un loc de trecere al neamurilor slave și asiatice. Plugarii și păstorii daco-romani au rezistat; dacă orașele au avut de suferit mai mult și unele ca Histria s-au pustiit, în schimb satele băștinașilor s-au păstrat; o samă dintre ele și-au schimbat însă numele: așa s-a întîmplat, de pildă, cu satul Petra, căruia barbarii slavi i-au zis Kamena, traducînd, în limba lor, numirea latină.

Cînd se întemeiază Principatele, urmașii daco-romanilor sînt în Dobrogea. Ei se întîlnesc mai ales de-a lungul Dunării fără să lipsească însă nici din regiunea marilor lacuri, unde numiri ca *Portița* dovedesc prezența lor. Bani de ai voievozilor noștri, munteni și moldoveni, din veacul

În pp. 6-7: monede getice, bizantine și din vremea lui Mircea cel Bătrîn găsite pe pămîntul dobrogean

al XIV-lea, s-au găsit în mai multe locuri între Dunăre și Mare. Pe dealul Bădila, lîngă Niculițel, s-au găsit aproape 6 000 de monete de argint de la Mircea cel Bătrîn și o sumă de la Petru al Mușatei. Tot de la acești doi voievozi s-a găsit un număr însemnat de monete la *Enisala*, minu-

nata cetate care domină de pe o stîncă înaltă de aproape 300 metri lacul Razelmului și al Babadagului.

Săpăturile întreprinse aci au dat la iveală pe lîngă monete, și o foarte frumoasă ceramică românească și bizantină. Nu pot îndemna îndeajuns pe iubitorii de trecut și de frumuseți ale naturii să cerceteze cuibul de vultur de la Enisala, unde au străjuit soldații lui Mircea.

Bani de la Vlaicu și Petru al Mușatei s-au găsit recent în comuna Luncavița, punctele Rahel și Petricea, la apus de Isaccea; cîteva exemplare se află la reședința Ținutului „Dunărea de Jos". La Caliacra, Cavarna și Balcic s-au descoperit în ultimul timp bani de argint de la Mircea; în sfîrșit, la Silistra, s-a aflat în 1926 un tezaur cu monete de la Vlaicu, Radu I, Dan I și Mircea cel Bătrîn. Negustorii și ostașii străbăteau așadar la 1400 Dobrogea în lung și în lat, în timp ce plugarii și păstorii continuau îndeletnicirile milenare ale strămoșilor. Și după ce Dobrogea a fost cucerită de turci, elementul românesc a persistat între Dunăre și Mare. Izvoarele istorice îl menționează adeseori: cu prilejul luptei de la Varna, petrecute în 1444, cronicarul polon Dlugosz arată că, dupa înfrîngere, numai aceia dintre soldații creștini care au avut

călăuze români au putut ajunge cu bine la Dunăre; ceilalți s-au prăpădit sau au căzut prizonieri.

În veacurile XVII și XVIII, voievozii munteni ajută biserica dobrogeană; mitropolia din Silistra e zidită de Grigore Ghica, între 1660-1664, și înzestrată de Grigore Ghica al II-lea și de Alexandru Ipsilante; acesta din urmă face daruri lăcașurilor din Babadag și Boazchioiu sau Cernavodă. La 1850, înainte de Războiul Crimeei, românii formau majoritatea relativă a populației dobrogene: ne-o spune în chip categoric o statistică a vremii; printre ei se găseau și o sumă de mocani, veniți cu oile din Ardeal. Unul dintre aceștia reface și înzestrează mănăstirea Cocoș, întemeiată la 1843 de un alt ardelean, ieromonahul *Visarion*.

Așadar, din punct de vedere etnic, Dobrogea, locuită întîi de strămoșii noștri geți sau daci și romani, păstrează în cursul evului mediu, modern și contimporan, o populație însemnată română. *Continuitatea noastră ca popor între Dunăre și Mare este un fapt incontestabil, ce se impune tuturor cercetătorilor obiectivi.*

Și sub raportul politic, drepturile noastre sînt însemnate; stăpînire a regilor geți — și citățm în primul rînd numele lui Buerebista care domina țărmul mării de la Apollonia pînă la Olbia, azi am spune: de la Burgas pînă la Odessa — Dobrogea a stat apoi secole întregi sub dominația romană.

În timpul lui Mircea, Țara Românească a avut drept hotar spre răsărit, Marea, de la Balcic și pînă aproape de Cetatea Albă; Dobrogea toată asculta de domnul de la Argeș. Încă în 1390, într-un act latinesc, Mircea poartă titlul de „Despot al țării lui Dobrodici" (terrarum Dobrodicii despotus). Între 1402 și 1408, el își spune mai pe larg stăpînitor „pe amîndouă părțile pe toată Podunavia (Dunărea de Jos), încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al Cetății Dîrstorului". Că acest titlu reprezenta o realitate, o posesie efectivă, iar nu cumva o simplă pretenție de cancelarie, ne-o dovedește în chipul cel mai lămurit ordinul pe care îl dă Mircea comandantului cetății Dîrstor, să nu se atingă de bălțile mănăstirii Cozia, aflătoare între Săpatul și Gura Ialomiței. De altfel, pentru cine privește harta, reiese limpede că stăpînirea Dunării — numită în actele contemporane „părțile tătărești" — implică în mod necesar și stăpînirea teritoriului intermediar, cuprins între Dunăre și Mare.

Acest teritoriu aparține viteazului domn muntean pînă în 1417, cînd el cade în mîna turcilor. Cetățile Isaccea și Enisala sînt ocupate, orașul înflăritor altă dată al Vicinei, de unde a venit primul mitropolit muntean, decade și apoi dispare.

Turcii stăpînesc Dobrogea mai bine de patru secole și jumătate, pînă în 1878, cînd, în urma Războiului de independență, noi reluăm de la ei o parte din vechea posesiune a lui Mircea, completînd-o în 1913.

Dar în afară de dreptul pe care ni-l dă permanența etnică — de la cei mai îndepărtați strămoși și pînă astăzi — în afară de stăpînirea politică, se adaogă și faptul foarte însemnat, că noi — iarăși începînd de la cei dîntîi strămoși și pînă în zilele noastre — *reprezentăm în ținutul dintre Dunăre și Mare elementul de civilizație, de ridicare a lui, prin creațiuni de tot felul.*

În timpul stăpînirii romane, Dobrogea a fost una din regiunile cele mai populate și mai înfloritoare ale lumii vechi. Orașele și cetățile se țineau lanț, mai cu seamă de-a lungul Dunării și pe țărmul Mării. Satele erau dese; se poate afirma, fără exagerare, că în veacul al II-lea după Hristos, Dobrogea avea cel puțin tot atîtea așezări omenești ca și astăzi și, în orice caz, mai multe orașe. Cine a văzut ruinele frumoaselor clădiri publice din Histria sau din Callatis — de pildă termele din aceste orașe, avînd săli monumentale, împodobite cu mozaic și marmoră și instalații de aer cald sub pardoseala din lespezi de piatră —, își dă numaidecît seama la ce grad de înflorire și rafinament ajunsese Dobrogea în timpul strămoșilor noștri.

Evul mediu înseamnă, dimpotrivă, o epocă de regres, de decădere în toate privințele. Abia după 1300, ținutul dintre Dunăre și Mare începe să înflorească iar. Din puținele elemente pe care le avem pînă acum — tezaure monetare, ceramică, mărturii scrise, elemente pe care cercetările istorice și săpăturile arheologice le sporesc însă necontenit — rezultă că fenomenul acesta atinge maximum, la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, adică tocmai cînd soldații lui Mircea stăpîneau la Enisala și Caliacra. Urmează o nouă perioadă de regres — stăpînirea otomană — care ține mai bine de patru secole și jumătate. În acest răstimp, tot de noi sînt legate cele cîteva manifestări de ordin bisericesc și cultural.

Ctitorii ale voievozilor munteni la Silistra, Babadag și Cernavodă, școală românească în a doua jumătate a secolului XVIII la Turtucaia sînt realizări cu care ne mîndrim. Odată sfîrșită această epocă, urmează, începînd de la 1878, o înflorire comparabilă cu cea din vremea romanilor. Întocmai ca strămoșii noștri, noi avem o acțiune de puternică civilizare a pămîntului dintre Dunăre și Mare [...]

Dobrogea, țara strămoșilor geți și romani, stăpînită de Burebista, apărată de Traian împăratul care aci a ridicat trofeul său, țara în care se găsesc la tot pasul banii mărunți de argint ai Basarabilor și Mușatinilor și unde au stăpînit ostașii lui Mircea, țară pe care strămoșii noștri și noi înșine din vechi am locuit-o și întotdeauna am civilizat-o, este și rămîne de-a pururi pămînt românesc. ■

Un învăţat străromân neştiut: Sf. Gherman din Dacia Pontică

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

„Eram aprinşi de dorul de fiecare zi al inimii, să ne întoarcem în provincia noastră şi să ne revedem părinţii. Apoi se zugrăvea înaintea ochilor noştri poziţia locurilor înseşi, în care era moşia străbună a strămoşilor noştri (in quibus erat majoribus nostris avita possessio), **cu orizonturile ei minunat conturate şi cu frumuseţea veselă a peisagiilor, care se întind întocmai ca spaţiile unei singurătăţi, pe cît de plăcute pe atît de ocrotitoare. Ce desfătare pentru un călugăr singurătatea pădurilor** (secreta silvarum) **şi alte facilităţi pentru trai!"**

Pasajul — notoriu — aparţine lui Ioan Cassian, unul dintre cei mai distinşi cărturari din veacurile IV-V e.n., originar — iarăşi este un fapt ştiut — de pe meleagurile dacice, adică româneşti[1]. Cine va fi fost însă celălalt personaj, atras, deopotrivă cu autorul, de dorul mistuitor al pămîntului natal?

De-a lungul vremii, vicisitudinile istoriei au făcut ca multe dintre roadele creaţiei materiale şi, deopotrivă, culturale şi spirituale ale oamenilor să se piardă. Unele, pentru totdeauna. Altele însă au dăinuit. Dacă nu prin ele însele, măcar în amintirea urmaşilor, citate în opera altora, uneori mai amplu, alteori în cîteva frînturi. Din asemenea referiri, cuprinse în scrieri tîrzii, ştim, de pildă, despre bogăţiile luate din Dacia de împăratul Traian şi chiar despre existenţa unor Comentarii de bello dacico, **alcătuite de împărat însuşi, după modelul celebrelor comentarii ale antecesorului său, Caius Iulius Caesar.**

De mulţi dintre filosofii Greciei antice (Zenon din Kitton, Cleanthes din Assos, Parmenide, Chrisip din Soli) nu am şti (sau am şti foarte puţin) dacă nu ne-ar fi vorbit despre ei Diogene Laertius. Chiar despre Socrate nu am fi ştiut nimic, dacă Platon, Xenophon şi acelaşi Diogene Laertius nu ne-ar fi lăsat informaţii mai mult sau mai puţin bogate.

[1] Textul reia tema unei comunicări susţinute la Congresul internaţional de studii sud-est europene ce a avut loc la Sofia în anul 1989.

În imagine: simbol descoperit la Histria, în Dobrogea, mărturie a vechimii creştinismului la români.

„Socratele" lui Cassian

Avem și noi un caz asemănator în istoria culturii străromâne, numai că al nostru e ignorat atît ca străromân, cît și ca om de cultură. N-a lăsat opere în sensul strict al cuvîntului. Ca și Socrate, care ne vorbește doar prin intermediul *Dialogurilor* lui Platon, nici acest învățat nu și-a redactat personal scrierile. Opera lui se află inclusă în scrierile lui Ioan Cassian, *Collationes* (Convorbiri), iar de alții e pomenit doar în treacăt, în legătură cu opera lui Ioan Cassian, de unde putem însă afla cum s-a numit, pe unde a umblat, ce a știut și cum s-a exprimat despre cele pe care le știa. Este vorba deci de *Germanus... socius et collega* (Gherman, însoțitor și prieten) al lui Ioan Cassian, împreună cu care stau de vorbă cu monahii din răsărit. Cu deosebire, importantă e convorbirea cu monahul egiptean Abraham în cea de-a XXIV-a *Convorbire*, ultima dintre *Collationes* alcătuite de acest strălucit învățat al primelor veacuri din era noastră, dat omenirii de meleagurile strămoșești.

Cine e Gherman și de ce ne propunem să-l scoatem din uitare și să-i dăm un loc de cinste printre oamenii de cultură străromâni, alături de cei cunoscuți și deja menționați? Răspunsul se impune de la sine. Pentru că a existat și s-a numărat printre cărturarii — încă puțini la număr (cunoscuți de noi) — din veacurile IV-V și, ca atare, nu-l putem neglija!

Gherman este dobrogean. E al nostru. Ca și Ioan Cassian, despre care Ghenadie din Marsilia și Ioannes Trithemius, în *De viribus illustribus* — lucrare alcătuită prin anul 470, la 35 ani după moartea întemeietorului cinului monastic în Gallia de sud — afirmă limpede: *Cassianus* era *natione Scytha* (de neam scit — adică originar din Scythia Minor, cum au numit romanii pămîntul geto-dacic dintre Dunăre și Mare). O origine asupra căreia toți ceilalți autori sînt de acord. Și Hyeronimus Platus în *De Bono Status Religiosi: Ioannes Cassianus genere Scytha*, și Lenain de Tillemon, în 1709 și Dom. E. Pichery în *Introducerea* la ediția *Convorbirilor (Collationes)* lui Ioan Cassian. H.J. Marrou — unul dintre recenții biografi *(La patrie de Jean Cassian*, în *Patristique et humanisme*, Paris, 1976), a stabilit chiar localitatea de unde era și care s-ar fi putut numi, afirmă el, *Cassian* (poate Casimcea de azi), undeva lîngă Histria dobrogeană, propunînd ca autorul celebrelor *Convorbiri* să fie numit *Jean de Cassien* (Ioan *de* sau *din* Cassian).

Adresîndu-se lui Abraham, în amintitul *Collatio*, Cassian — am văzut — vorbește la plural, în numele său și al lui Gherman. Amîndoi erau „aprinși de dorul" să se întoarcă „în provincia noastră", amîndoi aveau în amintire peisaje comune. Nostalgia după „moșia străbună" și după părinții rămași acolo era, de asemenea, comună. Prin deducție, Gherman era, deci și el, *natione Scytha*, întrucît *„provincia"* era *„nostra"* și în ea era *„majoribus nostris avita possessio"*, moșia strămoșilor lor.

De mirare cum istoricii și patrologii care s-au ocupat de Ioan Cassian au trecut peste aceste informații! Nimeni nu s-a întrebat de unde era Gherman! Nimeni n-a observat că era dobrogean, ca și Ioan Cassian! Dom E. Pichery ne spune doar că era „mai în vîrstă decît Ioan Cassian" și că, probabil, a avut, pentru amîndoi, inițiativa intrării în monahism.

Nici *Patrologia Latina*, cunoscuta colecție a lui Migne, nu dă informații mai concludente, arătînd, totuși, că Ioan Cassian îi acordă lui Gherman calitatea de interlocutor principal în convorbirile purtate de cei doi învățați cu părinții pustiei. Din această afirmație, Alardus Gazaeus, comentatorul amintitei lucrări, conchide că Gherman era modelul lui Ioan Cassian, fiind, probabil, mai învățat decît acesta.

Dar pasajul citat la începutul acestui studiu nu e singurul ce ne oferă informațiile biografice privitoare la Gherman din Dacia Pontică. Într-un rezumat grec al *Convorbirilor I* și *II, Către egumenul Leontie* (în *Filocalia*, vol. I, trad. D. Stăniloae) se află scris: „Deci cînd m-am dus în pustia sketică, unde erau cei mai încercați părinți dintre monahi, împreună cu Sfîntul Gherman, *cu care mă împrietenisem încă de cînd eram copii de școală, apoi în oaste, precum și în viața călugărească* [s.n.]". S-ar putea invoca argumentul că acest pasaj provine dintr-o altă copie manuscrisă, decît cea a *Convorbirilor* publicate de Migne. Dar ori de unde ar proveni, el întărește ceea ce Ioan Cassian a notat în *Convorbirea XXIV*.

Dacă au fost colegi de școală pe cînd erau copii, este evident că erau din aceeași localitate. Dacă Gherman era într-o clasă mai mare, diferența de vîrstă la care se referă Dom. E. Pichery nu poate fi decît de cîțiva ani.

În dialogul cu Abraham, Gherman — ca interlocutor principal — aduce și el vorba despre „ținuturile de baștină", întrebînd dacă el și Cassian s-ar putea așeza definitiv acolo, în Egipt. Abraham își imaginează „patria lor" (a lui Gherman și Cassian) ca fiind în niște „regiuni amorțite", deci departe de căldura pustiului Egiptului. Abraham știa, așadar, că cei doi aveau o patrie comună și mai știa că această patrie era în „regiuni amorțite", imaginîndu-și țara la nord — cum și era — față de Egipt.

Nu știm unde și-au desăvîrșit Cassian și Gherman educația (inclusiv cea monahală). Putem bănui totuși că acest lucru s-a petrecut tot în Dacia Pontică sau în regiunile limitrofe, știind — acum — ce viață bisericească dezvoltată exista acolo încă din sec. IV, ilustrată de cele peste 30 de basilici și lăcașuri descoperite în Dobrogea

(*Magazin istoric*, nr. 1/1976). Știm însă cu precizie, din scrisul lui Cassian, că amîndoi, el și Gherman, au avut inițiativa întreprinderii călătoriilor, mai întîi în Orient (unde au vizitat Palestina, Siria, Egiptul, Constantinopolul, în care au fost hirotoniți pe la anul 400: Gherman — preot, Cassian — diacon, de către Ioan Hrisostom), apoi în Occident (ajungînd la Roma, unde, probabil, Gherman a murit).

Mai mult decît o ipoteză

Avînd cîteva elemente biografice, putem profila portretul spiritual al lui Gherman din Dacia Pontică. La începutul cărții *Collationes*, Ioan Cassian îi face o scurtă prezentare, numindu-l „sfîntul părinte Gherman", apoi vorbește de amîndoi: „Amîndoi, inseparabili din vremea primelor lupte în armata duhovnicească, am vieţuit împreună... și fiecare, pentru a ne arăta prietenia strînsă unul față de altul, și cu scopul comun, aveam obiceiul să zicem că nu eram decît o minte și un suflet în două corpuri". În afara pasajelor (peste 30 la număr) în care Ioan Cassian îl numește în mod expres pe Gherman, în toate cele 24 *Convorbiri*, el vorbește la plural: *noi* am vorbit cu pustnicii, *noi* am văzut, *noi* ne-am mirat, *noi* am întrebat, *noi* am răspuns. Ideea acțiunii comune este, deci, indubitabilă.

De cele mai multe ori însă, interlocutorul, cel care pune întrebări, este numai Gherman. Într-un fel, Gherman conduce discuțiile și le îndreaptă, cu dibăcie, spre ceea ce dorește el — calitate ce presupune un om cultivat, bine avizat în temele pe care le abordează. Alardus Gazaeus îl numește și el pe Gherman *Sanctus Germanus* și *socius* și *collega* al lui Cassian. Sozomen, în *Historia Ecclesiastica*, ne spune că preotul Gherman și diaconul Cassian, fiind dintre cei mai credincioși aderenți ai Sfîntului Ioan Hrisostom, au dus la Roma scrisoarea clerului și poporului din Constantinopol către Papa Innocențiu, prin care Sf. Ioan Hrisostom era apărat împotriva persecuțiilor și exilului la care fusese supus de către autorități. De asemenea, Palladius în *Dialogus de Vita S. Ioannis Chrysostomi* îi numește pe amîndoi — Cassian și Gherman — *viri religiosi* (oameni evlavioși), partizani ai Sf. Ioan Hrisostom, precizînd că, în calitate de trezorieri ai catedralei din Constantinopol, au făcut inventarul vaselor de argint și aur, a veșmintelor din stofe prețioase, scoțîndu-l de sub acuzare pe Ioan Hrisostom. În baza acestor afirmații, în chip unanim autorii care l-au amintit l-au considerat pe Gherman — sfînt.

Gherman se dovedește, de asemenea, un maestru în arta conversației. Știe cînd să contrazică metodic și cînd să aprobe. Uneori, aprobă pentru a cîștiga bunăvoința interlocutorului, dar, apoi, de îndată, introduce o întrebare și o îndoială, reușind să nu-l supere pe celălalt, dar să-l oblige să-și schimbe punctul de vedere. Se numără, de asemenea, printre primii isihaști (adepți ai unui curent religios îndemnînd la liniște și la repaos) de la noi, dar și de pretutindeni.

Reconstituit și individualizat în lumina întrebărilor și a comentariilor proprii din *Convorbirile* lui Ioan Cassian, Gherman ne apare, așadar, ca un intelectual capabil să abordeze aspecte de psihologie și filosofie dintre cele mai subtile, ca și de spiritualitate teologică. Alături de Ioan Cassian, trebuie să i se recunoască partea în realizarea *Convorbirilor*. Dacă ar fi trăit, poate că ar fi fost coautor al lor. Dar și așa, Ioan Cassian i-a dat ce i se cuvenea. Trebuie să-i dăm și noi.

Sintetic, biografia cărturarului străromân ni se înfățișează acum mai limpede. Dacă era cu un an-doi mai mare decît Ioan Cassian, înseamnă că s-a născut prin 358-359, probabil tot în localitatea Cassian, de lîngă Histria, dacă admitem ipoteza lui Marrou. Porniți împreună în călătoria de pelerinaj și studiu, au ajuns la Roma cam în anul 405, de unde Ioan Cassian a plecat singur la Marsilia, în jurul anului 415. Putem deci considera că Gherman a murit, între 405 și 415, la Roma, fiind trecut de vîrsta de 50 ani.

Gherman n-a lăsat scrieri. Ioan Cassian însuși nu scrisese nimic pînă la moartea lui Gherman. Și-a început opera scriitoricească după ce a părăsit Roma. Din textele pe care el le atribuie *numai* lui Gherman, s-ar putea însă ușor alcătui un *Tratat de spiritualitate*, în care ar fi abordate toate problemele domeniului, inclusiv cele legate de isihasm, atît în general, cît și la români. Din „Migne" i se pot degaja ușor 15 coloane de text propriu. Comparate cu textele unor Parmenide, Protagora, Zenon din Kitton, Cleanthes din Assos și alții, din care au rămas doar mici fragmente, textele lui Gherman sînt mai numeroase și au, cel puțin, valoarea de mărturie pe care o au și textele platonice în cazul lui Socrate.

Toate acestea sînt, desigur, mai mult decît ipoteze: sînt certitudini. Ele ne dau dreptul să-l propunem pe Gherman din Dacia Pontică, adică din Dobrogea de mai tîrziu și de astăzi, pămînt al strămoșilor noștri, printre străromânii de primă mărime, care s-au remarcat ca oameni de cultură, precum Dionisie Exiguul (*Magazin istoric*, nr. 2/1981) și Ioan Cassian, motiv pentru care, sub numele complet de *Sfîntul Gherman din Dacia Pontică*, propunem trecerea lui în calendarul sfinților români, alături și în aceeași zi cu Sfîntul Cassian Romanul, de care a fost nedespărțit. Împreună fac parte din rîndul marilor figuri care, de timpuriu, izvorîți din obîrșia poporului vieţuitor pe meleagurile noastre, au contribuit la nașterea și dezvoltarea spiritului european al erei creștine. ■

CRONICA PARALELĂ MOLDO-MUNTEANĂ

GABRIEL ŞTREMPEL

Am prezentat, în paginile Magazinului istoric (nr. 4/1989), cîteva dintre cele mai semnificative manuscrise româneşti, păstrate în colecţiile Bibliotecii Academiei Române, insistînd îndeosebi asupra celor cu conţinut istoric — cronografe şi letopiseţe. Închid în paginile lor letopiseţele şi cronicile noastre amintirea unui glorios trecut, din a cărui cunoaştere şi cinstire şi-au format cugetele şi şi-au călit conştiinţele generaţii şi generaţii, de la cărturari şi oameni politici, pînă la omul simplu din popor.

În rîndul acestor inestimabile valori de istorie şi cultură românească, aflate în fondurile bibliotecii noastre, există şi o categorie deosebită de vechi scrieri istorice, şi anume cele reunind într-un singur corpus principalele cronici ale celor două ţări surori, Muntenia şi Moldova. Semnificaţia deosebită a acestor cronici nu poate fi trecută cu vederea: aşa precum istoria românilor din Moldova, Muntenia şi Transilvania a curs împreună de veacuri şi milenii, tot astfel cărturari luminaţi din secolul XVIII au intuit, cu adîncă înţelegere, că şi istoria scrisă a ţărilor române se poate şi se cuvine a fi păstrată în acelaşi text comun.

Conştiinţa unităţii româneşti este prezentă, de altfel, la toţi marii noştri cronicari. Astfel, Miron Costin, scriindu-şi cronica, o făcea cu sentimentul datoriei de a vorbi de istoria tuturor românilor. „Biruit au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere feliul neamului, din ce izvor şi seminţie sînt lăcuitorii ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti şi românii din Ţările Ungureşti, că toţi un neam şi o dată descălecaţi sînt".

La rîndul său, C. Cantacuzino releva şi el unitatea românească. „Însă rumânii — scria el — înţeleg nu numai ceştia de aici [din Ţara Românească] ce şi den Ardeal, carii încă şi mai neaoşi sînt şi moldovenii şi toţi cîţi şi într-altă parte se află şi au această limbă".

Din conştiinţa cărturarilor vremii asupra unităţii româneşti s-au născut astfel cronicile paralele, din sec. XVIII, ale Moldovei şi Munteniei. Prin însuşi faptul că ele conţin ştiri referitoare şi la românii din Transilvania, aflaţi pe atunci sub dominaţie străină, dar păstrîndu-şi neîntrerupte legăturile cu fraţii de peste Carpaţi, aceste corpusuri de cronici paralele reprezintă un prim şi important pas spre alcătuirea celor dintîi sinteze de istorie românească, ce vor fi realizate la sfîrşitul acelui secol sau începutul celui următor, temeiuri pentru scrierile ulterioare ale lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Fl. Aaron.

În cele ce urmează, vom prezenta unul dintre aceste preţioase monumente istoriografice din sec. XVIII, cuprinzînd cronicile paralele ale Moldovei şi Munteniei, pe care l-am pregătit pentru tipar, într-o ediţie critică, la Editura Minerva.

Demnitatea istoriei

Este vorba de marele corpus de cronici moldo-muntene alcătuit de un cronicar aproape uitat astăzi, Axinte Uricariul, cel care a interpolat letopisețul lui Grigore Ureche și a fost cronicarul oficial al domnitorului Nicolae Mavrocordat[1].

Cîteva cuvinte despre acest cronicar. Prea multe lucruri despre ei nu se cunosc. Necunoscut ne-a rămas pînă și numele său de botez, Axinte fiind cel de familie. Viața lui publică — dacă ar fi să o numim astfel — s-a desfășurat, după acte, între anii 1694 (prima atestare) și 1731 (cînd s-a stins din viață). În funcția sa de uricar (slujbaș la logofeție, însărcinat cu redactarea documentelor) îl întîlnim pînă în anul 1722. Traducea din slavonă și cunoștea, desigur, neogreaca, deoarece în redactarea scrierii sale despre a doua domnie a lui N. Mavrocordat în Moldova a folosit arhiva domnitorului, cuprinzînd îndeobște documente grecești. Se ocupa și cu delimitări de proprietăți, întocmind cuvenitele acte de hotărnicie. A avut astfel prilejul să străbată localitățile

Moldovei, cunoscînd țara, oamenii.

În vremea primei domnii a lui N. Mavrocordat în Moldova (1709-1710), Axinte a copiat și alcătuit, în 1710, un superb exemplar din letopisețul lui Miron Costin[2]. Tot el, probabil, s-a îngrijit de păstrarea și punerea în ordine a hîrtiilor și manuscriselor rămase după moartea, pe neașteptate, a lui Nicolae Costin[3], în septembrie 1712. În toamna lui 1714, cu doi ani înainte de a trece cu domnia în Țara Românească, N. Mavrocordat l-a însărcinat pe Axinte să alcătuiască cronica oficială a celei de-a doua domnii a sale în Moldova (1711-1715), lucrare pe

Constantin Mavrocordat, Nicolae Mavrocordat (sus) și facsimil dintr-o copie păstrată la Biblioteca Academiei Române

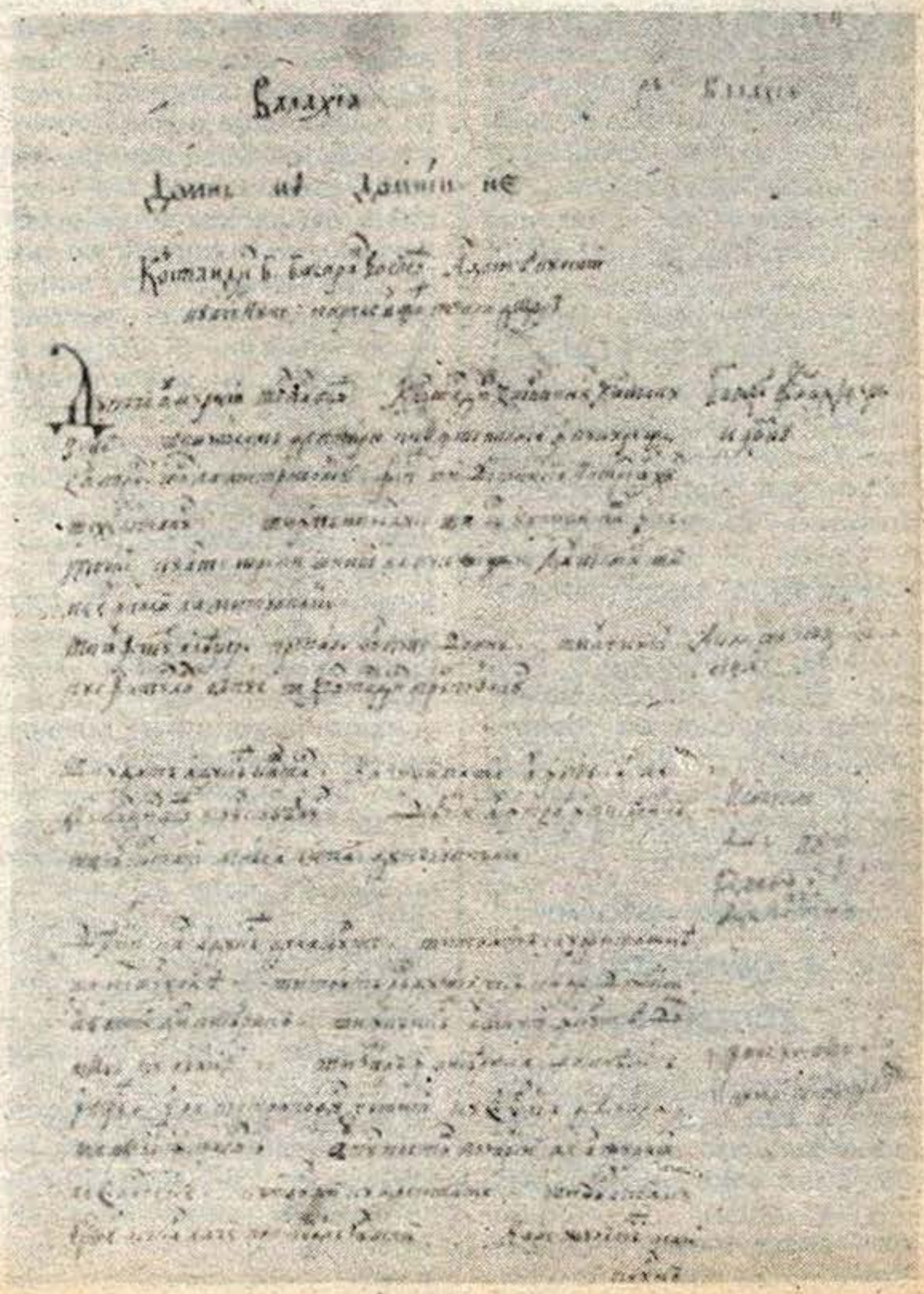

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 8, 9/1989; 9/1983; 5/1987.

care cronicarul i-a trimis-o domnitorului la București. I-a mai oferit, de asemenea, o copie după cronica primei domnii, scrisă de Nicolae Costin, și pe care Axinte a realizat-o între 4 septembrie 1715 și 23 februarie 1716. Aceasta atestă faptul că legăturile dintre domnitor și cronicar s-au menținut în continuare, și în vremea cînd N. Mavrocordat s-a aflat pe tronul din București. Tot din îndemnul lui Mavrocordat a trecut Axinte la redactarea cronicii sale paralele moldo-muntene.

Îi recunoaștem lui Nicolae Mavrocordat meritul de a fi inițiat un corpus de cronici românești, nu numai pentru faptul că, domnind în amîndouă țările române, putuse înțelege îndeaproape realitățile de aici — evidențiind comunitatea de limbă, de cultură, de credință, de obiceiuri a locuitorilor de-o parte și de alta a Milcovului —, cît, mai ales, pentru că este cunoscut ca un mare iubitor de istorie, de cultură, în genere. Știm că el se interesa de istoria românească (pusese să i se întocmească o genealogie ce cobora în timp pînă la Alexandru cel Bun), însărcinase cronicarii (Axinte Uricariul și N. Costin, în Moldova, Radu Popescu, în Muntenia) să-i alcătuiască cronicile domniilor sale. În fine, după cum observa N. Iorga, N. Mavrocordat, însuflețit de „demnitatea istoriei", căuta „să lege lauda propriei sale domnii de întreg trecutul țării pe care o stăpînea".

Întreaga istorie a pămîntului românesc

Sentimentul unității românilor a fost mult adîncit în a doua jumătate a sec. XVII și începutul celui următor, fiind viu la românii de pretutindeni. Însuși faptul că același domn putea domni într-o țară românească sau în alta constituie o ilustrare elocventă a faptului că pînă și Poarta otomană recunoștea unitatea de neam a românilor. Acest sentiment al unității poporului nu-i putea, deci, rămîne străin lui N. Mavrocordat, care a inițiat astfel alcătuirea unor scrieri privind întreaga istorie a pămîntului românesc.

Originalul cronicii lui Axinte Uricariul s-a pierdut, ea păstrîndu-se într-o copie ulterioară în două volume (manuscrisele 2591 și 5367 din colecțiile Bibliotecii Academiei), realizată pentru Constantin Mavrocordat[1], fiul lui Nicolae Mavrocordat. Un alt manuscris (340) a fost copiat de un logofăt al familiei Crețulescu din Muntenia.

Probabil Axinte a început lucrul său la cronica paralelă moldo-muntenească prin anul 1722, cînd a fost înlocuit din funcția de uricar de fiul său, Neculai Axinte, și l-a terminat în doi-trei ani. Copiile păstrate — și folosite de noi la elaborarea ediției critice amintite — au fost realizate în jurul anului 1736 (mss. 2591 și 5367) și, ulterior, între anii 1782-1785 (mss. 340). Cea dintîi copie manuscrisă a cronicii paralele moldo-muntene a fost începută în vremea primei domnii a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (1733-1735) și a fost continuată după trecerea domnitorului pe tronul Țării Românești.

Axinte a reunit în cronica sa cele mai importante lucrări istoriografice ale vremii. Astfel, pentru Moldova, a folosit *Letopisețul Moldovei de la facerea lumii și pînă la 1601*, de N. Costin (în care a interpolat și fragmente din cronica lui G. Ureche), Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă pînă la 1661, de Miron Costin, *Cronica anonimă a Țării Moldovei dintre anii 1662-1711*, precum și cronica sa *A doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova*. Faptele consemnate în cronică încep din vremea lui Dragoș Vodă și continuă pînă la anul 1716.

Pentru Muntenia, a cărei istorie este redată începînd cu Radu Negru (1290) și pînă în anul 1724, Axinte a folosit *Letopisețul cantacuzinesc*, *Istoria celor petrecute în Țara Românească de la Radu Șerban pînă la Gavril Movilă*, de Matei al Mirelor, *Adaosul comisului Iștoc* pentru anii 1658-1665, de Axinte Uricariul, și *Istoriile domnilor Țării Românești*, de Radu Popescu.

Ca metodă de alcătuire a cronicii sale, constatăm că în prima parte a scrierii Axinte a alternat relatarea faptelor petrecute în Muntenia (cu care se deschide cronica) cu cele din Moldova. În partea a doua (începînd cu mijlocul sec. XVII), a transcris cronicile în întregime. Intervențiile sale în textul scrierilor pe care le compilează sînt numeroase în primele capitole — cele referitoare la partea mai veche a istoriei românești, pentru care avea, se pare, o predilecție deosebită — și se răresc spre finele cronicii paralele.

Consultînd unele documente istorice, Axinte a introdus în scrierea sa unele informații care lipseau din cronicile mai vechi. Menționăm între acestea, precizările genealogice cu privire la fiii lui Roman Mușat, pe baza unui uric aflat la mănăstirea Pobrata (Probota). Alte informații se referă la scoaterea bisericii moldovenești de sub jurisdicția mitropoliei de Ohrida și ridicarea ei la rangul de mitropolie, ținînd de patriarhia ecumenică din Constantinopol (1401), la primul mitropolit al Moldovei, Iosif I, precum și la trecerea prin Moldova a împăratului bizantin Ioan VIII Paleologul, care venea de la Buda spre Constantinopol (1424)[2].

Toate aceste știri, pe care afirmă că le deține din izvoare demne de toată încrederea, ne dezvăluie în Axinte

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 11/1981; 9/1982.

Uricariul un cronicar premergator al istoriei critice, care știe să coroboreze datele cronicilor cu cele ale documentelor istorice, mărturiile acestora socotindu-le de primă importanță. În felul acesta, Axinte Uricariul a adus, în prima jumătate a sec. XVIII, importante completări la istoria noastră, transmițîndu-le posterității prin intermediul cronicii sale paralele.

Importante precizări cronologice

Se cuvine amintit și faptul că după textul original al scrierii lui Axinte, un cămăraș de izvoare (arhivar), pe numele lui Vasile Buhăescu (sau Buzilă, cum mai este cunoscut) a elaborat la 1733 o cronică paralelă prescurtată, păstrată tot în colecțiile Bibliotecii Academiei. Pe parcursul a 160 pagini de text, sînt redate, succint, evenimentele petrecute în Țara Românească (pe pagina din stînga) și cele din Moldova (pagina din dreapta). Faptul că prescurtarea este realizată după textul lui Axinte este menționat în titlul scrierii: Astfel, dacă titlul cronicii lui Axinte era: *Letopisețul Țării Românești, și a Țării Moldovei. De viața a prealuminaților domni ce-au stăpînit întru aceste două țări și ce s-au lucrat în dzilele lor și a părților streine care să megiesesc cu aceste țări, pre largu adunate den multe letopisețe și cu bună îndreptare alcătuit precum se vede,* în cel al lui Vasile se menționează că informațiile au fost *„pre scurt adunate"*.

Cu studiul cronicii lui Axinte s-au ocupat în secolul trecut Cezar Bolliac, Mihail Kogălniceanu și Grigore Tocilescu. Moses Gaster[1] a publicat cîteva pagini în 1891 în lucrarea sa *Chrestomație română*.

În 1915, C. Giurescu — într-un studiu consacrat unor filiații de cronici — a făcut importante precizări asupra acestei cronici, semnalînd faptul că, la acea dată, Biblioteca Academiei nu avea decît prima parte a manuscrisului, cealaltă aflîndu-se la N. Docan (numismat, istoric și jurist, fost secretar al Comisiunii Europene a Dunării, membru corespondent al Academiei). La moartea sa (1927), N. Docan a lăsat prin testament acest manuscris (împreună cu altele) Academiei Române.

Alți istorici, D. Onciul, M. Costăchescu, Gh. Duzinchievici, Damian P. Bogdan, C. Grecescu, au cercetat importantele precizări cronologice pe care Axinte Uricariul le-a adus cu privire la istoria Moldovei și la legăturile familiilor domnitoare dinainte de anul 1400. Cel care a stabilit faptul că autorul cronicii paralele este Axinte Uricariul a fost C. Grecescu, care a descoperit, la pagina 61 a celui de-al doilea volum al scrierii, un text străin altor cronici și intitulat: *De aicea înainte am scris eu, Axentie Uricariul, după cum mi-au spus Ștoc comisul, carele au fost slugă la Grigorie vodă* [Grigore II Ghica]. Această contribuție personală, la care se adaugă interpolările sale la letopisețul lui Grigore Ureche, precum și faptul că a alcătuit cronica paralelă ridică sensibil valoarea de istoric a lui Axinte Uricariul, care altfel ar fi rămas doar ca un excelent grămătic de hrisoave și ca un cronicar al primului domn fanariot. Prin opera sa — peste 1 600 pagini de cronică paralelă — el se înscrie în rîndul cărturarilor noștri reprezentativi din sec. XVIII, lucrarea sa și concepția care au generat-o aducînd prețioase mărturii asupra spiritului unității naționale românești care domina în conștiința unor largi cercuri ale societății vremii. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1989.

SECVENȚE CLUJENE

(Urmare din p. 5)

La intrarea dinspre catedrala, în acel fost sediu, nici un «om de ordine». Revoluționari, civili și ostași, femei și oameni mai în vîrstă intră sau ies, într-o libertate ca de sfîrșit de lume. Un tînăr rănit la unul din genunchi sparge, de față cu noi, geamurile care pavoazau pereții de la intrare, cu însemnele peste care trona steaua roșie. Fiecărui steag întîlnit înspre etajele 1 și 2 i se taie, cu foarfeca sau cu lama, «emblema» — acel «gol istoric». Portretul dictatorului, în numeroase exemplare color, afișe albastre, lozinci vechi — totul e călcat, incendiat, zdrobit. Se deschid dulapuri, sînt aruncate hîrtii, afișe de propagandă, o mare de fluturi albi ai unei istorii defuncte...

La etajul întîi, aceeași impresie teribilă și stranie: nu se mai poate respira, aceeași aglomerație pe care o au mulțimile din piață, din fața palatului administrativ. Uși scoase din balamale, ferestre deschise și perdele în vînt. Greu să-ți croiești drum, să ajungi undeva. Strîngeri de mîini și interjecții de bucurie, apoi zgomotele, venite din stradă ca dintr-un infern.

Palatul administrativ fusese devastat încă de la orele 12.30, cînd vestea că Nicolae și Elena Ceaușescu au fugit a adunat aici mulțimile...

Nu am mai văzut o asemenea explozie a istoriei niciodată. În fața zecilor de mii de brațe, ridicate pe sus, actorul Dorel Vișan le spune cetățenilor (și e de reținut că nu se afla, încă montat, nici un fel de amplificator): «Ceea ce așteptam de mult — s-a împlinit! Ceea ce vedem, frați români, se înfăptuiește de față cu noi! O adevărată revoluție a celor tineri!»..." (Tribuna, **an II, nr. 2, 11 ian. 1990**).

Radio-Cluj transmite

„22 decembrie 1989, ora 17.55. Clipe de mare emoție pentru toți cei care au pus în undă semnalul: «Aici Cluj, România», urmat de un editorial: «După cinci ani de tăcere impusă, după cinci ani în care am sperat și am crezut în această clipă, sîntem iarăși alături de dumneavoastră iubiți compatrioți, inimă lîngă inimă, conștiință lîngă conștiință. Români, maghiari, germani, cetățeni de orice naționalitate, fiți uniți în curaj, demnitate și încredere unii în alții».

După o absență grea și nemeritată, iată un apel care ne îndeamnă să fim pe recepția postului de Radio-Cluj, care emite pe frecvențele de 261 m și 1152 kilohertzi... Ziua renașterii poporului român, deci și a studioului din inima Transilvaniei a sosit și, odată cu ea, postul de Radio-Cluj emite din nou în eter, în scurt timp după momenul constituirii Frontului Salvării Naționale". ■

Grupaj realizat de Gheorghe DAVID

UN NEGUSTOR ENGLEZ ÎN ŢĂRILE ROMÂNE:

THOMAS THORNTON

Prof. dr. docent GEORGE POTRA

„Am străbătut amîndouă principatele în toate direcţiile şi îmi amintesc cu cea mai mare plăcere impresiile întipărite în mintea mea de peisajul lor măreţ şi romantic: torentele ce se prăvăleau în prăpastii şi şerpuiau de-a lungul văilor, mirosul încîntător al florilor de tei şi al ierburilor zdrobite de turmele ce pasc, stîna singuratecă a ciobanului pe vîrful muntelui şi muntele însuşi înălţîndu-se mai sus de nori şi acoperit tot, afară doar de regiunile înzăpezite, de o pătură adîncă de pămînt vegetal şi împodobit peste tot de păduri mîndre şi falnice sau de o verdeaţă bogată şi vie". Descrierea aparţine unui întreprinzător comerciant britanic, însărcinat şi cu unele treburi diplomatice. Este vorba de Thomas Thornton (ante 1766-1814), fiul unui modest cultivator ajuns apoi birtaş la Londra.

După ce a slujit în diferite întreprinderi comerciale, în 1793, Thornton a fost trimis la sucursala engleză din Constantinopol a Companiei Levantului, unde a activat vreme de 12 ani, răstimp în care a călătorit în repetate rînduri în Balcani, în insulele greceşti din Arhipelag şi în Asia Mică. În 1804-1805 a îndeplinit şi funcţia de consul britanic, cu roşturi comerciale, la Odessa.

În timpul şederii sale în capitala Imperiului otoman, Thornton a izbutit să-şi facă unele relaţii utile cu miniştrii străini la Poartă, de la care a obţinut o serie de informaţii pe care le-a folosit la întocmirea lucrării sale intitulate The present state of Turkey **(Starea actuală a Turciei), publicată în 1807 la Londra, îndată după întoarcerea sa în patrie. O a doua ediţie a apărut curînd după aceea, în 1809. Unul din capitolele monografiei sale şi anume al IX-lea este în întregime închinat principatelor: Ţara Românească şi Moldova.**

În documentarea sa pentru ţările române, Thornton s-a folosit de textul unui călător austriac prin Principate, anume Raicevich, precum şi de relatările baronului de Tott, Salaberry, de lucrările lui Dimitrie Cantemir ca şi de Viaţa lui Carol al XII-lea **de Voltaire. Informaţia directă apare mai rar şi chiar atunci se întîmplă ca uneori să fie nesigură.**

În 1812 lucrarea lui Thornton a fost tradusă în limba franceză de către colonelul de Sauce, sub titlul Etat actuel de la Turquie..., **bucurîndu-se de un deosebit succes. După această traducere, a apărut şi o tălmăcire românească publicată la Buda în 1826 şi intitulată** Starea de faţă a Turciei; **ea a fost atribuită de N. Iorga, cu probabilitate, vestitului boier cărturar român cu vederi iluministe, Dinicu Golescu (1777-1830).**

Redăm mai jos, unele spicuiri din amintirile de drumeţie ale negustorului englez, nu lipsite, uneori, de farmec şi interes.

Aidoma „strămoşilor reprezentaţi pe Columna lui Traian"

„Ţăranii — precizează Thornton — îşi zic rumuni, adică romani, iar limba lor este o latină stricată, semănînd oarecum cu italiana. Înfăţişarea locuitorilor de azi în portul lor de vară este asemenea întocmai cu aceea a strămoşilor reprezentaţi pe Columna lui Traian. O apariţie... îmbrăcată într-o cămaşă de in grosolan, încinsă peste mijloc şi o pereche de ţari lungi, o secure atîrnînd la brîu, o blană de oaie aruncată pe umărul stîng şi prinsă la piept şi opinci de piele netăbăcită în picioare".

Înfățișarea exterioară a românilor este într-un contrast extraordinar cu firea lor supusă, căci ei sînt înjosiți de starea de robie în care i-au aruncat străinii. Astfel — mărturisește englezul — „puținii turci care călătoresc prin țară, grecii fanarioți care mai de grabă o jefuiesc decît o cîrmuiesc, austriecii și rușii care o ocupă în chip obișnuit la prima deschidere a vreunei campanii războinice împotriva Turciei, toți folosesc aceleași măsuri de constrîngere". De aceea — continuă el — „cînd se apropie un călător, toată lumea fuge și dacă mai este însoțit și de slujbași domnești și nu mai rămîne nimenl ca să fie bătut, cu greu poate să obțină îngăduința de a se folosi de puțin foc și de ceva paie pentru a-și găti hrana și a-și așterne patul...

Eu totuși — mărturisește Thornton — m-am pornit să fac o încercare. Călătoream cu un francez de la Constantinopol la Viena, cînd am părăsit Bucureștii domnul stăruia ca să luăm cu noi trei arnăuți din garda sa și așadar sosirea noastră prin satele de pe drum răspîndea obișnuita spaimă și stăruia neîncrederea știută. Dar nimic nu era mai ușor decît să [le] recîștigi încrederea: cîteva parale date copiilor, sau dacă nu erau copii pe acolo, cîteva parale date țăranilor cu porunca să cumpere fără vreo îngrădire a prețului o cantitate mică din cel mai bun vin din sat și un mic dar la înapoierea lui, convingeau pe săteni că nu aveam de gînd să smulgem nimic cu sila, ci ne procurau din belșug de toate. Niciodată nu am căpătat o slujire mai devotată și cu toate că acest plus de cheltuială era prea neînsemnat, spre a avea vreo importanță, nu am părăsit niciodată o casă fără a fi petrecuți la plecare de întreaga familie și uneori de toți bărbații din sat care, de bună voie, ne săltau trăsura în locurile mai abrupte sau mlăștinoase de la intrarea satului.

Religia predominantă este cea ortodoxă. Locuitorii sînt într-adevăr legați de riturile și ceremoniile ei, dar nu se vede — poate pentru că preoții lor îi tiranizează tot atît cît stăpînii lor laici — că ei ar simți pentru religia lor aceeași dragoste fierbinte pe care am observat-o printre grecii din Turcia.

Religia, cînd este administrată nu de un egal sau de un frate de suferință, ci de un stăpîn, nu mai are caracterul blînd și binefăcător care o face să fie îndrăgită de adepții ei. Tragerea clopotelor sau baterea cu două ciocane de

În p. 16: *chipuri de negustori români, din primele decenii ale veacului XIX, așa cum i-a întîlnit, de bună seamă, și Thomas Thornton...*

...și prăvălii bucureștene din aceeași perioadă

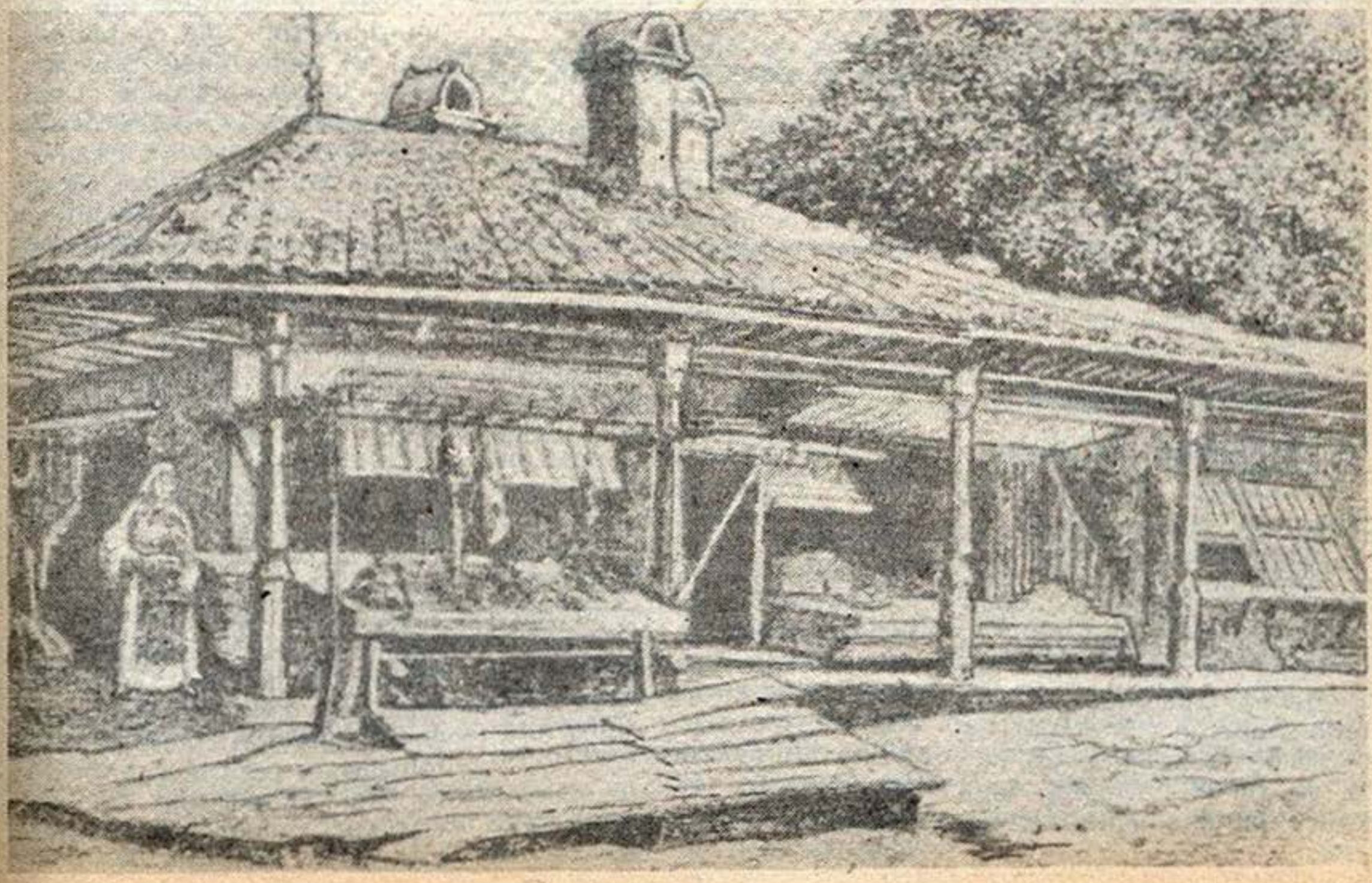

lemn pe o bucată lungă de lemn atîrnată în turlă [toacă], este exprimarea foarte supărătoare a evlaviei lor. În dimineaţa unei mari sărbători, clămpăneala este de neînchipuit în oraşul Bucureşti, unde într-adevăr sînt mai multe biserici şi mănăstiri decît ar trebui pentru toate parohiile din amîndouă principatele.

Desfătarea principală a locuitorilor în zilele de sărbătoare este jocul... cîntecul e simplu şi monoton... Perechea, la joc, îşi prinde mîinile şi le ridică deasupra capului, pasul schiţează o mişcare ba înainte ba înapoi... repetate fără nici o variaţie «în timp» de trei sferturi de oră.

Baza hranei lor este o fiertură groasă făcută din făină de porumb, pe care ei o numesc mămăligă [«mamalika»], o mîncare sănătoasă şi hrănitoare.

Numărul locuitorilor din amîndouă principatele — apreciază Thornton — este socotit la vreun milion de suflete [cifră inferioară realităţii — *n.r.*]: o populaţie foarte puţin corespunzătoare pentru un teritoriu aşa de întins, de roditor şi de bogat în atîtea producţii variate. Dacă locuitorii s-ar bucura de binefacerile unei cîrmuiri normale, dacă hărnicia lor ar fi nestingherită şi roadele muncii lor le-ar fi asigurate, numărul lor ar creşte iute de la sine, datorită marei uşurinţe de a obţine o subzistenţă îndestulătoare. Ei posedă bogăţiile inalienabile ale naturii, care, departe de a se slei, s-ar înmulţi chiar peste nevoile unei populaţii în creştere".

Grădini, palate şi echipaje luxoase

Numeroase informaţii ale călătorului englez privesc înfăţişarea celui mai mare oraş al românilor, capitala Ţării Româneşti. „Oraşul Bucureşti a fost aproape distrus de un cutremur în anul 1802, dar asemenea calamităţi nu sînt neobişnuite în Principate... E situat pe Dîmboviţa, un mic rîu ce nu e navigabil decît pentru plute şi ambarcaţiuni mici...

În oraş bisericile şi mănăstirile formează elementul cel mai vizibil şi palatele boierilor înconjurate de curţi şi grădini spaţioase sînt într-un contrast supărător cu locuinţele poporului de rînd, care trădează cea mai absolută mizerie...

În biserica mitropolitană este un tron ridicat pentru domn şi altul ceva mai puţin înălţat şi mai puţin împodobit pentru doamnă. Mănăstirile, fiind înconjurate de ziduri înalte şi puternice, slujesc pentru locuitori la vremuri de primejdie şi de depozit pentru bunurile mai de preţ ale negustorilor ce sînt astfel ferite de foc şi de jar. Casele marilor boieri sînt clădite, cele mai multe din ele, din cărămidă tencuită şi spoită. Era obiceiul, odinioară, să se înveleascâ acoperişurile caselor cu şindrilă, dar acum folosirea ţiglelor s-a răspîndit mai mult. Camerele principale sînt încălzite ca în Rusia, Polonia şi Germania, cu sobe.

Bazarul, sau piaţa mare, e alcătuit din mai multe uliţi pavate cu podine de scînduri; prăvăliile sînt numeroase şi de obicei bine îndestulate cu mărfuri şi lucruri de orice fel. Sînt şi dugheni pe cîteva din uliţele principale, dar cele mai numeroase şi mai căutate sînt cîrciumile şi pivniţele boltite în care oamenii de rînd se deprind cu practica desmăţului şi cu băutura fără de cumpătare a vinului şi a spirtoaselor.

Cînd intră în oraşele Bucureşti şi laşi călătorul observă obiceiul ciudat, şi ieşit din comun, de a podi uliţele cu bîrne groase din cel mai ales stejar care alcătuieşte un fel de pod de lemn. Nimic nu poate arăta mai evident caracterul neprevăzător al despotismului decît un asemenea obicei. Chiar cu cea mai răbdătoare grijă ar fi greu de îndreptat efectul uzurei continue care face ca trecerea uliţelor să fie anevoioasă pentru cei ce merg cu trăsura şi chiar primejdioasă pentru cei ce merg pe jos.

Irosirea unui lemn de construcţie aşa de bun — îşi continuă critica Thornton — care trebuie înlocuit prin tot oraşul la fiecare cinci ori şase ani, nu poate fi justificată de nici o nevoie. Locuitorii, e drept, au fost făcuţi să creadă şi să repete că nu este cu putinţă să se facă un pavaj solid pe un sol mlăştinos. Dar cu greu s-ar admite ca natura specială a terenului să ridice aceleaşi piedici în două oraşe, aşa de depărtate unul de altul ca Bucureştii şi Iaşii şi care nu există în nici o altă parte a Europei. Numai miopia despotismului, care sărăceşte posteritatea pentru a micşora cheltuiala zilei de azi şi se sileşte să proporţioneze munca sa pînă la termenul propriei sale existenţe, poate să se împace cu folosirea unor măsuri atît de distrugătoare a averii şi bunăstării ţării...

Nimeni, decît poporul de rînd, nu iese din casă pe jos: un echipaj este tot atît un articol de primă necesitate cît şi unul de lux, dar zdruncinăturile pe care le înduri cînd umbli cu trăsura, (pe uliţi ce au nevoie de reparaţie, cum se întîmplă mereu) pretind de la călător să fie întotdeauna cu ochii în patru, căci caii se înfundă, uneori pînă la piept, în cîte o băltoacă de apă murdară, din cele ce băltesc mai pe toate uliţele oraşului, afară de cea care duce la palatul domnesc. Şi este tot atît în vederea prevenirii neajunsurilor sau primejdiilor rezultînd din această împrejurare cît şi din nevoile etichetei că oamenii de un rang oarecare şi consulii străini sînt precedaţi de slugi purtînd înaintea trăsurilor un fel de facle numite masalale (*«maschallah»*), caracteristice acestor ţări şi care ard cîteva ceasuri, chiar sub şuroaiele cele mai grozave de ploaie, fără a se stinge".

Cu toate minusurile inerente observaţiilor unui străin, puţin obişnuit cu realităţile româneşti, relatările lui Thornton privind poporul nostru şi viaţa din Bucureşti sînt, în general, interesante şi folositoare pentru a reconstitui un crîmpei din trecutul Capitalei noastre către sfîrşitul epocii fanariote. ■

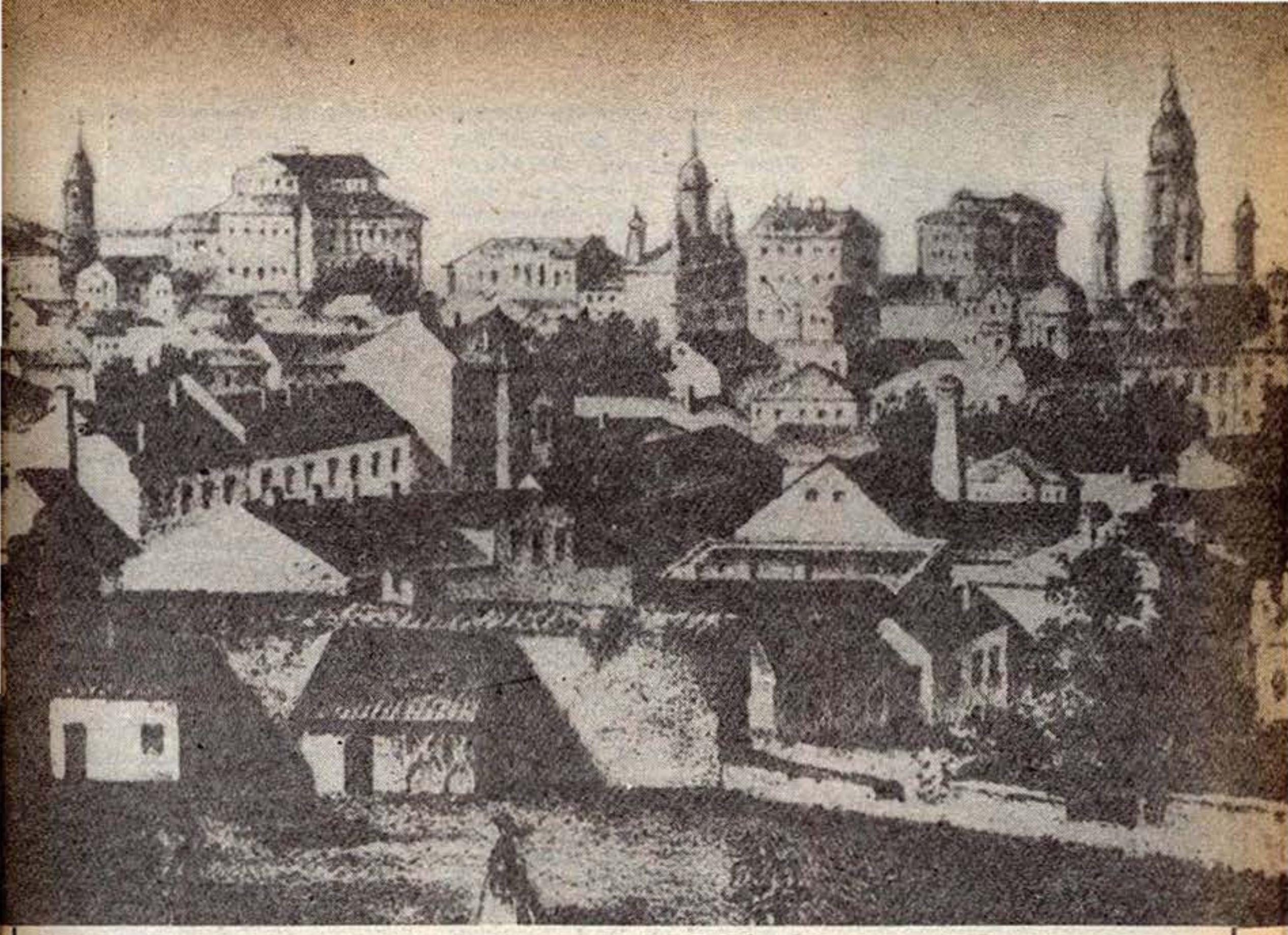

1866-1877. SCENE DE VIAŢĂ ROMÂNEASCĂ

DAN BERINDEI

Sub acest titlu am reunit citeva fragmente dintr-o lucrare a istoricului Dan Berindei aflată în pregătire la Editura Academiei. Cartea este consacrată unui deceniu din istoria României şi anume, perioadei 1866-1877 (Magazin istoric, **nr. 9-10/1988). Este, cum rezultă din analiza pe care o efectuează autorul, perioada în care societatea românească a făcut paşi hotărîtori spre modernizarea structurilor sale politice, sociale, economice şi culturale, epoca ce a pregătit şi a făcut posibilă, prin acumulările realizate, cucerirea independenţei de stat a României.**

Pentru farmecul evocării, pentru forţa relevantă a datelor furnizate, nu în ultimul rînd pentru ineditul unei astfel de tematici românești în paginile revistei noastre, am extras, în avanpremieră, capitolul Situaţia materială şi viaţa cotidiană în România 1866-1877, **pe care-l prezentăm cu titlul şi subtitlurile redacţiei.**

Subliniem faptul că rubrica Avanpremieră editorială **poartă de astă dată şi un pronunţat caracter inedit pentru revista noastră, căreia dispoziţiile dictaturii ceauşiste i-au interzis cu desăvîrşire în ultimii ani abordarea oricărei tematici care, sondînd zonele existenţei umane în diferitele sale ipostaze (indiferent de epoca istorică), l-ar fi tentat pe cititor să stabilească, prin comparaţii, relaţii de dezarmantă contradicţie cu prezentul „epocii de aur".**

Bogaţi şi săraci

În societatea din România perioadei 1866-1877 — ţară aflată într-un complex proces de mutaţii — se constată profunde deosebiri în ce priveşte situaţia materială şi nivelul de viaţă a cetăţenilor, dar şi o pătrundere mai accentuată a *noului*, chiar şi în lumea satelor. Atît Convenţia de la Paris, cît mai ales Constituţia din 1866 proclamaseră un regim de egalitate. „Nu există în stat nici o deosebire de clasă — se spunea în articolul 10 al amintitei legi fundamentale. Toţi românii sînt egali înaintea legii şi datori a contribui fără deosebire la dările şi sarcinile publice".

În realitate, diferenţele continuau, şi uneori erau uriaşe, pe plan social-economic înainte de toate: luxul şi sărăcia izbeau contrastant, deopotrivă. Între lumea satelor — cu excepţia conacelor moşiereşti — şi lumea oraşelor (mai ales părţile centrale ale acestora), era o adevărată prăpastie; deosebiri mari se constatau, de asemenea, între capitala Bucureşti şi cele cîteva oraşe mai evoluate (Iaşi, Craiova, Brăila, Galaţi) şi restul oraşelor şi tîrgurilor. Izbitoare erau diferenţele de nivel între locuitorii uneia şi aceleiaşi localităţi urbane. „Am vizitat toate marile oraşe ale Europei — nota germanul Gustav Rasch —, am văzut Londra, Parisul şi Neapole, dar nicăieri n-am constatat astfel de contraste între sărăcie şi lux risipitor, atît de alăturate, ca la Bucureşti".

Cînd a murit fostul domnitor moldovean Mihai Sturdza, averea sa mobilă — bani, aur, rente, conturi în bancă etc. — a fost estimată la uriaşa sumă de 80 milioane lei (sumă echivalentă cu patru cincimi din bugetul din acea vreme al României!) — la acestea adăugîndu-se averea imobilă! Şi tot în acei ani un muncitor agricol primea în medie mai puţin de 2 lei pe zi, dar pentru o zi de lucru la culesul porumbului sau viei numai 1 leu! O femeie era plătită doar cu 75%, iar un copil doar cu circa 33% din suma cîştigată de un bărbat. Desigur, nu toţi proprietarii de domenii şi de moşii beneficiau de starea materială a fostului domnitor Sturdza, dar era evident că între ţăran şi moşier prăpastia era uriaşă.

O lume aparte o reprezentau funcţionarii. Exista o goană după posturi, care asigurau o sursă constantă de venituri, iar, pe de altă parte, pentru anumite categorii, o ascensiune socială. Salarizarea evidenţia însă aceleaşi contraste marcante, mergînd pînă la deosebiri exorbitante. Ministrul de finanţe era retribuit cu 5 000 lei pe lună, preşedintele Curţii de Conturi primea 3 000 lei, directorul general al Ministerului de finanţe (un fel de secretar de stat de astăzi, iar în acea vreme singurul adjunct al ministrului) primea 2 500 lei şi tot atît primea lunar fiecare dintre cei opt membri ai Curţii de Conturi; un şef de secţie în Ministerul finanţelor era plătit cu 1 500 lei lunar, iar şeful corpului sergenţilor de oraş din Bucureşti cu 1 000 lei; un arhivar avea 600 lei, iar un ofiţer în corpul sergenţilor de oraş 550 lei, în timp ce subofiţerul avea doar 170 lei. Copiştii — dactilografele epocii! — erau plătiţi diferenţiat, după importanţa instituţiei în care lucrau. Un copist al Biroului de servitori de pe lîngă Prefectura poliţiei din Bucureşti primea doar 90 lei, în timp ce un altul de la un minister era plătit cu 300 lei, iar altul de la Inspectoratul general al serviciului sanitar căpăta 200 lei pe lună, adăugîndu-i-se la leafă o diurnă de 150 lei.

Medicul corpului de sergenţi de oraş din Bucureşti era retribuit cu 500 lei lunar, în timp ce inspectorul general al serviciului sanitar primea 1 500 lei şi un plus de 500 lei diurnă; primul veterinar încasa 800 lei pe lună, dar un veterinar doar 300 (ca un copist!), la care se adăuga o diurnă de 200 lei. Medicii de judeţ erau plătiţi cu 800 lei lunar, iar cei de plasă cu 500 lei.

Unul din motivele care făceau atractive funcţiile publice era şi faptul că foştilor funcţionari li se asigurau pensii de bătrîneţe. În 1868, pensiile au fost reglementate printr-o lege în temeiul căreia celor care serviseră timp de 20 ani (respectiv, 18 militarii) li se acorda o pensie lunară de 50% din leafa lunară pe ultimii cinci ani de serviciu, iar celor care serviseră 30 ani (respectiv, 25 militarii) primeau 75%. Pensiile erau însă plafonate la 1 500 lei lunar, iar urmaşii primeau 50% din pensie, în cazul văduvelor, iar văduvele cu copii 75%.

Preţuri, meserii...

Dar pentru a avea o imagine mai clară a nivelului de viaţă, veniturile trebuie raportate la preţuri. Carnea era relativ ieftină, în medie între 45 bani şi 1 leu ocaua (circa 1,3 kg), cea mai ieftină fiind carnea de oaie, iar cea mai scumpă carnea de viţel. Dacă laptele de vacă se plătea 48 bani ocaua, untul proaspăt costa 4 lei ocaua, iar brînza între 73 bani şi 2,62 lei ocaua. Făina de grîu calitatea I costa 80 bani ocaua, iar mălaiul 11 bani. Fasolea era 16 bani ocaua, lintea 41 bani, iar mazărea 60 bani. Pîinea calitatea I (jimbla) se plătea cu 40 bani ocaua, iar cea neagră cu 30 bani; vinul oscila între 40 bani ocaua şi 1,29 lei. Materiale de construcţie erau ieftine: 2 lei un car cu nisip şi circa 12 lei mia de olane.

La birtul Enache, în centrul Capitalei, preţurile variau între 20 şi 80 bani porţia. Cu abonament lunar, micile birturi ofereau studenţilor patru feluri de mîncare pe zi cu preţuri variind între 30 şi 40 lei pe lună. Constantin Bacalbaşa, care ne indică aceste preţuri, îşi amintea că-i costa o masă de prînz (pîine, două ouă, o fleică, un măr şi bacşişul) 90 bani, iar dacă bea vin mai plătea 20 bani. În 1871, loja de rangul I la teatru costa 20 lei, cea de rangul II, 12 lei, stalul I 4 lei, statul II 3

lei, stalul III 2 lei, și galeria 1 leu. Studenților li se efectua un scăzămînt de 50 bani „la orice loc". În 1875, Ion Ghica aprecia că la Grand Hôtel Brofft — situat pe locul actualului Hotel Continental — se plătea „locuință, mîncarea, încălzitul și iluminatul mult mai scump decît la Clarendon Hotel", considerat de el a fi „hotelul cel mai scump din Londra"; poate că Ghica exagera, dar oricum este evident că prețul nu era redus.

Încă în 1863, tabelele anexate la legea patentelor dezvăluiau varietatea și diferențierea profesiunilor exercitate în statul român. În tabelul A erau prezentate diferite profesiuni împărțite în opt clase; situația aceasta s-a menținut, în linii generale, și după 1866. În clasa I erau cuprinse: magazinele cu articole de lux, băcăniile en-gros, bijutierii cu „bijuterii gata de mari valori", „fasonînd și obiecte de comandă", bogasierii „cu ridicata", bumbăcarii „asemenea", marii cîrciumari, negustorii de cereale „exportînd sau vînzînd în țară cu toptanu cîtimi mari", comisionarii cu „întinse operațiuni cu străinătatea", negustorii de gaz (petrol) „cu ridicata", întreprinzătorii de poștă „de drumuri mari", toptangiii lipscani. În clasa a II-a erau cuprinse 30 profesiuni, printre care cofetarii, croitorii care vindeau și stofe, droghiștii, negustorii de fier, cei de gogoși de mătase ori de lînă, negustorii de mobilă, modistele „cari aduc diferite articole din străinătate și le confecționează însăși", hotelierii, fabricanții de postav, negustorii de lumînări și săpunuri, negustorii „de mobile aduse din străinătate", negustorii de vinuri. În clasa a III-a erau cuprinse 62 profesii, printre care negustorii de argint importat (argintarii), armurierii care aduceau „arme de lux din străinătate", antreprenorii de baluri, brașovenii, directorul unui „cabinet literar", cafegiii cu „articole de cofetărie din străinătate", cîrciumarii „mai puțin decît cu ridicata", ceaprazarii, ceasornicarii, cizmarii sau pantofarii „aducînd marfa gata din străinătate", „coafo-rii" care vindeau „și parfumuri", constructorii de corăbii, cherestegiii, farmaciștii, negustorii de haine „din străinătate aducînd cîtimi mici", negustorii de hîrtie, editorii, negustorii de plumb, proprietarii de tipografii, negustorii de tutun, zarafii, antreprenorii de construcții etc. Mai existau profesiunile cuprinse în încă cinci clase, precum și cele din tabelele B și C. Listele dezvăluie în ansamblu o mare varietate de profesiuni, precum și diferențierea nu numai de profesiuni, ci și în cadrul fiecărei categorii. Și aceasta era situația în 1863! Evident că orașul dezvoltîndu-se între timp și acest proces s-a accentuat.

...și zile de post

Dacă orașul capitală reflecta o neîndoielnică amploare a vieții social-economice, aceasta se desfășura mai ales în beneficiul claselor posedante, al celor care utilizau această varietate de mărfuri aduse „din străinătate"! O analiză a clasei celei mai numeroase a societății ne înfățișează, evident, un tablou cu totul diferit. Martorii străini erau impresionați de sărăcia locuințelor majorității țăranilor și a mobilierului acestora (mai ales în zonele de șes). „Locuințele celor mai mulți [țărani] în Valahia sînt cele mai sărace din Europa — nota același autor german citat la începutul acestui articol; întreaga zestre a casei constă din cîteva cratițe, oale, cîteva mese și scăunele de lemn; paturi se găsesc rar la țăranii munteni; învelit într-un cojoc, țăranul doarme pe pămînt". Semnificativ este însă faptul că același martor ținea să evidențieze anumite trăsături care-l puneau în evidență pe țăranul român: „Țăranul muntean, scria el, contrastează uimitor cu alți țărani europeni. El este deosebit de curat și chiar în cazul celei mai mari sărăcii, casa construită din împletituri și pămînt este ținută în deosebită curățenie. Cumpătarea și sobrietatea, sîrguința și curățenia sînt trăsăturile caracteristice ale caracterului său. El este reprezentantul viitorului politic al poporului român".

Țărănci din Argeș lucrînd la războiul de țesut (cromolitografie de Carol Popp de Szathmari)

In p. 19: *modernizarea este tot mai vizibilă; centrul orașului București în anii 1865-1870*

Țăranii își confecționau în bună măsură singuri îmbrăcămintea. Își făceau opinci din piei neargăsite; din piei de oi și miel, meșteri din orașe dar și din sate confecționau cojoace, mintene și pieptare, căciuli. Aproape în fiecare casă de țăran, într-o mică odaie, se găsea un război de țesut, cu ajutorul căruia femeile confecționau țesături din lînă, in și cînepă, covoare și alte lucruri utile în casă. În sate lucrau olari. Sărăcia nu excludea simțul artistic, care impresiona pe călătorii străini. Impresia aceasta o va avea, chiar la începutul domniei sale, și prințul Carol, care nota în memorii: „portul locuitorilor munteni din România mică se distinge prin bogăția culorilor și prin gust". S-ar mai putea adăuga și amănuntul semnificativ că țăranul român iubea florile: „Cultura florilor este foarte răspîndită în România:

la țara, aproape fiecare casă de țaran are un mic colț de grădină destinat florilor și plantelor mirositoare, ca busuiocul, măghiranul, nalba, trandafirul, garoafa, mixandra, narcisa etc." *(Notes sur la vie du roi Charles de Roumanie par un témoin oculaire*, București, 1894, p. 38).

Țărănimea aceasta curată și harnică, cu demnitate și un deosebit simț artistic, care-și obținuse eliberarea și mici loturi de pămînt în 1864, ducea în marea ei majoritate un trai extrem de modest, oglindit mai ales în hrană. „Românii, scria Ion Ghica în 1875, sînt poporul cel mai frugal ce am văzut. Un muncitor care sapă toată ziua de dimineață pînă seara se hrănește cu legume fierte în apă, cu două fire de ceapă și cu o bucată de mămăligă uscată. Indienii și arabii nu sînt mai sobri decît dînșii... Biserica le impune aproape 200 zile de post pe an, în cari nu li se interzice numai carnea, dar și laptele, untul, ouăle și chiar peștele". Cu un deceniu mai înainte se remarcase: „fiind foarte sobru, țaranul român se hrănește aproape în exclusivitate cu legume și fructe proaspete, uscate ori conservate în sare, oțet sau prin fermentație acetică. Nu mănîncă carne decît în anumite zile de sărbătoare. Fasolea și lintea — fierte, ceapa și usturoiul, varza murată și castraveții sărați îi folosesc drept hrană în timpul lungilor și deselor posturi ale anului (șase [în realitate, șapte] săptămîni înainte de Paște, patru săptămîni [în realitate șase], înainte de Crăciun, patru săptămîni înainte de Sf. Petru, două săptămîni înainte de Sf. Maria, toate miercurile și vinerile din fiecare săptămînă și zilele de ajun ale tuturor sărbătorilor); mănîncă multe fructe proaspete și pepeni în timpul verii". Din aceeași sursă aflăm că țăranii mîncau ouă la fiecare masă, cu excepția zilelor de post. Peștele era, de asemenea, mult apreciat de țăranul român. În 1876, M.G. Obedenaru, și în calitatea sa de medic, critica cu asprime hrana insuficientă a țăranilor și muncitorilor, alcătuită aproape exclusiv din legume, varză și mămăligă, din cînd în cînd puțină brînză sau lapte, puțin pește sărat și foarte rareori pastramă, la aceasta adăugîndu-se și cele... 185 zile de post!

Potîrnichi și apă... pentru mustăți

Și totuși, modernizarea a început să pătrundă și în lumea satelor. „În anumite localități — nota doctorul Obedenaru, în 1876 — utilizarea pantofilor și a cizmelor a început să se răspîndească". Fenomenul cuprinderii satelor în procesul de piață, inclusiv în ceea ce privea mărfurile de import, s-a accentuat spre sfîrșitul secolului trecut și începutul veacului nostru. Oricum, în cursul deceniului 1866-1876, țărănimea continua să se afle în bună măsură relativ izolată față de procesul de modernizare, lucru ce se datora însă în primul rînd stării ei materiale precare, lipsei de mijloace. Cu totul altfel se înfățișa procesul de modernizare la orașe și mai ales în Capitală, care, peste cîteva decenii numai, avea să devină „micul Paris".

În privința alimentației, ea continua să fie, în linii mari, cea tradițională. În 1866 se mai putea vorbi despre cele 150 dulcețuri, șerbeturi și peltele („sînt făcute nu numai cu fructe din țară sau exotice la diferite trepte de coacere, dar și cu produse coloniale, ca ciocolata, cafeaua, ceaiul, vanilia, cojile de migdale etc. și chiar cu petalele florilor, ca violetele, florile de tei și mai ales trandafirii"). Se consumau produsele autohtone, din care nu lipsea vînatul (în 1869, în februarie, Ion C. Brătianu mulțumea soției sale „pentru potărnichiile pe cari le-am mîncat cu mare plăcere, precum și pentru portocale și caise"), ori peștele (în 1870, Vasile Alecsandri ruga un cunoscut să-i trimită „vreo opt oca de morun proaspăt, dacă se găsesc de vîndut la Galatzi și o cutie de halva de Țarigrad, dacă va fi sosit proaspătă"). Cînd, în vara anului 1866, domnitorul Carol vizitează mănăstirea Sinaia, i se oferă la cină mămăligă cu păstrăvi și pui.

Dacă în multe zone, mai ales spre Dunăre, casele țărănești — simple bordeie — și, de asemenea, cele ale orășenimii mărunte erau departe de a reflecta bună-starea, locuințele celor bogați erau, nu rareori, întinse, cu numeroase încăperi. Cu toate acestea, iarna nu erau toate încălzite, pe lîngă faptul că în anotimpul rece se puneau covoare în odăi și se blocau ferestrele (așa cum relata Alecsandri fiicei sale, în noiembrie 1872). În privința mobilierului, procesul de modernizare era evident în casele oamenilor înstăriți. „Odăile nu prea erau mari, dar de proporții plăcute — nota chiar în zilele sosirii sale noul domnitor Carol impresiile sale despre vechea casă Golescu, devenită reședință domnească —, sub domnia prințului Cuza ele fuseseră din nou și cu gust mobilate cu mobile de la Paris"; el mai adăuga: „servitorii purtau fracuri roșii cu șireturi de fir". G. Le Cler, în lucrarea sa *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été est, ce qu'elle pourait être*, apărută la Paris în 1867, amintea luxul unor locuințe bucureștene, pline cu covoare de Aubusson și de Smirna, cu mobile aduse de la Viena, cu porțelane de China și de Sèvres. Vasile Alecsandri își cumpăra în epoca respectivă mobile și alte obiecte casnice pentru Mircești: un serviciu de cristaluri și de porțelan pentru 12 persoane, chiar și perdele, feronerie, de la Paris, oglinzi de toaletă și un „samovariu de salon" de la Viena. De altfel, el trimitea Paulinei Alecsandri de la Paris nu numai mănuși și „4 perechi de ciobățele no. 37", ci chiar și „un pieptene de buzunar". Peste cîțiva ani, expedia spre țară coniac, parfumuri, „lînuri", două termometre, „dopuri de plută" și apă... pentru mustăți, dar și semințe de flori și legume, „o mașină de tuns

gazonul, o mașină de măturat covorul, o morișcă de tăet legume, o mașină de cafe..."

De la Paris, unii își aduceau și îmbrăcămintea. Alecsandri scria de la Paris soției sale, în mai 1876, că „tualetele Marghioliței au să fie sfîrșite în săptămîna care vine". Cînd Adolphe d'Avril a sosit în 1868 la Predeal, a constatat că soția „șefului stației militare" vorbea bine limba franceză și se îmbrăca conform modei pariziene. E drept că numai cîțiva ani mai înainte tot un francez — Lancelot — constatase că unii boieri bătrîni își mai purtau vechea îmbrăcăminte orientală chiar și la București, dar în realitate noul port era biruitor și nu numai el, ci și moda de la Paris!

„Chichițele dresului"

„Damele de aici — scria Ion Ghica într-o scrisoare închipuită din 1875 — poartă rochii de atlas, de fay și de catifea épinglée, lipite pe pulpe, ca pantalonii husarilor, grămădite mototol dindărăt și cu coadă de doi coți, botine cu toc înalt de o șchioapă, potcovite cu alamă, pălării numai cît podul palmei, legate pe creștetul coculuí și cadogane de o oca aruncate pe spate; toate acestea aduse de porunceală, *assortis* de la cele mai renumite modiste din Paris..." Și tot Ion Ghica ne-a descris toaleta unei cucoane de la Tîrgoviște: „O rochie de atlas verde cu crăngi galbene întinsă pe un malacof din cele mai umflate lasă în urmă-i o coadă de trei coți, un ciupag de două degete agățat cu două panglicuțe de umerii goi și grași; o beretă de Șantilly de bumbac neagră încadra sînul umflat al damei; la cap împodobită cu două oca de păr legat în cordele de catifea roșie cu stelișoare de aur cu moțuri de hurmuz și cu ciucuri de fir. Dacă pe deoparte își arăta prea mult frumusețea brațelor, a peptului și a spinării, pe de alta își ascundea obrazul sub o tencuială groasă de prafuri albe, roșii și vinete; nu-i lipsea nici pelea de liliac pe sprîncene, nici ristic la coada ochiului și sub gene, toate chichițele dresului, sulimanului, machiajului ș-ale repicagiului îi erau cunoscute și familiale". Neîndoielnic, descrierea este plină de ironie, dar, totodata, ea dezvăluie limpede măsura în care moda europeană ori chiar pariziană pătrunsese la noi.

În 1874 importurile de încălțăminte și pielării, țesături de lînă, ceaprazărie și panglicărie, îmbrăcăminte confecționată și rufărie, împletituri de lînă (bonetărie) însumau 17,75%, în 1875 16,31%, iar în 1876 aproape 13% din totalul importurilor României! Semnificativ era și faptul că existau la București tot felul de prăvălii „franțuzești", unele și intitulate *Aux villes de France* sau *A la Ville de Lyon* (în amîndouă vînzîndu-se mătăsării), altele ai căror proprietari erau francezi. Pe Podul Mogoșoaiei existau două magazine de pălării bărbătești: Paul Martin — unde se vindea cu 20 lei pălăria, preț ridicat, și Jobin, unde au fost aduse primele jobene la București. Pălării pentru femei se puteau cumpăra în magazinul unei Madame Volays. În ceea ce privește coafura feminină, moda pariziană își făcuse și ea loc. În decembrie 1872, Alecsandri scria din București soției sale: „Cît pentru coc, nu am găsit încă nimic după gustul meu. Mi-au spus însă un coafor că așteaptă în zilele acestea mai multe cocuri din Paris".

Portul țărănimii continua să fie cel tradițional. Cămașă largă, ițari, brîu de lînă roșu sau uneori din piele, opinci și pălărie, iarna cojoc, căciulă — purtată uneori și vara! — pentru bărbați. Femeile, ducînd uneori greutăți pe cap sau cobilița purtau îndeobște o ie, cămașă brodată cu multă finețe, o fotă, o pestelcă și un brîu, iar în picioare opinci sau umblau desculțe. ■

(Va urma)

UNIVERSITATEA DE VARĂ „NICOLAE IORGA"

Timp de 8 zile, între 19 și 26 august, la Vălenii de Munte, au avut loc cursurile Universității populare de vară „Nicolae Iorga", redeschise după o întrerupere de 12 ani. Au participat peste 150 istorici, muzeografi, ziariști, scriitori, profesori, oameni de cultură și artă din toate județele țării, oaspeți de la Chișinău, din Ucraina, Ungaria, Iugoslavia.

Cursurile au fost structurate în două cicluri: *Permanențele gîndirii lui Nicolae Iorga* și *Educația prin cultură și artă*.

Ședința inaugurală — unde au fost peste 600 de persoane — a fost onorată de președintele țării, domnul Ion Iliescu; din partea Ministerului culturii, d-nul Coriolan Babeți, iar a Academiei Române, președintele ei, Mihai Drăgănescu.

În cadrul expunerilor, au vorbit: dr. Virgil Cândea, dr. Andrei Pippidi, dr. Șerban Papacostea, prof. univ. dr. Paul Cornea, criticul și istoricul literar Z. Ornea, prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, dr. Gheorghe Buzatu, dr. doc. Cornelia Bodea, Valeriu Râpeanu, Maria Berza, prof. univ. dr. Mircea Malița, prof. univ. dr. doc. arh. Grigore Ionescu, Mircea Ionescu-Quintus ș.a.

Cu acest prilej au avut loc numeroase vizite la Muzeul memorial „N. Iorga", Tipografia „Datina Românească", biserica „Nica-Filip", „Sf. Nicolae", biserica mănăstirii „Zamfira", Muzeul „Nicolae Grigorescu" și Castelul „B.P. Hasdeu" din Cîmpina, Muzeul Peleș ș.a. și dezvelirea unei plăci memoriale pe clădirea cinematografului din Vălenii de Munte în care a funcționat Universitatea populară „Nicolae Iorga" fondată în anul 1908.

Caietul-program al Universității cuprinde articolul *Profesorul Iorga și Universitatea sa liberă* de Sylvia Pankhurst, scris în 1934, la întoarcerea ei în Anglia și, de asemenea, amintiri ale foștilor cursanți ai profesorului.

Ioana URSU

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE

G.T. KIRILEANU

În nr. 3-6/1982 ale revistei noastre, am publicat o selecție din însemnările lui G.T. Kirileanu (1872-1960) despre Nicolae Iorga. Făceam atunci și o succintă prezentare a personalității acestui cărturar care, deși timp de peste jumătate de veac s-a aflat în centrul vieții culturale românești, nu a ocupat niciodată un loc din primele rînduri. Modest, reținut în a „vîna" onoruri și demnități, G.T. Kirileanu și-a desfășurat viața în umbra marilor săi contemporani (dacă i-am numi numai pe regii Carol I și Ferdinand, pe Nicolae Iorga, precum și pe alți oameni politici sau de cultură) pe care i-a slujit, i-a ajutat sau le-a fost confident cu devotament și statornicie. Conștient de locul privilegiat pe care îl ocupa în ierarhia administrativă a înaltei societăți (conducător al Bibliotecii Palatului Regal între 1906 și 1930), G.T. Kirileanu a ținut, de-a lungul anilor, un jurnal aproape zilnic, desfășurat pe parcursul a peste cinci decenii. Multe din însemnările sale s-au pierdut, unele în timpul celui ce-al doilea război, după cum nota într-o scrisoare din 1951, altele în greul zilelor care i-au fost hărăzite în ultimul deceniu de viață. „Aș fi dorit să vă scriu mai multe, dar trăiesc acum niște zile urîte cînd mă înăduș și îmi scot sufletul chiriașii impuși în casa mea", consemna el în aceeași scrisoare din 1951.

Mare parte din jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu a fost păstrat la cabinetul de manuscrise al Academiei Române. A fost păstrat și la propriu și la figurat, căci a fost salvat de la înstrăinare, în anii '70, cînd multe prețioase documente au fost transferate abuziv din colecțiile Academiei la Arhivele Statului sau la alte instituții. Alături de multe alte valori, cercetătorii Bibliotecii Academiei au apărat și moștenirea mărturiilor memorialistice lăsate de G.T. Kirileanu, cu convingerea că va veni, cîndva, și vremea integrării lor în circuitul cultural al țării.

Și, iată, această vreme a venit. Revoluția română din decembrie 1989 a înlăturat și zăgazurile arbitrare impuse de regimul dictatorial în calea valorificării moștenirii înaintașilor, îndeosebi a documentelor memorialistice, a mărturiilor lor asupra lumii prin care au trecut. Revista noastră a reușit chiar și în anii dictaturii să redea totuși, în premieră, circuitului istoriografic și atenției marelui public de cititori, înfruntînd numeroase opreliști și interdicții, importante pagini din scrierile memorialistice ale unor proeminente personalități ale vieții politice, sociale, istorice, culturale și științifice românești din prima jumătate a secolului nostru, cum ar fi: Armand Călinescu, Victor Slăvescu, Gr. Gafencu, Carol II, N. Petrescu-Comnen, Liviu Rebreanu, N.D. Cocea, C. Xeni, Duiliu Zamfirescu, N. Costăchescu, C. Kiriței escu, I.G. Duca, R.R. Rosetti, Martha Bibescu, C. Argetoianu ș.a.

La trei decenii de la stingerea sa din viață, G.T. Kirileanu ni se dezvăluie — prin jurnalul său inedit — ca unul dintre importanții memorialiști români din prima jumătate a acestui veac. Jurnalul său, însumînd cîteva mii de pagini, reconstituind mii de zile din istoria societății românești din această primă jumătate de veac 20, ne relevă un memorialist talentat, atent la cursul evenimentelor cărora le-a fost martor, încercînd să înțeleagă oamenii cu care intră în contact și, mai ales, străduindu-se ca în notațiile sale să închidă imaginea cît mai obiectivă a celor relatate, depășindu-și inerentele porniri subiective. Se derulează în jurnalul său povestea — nu arareori zbuciumată — a unor oameni și destine pe care istoria i-a hărăzit să acționeze în prim-planul evenimentelor, îndepărtîndu-i apoi — pe drept sau, adeseori, pe nedrept — în umbra uitării.

Am selectat din acest jurnal inedit paginile consacrate anilor 1914-1919, ani în care s-a realizat Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, act istoric pregătit și înfăptuit prin

voința și participarea întregului popor român, prin acțiunea tenace și inteligentă a oamenilor din fruntea țării, a marilor oameni de cultură, a armatei române.

Am păstrat unele particularități stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar, în unele cazuri, doar pe „stilul nou". Intervențiile explicative în paranteze drepte ne aparțin. Mulțumesc, de asemenea, d-nei Gabriela Dumitrescu, **de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, pentru sprijinul colegial acordat în publicarea însemnărilor de față.**

1914

27 august/9 septembrie. Lange[1] îmi povestește suferințele ce a îndurat cu plecarea la mobilizarea germană. Consulul german l-a sfătuit să-i facă Administrația Curții Regale o adresă în care să se arate nevoia de serviciile lui, certificîndu-se de dl. mareșal [al palatului] că această adresă este din Înalt ordin. Pe de altă parte, dl. Butculescu[2] a telegrafiat d-lui Basset[3] ca el să intervină la Loew pentru dispensarea lui Lange.

Nesosind nici un răspuns, Lange s-a dus la biserică cu soția și s-a împărtășit și împreună cu alți doi mobilizați a plecat fără pic de entuziasm.

La Brașov, șeful gării a pus să se strige numele Lange și cînd s-a prezentat, șeful de gară l-a vestit că din ordinul Curții Regale române trebuie să se întoarcă la serviciu și că M.S. regele a fost înștiințat de această comunicare.

Bucuria lui Lange a fost nesfîrșită. A împărțit banii și mîncarea și s-a întors în țară.

Chemîndu-l mai pe urmă regele la Sinaia s-au închis împreună și a scris 4 ore la scrisori germane. Regele i-a spus că n-a crezut că în Germania se pot acorda așa de ușor dispense de mobilizare (cum este la noi), dar că-i mai bine așa.

Lange mă întreabă ce cred că va face țara noastră. Îi răspund că dacă austriecii sînt mereu bătuți și rușii intră în Transilvania, vom fi siliți să intrăm și noi alături cu rușii, căci altfel aceștia ne vor înconjura din toate părțile, dînd mîna cu sîrbii. Recunoaște greutatea situației noastre, dar asigură că peste 2-3 zile vom avea evenimente foarte însemnate, căci 4 corpuri de armată germane se apropie de Lemberg [Lvov] ca să alunge pe ruși. E dezgustat și el de netrebnicia austriecilor, lipsiți de bun conducător militar. Lange zice că în curînd vor ieși la iveală obuze mai mari decît cele de 42 cm și că marea surpriză va fi marea flotă aeriană germană care va debarca în Anglia 500 000 de oameni. Germania nu va lua de la Franța decît Belfortul, dîndu-i în schimb Belgia franceză și luînd germanii Liégeul, iar Olanda Anversul. Olanda și Italia ar fi rămas neutre în înțelegere cu Germania, spre a-și putea face aprovizionările din nord și din sud.

Lange mă întreabă ce vom face noi dacă germanii bat pe ruși: luăm Basarabia? Răspund că n-o luăm, deoarece rușii ne-ar lua-o oricînd după aceea, din cauză că pentru noi nu se va găsi nici o putere mare care să facă război cum face Rusia pentru Serbia. Într-un singur caz poate am îndrăzni: dacă s-ar înființa regatele tampoane — Regatul Baltic, Polonia și Ucraina.

Lange mă întreabă unde-i „Craina" [Ucraina]. Îi spun. El zice: „Te asigur că aceste regate se vor înființa". La sfîrșit, atît el cît și nevastă-sa, mă întreabă dacă unindu-ne cu Rusia la război, germanii nu vor fi alungați din țară. L-am liniștit, asigurîndu-l că noi n-avem ură pe nemți.

Lange recunoaște greșelile lui Berchtold[4] față de România, din care cauză s-a îndîrjit opinia noastră publică.

28 august/ 10 septembrie. Mă întîlnesc pe stradă cu aghiotantul regal lt. col. Angelescu și stăm de vorbă jumătate de ceas. Este consternat de situația regelui, care după 48 ani de domnie

[1] Lange, Filip Ionescu, colonel Brociner (*Magazin istoric*, nr. 5/1977) ș.a. — persoane cu diferite însărcinări administrative, de cancelarie, militare la Curtea Regală.

[2] Nicolae Butculescu, profesor de contabilitate, decan al Corpului expertilor contabili; o vreme a fost administrator al Casei Regale.

[3] L. Basset, secretarul particular al regelui Carol I și administrator al Curții Regale în timpul domniei acestuia.

[4] Leopold Berchtold (1863-1942), om politic austriac; ambasador la Petersburg (1907-1911), ministru de externe (1912-1915); *Magazin istoric*, nr. 10/1974.

Regele Carol I pe catafalc

pierde totul. Întreaga armată este îndîrjită în contra regelui și amenință cu revoluția dacă ar fi adevărat zvonul că a cerut starea de asediu spre a ne îndrepta în contra rușilor. Lumea nu se sfiește a vorbi rău de rege, chiar cînd văd că alături se află un aghiotant regal în uniformă. Și un prieten mi-a dat sfatul să mă îmbrac civil cînd ies pe stradă spre a fi ferit de vreun atac cînd s-ar mai înfierbînta lucrurile.

Vina e și a familiei regale, pentru că atît regele și regina, cît și prințul Ferdinand și prințul Carol s-au rostit de multe ori prea pe față pentru Germania și Austria, colportîndu-se cuvintele lor și exagerîndu-se. Pe de altă parte, d-nii Mamulea și Romalo, precum și colonelul Graçovski susțin cu înverșunare punctul de vedere german și austriac, facîndu-se nesuferiți. Colonelul Graçovski pretinde în gura mare că n-avem nici un drept la Transilvania.

Colonelul Angelescu e îngrozit, gîndindu-se la nenorocirea spre care ne-am fi prăbușit mergînd de la început cu Austria, precum ținea regele. Am fi fost pierduți, căci austriecii ne-ar fi lăsat pe noi singuri în laba rusului. Toate planurile și pregătirile statului nostru major erau îndreptate contra Rusiei.

Ion Lahovari[1] ar fi răspuns regelui în Consiliul de Coroană că Germania și Austria ne tratează ca pe niște *vasali*, căci regele a zis: Germania și Austria ne cer a merge împreună cu ele. Regele se lasă informat numai de prostul îngîmfat de Waldhausen, iar de informațiile statului nostru major nu vrea să știe.

Ofensiva strategică franceză a reușit deplin. Francezii au capete; armata franceză nu mai este cea de la 1870.

Obuzierul de 42 cm este un basm. Forturile de la Liège au fost zvîrlite în aer de belgieni spre a nu cădea în mîinile germanilor. 8 milioane ruși și cu 4 milioane francezi nu se poate să fie biruite de germani.

Col. Angelescu crede că dacă regele va zice *nu* cînd bărbații politici îi vor propune să intrăm în acțiune, aceștia vor trece peste voința regelui.

După-amiazi mă duc la Dim. Onciul. Umbla ca un leu în cușcă și-și frîngea mîinile că rușii au ocupat Bucovina sub nasul nostru. Urmașii nu vor uita crima ce am făcut de a refuza ocuparea Bucovinei cînd ne-au îndemnat rușii. Dacă germanii și-au călcat iscălitura violînd neutralitatea Belgiei, pentru un interes strategic, tot așa putem și noi călca legăturile față de Austria și Germania, cînd e vorba de pămîntul și neamul nostru în primejdie de a intra în robie nouă la un stăpîn nou.

Îl îndemn să se ducă la I. [I.C.] Brătianu, spre a-i vorbi ca profesor de istoria românilor și ca fiu al Bucovinei. A făgăduit că se va duce.

29 august [stil vechi]. De asară umblă vorba că Rusia a propus României ca pînă în 4 zile să-i răspundă dacă vrea să ocupe Bucovina și Transilvania, căci altfel se va vedea silită să intre prin Moldova în Ardeal.

Bogdan-Duică[2] îmi spune că se folosește de lipsa lui Virgil Arion[3] spre a convoca o întrunire a Ligii la [Sala] Eforie și a mișca lumea. El împreună cu [Octavian] Goga au propus lui Brătianu înființarea unei gazete înflăcărate. Le-a răspuns că n-a sosit încă timpul. El crede însă că în curînd vom intra în Transilvania. El și cu Goga se vor duce spre a aținta revoluția. Soldații români din armata austriacă au declarat pe față că nu vor merge împotriva României.

13 septembrie. Filip Ionescu îmi spune că a văzut cu ochii cum studenții la manifestația de asară au ars steagul german, racnind că așa trebuie să piara Germania. Asta-i prea-prea. Noroc că gazetele n-au spus nici un cuvînt despre acest fapt nesocotit și fără nici un folos.

Dl. Basset scrie de la Castel Peleș că va avea în curînd nevoie de Lange cu o mașină de scris pentru a scrie și copia în copier mai multe lucrări care i se vor dicta. Va să zică nu vrea să copieze un român. De aceea Lange s-a pus să învețe a scrie la mașină.

De rege spune că e tot slab și suferind, dar că s-a putut scula din pat cîteva ceasuri.

Haneș îmi spune că Cernin [Czernin[4]] a făcut vizită lui [N.] Filipescu[5] spre a-i comunica propunerea austro-germană de a se da României sudul Ardealului și drepturi celorlalți români rămași în monarhie. Filipescu a răspuns că trebuia făcută împăcarea de anul trecut între unguri și români. Acuma e prea tîrziu. Cernin lăuda vitejia soldaților români de peste munți.

5/18 septembrie. Filip Ionescu îmi spune că asară a fost Goodwin la dl. Basset și au vorbit cu ușile închise pînă la 8.

Azi dimineață dl. Basset a venit neobișnuit la ora 9 dimineața și a deschis casa mare, împachetînd o mulțime de hîrtii. La ora 12 Lange s-a dus cu pachetele la „Bank of Roumania Ld" și a stat acolo pînă după 2 ore, încît femeia lui se îngrijea ce să fie.

După-amiazi dl. Basset și Lange s-au închis iar spre a pregăti alte pachete, între care am văzut și o lădiță.

La cinci și ceva sergentul Ciobanu a cărat pachetele la ieșirea din grădină unde aștepta o trăsură cu coșul tras. Intrînd, întîlnesc pe Lange cu alte pachete subsioară. A îngăimat o exclamație. Eu n-am zis nimic. A plecat.

Ne întrebam cu Filip Io-

---

[1] I. Lahovari (1848-1915), ministru de externe (1899) și de domenii (1904, 1910, 1912).

[2] G. Bogdan-Duică (1866-1934), istoric literar, profesor la București și Cluj, membru al Academiei Române; luptător pentru unirea Transilvaniei cu țara.

[3] Virgil Arion era președintele Ligii Culturale, iar G. Bogdan-Duica secretarul ei.

[4] Ottokar Czernin, diplomat austriac, ministru plenipotențiar în România (1913-1916).

[5] Nicolae Filipescu (1861-1916), om politic, ministru de mai multe ori, unul din susținătorii intrării României în primul razboi mondial alaturi de Antanta; conducatorul ziarului *Epoca*

nescu ce să fie asta? O pregătire a bagajelor pentru abdicarea de care mi-a pomenit azi col. Brociner? Să fi trimis anume pe dl. Butculescu la Azuga spre a nu vedea aceste pregătiri?

Din întîmplare găsesc explicația probabilă într-o însemnare ruptă a d-lui Basset: „Monastirea 100 000 fr. au lieu de 250 000 fr. Dépôts à la Bank of R. Argent pr. voyage. Bijoux de la Reine. Papiers du Roi. Butculescu congé 3 jours. Bijoux chez Lange et de là à la Banque[1]". Mă duc să cerc pe Tzigara[2] asupra abdicării. El crede lucrul imposibil psicologicește. Cum ar putea da regele cu piciorul la 48 ani de domnie? Însă te gîndești și la faptul că un Hohenzollern nu-și poate călca iscălitura de pe tratatele cele proaspete.

6/19 septembrie. Azi dimineață dl. Basset mă întîmpină cu cuvîntul *întunerec*. Și apoi urmează: „Rusia vrea Peninsula balcanică, ea nu se poate întoarce din asemenea război gigantic fără roade însemnate". „Cîștigarea Țarigradului, zic eu, pentru misticismul rusesc face mai mult decît călcarea în picioare a micilor națiuni, acum cînd se vede ce sufere Austria de la micile națiuni. Cred că Anglia nu se va mai împotrivi". „E adevărat că acum Anglia ține mai mult la Suez". Îi spun de articolul lui Xenopol D.A., din *Adevărul* de ieri, scris cu mult bun simț, de faptul că noi sîntem în situația Belgiei, dar fără a avea la spate niște puteri ca Anglia și Franța. Prin urmare, spre a păstra ce avem și să mai cîștigăm ceva sîntem siliți a merge cu Rusia. Îi spun că dr. I. Cantacuzino[3] cu dreptate a zis că mai bine să urmărim înclinările populare, căci chiar de-am ieși rău, ne vom fi luat după mase. „Să ne luăm după stradă?" „Nu, să luăm aminte la țărani, care zic că oricine ne poate face rău, numai rusul nu. Țăranii zic că regele nu vrea să se despartă de nemți, pentru că-și are banii acolo. Aceasta arată foarte bine starea lor de spirit. Văd că și profesorii universitari se întrunesc mereu și se declară pentru curentul opiniei publice, ceea ce va provoca o frămîntare și mai puternică în rîndurile țăranilor".

Dl. Basset stă gînditor, ș-apoi zice: „E teribil pentru rege, el e într-o situație din cele mai tragice. Cum să meargă el împotriva țării mame, iar pe de altă parte cum să se ție contra unei porniri așa de grele a opiniei publice românești! Cel puțin dacă am avea posibilități mari de reușită, dar așa se poate prea bine ori să fie învingători germanii și să ne zdrobească cu ura lor, or să ne înșele rușii ca și la 1877"[4]. Eu răspund: „La 1877 se știa înaintea războiului că rușii își vor lua Basarabia". Dl. Basset tăgăduiește. Eu urmez: „M.S. regele nu poate să uite cei 48 de ani de domnie. M.S. regele și-a încoronat domnia anul trecut".

Venind col. Brociner ne-a rupt vorbirea. Col. Brociner îmi repetă zvonul de abdicare: regele și prinții vor refuza a merge contra Austriei. Va fi o regență cu prințul Mircea rege. Pachetele duse ieri de Lange le interpretează și el ca semne de abdicare. Eu zic: „Biata noastră țară-i șoară". El crede că va urma o revoluție pentru rege. Dl. Basset l-a întrebat dacă e gata pentru venirea regelui [de la Sinaia]. Col. Brociner l-a sfătuit că nu-i oportună o venire a regelui la București în asemenea împrejurări (teama de atentat).

6/19 septembrie. Colonelul Baranga îmi șoptește la ureche „regele nu vrea să meargă contra Austriei, încît trebuie să alegem între abdicarea regelui și abdicarea la Transilvania. Știi prea bine ce aleg eu". Eu am naivitatea să-mi închipui că a ales Transilvania, dar tot mă fac că nu pricep și întreb: „Ce alegeți?" „Între două rele, aleg pe cel mai puțin rău: aleg pe rege. Căci știi că eu nu pot suferi pe mocani și pe lîngă aceasta fruntașii lui Mihali[5] și episcopul Hossu[6] au venit să spue că ei doresc *autonomia* iar nu unirea cu noi". Eu tac. Col. Baranga adaugă: „Trebuie să mărturisesc însă cu durere că după 48 ani de domnie, regele a rămas tot german, nu și-a lipit inima de noi și n-a vrut să ne cunoască. Iar regina ne urăște de-a binelea. Și regele fiind foarte abătut, regina îl duce după placul ei".

— Dar prințul Ferdinand? zic eu.

— El nu contează.

— Abdicînd la Transilvania eu mă tem de revoluție.

— N-ai grijă, nu va fi nimic.

Va să zică asta-i părerea marghilomaniștilor și-a cioclovinelor de la cluburi care se tem că venind ardelenii nu-și vor mai putea bate joc de cîrmuirea țării.

Am dat de a înțelege lucrul lui Goga, Pangrati[7] și Bogdan Duică. Goga mi-a spus că a avut grijă să dreagă greșelile lui Mihali și Hossu.

Butculescu a sosit azi de la Azuga unde-l trimisese dl. Basset să ia măsuri pentru trimiterea depozitelor de bere la București în vederea unei intrări în Ardeal. Mă poftește cu el la masă spre a mă întreba ce s-a mai petrecut în lipsa lui. Îmblam să-i dau în obraz că el se fereşte față de

---

[1] „Monastirea [Mănăstirea, moșie regală] 200 000 fr[anci] în loc de 250 000 fr. depuși la Bank of R. Bani [pentru] călătorie. Bijuteriile reginei. Hirtiile regelui. Butculescu concediu 3 zile. Bijuteriile la Lange și de aici la Bancă".

[2] Al. Tzigara-Samurcaș (1872-1952), istoric de artă, directorul Muzeului Național de Artă și al Fundației Universitare „Regele Carol I".

[3] Ioan Cantacuzino (1863-1934), medic și bacteriolog, membru al Academiei Române, director general al serviciului sanitar (1907-1910); a organizat serviciul de apărare sanitară în războiul din 1916-1918.

[4] Încheie amintind pasagiul din Miron Costin pus în discursul regelui la inaugurarea Fundației, anul trecut. Cine a crezut că vom trăi asemenea timpuri asemănătoare cu ale lui Miron Costin *[n. G.T.K.]*.

[5] Teodor Mihali (Mihaly), fruntaș politic al românilor transilvăneni, deputat în parlamentul maghiar (1905-1918).

[6] Iuliu Hossu, episcop român unit, membru fondator al ASTREI.

[7] Ernest Pangrati (1864-1931), arhitect, profesor universitar la București, decan al Facultății de științe (1905-1910) și rector al Universității din București (1911-1912); ministru al lucrărilor publice (1912).

mine, dar am răbdat. I-am spus de pachetele făcute de dl. Basset cu Lange. Butculescu zice: „Se înțelege că dl. Basset n-are încredere în mine și în d-ta fiindcă sîntem români, dar pentru ce trece și peste colonel Brociner, al căruia devotament pentru casă nu poate fi pus la nici o îndoială. Și chiar nouă dacă ni s-ar încredința un lucru de taină, am putea oare să abuzăm de încredere față de cel care ne dă pîinea și încă o pîine care nu-i mucegăită?". Spune că pe la Castel Peleș a văzut deplină liniște, pe cînd pe aici vede pe toți că-s întunecați.

Mareșalul [Palatului] a sosit de la Sinaia spre a pleca la Comănești. Col. Brociner zice să intru peste ei pentru că vrea să discoase pe mareșal asupra stării lucrurilor la Sinaia. După plecarea mareșalului, col. Brociner se duce la dl. Basset. Ieșind de acolo, îl întreb: „Ei, ce-ați aflat de la dl. mareșal?". „Nimic; la Sinaia e liniște". Dar vedeam că nu vrea să-mi spuie și mie ce știe. Venind însă mai pe urmă fiul mareșalului ne-a spus că regele a arătat mareșalului pe hartă a + b cum vor bate germanii pe francezi.

Spiru Lala îmi spune că într-adevăr Brătianu este șiret și nehotărît. Un secret îl spune în forme deosebite la 20 de prieteni, crezînd că aceștia nu vor vorbi unii cu alții. Și așa omoară încrederea în ei. Mi-a mai spus că Marghiloman a făcut o declarație la Consiliul de Coroană [*Magazin istoric*, nr. 1/1976] care a displăcut cu totul regelui. Și spre a drege lucrurile și a se pune bine cu regele, vrea cu orice preț să fim cu Austria, după placul regelui.

Mă duc la Pangrati apăsat de greutatea zvonurilor și pregătirilor pentru abdicare. Îi dau a înțelege lucrul. El îmi povestește impresia ce i-a făcut regele în audiența de la Sinaia. Este hotărît a merge numai cu germanii. Scopurile noastre naționale le înțelege numai alăturea de Tripla Alianță. Îi arată Pangrati purtarea ungurilor, dar regele îi opune că după război românii din Ardeal vor avea statutul lor. Pangrati aducînd vorba de belgieni și călcarea neutralității, regele răspunde scurt că asasinatul arhiducelui Franz Ferdinand nu putea rămîne nepedepsit. Pangrati

Regele Ferdinand, prinții Carol și Nicolae urmînd, în București, carul mortuar...

zice că nu poate fi răspunzător un popor pentru fapta unor discreieraţi. Regele: „presa șovinistă e de vină". Despre Italia regele zice că are informații discrete că nu va ieși din neutralitate.

Take Ionescu i-a spus de acum 10 zile că cu regele nu-i nimic de făcut, dînd a înțelege abdicarea. Take e furios că sub guvernul de colaborare[1] s-a iscălit tratatul cu Austria, fără a fi înștiințat și el. Așa încît Take Ionescu nu-și ia răspunderea acestui tratat în fața istoriei. Mă gîndeam că regele s-a folosit de Maiorescu ca de o unealtă oarbă, pe care a aruncat-o încolo, îndată ce și-a făcut trebuința.

Pangrati a văzut sporirea poliției secrete la Sinaia. Mi-

[1] La 23 ianuarie/5 februarie 1913 s-a semnat la București tratatul secret pentru prelungirea Tratatului secret de alianță cu Austro-Ungaria, încheiat la 18/30 octombrie 1883 și prelungit la 13/25 iulie 1892 (la 13/26 februarie 1913 a aderat și Germania).

nistrul Angelescu[2] a venit la el să-l îndemne a renunța la întrunirea universitarilor. I-a răspuns că în chestia națională nu se poate face tranzacții.

Brătianu a declarat la Consiliul de Coroană că dacă va vedea că nu poate servi interesele noastre naționale, își va trage un glonț în cap.

9/22 septembrie. După-amiazi am fost cu trenul la Chitila și înapoi pe jos. Am văzut cîteva trenuri de marfă cu șiruri întregi de vagoane ungurești încărcate cu saci de cereale. Asară a sosit o telegramă urgentă de la dl. Basset ca să se ceară probe de cereale de la moșia regală Mănăstirea spre a se expune alăturea cu cele de la domeniile Coroanei. Azi aflu că domeniile Coroanei și moșiile regale își vor vinde cerealele pentru Austro-Ungaria.

Ediții speciale ale gazetelor de asară dădeau buletinul medical al d-rului Mamulea cu data de ieri. Cuvîntul greață mi s-a părut simbolic. Buletinul spune că regele e bolnav de o săptămînă, iar toată lumea știe că alaltăieri a fost la dejun cu invitați. Prin urmare se prea poate ca

[2] Dr. Const. Angelescu, om politic, membru al Academiei Române, în acea perioadă era ministru al lucrărilor publice și comunicațiilor (1914-1916).

acest buletin să pregătească plănuita abdicare.

Pogoneanu[1] îmi spune că ministrul Duca [*Magazin istoric*, nr. 7-9/1976] a sfătuit pe profesorii universitari să nu publice comunicatul lor, pentru că asta ar fi apă la moara Rusiei, care crezînd că toată opinia publică este cu dînșii vor mai scădea din propunerile lor.

Azi dimineață cînd vin la Palatul Regal, mă întîlnesc la intrare cu Dietz, furnizorul de la Castel Peleș. Portarul bucovinean îmi spune că Dietz l-a asigurat că în Cernăuți nu mai este picior de rus, că germanii au intrat în Bucovina iar la Brașov sînt corpuri de armată germane.

Mă duc la colonel Brociner în odaie, unde găsesc și pe lt. col. Angelescu. Le spun cele auzite de la Dietz. Col. Angelescu zice: „La statul major se face o listă de toți suspecții aceștia, care vor fi arestați îndată după mobilizare. Printre cei dintîi, va fi Schlow, președintele comunității evanghelice, care trimite fel de fel de telegrame în străinătate".

Savel de la Minerva îmi spune că pe joi se vor duce la Castel Peleș 50 de automobile cu toată ciocoimea bucureșteană spre a manifesta la rege. S-o vedem și pe asta!

D-rul Lalu îmi spune că prințul Carol [viitorul rege Carol II] a zis către prințul Bibescu: „Mă mir că se mai găsesc în România admiratori ai Franței; ar trebui împușcați!"

Vasile M. Cantacuzino îmi spune că în Corpul IV se desconcentrează cîte 200 soldați pe zi în regimente pe cîte 8 zile. Asta nu-i semn de intrare în acțiune.

10/23 septembrie. Zi de o liniște descurajatoare. Întîlnesc pe stradă pe Caracaș[2] cu I. Scurtu[3] și I. Lepădatu[4]. Acesta vrea să treacă înainte spre a se feri de vorbă. Caracaș era foarte atîțat că Scurtu și Lepădatu susțineau că ardelenii nu înțeleg intrarea în Ardeal fără regele Carol. Pentru ei România este regele Carol.

Pangrati îmi spune că au fost azi la I. Brătianu cu declarația universitarilor din București (rectorul Toma Ionescu, dr. I. Cantacuzino, Dissescu[5] și Pangrati). I-a primit foarte rece. A zis că n-au încredere în el și nici în rege. Brătianu zice că nu se poate spune tuturor mersul lucrurilor diplomatice, la care Pangrati răspunde că regele știe totul iar Brătianu cît i-a spus regele.

11/24 septembrie. Zi nervoasă, întunecată, cu vînt. Francezii ar fi spart centrul german. Stînd la masă cu un englez, acesta mi-a spus că austriecii sînt mult mai gentlemeni decît germanii. Mi-a mai spus că îndată ce vom intra noi în Austria, va intra și Italia.

Ieșind de la masă, văd că este Consiliu de Miniștri. Mă întîlnesc cu George Enescu, sosit de curînd din Franța. Se duce să-și vadă pe tatăl său în jud. Dorohoi. De regină îmi spune că-i rece cu el, de cînd a dat telegrama la *L'Indépendance Roumaine* în care își arăta admirația pentru felul cum au răspuns francezii la mobilizare.

12/25 septembrie. [Istoricul] Emil Panaitescu vine de la Iași și spune că Xenopol vorbește de unirea Moldovei și Bucovinei sub ruși, dacă regele nu vrea să realizeze idealul unirii tuturor românilor.

La Academie, în sala manuscriselor, vine și Iorga. Repetă că n-a fost poftit la întrunirea universitarilor. „Bine, dar Onciul v-a poftit în 3 rînduri". „Pe mine nu mă poftește cineva din gură: se poate scrie, telegrafia etc.".

16/29 septembrie. Ieri dimineață, fiind în sala manuscriselor la Academia Română, văd că mă cheamă Bianu și în taină îmi șoptește că dl. Dim. A. Sturdza[6] a scos ediția II din studiul său *Europa*,

...și regina Elisabeta, regina Maria și prințesa Ileana la Curtea de Argeș la funeraliile regelui Carol I

[1] I.A. Rădulescu-Pogoneanu, profesor de pedagogie, membru al Academiei Române.

[2] Remus Caracaș, cercetător bibliograf, paleograf la Arhivele Statului din București împreună cu I. Bianu și Nerva Hodoș a alcătuit *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, București, 1907-1967.

[3] Ion Scurtu, profesor și ziarist, colaborator la revista *Semănătorul*.

[4] Ion Lapedatu, profesor universitar de finanțe la Academia de Comerț din Cluj.

[5] Constantin Dissescu (1854-1932), profesor de drept administrativ și constituțional la București, om politic, de mai multe ori ministru.

[6] D.A. Sturdza (1833-1914), om politic și istoric, membru al Academiei Române, președinte al Partidului Național-Liberal (1892-1908), prim-ministru (1895-1896, 1897-1899, 1901-1904, 1907-1908), secretar și președinte al Academiei Române.

Rusia și România și că ar dori să trimită la Castel Peleș un pachet cu mai multe exemplare pentru rege, alt pachet pentru prințul Ferdinand și al 3-lea pachet pentru Curte. Bianu i-a spus lui Sturdza că se pot trimite prin bibliotecarul Curții Regale. „Cine-i bibliotecar?" „Kirileanu". „Este om de încredere?" „Negreșit".

Și așa astăzi am expediat aceste 3 pachete aghiotantului de serviciu, lt. col. Angelescu.

17/30 septembrie. Ziarul *Lumina* din Craiova publică în numărul din 11 septembrie 1914 un dureros articol, *Oameni liniștiți*, asupra lui I.I.C. Brătianu, primul ministru, care în zilele acestea de înfrigurată așteptare a fost găsit de un bătrîn liberal citind liniștit într-un hamac o carte literară.

26 septembrie/9 octombrie. Ți se rupe inima cînd stai de vorbă cu românii de peste hotare fugiți la noi. Bietul G. Tofan, sosit de curînd, îmi spune că și-a lăsat familia la Suceava și a plecat de teamă să nu fie arestat în urma cine știe cărei denunțări, cum au fost arestați atîția, purtîndu-i în lanțuri pe stradă.

Ultima petiție apostilată de regele Carol: Cristina Teodorescu, str. Filaret 19, cere ca fiica sa să fie primită în Institutul Otetelișanu. „Se recomandă d-lui min[istru] al instr[ucțiunii] publ[ice] spre a ave în vedere cererea. Primită 26 septembrie 1914". [La 10 octombrie 1914, Carol I a încetat din viață, iar pe tronul României a urcat nepotul său, Ferdinand]. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

64 + 32 = 96. Revista Magazin istoric **are din nou 96 pagini! Un calcul matematic foarte simplu. Dar în practică lucrurile s-au dovedit mult mai complicate. A trebuit să aibă loc Revoluția din Decembrie 1989, a trebuit să mai treacă 10 luni, pentru a reuși performanța anunțată încă din numărul trecut, cînd vă explicam și calculul invers: cum am ajuns la 96 — 32 =64.**

Există încă dificultăți de ordin obiectiv: hîrtia în cantități insuficiente și spațiul tipografic redus față de cererile tot mai mari ale unei prese nu numai libere, dar și extrem de abundente. Pentru a răspunde însă solicitărilor dumneavoastră repetate — recepționate de redacție cu mulți ani înainte de 22 decembrie 1989 — ne-am străduit să revenim la numărul inițial de pagini pe care l-a avut revista între 1967-1974. Trebuie să vă spunem că nu am fi reușit dacă nu am fi găsit deplină înțelegere atît la conducerea Editurii Presa Liberă, a Combinatului Poligrafic București, cît și printre colaboratorii noștri, specialiști din secțiile fotoculegere, offset și legătorie, care asigură tipărirea Magazinului istoric. **Cu toții iubesc revista, tot atît de mult ca și dumneavoastră.**

Vă mai datorăm o singură lămurire. Revista s-a scumpit cu un leu: 10 lei față de cei 9 lei cît ar fi reprezentat prețul ei după mărirea, cu exact o treime, a numărului de pagini, treimea amputată în 1974. Sîntem convinși că știți, din explicațiile oferite de colegii noștri de la alte publicații, care au făcut pasul respectiv încă din vară, care este rațiunea. Desigur că față de creșterea costurilor la hîrtie, la manopera tipografică etc. prețul ar fi trebuit să fie și mai mare. Am considerat însă că o revistă care își epuizează tirajul trebuie să dovedească și în acest fel solidaritatea cu cititorii, împreună cu care parcurgem drumul — extrem de dificil — de la o economie supercentralizată spre una de piață. Cît despre calitatea hîrtiei, a cartonului copertelor și planșelor, a tiparului și reproducerilor, vă asigurăm că deîndată ce noi tehnologii poligrafice vor fi instalate și în țara noastră, nu vom întîrzia să căutăm să obținem îmbunătățiri și pentru revista noastră.

Vă rugăm să ne scrieți, după ce veți citi acest număr, pentru a vă cunoaște opiniile despre alcătuirea lui și mai ales pentru a ști ce anume doriți să citiți în viitor, cu prioritate, în paginile revistei. Ce rubrici vă atrag cel mai mult? Care este genul publicistic cel mai îndrăgit? Ce subiecte ne propuneți? Așteptăm cu nerăbdare să aflăm părerile cititorilor noștri.

Nu ne rămîne deci decît să vă urăm o lectură plăcută a revistei Magazin istoric, serie nouă, **la vechile ei dimensiuni!**

Și acum, două importante înlesniri pentru abonații noștri. Cititorii care au abonamente la Magazin istoric **și pentru trimestrul IV 1990 nu vor achita nici o diferență de abonament, ei primind în continuare la același preț, numerele pe lunile octombrie, noiembrie și decembrie a.c. în noul format de 96 pagini.**

Precizăm, de asemenea, că cititorii care vor contracta un abonament pe un an întreg, respectiv ianuarie-decembrie 1991, **vor fi beneficiarii unei sensibile reduceri de preț, realizată prin eforturile redacției:** de la 120 lei, **cît costă cele 12 numere anuale,** la numai 100 lei. **Abonații anuali ai revistei noastre vor primi** în mod gratuit **abonamentul pe ultimele două luni ale anului! Deci, cînd vă reînnoiți abonamentele, nu uitați: abonîndu-vă de la început pe un an de zile, achitați** numai 100 lei, **în loc de** 120 lei.

STATUILE DISPĂRUTE ALE CAPITALEI

NICOLAE ANDERCO

Pentru călătorul care ar fi străbătut, în urmă cu jumătate de veac, Capitala, de la nord la sud, ori de la răsărit la apus, monumentele de pe traseu i-ar fi putut prilejui o întîlnire cu cîteva dintre cele mai de seamă momente ale istoriei acestei țări, ale luptei sale pentru unitate și independență. Și-ar fi putut aduce astfel aminte de evenimente care au dat măsura eroismului poporului nostru; ar fi putut afla, de asemenea, chipurile unor personalități ale vieții noastre naționale începînd de la Unirea Principatelor și pînă la Unirea cea Mare.

Dar iată, trecute în revistă rapid, care ar fi fost cele mai de seamă statui și grupuri statuare înălțate de-a lungul celor două axe cardinale ale principalului oraș al țării. Intrînd pe la nord, dinspre Ploiești, după Arcul de Triumf, călătorul întîlnea la primul rond al Șoselei Kisseleff statuia regelui Ferdinand, sub al cărui sceptru s-a izbutit Marea Unire (realizată de celebrul sculptor sîrb Ivan Mestrovič), precum și Monumentul Infanteriei (operă a lui I. Jalea), închinat eroilor infanteriști din Războiul pentru reîntregirea neamului din 1916-1918.

În Piața Victoriei se afla un alt monument, închinat Eroilor Corpului Didactic căzuți pentru patrie în primul război mondial, autorii statuii fiind doi maeștri ai sculpturii din țara noastră, Ion Jalea și Arthur Verona.

În Piața Romană se afla statuia lui Lascăr Catargiu (autor, sculptorul francez Antonin Mercier) fruntașul conservator, luptător pentru Unire și apoi unul dintre protagoniștii modernizării statului român în a doua jumătate a veacului trecut. La cîteva zeci de metri, într-un scuar amenajat pe actualul bulevard Magheru, era statuia lui Take Ionescu (de alt sculptor francez, Ernest Dubois), activ participant la făurirea statului național-unitar român și promotor al Micii Înțelegeri. În fața Universității, un alt monument închinat unuia dintre făuritorii statului român, liderul Partidului Național-Liberal I.C. Brătianu, sub a cărui înțelepciune politică se înfăptuise una dintre cele mai arzătoare aspirații ale românilor — proclamarea independenței de stat, în 1877-1878. Monumentul era realizat tot de E. Dubois.

În Piața Națiunii, sau a Unirii cum a fost ulterior numită, se afla statuia lui Barbu Catargiu, primul ministru al Principatelor Unite, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Parcul Carol (cum era numit atunci Parcul Libertății) adăpostea, la rîndul său, valoroase monumente: Mormîntul Eroului necunoscut (inaugurat în august 1923) și, în locul numit „La grotă", unul din cele mai celebre grupuri statuare, Giganții și Urania, operă a trei sculptori (Dimitrie Paciurea, Franz Storck și Filip Marin).

Calea Victoriei și unele din străzile colaterale, adăposteau, de asemenea, alte valoroase monumente: în Piața Fundației Universitare se afla statuia ecvestră a regelui Carol I (datorată, sculptorului sîrb I. Mestrovič) iar pe strada Fundației (lîngă Muzeul Literaturii Române) statuia lui Ion I.C. Brătianu (autor, tot I. Mestrovič).

Mai jos pe bulevardul Elisabeta se afla (și se află) statuia lui Mihail Kogălniceanu (de O. Han). Ceva mai departe, pe celălalt mal al Dîmboviței, pe Dealul Spirii se înălța Monumentul Pompierilor (sculptor, W. Hegel), închinat eroilor pompieri din anul 1848 și inaugurat în anul 1901, bustul maiorului Ene, unul dintre eroii de la 1877, șirul monumentelor închinate ostașilor primului război mondial fiind încheiat de Statuia Geniului (numită popular Leul), închinată eroilor genișți.

Pentru multe dintre monumentele evocate în această

Execuție prin decapitare a statuii sau ce a mai rămas din fostul Monument Lascăr Catargiu din Piața Romana, „depozitat" în curtea Combinatului Fondului Plastic

sumară înșiruire s-a folosit, așa cum se poate constata, timpul trecut: „se aflau", „ar fi putut fi văzute", „se găseau" etc. Într-adevăr, numeroase dintre celebrele monumente ale Capitalei enumerate în această prezentare nu mai există. Ele au căzut victime — inocente și incapabile de a se apăra — furiei distructive cu care regimul comunist, instaurat în urmă cu mai bine de patru decenii, s-a abătut nu numai asupra oamenilor, ci, după cum se vede, și asupra vestigiilor istoriei țării.

Distrugerea unei serii dintre cele mai reușite monumente ale Capitalei a fost, se poate spune, rodul unei politici sistematic îndreptate împotriva trecutului nostru istoric. Ea a avut loc în trei etape distincte. Prima, și cea mai gravă, între 1945-1950, a vizat raderea de pe suprafața Capitalei a monumentelor ce aminteau de personalități exponente ale luptei pentru afirmarea națională a românilor, ce reprezentau grupările politice burgheze, etichetate, în bloc, drept „reacționare". De asemenea, în această perioadă au fost distruse unele dintre monumentele legate de crearea statului național-unitar. Începutul a fost făcut cu Statuia Eroilor Corpului Didactic din Piața Victoriei (victimă, între altele, și datorită numelui sub care era cunoscută îndeobște de locuitorii Capitalei: „a Legionarilor" — nu pentru că ar fi avut vreo legătură cu mișcarea de dreapta, ci pentru că înfățișa, pe soclu, trei legionari romani; în incultura celor ce-și asumaseră, cu de la ei putere, rolul de purificatori ai vieții noastre cultural-istorice simpla menționare a acestui cuvînt a fost hotărîtoare în verdictul de demolare a monumentului). Tot în aceeași perioadă a fost demolat și monumentul Infanteriei (afectat, este drept, de bombardamentele din timpul celui de-al doilea război mondial).

Din 1948, după proclamarea republicii și instaurarea, efectivă, a dictaturii comuniste, furia distructivă s-a abătut îndeosebi asupra statuilor ce aminteau de familia regală, ori de oameni politici care conduseseră destinele patriei în diferite perioade. Prima statuie demolată după 1948 a fost aceea a lui I.C. Brătianu. Inițial, părți ale ei au fost depozitate în Atelierele Fondului Plastic de unde o parte au fost mutate în apropierea gării Băneasa. În cele din urmă, a fost topită, păstrîndu-se doar fragmente nesemnificative ale statuii, cele mai multe într-o fază avansată de degradare.

Tot în 1948 au fost demolate statuia lui Carol I, din fața Fundației Universitare Carol I, aceea a regelui Ferdinand de la rondul Șoselei Kisseleff.

În 1949-1950 a fost demolată una dintre cele mai frumoase statui ale Capitalei — aceea dedicată primarului Pake Protopopescu (autor I. Georgescu), unul dintre remarcabilii edili ai Bucureștilor, cel care a transpus în practică la finele veacului trecut, procesul de modernizare urbanistică a Capitalei.

O a doua etapă a demolărilor unor monumente ale Capitalei a început în anii 1960-1962, cînd au căzut victime monumentele lui Lascăr Catargiu, din Piața Romană și cel al lui Take Ionescu, din fața magazinului Leonida. În aceeași perioadă, în Parcul Libertății, au fost demolate monumentele de „La grotă" — cei doi Giganți și Urania; nu a rămas neprofanat nici Mormîntul Eroului necunoscut, mutat în Mausoleul de la Mărășești.

A treia — și ultima etapă — în distrugerile monumentelor Capitalei a fost opera directă a dictaturii ceaușiste, cînd, sub pretextul sistematizării centrului administrativ al Capitalei, au fost demolate Crucea lui Papa Brîncoveanu, de la poalele Dealului Patriarhiei, unul dintre cele mai vechi monumente ale Capitalei, datînd din anul 1714, statuia lui Barbu Catargiu din aceeași zonă, Monumentul Pompierilor, din Dealul Spirii (reamplasat în fața oficiului poștal Puișor), bustul lui D. Onciul și B.P. Hasdeu din fața vechiului sediu de la Mihai Vodă al Arhivelor Statului, bustul maiorului Ene, din apropierea fostului Muzeu Militar Central.

Să enumerăm, de aseme-

(Continuare în p. 56)

PLANSELE NOASTRE

①②③④: Statui care nu mai sînt. Fotografii de epocă înfățișînd monumente ale Capitalei, dispărute în anii dictaturii comuniste. **Planșa 1:** statuia lui Take Ionescu, din fața magazinului Leonida; **planșele 2, 3:** Monumentul Eroilor corpului didactic din Piața Victoriei; în dreapta, palatul Sturdza, care adăpostea Ministerul de externe, demolat în 1940 pentru a face loc actualului Palat al Președinției Consiliului de Miniștri și, alăturat, Monumentul Pompierilor din Dealul Spirii, recent reinaugurat; **planșa 4:** statuia lui Lascăr Catargiu din Piața Romană. Imagini din fototeca Muzeului de Artă și Istorie al Municipiului București **(Statuile dispărute ale Capitalei,** p. 31)

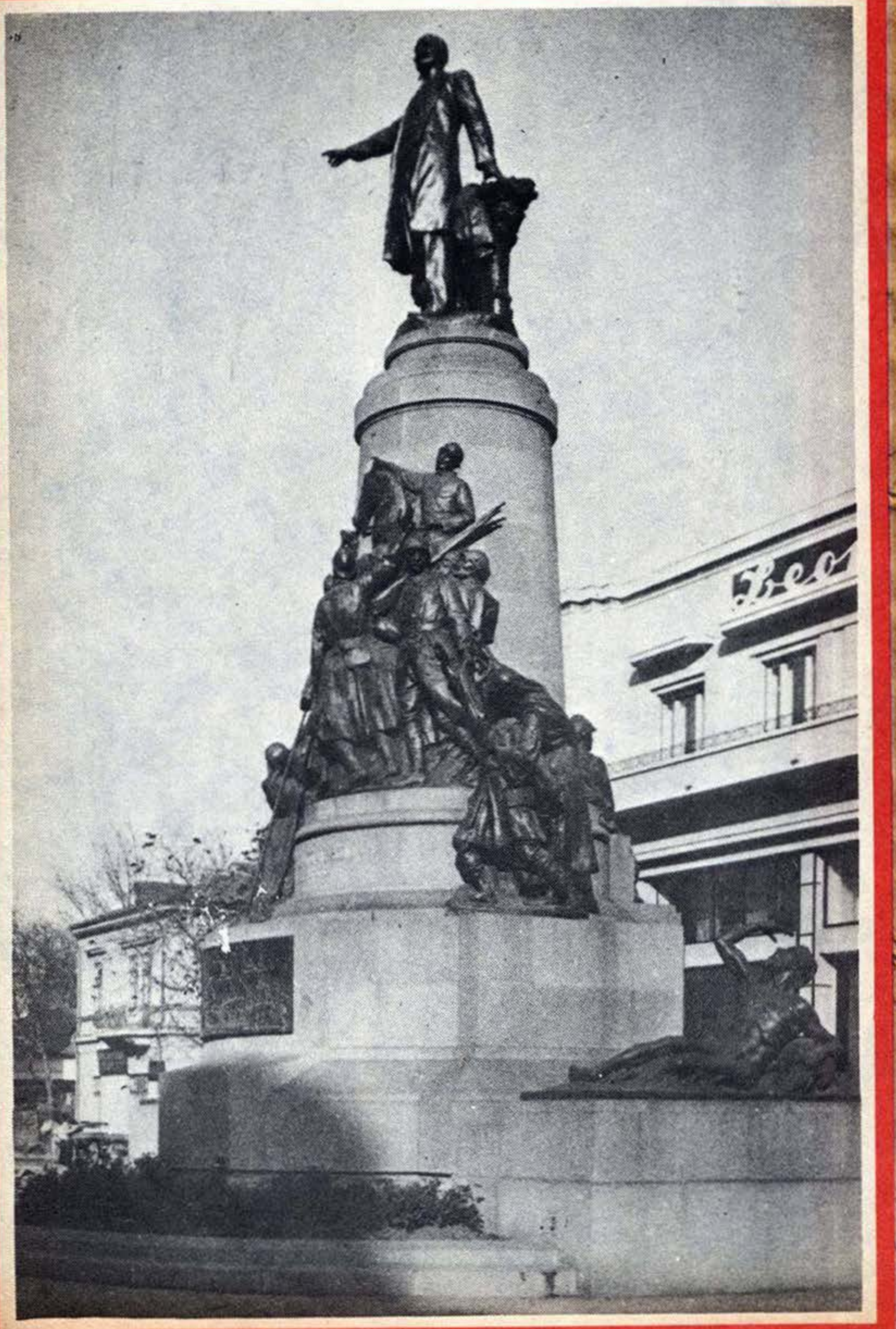

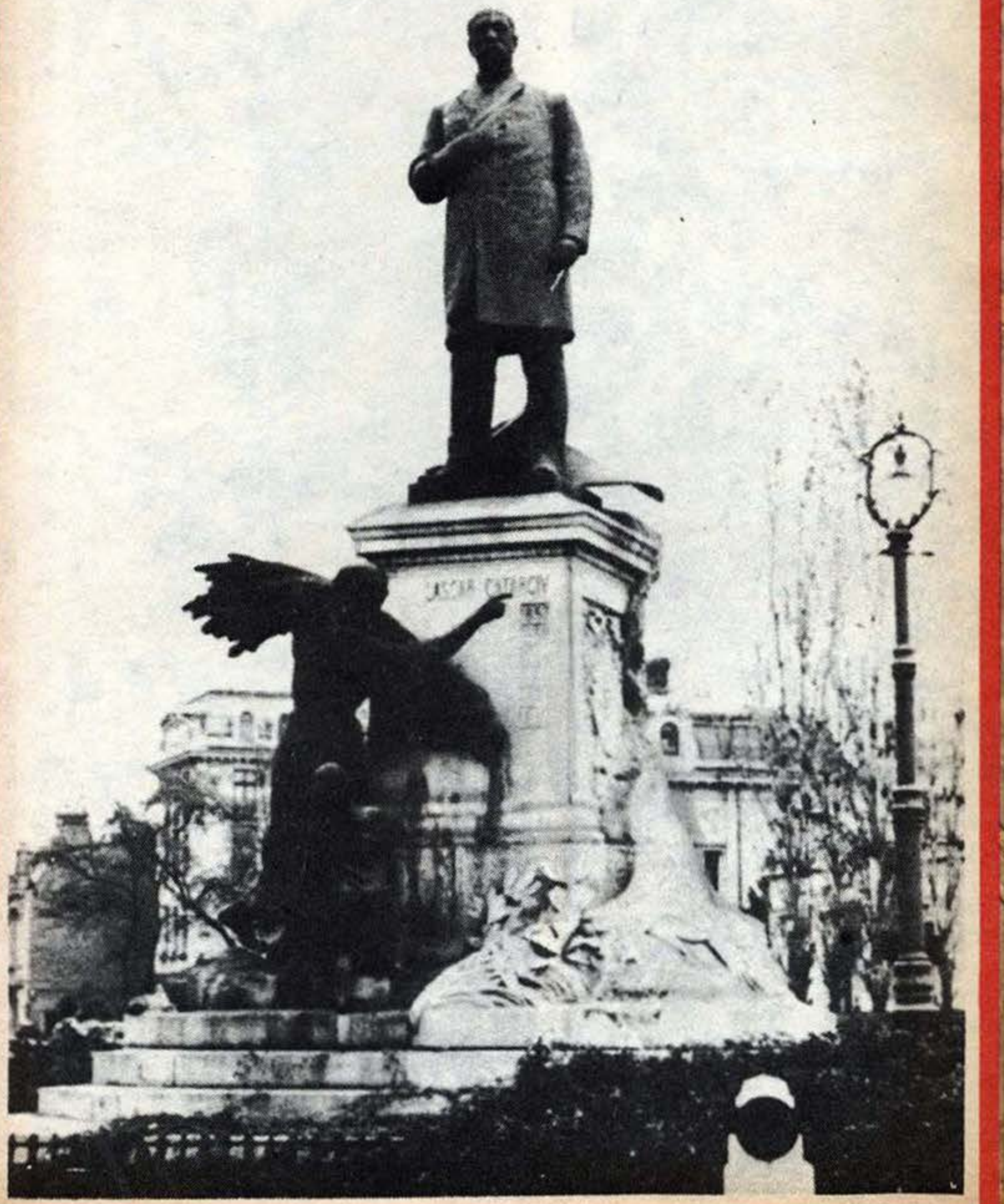

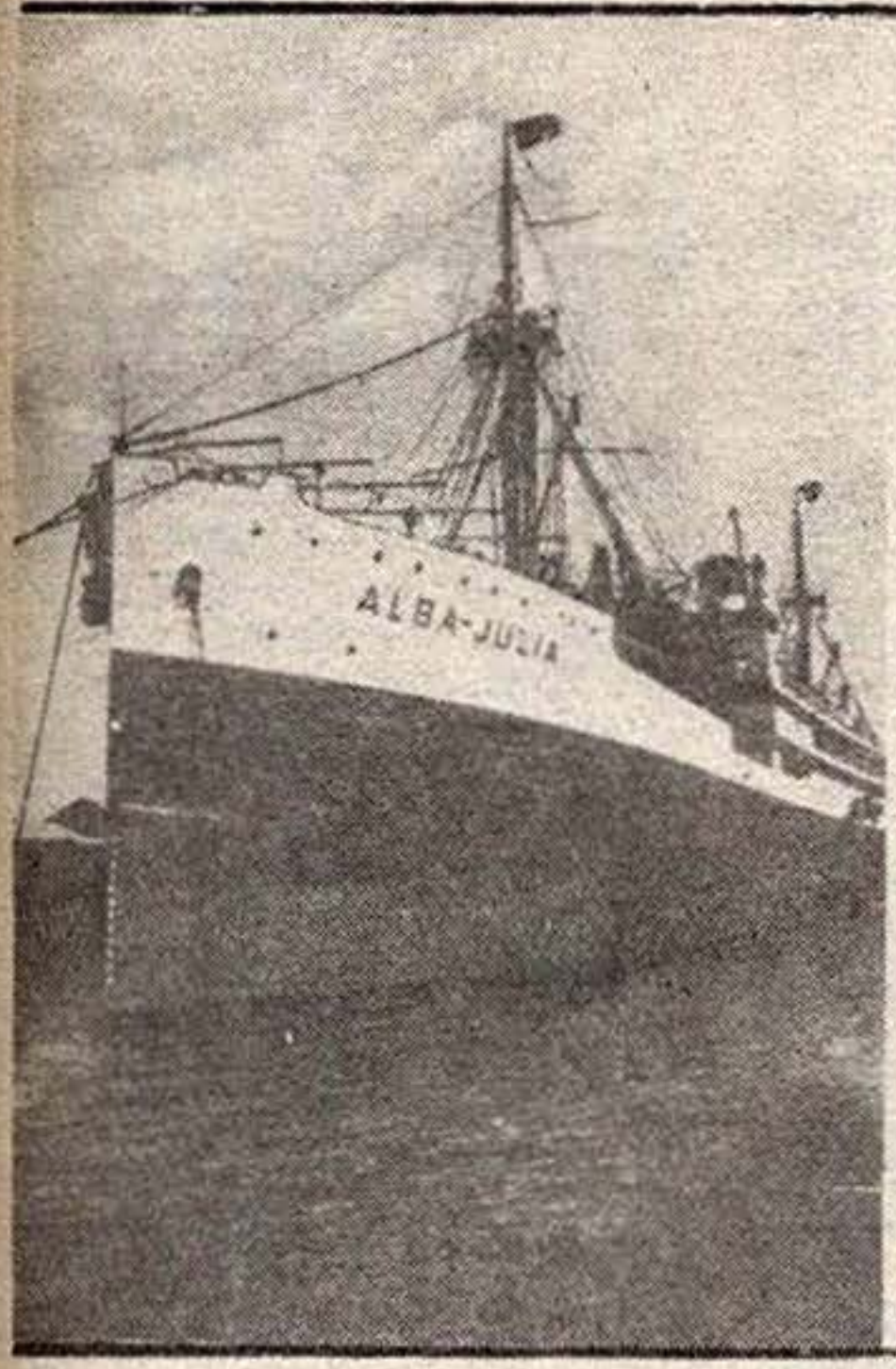

„ALBA IULIA", SUPRAVIEȚUITORUL MĂRII NEGRE

NICOLAE KOSLINSKI

„Bătălia Atlanticului" (1940-1944) a rămas in istoria celui de-al doilea război mondial exemplul clasic de apărare a convoaielor maritime impotriva submarinelor și aviației. Pentru aproape fiecare navă, străbaterea oceanului a insemnat in acele imprejurări o odisee, deseori subiect de roman sau de film. Dar nu numai in Atlantic, ci și in alte mări și oceane, multe alte nave comerciale au trecut prin confruntări asemănătoare. Între acestea se numără și vaporul sub pavilion românesc S.M.R. „Alba Iulia".

Povestea navei „Alba Iulia" începe la Hamburg[1], în 1922.

Era perioada imediat următoare primului război mondial și industria navală germană cauta să dea de lucru celor demobilizați. Se pierduseră multe nave, comerțul maritim fusese în mare parte întrerupt de război, vasele de pasageri transatlantice rămăseseră în mîinile Aliaților. Societatea HAPAG (Hamburg America Packetfahrt Actien Gesellschaft) a comandat șantierelor locale cîteva nave *mixte*, care să facă față traficului restrîns de mărfuri și pasageri cu țările Americii.

Tonajul net al acestor nave a variat între 5 695 și 6 876 tone.

Au fost solid construite, avînd o lungime de 125 metri, 16,50 metri lățime, pescaj 7 metri, și puteau lua la bord, pe lîngă mărfuri, și 58 pasageri. Căldări cu păcură și mașini cu triplă expansiune le asigurau o viteză de 11,6 noduri. Puteau naviga fără escală 40 zile. În clasificația internațională figurau ca „steam ships", adică nave cu aburi sau vapoare.

După cîțiva ani de exploatare, criza economică din 1929 s-a răsfrînt și asupra traficului maritim. Societatea HAPAG a tratat cu statul român vînzarea a patru vapoare pentru suma totală de 71 511 053 lei. Primul echipaj românesc a plecat cu trenul la Hamburg, la 1 iulie 1932, luînd în primire cea dintîi nava destinată livrării (costase în jur de 15 milioane) și careia, inițial, i s-a dat numele de „Ardeal". La 28 septembrie, nava a plecat din Constanța în prima ei cursă, sub comanda căpitan-comandorului (r) Iosif Rășcanu, fiind încărcata cu cereale pentru Rotterdam. Atunci i s-a schimbat numele din „Ardeal" în „Alba Iulia". În același an au venit, succesiv, în țară și celelalte trei nave „surori", toate patru primind, cu prilejul „Zilei Marinei" din 15 august 1933, numele de „Alba Iulia", „Ardeal", „Suceava" și „Peleș". Societatea statală de care aparțineau navele era Serviciul Maritim Român (S.M.R.).

La botezul oficial al navei „Alba Iulia", desfășurat la 7 septembrie 1933, a venit la Constanța și primarul orașului Alba Iulia. În calitate de „naș", el a spus, printre altele: „De azi înainte, unul din cele mai importante bastimente ale țării va purta în

[1] Prezenta reconstituire istorica se intemeiaza pe datele cuprinse in colectia revistei *Marea noastra* pe anii 1932 și 1933, in lucrarea lui J. Rohwer și G. Hummelchen, *The War at Sea 1939-1945 (Chronology)*, Berlin, 1972, V. Nedelcu, *Drum spre puntea de comanda*, Bucuresti, 1986, precum și in notele, amintirile și insemnarile unor participanți la evenimente: Doru Ionescu, Virgil Chirca, Eugen Belaev, Petrișor Barbuneanu, Cezar Apreotesei, Niculae Preda, Marcel Diaconescu, Angelo Stroescu și Benea Albin.

lume acest nume care constituie simbolul unității noastre naționale... Urăm noului vas să înfrunte furtunile mărilor și vijeliile vremurilor întocmai ca cetatea lui Mihai Viteazul al cărei nume îl poartă. Am venit să predăm în cadrul acestei solemnități două mari și frumoase drapele naționale împodobite cu emblema orașului nostru. Ele sînt brodate în fir de mătase, semnul dragostei ce o păstrăm acestui vas și marinarilor lui...". Apoi comandantul navei, locotenent-comandorul (r) D. Știubei, a luat în primire pavilionul de onoare și, în sunetele imnului național, s-a ridicat la pupa pavilionul tricolor al marinei comerciale române, dăruit tot de cetățenii din Alba Iulia.

Parcul de nave comerciale românești mai cuprindea, pe lîngă cele patru nave venite de la Hamburg, alte opt cargoboturi mai vechi (dintre care patru urmau a fi înlocuite de cele noi), trei vase de pasageri mai vechi, dar elegante — „lebedele albe" — și trei petroliere. Ulterior, aveau să mai fie comandate două motonave de pasageri în Danemarca și patru motonave mixte în Italia.

În anii ce au urmat, „Alba Iulia" a navigat mai mult în mările Egee, Adriatică, Mediterană, transportînd mărfuri generale, îndeosebi cereale. Dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial nu i-a afectat, un timp, cursele din Mediterana, dar după intrarea Italiei în conflict (iunie 1940), ca navă a unui stat *neutru,* spre a nu risca atacuri navale, aeriene sau submarine, a trebuit să-și condiționeze itinerariile. Intrarea trupelor germane în România (octombrie 1940) a dus la sechestrarea de către englezi, la Port Said, a trei nave românești aflate în drum spre țară — cargobotul „Bucegi" și petrolierele „Oltenia" *(Magazin istoric,* nr. 1/1987) și „Steaua Română". Iar după ocuparea Iugoslaviei, Greciei și Albaniei (aprilie 1941) de către germani și italieni, întreaga Mediterană a devenit zonă de război. Operațiile pe mare s-au desfășurat însă mai mult legate de frontul nord-african și cursele au mai putut fi prelungite dincolo de Strîmtori pînă în apele grecești.

La începutul lunii iunie 1941, „Alba Iulia" se afla la Pireu, sub comanda căpitanului N. Mauguș. Ea a plecat spre Dardanele, cu destinația Constanța. În ziua de 10 iunie, în dreptul insulei Tenedos, pe o mare calmă, un siaj de torpilă s-a îndreptat spre drumul urmat de navă. Observîndu-l, timonierul Manole Deniu n-a mai așteptat o comandă de evitare și, dînd alarma, a pus cîrma bandă dreapta, iar torpila submarinului englez „Torbay", deși a explodat, nu a provocat navei avarii care să o împiedice să ajungă la Istanbul, unde avea să fie reparată...

La 22 iunie a izbucnit însă războiul și în Marea Neagră. La Constanța au început bombardamente aeriene. Vasele marinei comerciale române fuseseră adăpostite vremelnic în alte porturi. „Peleș", care încărcase cereale la Nikolaiev, fusese trimis în zona Burgaz, de unde, la 15 august, a plecat spre Varna, împreună cu „Suceava", spre a li se instala centuri de siguranță împotriva minelor marine magnetice. Echipajul „Peleșului", obișnuit cu starea de pace, nu rînduise o veghe de război la bord. Torpila submarinului sovietic S-211 (comandat de căpitan rang 3 A.D. Devyatko) a scufundat nava lîngă Capul Emine, cu pierderea a patru marinari mecanici.

În aceste împrejurări, și ținînd seama de existența unor relații comerciale cu Turcia neutră, „Alba Iulia" a rămas un timp în afara Mării Negre. A deservit obișnuit o rută de trafic Istanbul-Pireu-Corint-Trieste, încărcînd produse alimentare din Turcia, bronz, uleiuri și alte materiale. A navigat însă în convoaie escortate de distrugătoare italiene și de vînătoare de submarine germane, iar în vara 1942 șantierul din San Rocco din Trieste i-a montat platforme pentru tunuri automate antiaeriene, dovadă ca primejdia atacurilor aeriene crescuse în aceeași măsura ca și cea a submarinelor.

În ziua de 16 noiembrie 1942, „Alba Iulia", în convoi cu două petroliere, se găsea în drum de la Pireu spre Dardanele, escortate de distrugătorul „Hermes", de vînătorul de submarine UJ 2102 și sub supravegherea a două hidroavioane. La trecerea prin strîmtoarea Doro, nava a lovit sub apă un corp tare. Cum nu putea fi vorba de o stîncă, s-a dat alarmă submarină. Distrugătorul „Hermes" a detectat un submarin și vînătorul UJ 2102 a lansat bombe antisubmarin. „Alba Iulia" și-a continuat drumul sub supravegherea hidroavioanelor, pînă cînd, la vreo 900 metri în pupa, a apărut la suprafață submarinul grecesc „Triton"[1], avariat de exploziile bombelor și poate și de coliziunea sub apă...

În septembrie 1943, Italia a încheiat însă armistițiu cu Aliații. Nava nu avea ce să mai caute în Egee și a fost rechemată în Marea Neagră, unde, cu o încărcătură ce trebuia descărcată la Varna, a reintrat la 26 septembrie 1943. De data aceasta însă, — spre deosebire de „Peleș" — „Alba Iulia" a fost escortată de la ieșirea din Bosfor de trei distrugătoare românești, cu siluete bălțate de camuflaje și avînd experiența a doi ani de război. A fost lăsată în preajma Varnei, iar apoi, după aproape o lună, la 24 octombrie, aceeași escortă i-a asigurat prin larg drumul pe sub coasta bulgară și română, de la Kaliakra la Constanța.

Ca urmare a războiului, marina comercială română se redusese simțitor. Dintre navele „surori", după „Peleș", fusese scufundată și „Suceava", în noaptea de 20 aprilie 1943, în vestul Crimeei, de torpilele submarinu-

[1] Refugiate în cadrul unor unități ale marinei britanice, navele militare grecești au continuat lupta împotriva forțelor germano-italiene.

lui sovietic S 33 (căpitan rang 3 Alexeev — erou al Uniunii Sovietice); „Ardealul" fusese și el torpilat, în iunie 1942, de submarinul A 5 (cpt. locot. Kukui), dar se pusese pe uscat, fiind, ulterior, readus și reparat la Galați. Dintre cargoboturile vechi, după „Bucegi", se pierduse și „Carpați", scufundat în octombrie 1942 de o torpilă a submarinului Sc. 216 (căpitan rang 3 Karbovski) la sud-est de gura Sfîntu Gheorghe; mai rămăseseră „Durostor" și „Oituz". Dintre cele patru motonave noi de transport nu mai exista nici una: „Mangalia" rămăsese în 1940 în apele americane și trebuise să fie vîndută; „Cavarna" fusese scufundată de o mină în fața Bugazului, la 2 decembrie 1941; „Sulina" fusese torpilată la est de Odessa, la 29 mai 1942, de submarinul A 3 (căpitan rang 3 Curikov), iar „Balcic" rămăsese în Adriatica. În drum spre țară, în 1943, fusese torpilat de un submarin englez și al treilea petrolier, „Cîmpina". Dintre „lebedele albe", „Carol I", transformat în crucișător auxiliar puitor de mine, se scufundase pe o mină în fața Varnei, la 10 octombrie 1941; „Dacia" era amenajat crucișător auxiliar puitor de mine, iar „România" se găsea în Crimeea. Motonavele tip „Transilvania" staționau la Istanbul *(Magazin istoric*, nr. 8/1985). Mai exista însă și micul cargobot „Danubius", rechiziționat de la un armator, ceea ce ridica la 5 numărul vaselor de transport.

Sub o liniște aparentă, războiul măcina din plin. Navele de transport erau folosite pentru aprovizionarea trupelor române dislocate în Crimeea. Între Constanța și Sevastopol, distanța era de 240 mile, și se parcurgea, mai mult sau mai puțin, în linie dreaptă, ocolindu-se zonele minate din preajma ambelor porturi. Escortele de siguranță erau de obicei destul de numeroase față de navele convoiului. Piturată (vopsită) în cenușiu, „Alba Iulia" a făcut cîteva drumuri în Crimeea și la Odessa, pînă ce, în martie 1944, armatele sovietice au ajuns la granițele României. Odată evacuată Odessa, la 14 aprilie 1944 a început evacuarea trupelor române și germane din Crimeea, pentru a nu fi nimicite de forțele sovietice.

În noaptea de 15-16 aprilie 1944, puțin după miezul nopții, „Alba Iulia" a fost trimisă din nou în Crimeea, fiind escortată de distrugătorul „Mărăști". „Ardeal" ieșise mai dinainte, escortat de canoniera „Ghiculescu".

A doua zi, 17 aprilie, convoiul celor patru nave a intrat în Golful de Nord (Severnaia) și a început ambarcarea de oameni. „Mărăști" a ancorat în port și a luat la bord cîteva sute de vînători de munte români. Canoniera „Ghiculescu" a luat și ea peste o sută de oameni la bord. Se trăgea însă des peste apele golfului, căci unități ale armatei roșii ajunseseră în apropiere, iar alarma aeriană devenise permanentă. Seara, la manevra de plecare, „Mărăști" a constatat că nu-și putea desprinde ancora, probabil agățată de o epavă. Spre a nu întîrzia, comandantul Toma Matei a dispus părăsirea ancorei cu lanț cu tot, dar a trebuit să aștepte apoi timp îndelungat convoiul în fața golfului. Un incendiu accidental izbucnit pe „Ardeal" împiedicase această navă să mai plece, iar „Alba Iulia", luînd ca niciodată la bord între trei și patru mii de soldați români și germani, și-a întîrziat și ea plecarea.

În cele din urmă, convoiul s-a format cu doua nave de transport, „Alba Iulia" și „Danubius", escortate de distrugătorul „Mărăști", canoniera „Ghiculescu", patru nave mici de patrulare germane tip R-boot (90 tone, viteză 18 noduri) și un vînător de submarine tip KT (UJ 104). Noaptea era limpede, luminată de lună. Navele au trecut prin pasa (poarta) unui baraj vechi de mine la sud de Chersones și dimineața le-a apucat pe drum cu mare calmă și cer senin. Un hidroavion B.V. patrula înaintea convoiului. Se apropia de jumătatea drumului, cînd, către amiază, un siaj de torpilă a trecut prin pupa convoiului. Canoniera „Ghiculescu" a lansat două grenade antisubmarin, observînd țîșnituri de aer ieșind din apă; alte cinci grenade au provocat apariția unor bule de aer. În zona respectivă a venit și nava KT, înzestrată cu aparat de detecție sub apă, care a continuat grenadarea[1] dar, între timp, pe neașteptate, un șir de jerbe de bombe căzute în mare a acoperit celor de pe canonieră vederea lui „Alba Iulia". Bombardierele „veniseră din Soare" și nu fuseseră zărite mai devreme ■

(Va urma)

[1] La această dată este semnalată dispariția lui L6 (căpitan rang 3 Gremyako), ultimul submarin sovietic pierdut de Flota Mării Negre.

Revista The Economist *anunță că celebrul castel german Colditz, unde erau „cazați" prizonierii englezi din cel de-al doilea război mondial, care înregistrasera cel mai mare număr de evadări, urmează să devină hotel și muzeu*

DOSAR DIPLOMATIC INEDIT

REPUDIEREA UNUI „ACT DE VIOLENŢĂ CRIMINALĂ“

EUGEN PREDA

„Londra. 19 (Rador). Postul de radio Roma anunţă că guvernul italian a acceptat, în consiliul prezidat joi **[18 ianuarie 1945]** de d. **[Ivanoe]** Bonomi **[1873-1953, prim-ministru din 9 iunie 1944, a deţinut aceeaşi funcţie în 1921-1922]**, propunerea d-lui **[Alcide]** de Gasperi **[1881-1954, ministru de externe între 12 decembrie 1944 şi 18 octombrie 1946, prim-ministru de nouă ori între 28 iunie 1946 şi 28 iulie 1953]**, ministrul afacerilor străine, de a se declara nul şi neavenit actul de la Viena, semnat la 30 august 1940, prin care a fost hotărîtă anexarea Transilvaniei de Nord de către Ungaria. Ministrul de afaceri externe al Italiei speră să creeze prin acest pas o atmosferă de încredere şi onestitate leală între Italia şi ţările balcanice“.

Chiar în ziua în care cabinetul Italiei, ţară care, împreună cu Germania, impusese la finele lui august 1940 dictatul de la Viena, adopta decizia de a-l declara „nul şi neavenit“, **un comunicat al Marelui Stat Major al armatei române privind operaţiile din ziua de 18 ianuarie 1945, consemna:** „La sud-est de Munţii Tatra Mică, trupele Armatei a

PENTRU PRIMA OARĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DOCUMENTE DIPLOMATICE ITALIENE DESPRE PREGĂTIRILE ŞI ÎNFĂPTUIREA MARELUI RAPT ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI DIN 1940

Încă de la preluarea puterii, în 1922, guvernul fascist al Italiei afirmase voinţa de a duce o „mare politică“, a cărei componentă avea să devină şi o „direcţie danubiană“. Italia şi-a arogat chiar pretenţia, după formularea istoricului francez Pierre Renouvin, de „protectoare a intereselor ungare“. O expresie a tendinţei de a-şi fixa o sferă de influenţă în Europa centrală şi de a o extinde spre răsăritul şi sud-estul continentului o regăsim în Tratatul italo-austriaco-ungar din 1927 şi în protocolul tripartit din 1936. În a doua jumătate a deceniului patru, „Italia nu intenţiona să întreprindă acţiuni care să modifice echilibrul raporturilor cu Germania, oricît de incert şi nehotărîtor ar fi fost criteriul împărţirii sferelor de influenţă între cei doi parteneri ai Axei şi, totodată, pentru că nu dorea să ofere Germaniei pretexte de interferenţă în teritoriile asupra cărora aspira să-şi extindă ea însăşi penetraţia“ (L'Italia nell Europa Danubiana Durante la Seconde Guerra Mondiale. **Sagi di Enzo Collotti, Teodoro Sala, Giorgie Vaccarino, Instituto Nazionale per la storia del moviementto di liberazione, Monza, f.a., p. 18).**

În ce priveşte România, Germania nu concepea, de altfel, să nu aibă cuvîntul decisiv. La 12 decembrie 1939, ministrul acestei ţări la Bucureşti, W. Fabricius, definea, într-un raport secret adresat Ministerului de externe de la Berlin, următoarea linie de conduită: „Dacă, în acelaşi timp, reuşim să împiedicam Rusia să pătrundă prea departe în Balcani şi să avanseze la gurile Dunării, noi vom reuşi să exercitam o influenţă decisivă în Balcani, chiar după încheierea războiului. Nu poate fi în interesul nostru să lăsăm Italia să preia conducerea în această problemă“ (Documents on German Foreign Policy **[D.G.F.P.] Series D, vol. VIII, doc. 427).**

Acceptînd în cazul României să fie vioara a doua, Galeazzo Ciano (1903-1944, ginerele lui Mussolini, ministru de externe 1936-1943; executat în ianuarie 1944) l-a asigurat pe Hitler, la 8 iulie 1940, că Roma priveşte „România şi Marea Neagră ca aparţinînd sferei de influenţă germane“ **(D.G.F.P., vol X, p. 15). Italia fascistă, considerată la vremea respectivă o mare putere, cu care cochetau nu numai guvernele aliate ei — Germania şi Japonia —, ci şi cele ale tuturor celorlalte mari puteri, şi-a asumat, în acelaşi timp, deplina răspundere în ce priveşte marele rapt săvîrşit împotriva ţării noastre în vara anului 1940. Titlul general al acestui dosar reia o formulare cuprinsă într-o declaraţie a generalului Georges Catroux, delegat al Franţei la Conferinţa de pace de la Paris (1946), care releva valoarea morală a recunoaşterii drepturilor României, deoarece** „implică o condamnare formală a sentinţei de la Viena, act de violenţă criminala“.

Documentele pertinente în materie sînt prezentate după originalele publicate de Ministero

4-a au continuat progresiunea lor cu toată înverşunata rezistenţă a inamicului. La nord-vest de Lucenec, activitate de recunoaştere".

Prima reacţie oficială publică a guvernului român la decizia cabinetului italian a parvenit în după-amiaza de marţi 23 ianuarie. Cu prilejul unui ceai oferit reprezentanţilor presei române şi străine, ministrul afacerilor externe, Constantin Vişoianu (n. 1897, ministrul afacerilor străine, 4 noiembrie 1944-28 februarie 1945) a declarat: „Guvernul român a luat act cu satisfacţie de declaraţia unanimă a guvernului italian, care consideră nulă şi neavenită decizia dată la Viena la 30 august 1940 prin care se răpea României, Transilvania de Nord. Ţara noastră nu a încetat să-şi exprime gratitudinea faţă de Naţiunile Unite, care, prin Convenţia de armistiţiu, semnată cu noi, au reparat injustiţia de la Viena. Ea priveşte cu recunoştinţă armatele sovietice, alături de care şi-au dat contribuţia trupele noastre pentru eliberarea Transilvaniei. Se vede cu bucurie confirmată această dreaptă şi nobilă hotărîre a Naţiunilor Unite prin armistiţiul semnat la Moscova de guvernul democrat ungar. Chestiunea Transilvaniei rezolvată, România va fi totdeauna dispusă spre o adevărată reconciliere cu o Ungarie democrată şi paşnică, sincer lipsită de ambiţiile de cucerire şi dominaţie în bazinul dunărean pe care le-au practicat pînă acum regimurile ungare". **(Simbătă 20 ianuarie 1945, a fost semnată la Moscova Convenţia de armistiţiu între U.R.S.S., Marea Britanie, S.U.A. şi Ungaria. A doua zi, duminică 21 ianuarie 1945, textul Convenţiei a fost publicat, simultan, la Moscova, Londra şi Washington. Articolul 13 prevedea: „Hotărîrea de arbitraj dată la Viena la 2 noiembrie 1938 şi sentinţa de la Viena din 30 august 1940 se declară prin prezenta ca fiind nule şi neavenite". Articolul 2 stipula că „Ungaria a acceptat obligaţia de a evacua toate trupele şi toţi funcţionarii oficiali unguri din teritoriile Cehoslovaciei, Iugoslaviei şi României, ocupate de ea, de a-i aduce în interiorul frontierelor pe care le avea Ungaria la 31 decembrie 1937 şi a anula orice dispoziţie legislativă referitoare la anexarea sau incorporarea în Ungaria a teritoriilor cehoslovace, iugoslave şi româneşti".)**

Degli Affari Esteri, Commissione per la publicazione dei documenti diplomatici, I DOCUMENTI DIPLOMATICI ITALIANI, Nona Serie 1939-1943, volume V (11 giugno-28 ottobre 1940), Instituto Poligrafico Dello Stato, Libreria Dello Stato, Roma MCMLXV. Au fost incluse şi însemnările din intervalul 26 august-1 septembrie 1940 ale ministrului de externe al Italiei, Galeazzo Ciano (Journal Politique 1939-1943, vol. I, Editions de la Baconnière, Neuchâtel, 1948, pp. 284-286).

Pregătirea dictatului

La 20 iunie 1940, ambasadorul Italiei la Moscova, Augusto Rosso (atunci în vîrstă de 55 ani, diplomat de carieră, primul post în străinătate în 1912, ambasador la Washington între 1932 şi 1935, ambasador la Moscova din 1936) a fost primit de V.M. Molotov (1890-1986, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului între 1930 şi 1941, comisar al poporului — ministru — pentru afacerile externe între 1939 şi 1948 şi 1953-1956). Din convorbire, Rosso a desprins pentru Ciano, următoarele impresii comunicate în zorii zilei de 21 iunie 1940 (doc. 73):

„2) *afirmaţie clară a interesului politic sovietic în ţările balcanice dunărene;*

3) *aluzii deschise privind urgenţa rezolvării problemei Basarabiei*".

La 24 iunie, ambasadorul la Berlin, Dino Alfieri (n. 1886, aderent de la început al mişcării fasciste; ambasador la Vatican în 1939 şi, din 1940 pînă în 1943, la Berlin; la şedinţa Marelui consiliu fascist din 19 iulie 1943 a votat împotriva lui Mussolini, ceea ce i-a atras condamnarea la moarte; s-a refugiat în Elveţia; în 1948 i-a apărut, la Geneva, lucrarea: *Deux Dictateurs face à face, Rome-Berlin, 1939-1943)* transmite lui Ciano (ora 15.40) că Ministerul de externe al Reichului l-a informat că Molotov a comunicat ambasadorului german la Moscova că *„problema Basarabiei a devenit de absolută actualitate şi că guvernul sovietic s-a decis deja să o soluţioneze imediat. Rusia intenţionează ca, fie cu acordul României, fie prin forţa armelor, să ocupe Basarabia şi Bucovina"* (doc. 94).

La 25 iunie 1940, ora 22.00 (pentru ziua de 26, ora 12.00), ambasadorul la Moscova, Rosso, transmitea o telegramă strict secretă către ministrul de externe Ciano, ce avea numărul 306-307:

„306. *Telegrama mea nr. 293 şi următoarele* [documentul 73 a fost urmat de o scrisoare prin curier, datată 22 iunie şi în care revenea sumar asupra convorbirii cu Molotov].

Molotov m-a chemat azi după-amiază la Kremlin şi citind notiţe scrise mi-a făcut comunicarea cu următorul conţinut: După părerea U.R.S.S., războiul cu greu se va putea termina înainte de iarna acestui an. În această situaţie vor bate la uşă toate problemele nerezolvate şi care necesită o soluţionare pe o cale sau alta.

În legătură cu problemele ridicate de guvernul italian atît la convorbirea din 20 iu-

nie a domnului Rosso cu mine, cît și la aceea a domnului Conte Ciano cu [N.V.] *Gorelkin* [ambasadorul U.R.S.S. la Roma din 1939], *din 22 iunie, poziția U.R.S.S. se rezumă după cum urmează: U.R.S.S. nu are nici o pretenție față de Ungaria. Cu Ungaria avem relații normale. U.R.S.S. consideră că revendicările Ungariei față de România sînt întemeiate (literalmente «au o bază»).*

Cu Bulgaria, U.R.S.S. întreține relații cordiale de bună vecinătate. Au o bază pentru a deveni mai strînse. Revendicările Bulgariei față de România precum și acelea față de Grecia sînt fondate.

Pretențiile esențiale ale U.R.S.S. față de România sînt cunoscute. U.R.S.S. vrea să primească de la România ceea ce îi aparține de drept, fără aplicarea forței, dar aceasta va deveni inevitabilă dacă România se va dovedi a fi intransigentă.

Cît despre celelalte regiuni ale României, U.R.S.S. ține seama de interesele Italiei și Germaniei și este gata să ajungă la un acord cu ele în această chestiune.

Turcia suscită neîncredere din cauza atitudinii neprietenoase pe care a manifestat-o față de U.R.S.S. (și nu numai față de U.R.S.S.) în legătură cu încheierea de către ea a unui pact cu Anglia și Franța [referire la Tratatul de ajutor militar reciproc anglo-franco-turc încheiat la Ankara în 19 octombrie 1939]. *Această neîncredere este consolidată din cauza tendinței Turciei de a dicta Uniunii Sovietice propriile condiții asupra Mării Negre, pretinzînd de a fi singura stăpînă a strîmtorilor și totodată ca urmare a practicii urmate de ea de amenințare a Uniunii Sovietice în zonele de sud și sud-est de la Batumi.*

În privința celorlalte obiective din Turcia, U.R.S.S. ține seama de interesele Italiei și deci și de interesele Germaniei și este gata să ajungă la un acord cu ele în această problemă.

În ceea ce privește Mediterana, U.R.S.S. consideră absolut echitabil ca Italia să aibă o situație predominantă (fraza s-ar putea traduce și printr-o «situație privilegiată») pe această mare.

U.R.S.S. speră că Italia va ține seama de interesele Uniunii Sovietice ca principală putere în Marea Neagră. Pînă aici este comunicarea făcută de Molotov în timp ce citea, după care mi-a predat notițele.

307. *După ce a citit declarațiile deja compilate, Molotov mi-a exprimat speranța că guvernul regal îi va comunica cît mai urgent punctul său de vedere cu privire la toate chestiunile menționate de el.*

Molotov a continuat amintindu-mi că tratativele germano-sovietice din septembrie trecut[1] *s-au desfășurat rapid și că au condus la un rezultat satisfăcător pentru că ambele guverne au vorbit cu maximă sinceritate și claritate și a adăugat că relațiile politice optime stabilite atunci cu Germania «continuă pe deplin». Și-a exprimat încrederea că și cu Italia se va proceda în același spirit și cu rezultat identic.*

I-am mulțumit lui Molotov pentru comunicarea sa a cărei claritate și importanță am apreciat-o. Am exprimat satisfacția pentru rezultatele deja obținute din inițiativa Ducelui care a propus un schimb de vederi cu privire la chestiunile de interes comun. Am dat asigurări că voi recomanda Excelenței Voastre o examinare atentă a comunicării sale și i-am exprimat punctul de vedere al guvernului fascist.

Rezumînd, cred că trebuie să subliniez următoarele puncte:

1) U.R.S.S. recunoaște revendicările unagre și bulgare față de România, precum și pe cele bulgare față de Grecia, și, lăsînd de o parte problema Basarabiei, pe care o consideră exclusiv de interesul său, se declară dispusă să încheie un acord cu Italia și Germania pentru chestiunile referitoare la bazinul balcano-dunărean.

2) U.R.S.S. își propune să redeschidă cu Turcia problema strîmtorilor și are în vedere poate și revendicările teritoriale asupra Georgiei și Armeniei turce pentru restabilirea granițelor din 1914.

3) Molotov sugerează un acord tripartit și pentru adoptarea unei politici față de Turcia.

4) U.R.S.S. recunoaște Italiei poziția predominantă în Mediterana, dar dorește să-i fie recunoscute și drepturile sale preponderente în Marea Neagră.

Semnalez apoi nuanțarea declarațiilor lui Molotov cînd menționează interesele germane în România și în Turcia. Pentru România interesele germane sînt puse pe același plan cu cele italiene. Pentru Turcia în schimb se vorbește despre interesele germane ca o consecință a celor italiene" (doc. 104).

Abia se primise telegrama lui Rosso și ambasadorul Alfieri anunță că Ministerul de externe din Berlin l-a informat că s-a răspuns demersului sovietic în sensul că *„guvernul Reichului a prezentat interesul german în menținerea păcii în România și s-a declarat dispus să intervină la București pentru a facilita încheierea tratativelor ruso-române. Am comunicat că un pas analog se va face la Roma. Cu privire la etapele de urmat de către partea germană la Sofia și la Budapesta pentru a recomanda calmul nu s-a luat încă nici o decizie"* (doc. 110). La 27 iunie, Ciano îl instruiește (doc. 120) pe ministrul la București, Pellegrino Ghigi (diplomat de carieră; în 1938, cînd avea 39 ani, fusese numit ministrul Italiei la București): *„Pentru informarea dv.: comunicați că guvernul italian*

---

[1] După încheierea, la 23 august 1939, a pactului de neagresiune sovieto-german, cu acum prea bine cunoscutul protocol adițional secret privind delimitarea sferelor de influență în Europa răsăriteană, tot la Moscova a fost semnat de Molotov și Ribbentrop, în 28 septembrie 1939, „Tratatul de prietenie și frontiere" dintre U.R.S.S. și Germania, care atît în conținutul lui, cît și prin protocoalele secrete fixa și ducea mai departe înțelegerile stabilite în august (*Magazin istoric*, nr. 12/1989).

și german, informate în aceste ultime zile despre intențiile sovietice cu privire la Basarabia și Bucovina, au adus la cunoștința guvernului sovietic interesul ca problema Basarabiei să fie rezolvată pe cît posibil printr-o soluție pacifică, printr-o procedură adecvată situației actuale; este necesar ca teritoriul român să nu devină teatru de război.

Puteți informa pe rege [Carol II; 1893-1953] *și pe acest guvern că este esențial interesul european, și cel al României precum și cel al Germaniei și Italiei, ca să se evite în orice caz conflictul armat cu U.R.S.S.. Rămîneți în contact cu acest coleg german* [W. Fabricius] *și telegrafiați".* În aceeași zi, la ora 23.00, Ghigi raportează că a comunicat poziția guvernului său Ministerului de externe român, care îl va informa pe rege (doc. 125).

La 28 iunie 1940, F. Villani, ministrul Ungariei la Roma, a remis, concomitent cu omologul său la Berlin, o notă verbală în care, după ce constată că *„România, ca urmare a presiunii guvernului de la Moscova este dispusă să facă concesii teritoriale către U.R.S.S."* afirma: *„Ungaria dorește să-și realizeze propriile aspirații pe care le consideră juste, exclusiv pe baza unui acord cu puterile Axei, adică în concordanță cu acestea"* (D.D.I., *Op. cit.*, p. 117).

De altfel, în seara de 27 iunie, Giuseppe Talamo (ministrul Italiei la Budapesta) fusese convocat de primul ministru, contele Pàl Teleki (1879-1941, geograf și om politic ungur, prim-ministru din februarie 1939 pînă la 3 aprilie 1941, cînd s-a sinucis) și de ministrul de externe, contele Istvan Csáky (1894-1941, diplomat și om politic ungur, ministru de externe din 1939) care i-au cerut sprijin pentru revendicările lor. Într-o telegramă trimisă lui Ciano (doc. 126),

Cascada dictatelor: München, 29-30 septembrie 1938; Moscova, 23 august 1939; Viena, 30 august 1940

Talamo mai raporta că Horthy a declarat că va trimite unități de grăniceri la frontiera română.

Simultan, Talamo transmitea, într-o altă telegramă: *„Dintr-o sursă de încredere aflu cum că guvernul bulgar s-ar fi interesat la acest guvern* [ungar] *pentru a cunoaște atitudinea în actuala criză a problemei Basarabiei, adăugînd că este intenția guvernului bulgar să se asocieze atitudinii ungare. Din partea ungară s-ar fi precizat că se așteaptă decizii* [de la] *Roma-Berlin... Se anunță un important editorial în oficiosul* Pester Lloyd *de mîine dimineață că, o dată constatată dispariția integrității teritoriale a României, aceasta este comparată cu aceea care a determinat sfîrșitul Cehoslovaciei"*[1] (D.D.I., *Op. cit.*, p. 113).

La 3 iulie, premierul Teleki îi adresează o scrisoare personală în limba franceză lui Mussolini (doc. 174). După ce îl roagă să-l primească pe colonelul Ladislau Szabo, atașat militar și al aerului al Ungariei la Roma, pentru a-i da informații în numele său — deoarece Teleki nu poate veni la Roma, urmînd să dea curs invitației lui Hitler de a sosi la Berlin, premierul îi scrie lui Mussolini: *„...De cînd cu lovitura dată de ruși României și cu cedarea Basarabiei și Bucovinei fără nici o rezistență opusă de aceasta din urmă* [de România], *toată Ungaria este în fierbere... Dintre toate teritoriile pierdute, Transilvania este... cea mai importantă pentru noi. În toți acești 20 de ani... ideea reîntoarcerii Transilvaniei a fost cea mai îmbrățișată. Este deci perfect natural ca toată națiunea, armata și Parlamentul să fie într-o stare de extaz și de fierbere... Situația este de așa natură, încît dacă România nu ne cedează, de bună voie sau constrînsă de Italia și Germania, Transilvania, ori, cel puțin, teritoriile pe care le-am indicat cu ocazia întîlnirii noastre*[2] *și pe seria de hărți pe care vi le va prezenta colonelul Szabo, dar pe care vi le-am supus deja (în mod deosebit harta nr. 4), vom avea de ales între o ocupație prin forța armelor sau o revoluție foarte probabilă.*

În ce privește prima eventualitate, statul nostru major, ca și armata și întreaga națiune, sînt convinse, știu că în acest moment noi sîntem în stare să batem armata română"[3]...

La 16 iulie Ciano îl instruiește pe Ghigi (doc. 257): *„Hitler a adresat o scrisoare regelui Carol [Magazin istoric*, nr. 9/1990] *ca răspuns la solicitările pe care i le-a transmis acesta din urmă. Scrisoarea a fost transmisă de acord cu noi. Aceasta este amplă și explicită și se pronunță în favoarea unei revizuiri și pentru o înțeleaptă reglementare a problemelor deschise între România, Ungaria și Bulgaria"*. Ciano îi recomandă lui Ghigi să se abțină de a lua vreo inițiativă și să mențină contactul cu colegul său german din București.

Această telegramă, expediată la ora 23.00, fusese precedată pe biroul lui Ciano de primirea unei comunicări de la ambasadorul Alfieri (doc. 254) care din sursa Ministerului de externe german afirma că guvernul sovietic ar fi informat guvernul de la Budapesta că ar *„considera justificată cererea ungară făcută României"*.

A doua zi, lui Hitler îi este remis un mesaj din partea lui Mussolini (doc. 264): *„Ambasadorul dvs. la Roma vă va transmite un comunicat cu aprobarea mea totală față de scrisoarea dvs. către regele Carol. Dacă* [acesta] *este inteligent nu trebuie să piardă ocazia de a ajunge la un compromis pe care și Teleki îl dorește"*.

Aflat la Berlin, pentru convorbiri cu Hitler și Ribbentrop, Ciano îi împărtășește lui Mussolini, într-o telegramă (doc. 274) din 20 iulie, următoarea opinie: *„Führerul acordă întotdeauna importanța maximă menținerii păcii în sectorul balcano-danubian. Scrisoarea adresată regelui Carol a ajuns deja la destinatar care a anunțat răspuns. Hitler consideră că este de datoria Axei Roma-Berlin să îndemne ambele părți la moderație și prudență"*.

La 4 august, Ciano îi prezintă lui Mussolini o recapitulare sumară (doc. 356) privind raporturile italo-sovietice, după care precizează:

„...Țările balcano-dunărene: de la convorbirile Molotov-Rosso, azi U.R.S.S. a anexat Basarabia și Bucovina de Nord, Germania și Italia au demonstrat prin fapte înțelegerea maximă față de acțiunea sovietică. Nu au ridicat obiecțiuni.

Au întreprins, dimpotrivă, acțiuni de convingere față de România.

Luarea de contact cu U.R.S.S. a produs deja rezultatele dorite cel puțin în ceea ce îi privește pe ruși...

Pe de altă parte, indicațiile furnizate de Molotov pentru fiecare din aceste state: Ungaria, Bulgaria și România se potrivesc în linii mari cu punctul de vedere al Axei.

...Mediterana și Marea Neagră: Nici asupra acestui punct nu aș vedea obiecțiuni de declarat față de U.R.S.S., iar Italia va ține seama de interesele U.R.S.S. ca principală putere a Mării Negre".

Un document revelator pentru modul în care se pregătea noua sfîșiere teritorială a României îl constituie ra-

---

[1] Referire la înțelegerile de la München (30 septembrie 1938) prin care Germania smulsese o cincime din teritoriul Cehoslovaciei, urmate de primul dictat de la Viena, care atribuise Ungariei, la presiunea Germaniei și Italiei, o altă parte a Cehoslovaciei (2 noiembrie 1938) și lichidarea statului cehoslovac la 15 martie 1939, de care a beneficiat teritorial încă o dată și Ungaria.

[2] Întîlnirea cu Mussolini a fost de Paști. „Compromis", pentru Teleki, însemna — deși prefera întreaga Transilvanie — cîmpia transilvană, „Țara secuilor" și întreg teritoriul dintre „întrîndul secuiesc" și cîmpie.

[3] La 3 august (doc. 353), Teleki revine într-o nouă scrisoare trimisă lui Mussolini, formulînd ca pretenție minimă „cea mai mare [parte] a jumătății nordice și estice" a Transilvaniei, incluzînd Oradea, Cluj, „întrîndul secuiesc", Satu Mare, Dej, Carpații Orientali.

portul lui P. Ghigi din 11 august 1940 (doc. 392), adresat lui Ciano:

„Ministrul Germaniei mi-a spus în mod confidențial că profitînd de prezența în România a unui faimos geograf german care elaborează o hartă etnografică română destinată unor scopuri confidențiale, și a altor personalități germane deosebit de competente, a procedat la un studiu al problemei transilvane sub diferitele sale aspecte...".

La 17 august, Ghigi revine cu o informație destinată lui Ciano, sursa fiind ministrul Ungariei la București, Laszlo Bardossy (1890-1946, diplomat și om politic ungur, ministru la București din 1934 pînă în 1941 cînd devine ministru de externe, prim-ministru 1941-1942, după război condamnat la moarte și executat), care-i comunicase ultimele cereri ale delegației țării sale formulate la convorbirile româno-ungare de la Turnu Severin din 16-24 august: *„Linia de frontieră cerută o formează rîul Mureș de la actuala graniță ungară pînă la Aiud. De la această localitate coboară urmînd «frontiera etnografică» și include teritoriul secuilor, inclusiv Brașov. Extinderea zonei vizate este de 68 000 km pătrați"* (doc. 436).

A doua zi, 18 august, de fapt după numai cîteva ore, Ghigi revine cu noi date care îl aveau ca sursă pe Mihail Manoilescu (1890-1951, ministrul afacerilor externe al României, între 4 iulie și 4 septembrie 1940), care-i precizase ca în conformitate cu cererile ungare frontiera ar urma *„linia rîului Mureș, traversînd-o în două puncte; la sud de Arad, lăsînd Mureșul la sud de Alba Iulia pentru a trece la nord de Blaj, de Mediaș și de Sighișoara și coborînd spre sud, trecînd pe la vest de Cristurul Secuiesc și la vest de Brașov, atingînd* în sfîrșit linia *(vechea frontieră româno-ungară) la vest de Zărnești"*. Teritoriul cerut reprezintă două treimi din suprafața Transilvaniei și două treimi din populație, dintre care 2 200 000 români. Ghigi comunica și impresiile culese de la ministrul Germaniei la București, care vedea printre inconvenientele propunerilor Ungariei și pe acelea *„că ar prelua și germani din Transilvania cu toate că, contrar acestei soluții, aceștia preferă să continue să facă parte din România"* (doc. 444).

La 24 august, ministrul italian la Budapesta, Giuseppe Talamo, informează că ministrul adjunct de externe ungar i-a comunicat că în urma „intransigenței românești" negocierile de la Turnu Severin au fost suspendate și delegației ungare i se va transmite să se reîntoarcă a doua zi (doc. 477).

A doua zi, atașatul militar italian la Budapesta, locotenentul-colonel Arnoldo Garigioli, raportează în legătură cu faptul că *„colonelul Ujszaszy* [șeful serviciului de informații militare ungare] *a mai adăugat că Ungaria nu mai poate să aștepte și că o soluție clarificatoare se impune pînă la sfîrșitul lunii. Pentru aceasta nu sînt posibile decît două căi: sau arbitrajul puterilor Axei sau războiul"* (doc. 491).

De fapt, chiar în aceeași zi, la Berlin, ambasadorul Alfieri e convocat pentru consultări la Ministerul de externe german *„asupra unei decizii de luat privind amenințările ungare"* (doc. 493).

„26 august. [Joachim von] *Ribbentrop* [1893-1946, ministru de externe din februarie 1938 pînă în mai 1945] *telefonează în mai multe rînduri. E preocupat de turnura pe care o ia controversa între Ungaria și România. Germania vrea cu orice preț să evite o criză în Balcani. În consecință, fără a vorbi încă de arbitraj, Ribbentrop propune convocarea la Viena a celor doi miniștri de externe cărora Axa să le dea sfaturi prietenești pentru a-i ajuta să găsească o soluție. Firește, această ofertă ar fi însoțită de un avertisment: cel care nu acceptă sfaturile ia asupra sa toată responsabilitatea consecințelor. Sînt de acord și Ducele aprobă. Îl chem la Roma pe Ghigi și pe Talamo pentru a avea informații mai ample. Peste două sau trei zile, vom merge la Viena"* (Jurnalul lui Ciano).

Într-adevăr, Ghigi și Talamo sînt convocați telefonic de șeful de cabinet al lui Ciano, care le citește o notă manuscrisă a ministrului de externe: *„Talamo, Ghigi. 1) Întoarce-te mîine dimineață pe calea aerului... 2) Contactați colegii din Germania pentru a cunoaște punctul lor de vedere asupra soluției propuse. 3) Informați guvernele că ați fost chemați la Roma pentru că cele două puteri ale Axei studiază problema și invitați-le să nu facă între timp nici un gest care să agraveze situația"* (D.D.I. p. 487).

„27 august. *Hotărăsc ca întîlnirea să aibă loc mîine la Viena. Ungurii și românii vor sosi joi. Ribbentrop mi-a telefonat că Führerul consideră că românii ar trebui să cedeze 40 000 de kilometri pătrați Ungariei, care cere 60 000. În legătură cu acest subiect, Mussolini nu are idei precise și îmi dă toată libertatea de acțiune.*

E preocupat doar de planurile de atac în Egipt și declară că și [mareșalul Wilhelm] *Keitel* [1882-1946, șeful statului major al Înaltului Comandament al Wehrmachtului între 1938-1945] *crede că luarea Cairo-ului e mai importantă decît cea a Londrei. Mie Keitel nu mi-a spus așa ceva. Atacul ar trebui să înceapă la 6 septembrie. Dar ce crede Grazziani?"* [mareșalul Rodolfo Grazziani — 1882-1955 —, comandant șef al forțelor italiene în Libia, în 1940, anterior, 1939, șeful Marelui Stat Major; avea să fie înfrînt, în scurt timp, de britanici, în Libia; forțele italiene au invadat, din Libia, Egiptul de la 13 septembrie 1940; contraofensiva britanică a fost declanșată la 8 decembrie 1940, urmată la 15 ianuarie 1941 de ofensiva care a dus la eliminarea prezenței italiene în posesiunile acaparate în Africa răsăriteană].

„28 august. *Hitler dorește să-mi vorbească înaintea reuniunii de la Viena. Ne ducem la Salzburg: timp superb în sudul Alpilor, acoperit în nord. Primire obișnuită, la Berchtesgaden. Hitler este cordial și calm, dar are aerul mai obosit ca în alte dăți. După dejun, examinăm, în primul rînd, situația generală. Am făcut rezumatul întrevederii într-o telegramă adresată Ducelui. Hitler dă vina pe timpul urît pentru a justifica atacul eșuat împotriva Marii Britanii. Ar fi avut nevoie de cel puțin cincisprezece zile de timp frumos ca să neutralizeze superioritatea flotei engleze. Deduc, totuși, din cuvintele sale că a hotărît să amîne definitiv această acțiune. Pe cînd? Hitler pare, în tot cazul, hotărît să meargă pînă la capăt deoarece îmi spune că a respins o ofertă de mediere a regelui Suediei.*

Vorbim puțin despre chestiunea maghiaro-română. Ne lasă, pe mine și pe Ribbentrop, să găsim o soluție; singurul lucru la care ține este ca pacea să fie menținută în acest sector și ca petrolul românesc să continue să intre în rezervoarele sale.

Plecare cu avionul la Viena. În comparație cu ce era acum un an, orașul pare sărăcit: trafic anemic, magazine prost aprovizionate, o atmosferă apăsătoare. Pe stradă, oamenii sînt cu gîndurile aiurea“ (Jurnalul lui Ciano).

În legătură cu convorbirea cu Hitler, Ciano l-a informat pe Mussolini, într-o telegramă datată 29 august, ora 1.15: „*4. În ceea ce privește cauza de conflict (controversa) româno-maghiară, Führerul consideră să se evite cu orice preț un conflict care ar debilita Axa într-un moment în care toate forțele Germaniei și Italiei trebuie să fie orientate împotriva inamicului încă puternic și periculos care este Marea Britanie.*

Führerul consideră exagerate și ilogice pretențiile prezentate de unguri față de care a pronunțat cuvinte severe. El dorește ca din decizia de la Viena să rezulte o rezolvare rațională a conflictului transilvan, pe baza a circa două treimi din pretențiile ungurilor“ (doc. 516).

„29 august. *Decidem, eu și Ribbentrop, să rezolvăm problema printr-un arbitraj, fiindcă, dacă începem să discutăm, nu vom ieși niciodată la liman. Vorbim mai întîi cu ungurii. Csáky este rezonabil; Teleki — ostil. Ribbentrop îl insultă (n-a excelat niciodată prin maniere frumoase...) și acuză Ungaria de a fi dus, în mai multe ocazii, o politică ostilă Germaniei. Întrebuințează expresii destul de amenințătoare. Întrevederea cu românul este mai liniștită. Manoilescu nu știe nici ce să facă, nici ce să spună. E îngrozit pentru țara lui și pentru el. Încercăm să vindem scump garantarea frontierelor; e convins că e un lucru excelent, dar găsește că prețul e prea ridicat.*

. Ungurii își dau acordul în cursul după-amiezii. Românii ne vor face să așteptăm răspunsul lor pînă la 4 dimineața. Între timp, eu și cu Ribbentrop trasăm noua frontieră și dictăm termenii arbitrajului. E o problemă greu de rezolvat, dacă nu imposibil, dacă vrei să fii absolut echitabil. Încercăm să fim așa în măsura posibilului.

La Viena se mănîncă puțin și prost. Hotelurile sînt prost aprovizionate și atît de dezorganizate încît ai impresia că nu mai sînt aceleași. Războiul pare să apese asupra Vienei mai mult decît asupra oricărui alt oraș. Nici Stimmungul [buna dispoziție] *austriac nu mai e ce a fost.*

30 august. *Ceremonia semnării la Belvedere. Văzînd harta, ungurii nu-și ascund bucuria. Deodată se aude un zgomot înfundat. Manoilescu s-a prăbușit pe masă, leșinat. Medici, masaj, ulei camforat. Își revine, în cele din urmă, dar e serios marcat.*

După-amiază are loc o manifestație a mulțimii în fața hotelului. Fiind vorba de ceva organizat, manifestația ar fi putut avea alte proporții și o căldură mai mare. Viena este, cu adevărat, cenușie.

31 august. *La vînătoare cu Ribbentrop*“ (Jurnalul lui Ciano).

•

Tragedia de la sfîrșitul lui august 1940 rămîne ca o lecție vie a istoriei. Credem că la acest dosar, în loc de post-scriptum, să revenim la cuvintele, din 23 ianuarie 1945, ale ministrului român de externe, Constantin Vișoianu: „*România apreciază valoarea morală a declarațiunii italiene, care, desigur, nu este lipsită de semnificație politică. Italia democrată șterge astfel încă o urmă a regimului fascist, reparînd o imoralitate politică și o gravă eroare. Se refac — așa cum se exprimă declarațiunea italiană însăși — condițiunile «amiciției și colaborării între națiunea italiană și popoarele dunărene și balcanice în interesul lor reciproc și pentru refacerea Europei». Forțele conjugate fasciste și hitleriste s-au lăudat totdeauna că fac o politică realistă, practicînd în realitate o politică oarbă de distrugere, crezînd că pot supune lumea la dominația lor prin forța brutală de care dispuneau la un moment dat. Dictatorii fasciști și hitleriști își spuneau realiști fiindcă, lipsiți de orice ideal de justiție și de libertate, credeau că viața indivizilor și a popoarelor este condusă numai de instinctul de brutalitate și de răzbunare. Ei dispuneau de teritoriul și de libertatea altor state numai după interesul lor de exploatare economică și după nevoile strategice ale planurilor lor agresive. Acestea au fost singurele lor considerațiuni la 30 august 1940. Și Transilvania noastră scumpă a căzut victima lor. Dar cît s-au înșelat acești «realiști» se vede și oricine poate măsura dezastrele aduse de politica lor oarbă propriilor lor țări.*

Politica — întocmai ca și viața — este mai complexă, mai bogată și mai nobilă decît credeau ei. Valorile morale pot fi lovite de forța brutală. Dar această înfrîngere este totdeauna trecătoare. Viața lor este veșnică“. ■

MINISTRUL ELVEȚIEI LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (VII)

Sfîrșitul anului 1941 este caracterizat printr-o bruscă răsturnare pe fronturile războiului mondial. Nu atît în ce privește situația de moment, cît a semnificației potențiale a unor evenimente politice pentru evoluția ei în viitor. În urma spectaculoaselor victorii obținute pe frontul de răsărit, convins că războiul pe acest front era virtual sfîrșit, Hitler a ordonat, în toamna anului 1941, reducerea producției de război germane și începerea reconversiei industriei de armament (**Patricia Harvey,** Industry and Raw Materials, în Survey of International Affairs 1939-1946. Hitler's Europe", **1954, p. 189**), în timp ce Stalin dovedește atîta maleabilitate politică, încît a lăsat la alegerea primului ministru britanic problema deschiderii unui al doilea front în Franța sau în Balcani (**Alexandre Cretzianu,** The lost opportunity, **1957, p. 74**), sau chiar constituirea unui front englez pe teritoriul U.R.S.S.

Contraofensiva sovietică din fața Moscovei a oprit înaintarea germană, dar, din punct de vedere strategic, nu a putut împiedica înfrîngerile grele ale armatei sovietice, în 1942, la Harkov și pe întreg frontul de sud. Dezastrele suferite de Statele Unite și Marea Britanie în fața Japoniei nu au putut depăși în importanță faptul însuși al intrării în război a „arsenalului democrației", fapt care a avut un rol hotărîtor în alcătuirea marii coaliții U.R.S.S., S.U.A., Anglia ce se va angaja din 1942 cu întregul potențial în lupta pentru prăbușirea coaliției germano-italo-japoneză. Încercarea Germaniei de a întări, prin măsuri politice, alianța militară a statelor agresoare nu a mai putut avea nici o semnificație practică. Astfel, hotărîrea guvernului german de a convoca la Berlin, pentru semnarea Pactului anti-comintern, pe toți aliații și sateliții săi, act menit să arate întregii lumi unitatea de nezdruncinat a blocului Axei, a reliefat din nou contradicțiile existente în rîndul semnatarilor: Bardossy (premierul ungar), Tuka (premierul slovac și ministru de externe) și Mihai Antonescu s-au folosit de prilej pentru a duce „o cordială campanie de denigrare reciprocă, față de orice persoane cu care se întîlneau" (**Elizabeth Wiskemann,** Hungary, Rumania and Bulgaria, 1941-4, în Survey of International Affairs 1939-1946. Hitler's Europe, **p. 611**). Acesta este și momentul (24 noiembrie 1941) în care liderul Partidului Național-Liberal, C.I.C. Brătianu, adresează și el un memoriu mareșalului Antonescu, memoriu ce reflectă opinii asemănătoare cu cele exprimate de Iuliu Maniu în problema războiului și a Transilvaniei de Nord: „Deși înțeleg că nu aveți mîinile libere și că trebuie să ne supunem necesităților ocupației germane — scria liderul național-liberal —, totuși nu înțeleg de ce aveți atîta încredere că Hitler ne va restitui Ardealul pe care l-a dat ungurilor. În acest moment, persoane marcante germane, împreună cu ungurii, sugerează propuneri de autonomie a Ardealului sub protectorat german. Dacă germanii ar rămîne stăpînitorii Europei, să nu vă îndoiți că aceasta ar fi soarta Ardealului... Războiul nu s-a terminat și rezultatul său este îndoielnic. Nu trebuie să pierdeți acest lucru din vedere".

În decembrie 1941, în condițiile în care ofensiva germană fusese stopată, în cursul discuțiilor purtate de Eden la Moscova, Stalin a prezentat proiectele unui tratat de alianță și ale unei înțelegeri asupra cooperării de după război între cele două puteri, tratat ce conținea și un protocol secret. Însemnătatea acestui protocol secret, care se referea la recunoașterea de către britanici, printre altele, a anexiunilor sovietice din 1939 și 1940 (părți din Polonia, Finlanda, țările baltice, Basarabia și Bucovina de Nord, și la crearea unei baze sovietice în Finlanda și România (**Louis Fischer,** The Road to Yalta. Soviet Foreign Relations 1941-1945, **1972, p. 41**), consta în faptul că se schițau, pentru prima dată, intențiile sovietice față de Europa postbelică și aceasta în condițiile în care soarta războiului era încă foarte departe de a fi hotărîtă. Eden a răspuns că nu are autoritatea necesară și nu poate discuta asupra unor astfel de probleme fără consultarea guvernului american. De altfel, Carta Atlanticului (semnată de Churchill și Roosevelt în august 1941), a specificat el, precizează faptul că țările lor nu urmăreau măriri teritoriale și că doreau să nu aibă loc schimbări teritoriale sau de altă natură care nu concordă cu dorințele liber exprimate de către popoarele în cauză. Răspunsul lui Stalin a arătat ce valoare aveau, în ochii lui, principiile de drept internațional: „Am crezut că Carta Atlantică a fost îndreptată împotriva

acelor popoare care încearcă să stabilească dominarea lumii. Acum arată ca și cum Carta Atlantica **a fost îndreptată împotriva U.R.S.S.-ului... De ce restaurarea frontierelor noastre intră în conflict cu** Carta Atlantica?" (Idem, **p. 42).**

Unele desfășurate public, altele în culise, acestea au fost evenimentele care au dominat viața internațională de la sfîrșitul anului 1941. Și cum vom constata și din rapoartele diplomatului elvețian, ele nu puteau să nu-și pună amprenta și asupra României.

Andrei ȘIPERCO

1941

19 septembrie

...Un om politic transilvănean, al cărui rol politic nu este poate terminat, apreciază, după cum urmează, acțiunea celui de-al III-lea Reich în Europa balcanică: „Pacificarea" Balcanilor prin remanieri teritoriale și printr-o dezarmare generală a fost întotdeauna unul din scopurile de război ale Germaniei. Din 1939, guvernanții ei nu se mai ascundeau: pretinzînd că ne „pacifică", ei vroiau în realitate să ne reducă pe toți (greci, bulgari, români, unguri și iugoslavi) la o totală neputință, pentru a așeza mai bine peste toată această parte a Europei dominația lor economică și politică. Pentru aceasta, ei au permis U.R.S.S.-ului să ne răpească Basarabia și Bucovina de Nord, ne-au impus apoi arbitrajul de la Viena. Rezistența opusă de către Grecia Italiei, apoi revirimentul iugoslav din 27 martie 1941 [lovitură de stat urmată de răsturnarea guvernului Cvetković, care semnase cu două zile în urmă aderarea la Pactul tripartit], le-au deranjat proiectele la care Bulgaria s-a pretat docil. Fără îndoială, Reichul ar fi preferat să obțină, fără recurgerea la arme, supunerea popoarelor balcanice. El a sperat ca victoriile sale din 1940 să le facă să se resemneze. Persuasiunea eșuînd, el a folosit forța. Acum, „cruciada" împotriva bolșevismului îi dă mijloacele să facă să sîngereze aliații săi. Românii au plătit deja un greu tribut de sînge...

Dacă Germania ar fi putut învinge Marea Britanie, fără să poarte război în Balcani, ea ar fi realizat prin dispozițiile unui tratat de pace aservirea popoarelor balcanice. Victoria adversarilor ei nu îi va permite să o facă. Dar, grație campaniei din Rusia, se va reuși totuși să le slăbească pentru mult timp. Românii, în special, vor fi, sînt deja, victimele machiavelismului german, puternic ajutat, este drept, de orbirea celor ce ne guvernează. *(Raport politic nr. 66)*

29 septembrie

Vinerea trecută am avut o conversație cu domnul Gheorghe Tătărescu, fost președinte al consiliului. Vă amintiți că guvernul său este acela care, cu trei zile înainte de a ceda locul unui cabinet Gigurtu, a repudiat [la 1 iulie 1940] garanția dată de Marea Britanie României. Am avut, deci, o oarecare surpriză auzindu-l proclamînd, încă de la începutul conversației, credința sa neabătută în victoria anglo-saxonilor.

...Fără îndoială, deoarece a păcătuit altădată prin exces de optimism, el afirmă că războiul va fi lung. Înlăturînd ideea unei păci de compromis, domnul Tătărescu amînă sfîrșitul tragediei la momentul în care englezii și americanii vor poseda „o superioritate într-adevăr strivitoare" care, după el, nu se va produce înainte de anul 1943. *(Raport politic nr. 68)*

3 octombrie

Jurnalele italiene și ungare acordă de cîtva timp o atenție particulară „Transnistriei", considerată ca o supapă pentru imperialismul românesc. Ele felicită guvernul mareșalului Antonescu pentru interesul față de populațiile din Ucraina. Unele ziare din București le calcă pe urme, iar presa germană încurajează în mod patern regatul dunărean să persevereze pe acest drum.

Toate acestea n-au întîrziat să alarmeze opinia publică. Transilvanenii, al căror port-drapel este întotdeauna domnul Maniu, se arată nervoși. Recent, ei au trimis în mai multe rînduri delegații de refugiați [ardeleni] la domnul Mihai Antonescu. Uneia din aceste delegații, președintele interimar al Consiliului de Miniștri i-a citit un memoriu remis de către „Conducător" domnilor Hitler și Mussolini, pentru a le semnala o dată în plus erorile comise de către arbitrii de la Viena, pentru a cere să se facă dreptate elementului românesc. El nu a reușit, și e de la sine înțeles să-i informeze pe vizitatori asupra răspunsurilor Führerului și Ducelui.

Adepții domnului Maniu pretind că, dacă diplomația oficială din Budapesta arata o fidelitate fără slăbiciune față de politica Axei, există o alta, mai discretă, care joacă pe celălalt tablou și ai cărei agenți se recrutează uneori din cadrele primei... Aceasta „duplicitate" maghiară îi neliniștește puternic pe români, care o denunță. Ei ar dori ca guvernul lor să se inspire din exemplul dat de către dușmanul ereditar, „deoarece — spun ei —, Tilea, om de foarte mediocră anvergură și dezavuat de către stăpînii noștri, nu este cel care va putea să ne reconcilieze cu Anglia".

...Dacă se poate da crezare unor mărturisiri reticente scăpate unor persoane din anturajul său, mareșalul ar începe să întrevadă posibilitatea unui curs al războiului mondial destul de diferit de cel despre care afirma că îl considera în trecut ca o certitudine matematică. Atunci cînd domnul Maniu l-a întrebat ce va face dacă victoria va abandona într-o zi drapelul cu crucea încîrligată, el a răspuns făcînd gestul de a-și trage un glonte în cap.

Se spune că în măsura posibilului ar fi preocupat să reducă participarea românească la campania din Rusia... *(Raport politic nr. 70)*

5 octombrie

Neliniștea care a cuprins opinia publică românească și care se accentueaza pe masură ce se prelungește campania din Rusia are punctul de plecare în aceasta simplă întrebare: „Ce o să facem la Odessa și în Ucraina, cînd ungurii ocupă jumătate din Transilvania noastra și vorbesc deschis că voiesc să ne-o smulgă pe cealaltă?" *(Raport politic nr. 71)*

9 octombrie

Fără a vorbi de evreii obligați la munci publice, este dificil să evaluezi numărul românilor trimiși în lagăre de concentrare sau cărora guvernul le-a impus domiciliul obligatoriu. Este probabil ca totalul, dacă ar fi cunoscut, ar fi destul de impresionant.

Domiciliul forțat sancționează de obicei „vorbiri defetiste", „difuzarea de știri false", „ostilitatea față de regim". *Monitorul Oficial* publică destul de des lungi liste de persoane lovite de această condamnare.

Numele celor care pleacă în lagăre de concentrare nu sînt publicate decît cînd este vorba de condamnări pronunțate de tribunale pentru „speculă" sau „sabotaj economic". Dar aceeași pedeapsă lovește, de asemenea, prin simplă măsură administrativă, numeroși „suspecți", printre care figurează cîțiva agenți ai lui Maniu. *(Raport politic nr. 72)*

17 octombrie

Manifestări de bucurie, primele pe care le-am observat de la începutul campaniei din Rusia, au salutat ocuparea Odessei. Sentimentul ce le inspiră este, înainte de toate, speranța că hecatomba în care atîția români au fost sacrificați se va termina în sfîrșit... *(Raport politic nr. 74)*

23 octombrie

Nici „victoria" de la Odessa [16 octombrie], nici discursurile grandilocvente ale domnului Mihai Antonescu, nici măsurile severe luate pentru a curma specula și a reprima sabotajul economic nu au pus capăt sărăciei, foametei, lipsei și nu au ușurat mizeria populației. Aprovizionarea devine din ce în ce mai dificilă. Prețurile reale, fără nici o legatură cu prețurile ofi-

Rudele românești ale lui René de Weck

Am citit cu mult interes rapoartele diplomatice ale lui René de Weck, ministrul Elveției la București în anii 1933-1945, publicate în paginile revistei Magazin istoric **și aș dori să evidențiez încă o legătură a acestuia cu România. O situație care explică în oarecare măsură simpatiile sale față de țara noastră, precum și buna sa informare. Este vorba despre o relație de ordin familial, încheiată încă înainte de numirea în post la București. Fiica sa, Suzanne de Weck, s-a căsătorit, la 26.IX.1931, la Freiburg în Breisgau, cu doctorul Alexandru Moruzi (n. București, 18.II.1900, mort la Kansas City — S.U.A. —, 7.V.1957; descendent direct din domnitorii Constantin și Alexandru Moruzi), cu care a avut doi copii, nepoți, deci, ai diplomatului elvețian. Este vorba despre George, născut la Iași (25.III. 1933), inginer, și Alexandra, născută tot la Iași (12.XII.1936), căsătorită cu George Bossy, fiul diplomatului român R. Bossy și al Sentei Cantacuzino (nepoată de fiu a lui Gheorghe Grigore Cantacuzino, zis Nababul). Dr. Alexandru Moruzi era fiul generalului de cavalerie George Moruzi (1876-1939), și nepot al cneazului Dimitrie P. Moruzi, fost prefect al Poliției Capitalei la începutul secolului, în a cărui casă de pe Calea Victoriei s-a aflat, între cele două războaie mondiale, sediul Muzeului de istorie a Bucureștilor; soția cneazului a fost Smaranda Cantacuzino, sora Nababului. Soția generalului George Moruzi și mama dr. Al. Moruzi era Adina Știrbey (sora lui Barbu Știrbey). René de Weck era, așadar, cuscrul surorii lui Barbu Știrbey, una din figurile reprezentative ale opoziției în timpul regimului Antonescu și una din personalitățile vieții politice interbelice.**

Mihai Sorin RĂDULESCU

ciale, continuă să crească. Astăzi, nimeni nu poate, fără a încălca legea, să mănînce pe săturate, nici să se îmbrace după cum îi place. Cei abili se descurcă, săracii și cei care au scrupule suferă...

Dacă unor români li se lasă să se înțeleagă că uzura trupelor și a materialului lor în campania din Rusia va putea să-i pună într-o postură neplăcută în ziua în care va trebui să se ia la harță cu maghiarii, ei răspund: „Pentru noi, războiul la est este virtual terminat. Pe de alta parte, o armată călită în luptă va cîștiga întotdeauna asupra unui adversar fără experiență". Această opinie ar putea rezista dacă România ar fi sigură că va recupera prompt un utilaj de valoare cel puțin egală cu cel pe care l-a cheltuit în Ucraina și că va putea să-și aducă trupele la frontiera ungară. Dar nimic nu este mai puțin sigur.

...Relațiile româno-ungare sînt la fel de tensionate. Se interzice ministrului Ungariei [în România] și colaboratorilor săi să aibă în serviciu nu numai unguri de cetățenie română, ci și români pur sînge. Ei trebuie să aducă din țara lor întregul personal. Ostilitatea ungurilor față de țara ai cărei oaspeți sînt se manifestă deschis, fără nici o precauție oratorică.

Românii, la rîndul lor, pretind că frații lor din Transilvania cedată sînt sistematic înfometați de către maghiari. Tichete speciale pentru alimentație nu le dau dreptul decît la aproximativ un sfert din rațiile stăpînilor lor.

La Cluj (Kolosvar, Klausenburg), oraș înainte românesc, guvernul lui Antonescu a instalat un consul general de carieră. Acest agent raportează că, recent, s-a dus într-un sat unde mai mulți țărani români au murit pentru că au mîncat, în lipsă de altceva mai bun, iarbă ce cuprinde plante toxice. În timp ce vizita pe văduva unuia dintre acești nenorociți, mașina sa, prevăzută cu un fanion cu culorile românești, staționa în fața casei. Atunci cînd a ieșit, a văzut jandarmi

unguri acoperind cu lovituri oameni din neamul său care, la vederea drapelului național, n-au putut să-și rețină lacrimile.

Demonstrează aceste fapte o stare de lucuri? Nu știu nimic precis. Că un reprezentant oficial al cabinetului de la București vorbește despre ele cu o emoție indignată, iată ceva care în sine este destul de elocvent.

Starea sufletească relevată de aceste povestiri se regăsește pînă la „Conducător". Vizitînd un spital militar, mareșalul Antonescu este rugat respectuos să aștearnă cîteva cuvinte în cartea de aur a spitalului. El scrie următoarele: „De la Odessa pînă la București, drumul care va readuce trupele noastre victorioase pe sub Arcul de Triumf, trece prin Maramureș". Maramureșul este regiunea cea mai septentrională a Transilvaniei, care cuprinde orașele Satu Mare, Baia Mare și Sighet. De această dată este vorba de un text autentic. Președintele Crucii Roșii Române, care l-a văzut cu ochii săi și care mi-a indicat conținutul, îl comentează astfel: „Sau Antonescu nu are nici o certitudine în ceea ce privește mijloacele de a relua provinciile pierdute, și el trebuie să tacă, sau el a primit asigurări care îi permit să elaboreze planuri precise și tăcerea se impunea cu atît mai mult". *(Raport politic nr. 76)*

26 noiembrie

...În seara zilei de 23 noiembrie, Mihai Antonescu a plecat pe neașteptate la Berlin. Cu opt zile înainte, el nu se gîndea să se ducă la Berlin decît într-un viitor destul de îndepărtat. În plus, sejurul pe care l-a făcut pentru a semna (la 25 noiembrie) în numele României Pactul anticomintern... nu este decît executarea unui ordin, destul de neașteptat, adresat de Fuhrer vasalilor săi...

În România, opoziția consideră că noua mărturie de servilism dată de guvernul mareșalului față de cel al Führerului este o greșeală în plus, adăugată la toate celelalte, a căror responsabilitate o poartă regimul „Conducătorului". În sprijinul acestei opinii se invocă două argumente principale:

1. Fie că vrea, fie că nu, România este limitrofă Rusiei. Ea nu poate, deci, să capete nici un profit dintr-un gest care, fără să-i acorde nici cel mai mic avantaj pozitiv, o expune durabilei neprietenii a redutabilei sale vecine.

2. Ca toate țările care se înduiesc astăzi dub dominația Germaniei, ea va avea de înfruntat frămîntări interne cărora nimeni nu le poate prevede amplitudinea. Guvernul său actual, asociindu-se unei demonstrații de ostilitate care, sub pretext de anticomunism, vizează în realitate U.R.S.S. ca țară, lucrează dinainte la a face din inevitabila reacție, o mișcare favorabilă comunismului doctrinar. *(Raport politic nr. 87)*

7 decembrie

La ora la care vă scriu — prînz —, națiunea română nu a fost încă avizată oficial că ea se găsește în stare de război cu Marea Britanie[1].

Jurnalele i-au dat de înțeles, într-o manieră indirectă, publicînd, de exemplu, o dare de seamă a cuvintelor pronunțate în parlamentul ungar de către domnul de Bardossy anunțînd, pe de altă parte, că știrea unui ultimatum britanic adresat Finlandei, Ungariei și României era primită la Berlin cu un calm perfect.

...Teama de a-și pierde simpatizanții din țările pe care le-au înscris pe lista dușmanilor lor declarați nu i-a oprit [pe englezi să declare război].

E o greșeală? Pentru Finlanda și Ungaria n-aș putea spune. Pentru România, nu cred că starea de război modifică cu ceva pozițiile luate. În cercurile informate, cei care sînt sincer anglofili — mai sînt încă mulți — vor rămîne. Tăcerea guvernului acuză o anumită nesiguranță; dacă ezită să se explice în fața maselor, asta este pentru că se așteaptă la reacții de care nu e foarte sigur. Războiul împotriva U.R.S.S., atît timp cît era vorba de recucerirea Bucovinei de Nord și a Basarabiei, a pus o surdină nemulțumirii create de prezența germanilor. Se spunea: „Deoarece ne ajută să ne luăm din nou bunul nostru, să-i suportăm cu răbdare". Atunci cînd s-a văzut armata română angajîndu-se cu ei în Ucraina, lăsîndu-se decimată în fața Odessei, apoi în Crimeea și în alte părți, au reînceput murmurele. Anotimpul prost, războiul care se prelungește, mizeria crescîndă, totul contribuie la acrirea spiritelor. Poporul nu va fi satisfăcut să afle că politica „Conducătorului" i-a atras ostilitatea deschisă a acestei Anglii în care a sperat întotdeauna că ea îl va menaja. *(Raport politic nr. 91)*

8 decembrie

Ieri după-amiază, adica cu patruzeci și opt de ore întîrziere față de posturile de radio străine, guvernul din

[1] La 30 noiembrie 1941, guvernul britanic a dat un ultimatum guvernului Antonescu sa înceteze campania militara împotriva U.R.S.S. pina la data de 5 decembrie, în caz contrar Marea Britanie va declara razboi României. La 5 decembrie, guvernul român a raspuns printr-o nota prin care încerca sa justifice politica pe care o urma. Drept urmare, la 6 decembrie, guvernul britanic a declarat razboi României, iar a doua zi, 7 decembrie, exemplul sau va fi urmat și de guvernele Canadei, Noii Zeelande, iar în 8 decembrie de cele ale Australiei și Uniunii Sud-Africane.

La insistențele guvernelor italian și german, guvernul antonescian a declarat razboi S.U.A., la 12 decembrie, dar între cele doua țari nu vor avea loc nici un fel de operații militare directe (ca și între România și Anglia și țarile Commonwealthului), cu excepția bombardamentelor aliate din anii 1943-1944 asupra țarii noastre. Pîna la sfirsitul anului, alte trei țari — Egiptul, Venezuela și Mexicul rup relațiile diplomatice cu România.

(Continuare în p. 56)

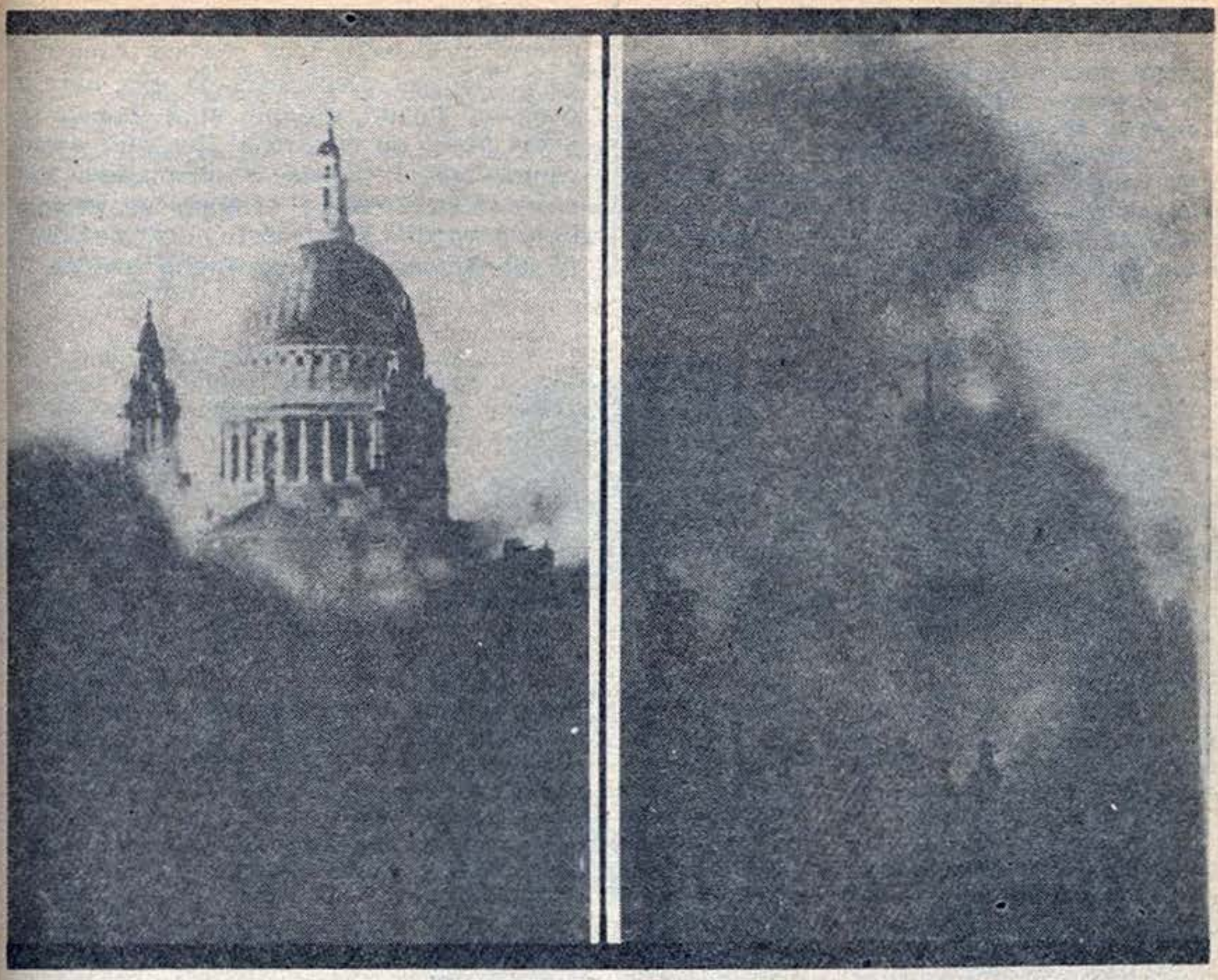

1940. ANGLIA — SINGURĂ

ÎN FAŢA LUI HITLER

FRANÇOIS BÉDARIDA

27 mai 1940. Cabinetul de război britanic, prezidat de Winston Churchill, are de examinat — în ceea ce este, probabil, reuniunea lui cea mai dramatică din tot cursul războiului — un raport ce poartă ştampila „Strict secret"[1]. A fost pregătit în urmă cu două zile de şefii de state majore ale celor trei armate. Titlul lui: Strategia britanica pentru o eventualitate oarecare. **Acest titlu criptic ascundea o problemă capitală pentru viitorul nu numai al Marii Britanii, ci şi al lumii: dacă Franţa abandona lupta, Marea Britanie continua războiul singură?**

Era, de fapt, un moment de maximă gravitate. După străpungerea de la Sedan[2], situaţia militară se agrava pe zi ce trecea, iar în

[1] Reproducem acest articol — cu subtitlurile redacţiei *Magazin istoric* — din revista *L'Histoire*, nr. 129 (ianuarie 1990). Director la Centrul naţional de cercetări ştiinţifice, în cadrul căruia conduce Institutul de istorie contemporană, istoricul francez Francois Bédarida, participant la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti (1980), a semnat numeroase lucrări. Printre ultimele *L'Ere victorienne. La société anglaise 1851-1975*, *La Bataille d'Angleterre* (1985), *La Politique nazie d'extermination* (1989).

[2] La 14 mai 1940, mari unităţi de blindate germane, conduse de generalul Heinz Guderian (Corpul 19 tancuri), forţează Meuse, făcînd o breşa de 80 km între Sedan şi Dinant, în sectorul Armatei 2 franceze, a generalului Charles Huntziger.

cercurile înalte spectrul capitulării Franței, la care, cu numai două săptămîni înainte, absolut nimeni nu se gîndise, se întrezărea din ce în ce mai clar, de ambele părți ale Canalului Mînecii.

Or, întreaga strategie britanică, din clipa cînd apăruse amenințarea Germaniei hitleriste asupra Europei, miza pe alianța franceză. Cu alte cuvinte, pe un război purtat pe mare de Royal Navy, iar pe uscat de armata franceză — glorioasa armată a lui Foch și Pétain, considerată încă cea mai bună din lume. Englezii aveau deci de ales între a continua singuri războiul și a încheia în grabă pacea cu orice preț. Dar, dacă optau pentru primul termen al alternativei, trebuiau să stabilească și care anume strategie le-ar fi asigurat succesul, în condițiile privării lor de alianța cu partenerul francez.

„Very well, alone"

Încă din 16 mai 1940, la numai șase zile de la începutul ofensivei germane pe frontul de vest, Churchill a realizat masura dezastrului. Sosit la Paris pentru a conferi cu liderii politici și militari francezi, dupa un apel disperat al lui Paul Reynaud („Totul este pierdut" — strigase acesta la telefon), el văzuse, în numai cîteva ore, spulberîndu-i-se toate iluziile privind capacitatea de rezistență a armatei franceze în fața blindatelor germane. A doua zi după întoarcerea sa la Londra, Churchill a prezentat un tablou foarte negru al situației în fața cabinetului de război și l-a însarcinat pe unul dintre membrii acestuia, Neville Chamberlain, să convoace un grup, în vederea examinării consecințelor unei înfrîngeri franceze. Pe 18 mai, acest grup a redactat o notă confidențială privind „situația în care ne-am putea găsi, de a fi nevoiți să continuăm lupta absolut singuri în țara noastra". Din această perspectivă, șefii de state majore elaborasera de urgență acel raport din 25 mai despre „o eventualitate oarecare".

Linia oficială a fost imediat și clar precizată: nici o negociere, război deschis. În loc să asculte vocile defetismului, britanicii au ales să reziste cu orice risc. Era calea trasată de Churchill, pe care era acum mobilizată opinia publică. „Noi nu ne încovoiem, noi nu dăm greș", anunța el în Camera Comunelor la 4 iunie, cînd evacuarea de la Dunkerque[1] se încheiase. „Ne vom bate pe

„Leul Britanic" în ultimul război mondial: Winston Churchill

În p. 47: clădirile Londrei sub bombe, în timpul bătăliei Angliei (iulie 1940-mai 1941); în stînga - Catedrala St. Paul

mări și pe oceane, ne vom bate în aer cu o forță și o încredere sporite, ne vom apăra insula oricare ar fi prețul, ne vom bate pe plaje ne vom bate pe aerodromurile noastre, ne vom bate pe străzi, ne vom bate pe coline, nu vom da înapoi niciodată".

Cu toate acestea, pe plan militar, poziția Angliei părea a fi dezastruoasă. Cum să opreşti invazia dacă ea s-ar fi produs? După Dunkerque, unde trupele franco-britanice, prinse în cursă, efectuaseră în grabă reîmbarcarea, și după semnarea armistițiului franco-german, în aceeași lună iunie 1940, amenințarea a devenit mai precisă și mai presantă. Toți locuitorii insulei se așteptau la o debarcare inamică, pentru început în prima jumătate a lui iulie, apoi în august sau septembrie. „Totul se anunță cît se poate de sumbru — scria în jurnalul său subsecretarul de stat la Foreign Office Sir Alexander Cadogan, la 29 iunie. Cel mai probabil este că Hitler va efectua o invazie în următoarele două săptămîni. Iată-ne ajunși aici, după ani de pregătiri lente, total luați pe neașteptate. Nu ne rămîne decît să murim la posturi, ceea ce este oricum mai bine decît să capitulăm în fața lui Hitler, cum au făcut animalele astea de francezi. Dar nu e deloc confortabil".

Dacă este adevărat că pagubele corpului expediționar britanic în Franța nu fuseseră foarte grele (11 000 morți, 14 000 răniți, 41 000 prizonieri și dispăruți), la fel de adevărat este și că tot materialul de război fusese pierdut. Pentru a respinge invazia, armata nu dispunea în Anglia decît de 500 tunuri de campanie și de mai puțin de 200 tancuri. Pierderile suferite de aviație atîrnau și mai greu, pentru că acum RAF-ului — deci avioanelor de vînătoare Hurricane și Spitfire din Fighter Command (comandamentul de vînătoare) — îi revenea prioritar apărarea insulei. Or bătălia Franței fusese, sub acest aspect, foarte costisitoare: în șase

[1] În ciuda unor bombardamente germane continue, între 27 mai și 4 iunie 1940, peste 350 000 oameni (englezi și francezi) au putut fi evacuați de la Dunkerque (*Magazin istoric*, nr. 9-12/1983).

saptămîni RAF-ul pierduse 944 avioane (din care jumătate Hurricane și Spitfire) și 915 aviatori. Prin comparație, în timpul întregii bătălii a Angliei, adică în aproximativ șaisprezece săptămîni, pierderile sale s-au ridicat la 915 avioane și 415 aviatori. Altfel spus, campania Franței, care

englezii erau izolați, dar își păstrau un fel de mulțumire reconfortantă, o mîndrie deosebită. Să fi fost o variantă extremă a insularității? Sau sentimentul că țara era de-acum înainte stăpînă pe destinele ei? Regele George VI își consemna în jurnal: „Personal, mă simt mai fericit de

dat britanic postat singur-singurel pe falezele de la Dover, pe cap cu caschetă de soldat american, arată cu pumnul sfidător spre continent. Legenda e simplă: „Very well, alone!". [Foarte bine, singur!]

De fapt, factorul esențial este voința sălbatică de rezistență a poporului britanic,

Alarmă! Piloți englezi îndreptîndu-se spre aparate, pentru a întîmpina valurile de bombardiere germane

n-a durat decît cinci săptămîni a costat RAF-ul același număr de avioane și de două ori mai mulți aviatori decît bătalia Angliei, care a durat patru luni. La data de 30 iunie 1940, Fighter Command dispunea de numai 600 avioane de vînătoare moderne față de 800 Messerschmitturi 109 și 1300 bombardiere ale Luftwaffei. În plus, de partea britanică se continua supraaprecierea efectivelor aeriene germane, pînă într-atît, încît se exagera disproporția de forțe (chiar dacă, începînd de la sfîrșitul anului 1939, producția aeronautică a Angliei o depășea pe cea a Germaniei).

Un lucru destul de ciudat:

cînd nu mai avem aliați de cocoloșit și cui face politeturi". Chamberlain se înscria și el pe aceeași linie: „Iată-ne eliberați de obligațiile față de francezi, care nu reprezentau pentru noi decît o ghiulea legată de picior. Ar fi fost preferabil ca de la început să rămînă neutri".

Rapoartele oficiale privind starea opiniei publice semnalau reacții analoage, mai mult sau mai puțin atinse de francofobie. „În sfîrșit, nu mai avem aliați". „E mai bine fără francezi", se putea auzi ici și colo. Semnificativ pentru această psihologie este un desen publicat de caricaturistul David Low în *Evening Standard*, la 20 iunie: un sol-

voință căreia germanii, convinși de superioritatea lor, i-au estimat greșit forța.

Hotărîrea englezilor se exprimă în toate mediile, în public și în particular, în rîndurile civililor și ale militarilor, cînd cu gravitate, cînd cu umor, într-o atmosferă de unitate sfîntă. Elanul patriotic adună la un loc comunitatea națională, cimentată pe aceeași credință și entuziasm. În sprijin, sînt invocate precedente istorice glorioase. Pentru *Times*, hitlerismul își va găsi în mod ineluctabil Waterloo-ul său. Pentru *News Chronicle*, întîlnirea dintre Hitler și Mussolini la München, din 18 iunie [pentru a se stabili conduita comună în

razboiul dus contra Franței], seamana cu cea dintre Napoleon și țarul rus la Tilsit, în 1807. La rîndul lui, unul dintre purtătorii de cuvînt cu cea mai mare audiență ai BBC-ului, romancierul John B. Priestley, ale cărui emisiuni sînt foarte populare, subliniază caracterul ideologic al conflictului, război democratic împotriva fascismului, un război al poporului, „a People's War". „Miza e simplă. Este imposibil de trăit cu nazismul. Sau îl distrugem sau ne distruge" (*The Listener*, 27 iunie și 4 iulie 1940). Aceeași glorificare a misiunii morale a britanicilor o întîlnim și la diplomatul Harold Nicolson, care proclamă la radio: „Acum Anglia este gardiana conștiinței lumii".

Churchill găsește tonul potrivit

Observatorii străini au avut și ei reacții „emoționale". „E greu de știut — transmitea prin cablu corespondenta de la *New Yorker*, la 22 iunie — dacă britanicii sînt poporul cel mai curajos sau pur și simplu cel mai stupid din lume... Ca individ, englezul pare prea puțin afectat de faptul că acum nu există nimic între el și cea mai formidabilă mașină de război pe care a cunoscut-o vreodată omenirea; poate e același soi de determinare obstinată care, ocazional, a produs o epopee ca cea de la Dunkerque".

În această conjunctură dramatică, șansa Angliei a constat în întîlnirea între voința neclintită a unui popor și omul care a simbolizat națiunea în război: Winston Churchill. De cînd a fost numit prim-ministru, el s-a impus ca un șef incontestat al țării, cu atît mai mult cu cît și i-a asociat în răspunderi pe laburiști (doi dintre ei se aflau în cabinetul de război — format din cinci membri — între care Clement Attlee, liderul partidului).

Dintr-o singură suflare, Churchill a găsit tonul potrivit pentru a „galvaniza" țara. Credința și speranța lui s-au dovedit penetrante. Retorica churchilliană a operat excelent. Anunțînd la 18 iunie că „bătălia Angliei va începe, fără îndoială, dintr-o clipă în alta", el a definit astfel mizele, într-o manieră grandilocventă: „De soarta acestei bătălii depinde civilizația creștină... Hitler știe că dacă nu ne curăță în insula noastră, va pierde războiul. Dacă putem să-i ținem piept, întreaga Europă va redescoperi într-o zi libertatea și oamenii vor putea ridica ochii spre un viitor măreț și strălucitor". Popularitatea lui Churchill a înregistrat imediat un salt și, pe întreg anul 1940, s-a menținut la un nivel foarte ridicat, așa cum atestă sondajele: 88% opinii favorabile, față de 7% opinii ostile și 5% fără opinii, în iulie; 89% opinii favorabile față de 7% ostile, în octombrie.

Pe de altă parte, nu trebuie făcute concesii unei legende dulcege ce a prevalat în memoria colectivă: cum că în 1940 Anglia a fost un colos de eroism fără fisură. Împotriva acestei viziuni mitice, istoriografia britanică a întreprins o analiză critică, în ultimul sfert de secol. Tabloul obținut astfel este în mod cert mai puțin univoc și mai puțin cavaleresc decît au vrut să o afirme serbările patriotice tradiționale. Alături de spiritul de sacrificiu, și-au făcut loc lașitățile, frica, defetismul, din susul pînă în josul ierarhiei sociale, fără a mai vorbi despre dezordinea, spiritul rutinier, diferențele de opinii. Asta este deja în spatele cortinei.

Toată lumea admite astăzi că intransigența lui Churchill s-a lovit în mediile politice de multe reticențe și chiar intrigi. În mijlocul acestor șovăieli, diverși politicieni vizau o echipă de rezervă, în acest context fiind citat numele lui Lloyd George, care a practicat un joc extrem de ambiguu, în toată perioada. Mici grupuri pacifiste urmăreau o pace de compromis.

În lumea bună unii se grăbesc să-și pună la adăpost familiile, pe care le trimit în Canada sau în Statele Unite. „La gară se vede un șir lung de Rolls-Royce-uri cu slujitori în livrea și cu munți de valize. Pe chei, în mijlocul aglomerației, par să fie toți cunoscuții noștri". De unde și furia lui Churchill, pentru că acest comportament al privilegiaților îi pare a coborî moralul țării. În mai multe reprize, rapoartele oficiale privind opinia publică semnalează o stare de spirit defetistă, în special în rîndul claselor populare, unde o proporție respectabilă nu crede deloc în șansa de a rezista.

Încă dinaintea bombardamentelor asupra Londrei și cu atît mai mult după ele, moralul a început să scadă. Au apărut fenomene de panică individuală sau colectivă, în special în cartierul East End, foarte puternic atins. Anchetele sociologice conduse de „Mass Observation" relevă că sentimentele defetiste apăreau amestecate cu pusee de xenofobie și de antisemitism, fără a mai lua în calcul antagonismele între clasele terorizate de raiduri, pentru că adesea cele mai expuse erau cartierele cele mai sărace. Alt motiv de „reproșuri" adresate guvernului: internarea în lagăre, în condiții puțin onorabile, a celor proveniți din țările inamice, în situația în care un mare număr dintre ei erau antifasciști declarați (începînd cu refugiații germani). Pe scurt, realitatea anului 1940 era extrem de particulară și plină de contraste. Trebuie să ne ferim să o idealizăm. ■

(Va urma)

În românește de
Florentina DOLGHIN

Praga, 27 mai 1942:

OMUL DE FIER AL LUI HITLER

ESTE LICHIDAT

ALAIN DECAUX
Membru al Academiei Franceze

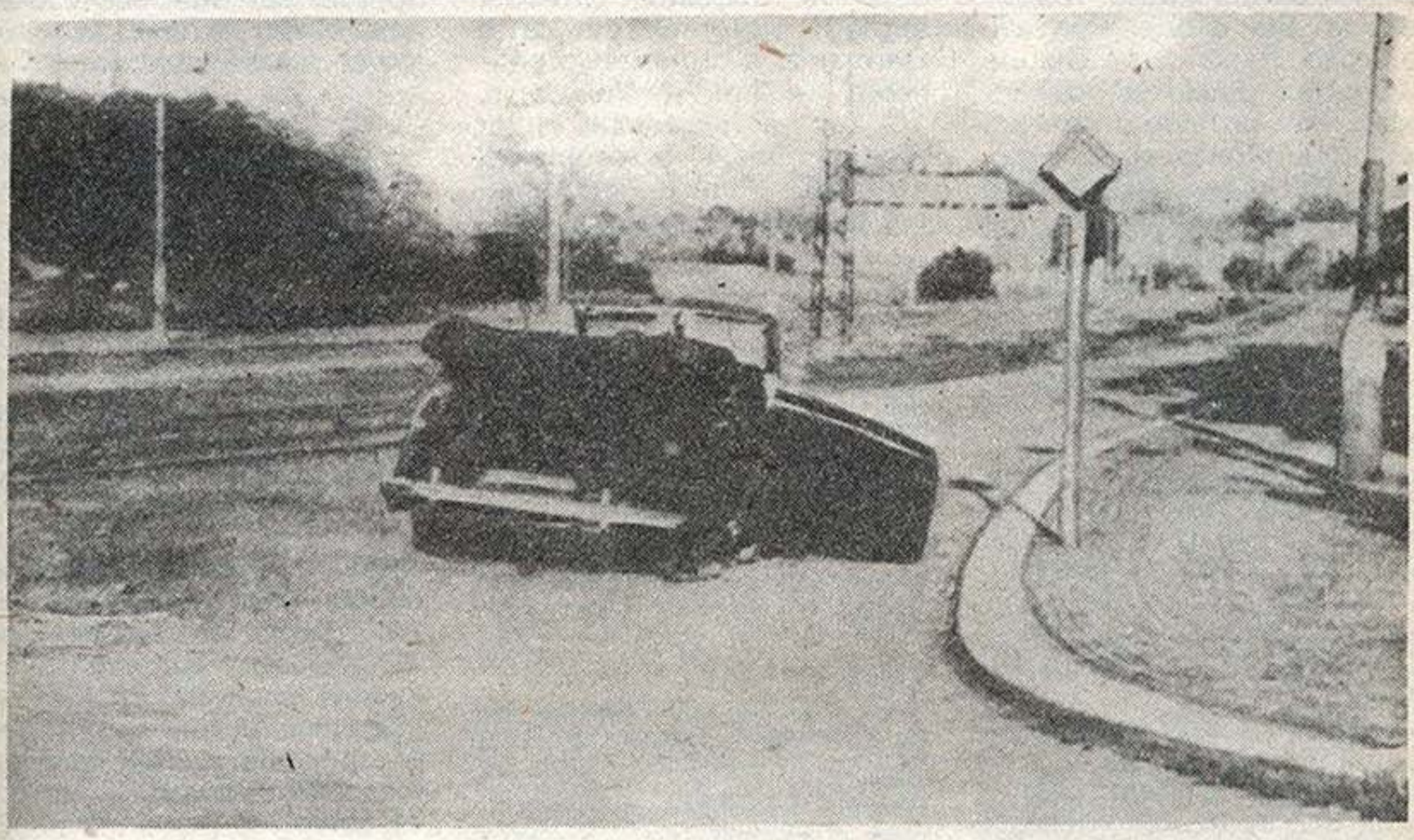

La 27 septembrie 1941, Reinhardt Heydrich a sosit la Praga, pentru a-l înlocui pe fostul Reichsprotektor, von Neurath, a cărui lipsă de energie îi displăcuse lui Hitler[1]. Cu Heydrich, Führerul știa că nu trebuia să se teamă de o asemenea „slăbiciune". Foarte lucidă în ceea ce îl privește mi se pare remarca istoricului german Joachim Fest: „În persoana lui Reinhardt Heydrich, nazismul pare să se fi întîlnit cu sine însuși"[2]. Într-adevăr, nimeni nu se identifica mai bine cu voința înverșunată de subjugare, cu dominația unor „aleși" asupra a milioane de oameni, cu refuzul categoric al unor noțiuni considerate a fi perimate: justiția și compasiunea. Hitler însuși l-a denumit într-o zi pe Reinhardt Heydrich „omul de fier". Cuvinte cu care el definea arhetipul național-socialistului.

Legendă cu suspiciuni

Un paradox: cariera acestui nazist fanatic s-a desfășurat sub povara unei suspiciuni, răspîndite în întreg partidul, potrivit căreia Heydrich ar fi avut strămoși evrei. Camarazii săi erau convinși că bunica lui din partea mamei fusese evreică. Se spune că Himmler semnalase această problemă scandaloasă lui Hitler, care vroia să o discute personal cu Heydrich. Ceea ce a și făcut. După întrevedere, Hitler a declarat că acest Heydrich — care ceruse integrarea sa în SS — „era un om extrem de dotat, dar și printre cei mai periculoși, ale cărui calități trebuiau puse în slujba mișcării". Hi-

[1] Reproducem acest articol, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista franceză *Historia*.

[2] Joachim C. Fest, *Stăpînii celui de-al treilea Reich*, București, 1969.

tler a adaugat însă: „Pe oamenii de acest gen nu trebuie sa-i lași sa lucreze decît dacă îi ții strict sub control. Originea neariană a lui Heydrich ne convine de minune. În felul acesta, el ne va fi veșnic recunoscător pentru faptul că l-am păstrat și ne va asculta orbește". Relatînd aceste cuvinte, Himmler a adăugat: „Ceea ce s-a și întîmplat, de fapt".

Dar această obîrșie, confirmată și azi în aproape toate lucrările consacrate celui de-al treilea Reich, nu era reală. Investigații genealogice aprofundate, făcute îndeosebi de doi istorici francezi, Georges Paillard și Claude Rougerie, dovedesc că nu există nici un evreu între ascendenții direcți ai lui Heydrich. Într-o teză susținută la Berlin, un student din Tel Aviv a confirmat că Heydrich nu avea nici o picătură de sînge evreiesc în venele sale. Singura lui legătură cu religia israelită o constituie căsătoria fratelui mamei sale cu o evreică de origine ungară, care s-a convertit la catolicism. Este posibil ca prezența acesteia în familia Heydrich să fi întreținut legenda.

Să renunțăm deci la această legendă atrăgătoare, a unui evreu devenit călăul evreilor.

Heydrich a purtat uniformă de marină. O legătură cu o tînără, refuzul lui de a o lua în căsătorie, atunci cînd aceasta a rămas însărcinată, pe scurt, o comportare apreciată ca dezonorantă a determinat un tribunal al onoarei să hotărască excluderea lui din marină. Încotro trebuia să se îndrepte? Spre național-socialism. L-a descoperit pe Hitler și i s-a dedicat lui, trup și suflet. Triumful hitlerismului trebuia să însemne propriul său triumf, gîndea el. Pentru a-și atinge acest scop, era gata să facă orice. A început atunci o ascensiune surprinzătoare. În cadrul SS, a urcat toate treptele, în fiecare nou post manifestînd o perfectiune în executarea ordinelor. Curînd, a ajuns adjunctul lui Himmler. Se părea că nimic nu-l putea opri din drumul său. În rîndul funcționarilor superiori naziști, exista din ce în ce mai mult convingerea că într-o zi îi va lua locul lui Himmler și, cine știe, dacă nu va fi chiar urmașul lui Hitler.

Toate etapele ascensiunii celui de-al III-lea Reich poartă semnătura lui Heydrich. „Noaptea cuțitelor lungi"[1] a fost, în mare parte, opera lui; a contribuit la destituirea lui Blomberg[2] și a lui Fritsch[3]; a pregătit anexarea Austriei și a Cehoslovaciei; a pus la punct falsul atac polonez contra postului de radio de la Gleiwitz (Gliwicze)[4], care va constitui pretextul atacării Poloniei de către Germania; a organizat producerea de lire sterline false. Tot lui i-a încredințat Hitler „soluția finală a problemei evreiești". Pentru exterminarea evreilor din Europa, Heydrich a creat un formidabil aparat administrativ, inventînd îngrozitoare mijloace de execuție.

Și o contradicție în personalitatea sa: acest om care nu știa ce e mila, pentru care viața omenească nu conta, era un soț și un tată model. Își iubea foarte mult soția și copiii. Era pasionat de muzică de cameră, fiind și un bun cunoscător al muzicii mozartiene. Adesea cînta el însuși într-un cvartet. „Este un excelent violonist", îl aprecia Himmler. Ceea ce nu l-a împiedicat să frecventeze nopțile cele mai rău famate localuri din Berlin și să se întoarca acasă beat mort.

Un SS-ist în rolul ducelui de Alba

Cehoslovacia cotropita nu vrea să se supună. Daca o parte din populație pare să se fi raliat autorităților germane, majoritatea îi dezaprobă în tăcere pe invadatori. Nimic manifest în această dezaprobare, nici o violență. Numai o fermitate tăcută, neclintită. Micî grupuri de rezistență, nu prea numeroase, dar eficace, acționează pe ascuns peste tot în țară. La sfîrșitul verii anului 1941, ele și-au „testat" influența: prin manifeste, au cerut populației să boicoteze presa „Protectoratului". Iar populația a urmat în masă aceste îndemnuri.

La 17 septembrie 1941, reprezentanți ai Gestapoului hotărăsc să ia măsuri pentru a înfrînge rezistența cehilor. După ce citește raportul ce i se prezintă în legătură cu această situație, Hitler decide pe loc. Cu o lună și jumătate în urmă, Reinhardt Heydrich i-a prezentat raportul *Despre activitatea comuniștilor din Germania și din teritoriile ocupate, înainte și după izbucnirea războiului cu Uniunea Sovietică*. Una dintre concluziile raportului era că Boemia și Moravia au o extrem de puternică mișcare comunistă. Claritatea lui Heydrich i-a plăcut lui Hitler. Drept care îl alege pe el în

---

[1] Este vorba despre noaptea de 30 iunie 1934, cînd, drept urmare a disensiunilor care sfîșiau partidul nazist, Hitler, Goring, Gobbels și Himmler au organizat masacrarea lui Ernst Rohm și a altor capetenii ale batalioanelor de asalt S.A. Cu același prilej au fost asasinați fostul cancelar, generalul Kurt von Schleicher, fostul acolit al lui Hitler, Gregor Strasser, și alte persoane cu care hitleriștii aveau rafuieli mai vechi sau mai recente. Totalul victimelor pare sa fi depașit cifra de 1 000 (*Magazin istoric*, nr. 3/1967)

[2] Fost șef-adjunct al Marelui Stat Major și vechi simpatizant al naziștilor (din 1928), generalul Werner von Blomberg a fost ministru al Forțelor armate în primul cabinet prezidat de Hitler și a contribuit în mod hotărîtor la fascizarea ofițerimii germane. Dar, în ianuarie 1938, luînd ca pretext casatoria lui Blomberg cu o femeie de moravuri ușoare, Hitler l-a destituit și nu l-a mai utilizat în nici o funcție.

[3] Baronul Werner von Fritsch a fost comandantul-șef al trupelor germane de uscat, începînd din 1935, funcție în care a jucat un mare rol în reînarmarea Germaniei. Facînd parte dintre dregatorii moșteniți de la Hindenburg, Fritsch a fost eliminat de Fuhrer în 1938, cînd vechii demnitari au fost înlocuiți cu „noua garda". Fritsch a avut un sfîrșit obscur, căzînd pe frontul din Polonia, la 22 septembrie 1939. Nici pînă astazi nu se știe cine l-a împușcat: un ostaș polonez, din față, sau un agent al Gestapoului, din spate.

[4] Este vorba despre diversiunea organizata de SS-iști la postul de radio din apropierea frontierei germano-polone, care au lăsat pe teren cadavrele cîtorva deținuți de drept comun îmbracați în uniforme poloneze. Sub acest pretext, la 1 septembrie 1939 orele 4.40, armata germana a intrat în Polonia.

locul lui Neurath. La Praga, el va fi — declară Führerul — un nou „duce de Alba"[1].

Heydrich intră pentru prima dată în castelul de la Praga, în calitate de Reichsprotektor, la 27 septembrie 1941, zece zile după ședința de la Berlin. Cinci zile mai tîrziu, el convoacă la palatul Černiń pe principalii reprezentanți ai autorităților naziste din Protectorat. Discursul pe care l-a ținut atunci s-a păstrat. El este revelator: „Teritoriile din est, în care predomină populația de origine slavă, sînt teritoriile unde trebuie să se știe că orice atitudine de bunăvoința se interpretează drept slăbiciune... Locuitorii acestor teritorii trebuie să devină servitorii noștri... Soluția finală va trebui să aibă drept efect ca acest spațiu să ajungă într-o zi definitiv german, cehii neavînd ce căuta aici... Acest spațiu este inima Reichului. Vom încerca să germanizăm această pleavă cehă...". La 11 octombrie 1941, Heydrich informează Berlinul că a început să-și desfășoare din plin „activitatea". Ceea ce este adevărat. Zidurile Pragăi se acoperă de afișe anunțînd execuțiile. Heydrich vrea să lovească dur. Și rapid.

Dar perioada de teroare sîngeroasă durează puțin. Reichsprotektorul este un tactician de primă mînă. El vrea să înspăimînte mai întîi, pentru ca apoi să apară ca un conciliator binefăcător. În cursul lunilor precedente, s-au înregistrat în Cehoslovacia numeroase greve. Unele au avut o motivație politică, dar cele mai multe au pornit de la salariile mici și condițiile de muncă la care erau supuși muncitorii. Heydrich anunță că de-acum înainte muncitorii din Protectorat vor beneficia de cele mai multe din legile sociale care se aplica în Reich. Un Heydrich numai zîmbet îi întîmpină pe

[1] În timpul Revoluției burgheze din Țările de Jos, izbucnită în 1566, trupele spaniole conduse de ducele de Alba au intrat în Bruxelles, instituind un regim de teroare, al cărui instrument era „Consiliul împotriva tulburătorilor" — Consiliul sîngelui (*Magazin istoric*, nr. 8, 9/1975).

Kubiš și Gabčík, cei doi martiri cehi

În imagine: *Mercedesul decapotabil al lui Heydrich, după atentat*

delegații muncitorilor, la palatul Hadšin.

Tactica Reichsprotektorului este extrem de transparentă: el caută să despartă pe țărani și muncitori de intelectualii patrioți. Cu toate eforturile sale însă, nu reușește să devină popular. La cîteva luni de la sosirea lui Heydrich, populația vechii Cehoslovacii[2] este redusă la un fel de „apatie politică" (gîndește Heydrich). De aceea se deplasează prin Praga cu o escortă minimă.

La 3 octombrie 1941, guvernul cehoslovac în exil, aflat la Londra și condus de președintele Eduard Beneș, ia decizia organizării unui atentat împotriva lui[3]. În Marea Britanie, există deja comandouri de parașutiști cehoslovaci pentru a fi instruite. Doi dintre aceștia, sergenții Gabčík și Svoboda, sînt convocați la Londra, la Statul major, chiar în ziua de 3 octombrie 1941. Colonelul Moravek le face cunoscut că au fost aleși pentru a-l executa pe Heydrich sau, la rigoare, pe colaboratorul său, Frank. Cei doi acceptă pe loc misiunea. Dar, ceva mai tîrziu, Svoboda se va răni la antrenament. Va fi înlocuit cu parașutistul Kubiš.

Gabčík și Kubiš sînt două nume pe care specialiștii în istoria celui de-al doilea război mondial le cunosc bine. Dar ei au rămas mult timp niște ființe fără înfățișare. O lucrare remarcabilă — apărută la Praga și tradusă și în franceză[4] — ni i-a restituit, în toată umanitatea lor. Autorul, Miroslav Ivanov, a pus să vorbească martorii, pe cei ce au luat parte activă ca și pe cei cu un rol pasiv, înfățișîndu-ne o extraordinară și teribilă aventură.

[2] Dezmembrarea Cehoslovaciei a avut loc în mai multe etape. La 29-30 septembrie 1938, prin acordul de la Munchen, Germania fascistă a ocupat regiunea sudetă, iar o lună mai tîrziu, în urma unei înțelegeri între Ciano și Ribbentrop, regiunile de sud ale Ucrainei subcarpatice și ale Slovaciei (12 000 km² din teritoriul cehoslovac) au fost acordate Ungariei. La 14 martie 1939, Slovacia a fost proclamată „stat" separat, sub tutela Germaniei naziste care, a doua zi, a cotropit întregul teritoriu cehoslovac și a proclamat formarea Protectoratului Boemiei și Moraviei. În Reich a fost incorporat astfel un teritoriu de 48 000 km².

[3] Atentatului asupra lui Reinhardt Heydrich i-au fost consacrate numeroase cărți, articole, filme. Chiar *Magazin istoric* a mai publicat un studiu (nr. 10/1968) pe acest subiect.

Guvernul de la Londra menține ordinul

La 28 decembrie 1941, la ora 22.00, un avion „Halifax" decolează de pe aeroportul din Tangmore. În afara echipajului englez, el transportă

[4] Miroslav Ivanov, *Atentát na Reinharda Heydricha*, Praga, 1979.

șapte parașutiști cu tot echipamentul necesar, îndeosebi cu radioemițătoare. Aceștia, împărțiți în trei grupe — Silver A, Silver B și Anthropoide —, vor fi parașutați în două locuri diferite. Printre ei se află și Josef Gabčík și Jan Kubiš, care formează grupul Anthropoide. La ora 2.24, Gabčík și Kubiš sînt parașutați.

Este o noapte geroasă. Zăpada amortizează aterizarea parașutiștilor. Cei doi se debarasează de parașută. La primul pas, Gabčík scoate un țipăt: și-a scrîntit un picior. Trebuie însă să-și înfrîngă durerea. De bine, de rău, reușesc să se găsească. În apropiere, un mic cimitir. Gabčík și Kubiš îngroapă în zăpadă parașutele. Se vede o cabană. Cei doi intră. O bună ocazie să mănînce ceva și să se culce. În zori, ei observă că se află în apropierea unei păduri. Evident, acolo vor trebui să se ascundă. Printr-un noroc, descoperă, foarte aproape de ei, o carieră de piatră și o grotă. Provizoriu, se vor adăposti acolo. A doua zi, un paznic de vînătoare îi descoperă. Ar trebui oare să-l ucidă? Era însă un om de treabă, dispus să-i ajute. De la el află că se găsesc mult mai aproape de Praga decît se prevăzuse. Ei bine, atunci vor pleca spre Praga.

Rețeaua de întrajutorare va funcționa admirabil. Multe familii îi vor primi în casele lor, îi vor adăposti, îi vor hrăni. În curînd ei se vor regăsi în vechea capitală a Cehoslovaciei.

Dar ceilalți? Silver A? Silver B? Și ei rătăcesc prin țară. Nici ei n-au fost parașutați în locurile prevăzute. A trebuit ca și Kubiš și Gabčík să-și încredințeze soarta unor necunoscuți. Dar totul se termină cu bine. Contactele cu rezistența sînt stabilite. Radioemițătoarele funcționează. Comandantul Bartoš, din grupul Silver A, se stabilește la Pardubice, radiotelegrafistul Potuček transmite cînd dintr-un sat vecin, cînd dintr-altul. Se ia legătura cu Praga, cu grupul Léon, pe care îl conduce căpitanul Moravek. Valčík — al treilea membru al grupului Silver A — se angajează ospătar într-un restaurant din Pardubice, frecventat intens de membri ai Gestapoului din localitate. Evident, Valčík își ascute urechile și adună un mare număr de informații prețioase, pe care i le aduce lui Bartoš. Încetul cu încetul, grupul se mărește. Sînt recrutați mereu noi agenți.

La Praga, Jan și Josef locuiesc la familia Moravek. Coincidență de nume, nu are nici o legătură cu colonelul de la Londra. Oameni de ispravă acești Moravek! Soțul a fost controlor la căile ferate. El știe să tacă, tăcerea fiind, se pare, principala funcție a vieții sale. Soția lui însă, căreia toată lumea îi zice mătușa Maria, vorbește cît doi. Ea nu merge, ci aleargă. Este o agitată. Fiul lor mai mare a plecat în Anglia. A rămas acasă Ata, un flăcău de 21 ani, un entuziast, încă de la primele succese ale rezistenței.

Cu ajutorul unor informații primite de la castel, se află curînd toate obiceiurile Reichsprotektorului: El locuiește în afara orașului, cu soția și copiii, într-o casă foarte frumoasă. În fiecare dimineață, merge la castelul de la Praga. Mașina sa parcurge zilnic același traseu. După ce examinează mai multe proiecte, parașutiștii cad de acord asupra asasinării lui Heydrich pe șosea. Se alege locul cel mai potrivit: șoseaua coboară dinspre nord și face o curbă bruscă, ce nu poate fi luată decît încetinind viteza.

Pregătirile iau timp mult: iarna și o parte din primăvară. Totul este acum pus la punct, gîndit extrem de minuțios. Fiecare participant (parașutiștii și mai mulți membri ai rezistenței) știe ce are de făcut.

În ultimul moment, totul este reexaminat. Membrii rezistenței cehoslovace analizează urmările pe care asasinarea lui Heydrich le va avea asupra poporului cehoslovac. Ei se adresează guvernului de la Londra, cerîndu-i să reanalizeze hotărîrea. Acesta își menține ordinul.

Începe vînătoarea de oameni

Gabčík și Kubiš verifică de zece ori, de douăzeci de ori traseul pe care-l parcurge Reinhardt Heydrich, în fiecare dimineață.

Alea jacta est. La 27 mai, Gabčík și Kubiš pleacă dis-de-dimineață de la noua familie care i-a ascuns. Iau tramvaiul, găsesc chiar un loc pe scaun. Fiecare ține în mînă o servietă, într-una fiind un pistol-mitralieră automat, Sten, iar în cealaltă - două bombe. Drumul e lung, trebuie traversat tot orașul. Coboară din tramvai, se îndreaptă către un garaj, pentru a lua cele două biciclete pregătite dinainte. Pe biciclete ajung în sectorul atît de studiat. Îi întîmpină Valčík. Acesta își cunoaște rolul: el trebuie să anunțe sosirea Mercedesului lui Heydrich, printr-o semnalizare făcută cu ajutorul unei oglinjoare. De la el află că Opalka, unul dintre cei parașutați, așteaptă și el puțin mai departe. Încă nu este ora 9.00.

Urmează o așteptare apăsătoare. Puțin mai departe, o tînără stă la pîndă, într-o mașină. Lîngă ea, o pălărie. Imediat ce-l va vedea pe Heydrich, își va pune mașina în mișcare. Dacă nu-și va pune pălăria, înseamnă că Heydrich nu este însoțit decît de șofer. Dacă o va pune, înseamnă că Heydrich este însoțit de o escortă. Această tînără se numește Rela Faťková. Are 16 ani. Va fi împușcată cu întreaga familie.

Este ora 10.00. Potrivit programului pe care parașutiștii îl cunosc bine, Heydrich trebuia să fi trecut la ora aceea. Ce s-a întîmplat? A renunțat oare la itinerarul zilnic? Va eșua acțiunea? Deodată, la orele 10.25, Gabčík și Kubiš văd lucind oglinda lui Valčík. Se pune imediat în mișcare și mașina Relei.

Fata nu are pălăria pe cap.

Așa cum era prevăzut, apare Mercedesul gri-verde al lui Reinhardt Heydrich. Mașina își reduce viteza pentru a putea să se angajeze în curbă. Opalka, pînă atunci nevăzut, intră în acțiune. Traversează șoseaua fugind, chiar prin fața Mercedesului, obligîndu-l pe șofer să reducă și mai mult viteza. De la plecarea de la castel, Heydrich n-a contenit să ceară șoferului Klein să meargă repede, mai repede. În aceeași zi, trebuie să plece cu avionul la Hitler, convocat de urgență. E posibil să nu mai revină niciodată la Praga. Se vorbește de o misiune în Franța. Fără să știe, parașutiștii au ales ultima zi în care mai era posibil să-l asasineze pe Reichsprotektor!

Sub impermeabil, Gabčík ține strîns pistolul-mitralieră Sten. El se repede în șosea cu fața la mașină. Șoferul face niște ochi mari în fața armei, îndreptate asupra lor. Gabčík apasă pe trăgaci. Nici o detunătură. Arma s-a blocat! Disperat, Gabčík apasă din nou. Degeaba. Klein frînează puternic. Eroare fatală. Palid, Heydrich își duce mîna la pistol. Dar Kubiš, ca un fulger, deschide servieta, scoate o bombă și o aruncă. Ea zboară, ajunge la Mercedes, explodează aproape de roata din spate dreapta, perforînd partea aceea a mașinii.

Gabčík fuge, fără să poată ajunge la bicicletă. Kubiš sare pe bicicleta sa și dispare spre sudul orașului. Din mașină, a cărei portieră din dreapta a fost smulsă, coboară Heydrich împleticindu-se; ține în mînă pistolul, dar inutil. În spate, o pată de sînge se lărgește. Șoferul Klein sare din mașină și, alergînd după Gabčík, trage asupra lui. Gabčík ripostează. Klein îi pierde urma.

În timp ce Heydrich este transportat la spital, unde va fi operat[1], parașutiștii se ascund. Dar teroarea se dezlănțuie imediat. Sinistrul Frank, colaboratorul apropiat al lui Heydrich, șef al SS-ului și al poliției de pe lîngă Reichsprotektor, interzice populației să iasă din casă între orele 21 și 6 dimineața. Ordonă închiderea hanurilor, restaurantelor, sălilor de cinematograf, de teatru. Interzice transportul public și particular. Cine încalcă aceste interdicții este împușcat. Și acesta este numai începutul.

A doua zi, Frank pleacă cu avionul la Berlin pentru a-l informa personal pe Führer. Aduce cu el instrucțiuni ferme: „Pentru a răzbuna pe Heydrich, trebuie arestați și executați 10 000 cehi". De-abia reîntors la Praga, se și pune pe treabă. Oferă o recompensă de 10 milioane coroane celor care vor da informații despre autorii atacului. Ordonă executarea oricărei persoane suspecte a fi complice la atentat, împreună cu *întreaga ei familie.*

Începe vînătoarea de oameni. Se adună obiecte: impermeabilul lui Gabčík, cele două serviete. Într-una se află o beretă bej. Se găsește și bicicleta lui Gabčík. Toate aceste dovezi de culpabilitate sînt fotografiate, filmate, proiectate la fiecare spectacol cinematografic, atunci cînd se redeschid sălile de cinematograf.

Ultima zi

Parașutiștii ar vrea să părăsească orașul. Este imposibil. În cele din urmă, preoții de la biserica „Chiril și Metodiu" îi vor adăposti pe Gabčík, Kubiš și pe membrii celorlalte grupuri, prezenți la Praga. Sînt ascunși în cripta bisericii, acoperită de o lespede. Cine se poate gîndi să-i caute acolo?

Același lucru se întîmplă și cu Opalka și Valčík.

Pentru că nu descoperă nimic, Frank este din ce în ce mai furios. Atunci se declanșează represiunea. Întreaga populație suferă efectele ei. Pretutindeni, razii masive. Pretutindeni, bărbați și femei uciși. Camioane pline cu condamnați se îndreaptă spre locurile de execuție. O informație falsă pare să indice că unul dintre autorii atentatului este originar din Lidice. Trupe SS încercuiesc satul, ucid pe toți bărbații, deportează femeile și copiii. Aproape toți vor muri. Satului Lidice i se dă foc, este demolat și ras de pe fața pămîntului.

Ascuns la mama sa, unul dintre parașutiștii lansați la 28 decembrie, Karel Čurda, asistă la acest masacru. Se simte responsabil. Vor mai fi uciși încă mii și mii de oameni nevinovați? Se teme și pentru el însuși. Nu mai rezistă. Adresează poliției o scrisoare anonimă. „Opriți căutarea celor care au comis atentatul împotriva lui Heydrich. Opriți asasinarea oamenilor nevinovați, deoarece vinovații sînt Gabčík și Kubiš".

El merge și mai departe. Se prezintă la sediul Gestapoului din Praga. Zile întregi, vorbește, spune totul, predă adresele unor membri din rezistența cehă, care i-au ajutat pe parașutiști.

Ce armă extraordinară are acum în mînă Gestapoul! Agenții lui lucrează intens. Dau buzna în casele celor denunțați. Čurda îi însoțește personal pe polițiștii germani. Cînd ajung la învățătorul Zelanka, acesta se otrăvește. Doamna Moravek face la fel. Sînt arestați suspecți cu zecile, apoi sînt îndelung torturați. Ceea ce lipsește Gestapoului este adresa ascunzătoarei autorilor atentatului. Čurda nu o știe. Gestapoul este aproape sigur că tînărul Ata Moravek știe ceva. Și-atunci, își îndreaptă toate eforturile în această direcție.

Tînărul rezistă cît poate. Poți însă îndura la infinit o suferință atît de cumplită? Tinerețea îl face pe Ata mai fragil, mai vulnerabil. În hohote de plîns, dezvăluie adresa.

Ultima zi, 18 iunie, începe la ora 2.00 dimineața. În noaptea aceea călduță, Gestapoul încercuiește nu numai biserica, ci și întreg complexul de case din vecinătate. La ora 4.00, un grup SS se furișează în biserică. Ceea ce nu știu germanii este că parașutiștii fac de pază pe rînd, în

[1] *Va mai trăi zece zile, pînă pe 6 iunie 1942.*

grupuri de trei, în galeria de deasupra naosului. În noaptea aceea, sînt de gardă Opalka şi alţi doi, printre care şi Kubiš. Germanii sînt primiţi în biserică cu un intens foc de armă şi se retrag rapid. Iată, aşadar, angajată ultima bătălie: bătălia de onoare.

Pentru a-i lichida pe cei trei, naziştii vor trebui să folosească mai întîi o mitralieră, apoi un tun de calibru redus! Lupta durează toata noaptea. Spre ora 7.00 dimineaţa, se face linişte. Din biserică, trupele SS vor scoate un mort şi doi muribunzi. Cel mort este Opalka. A înghiţit o capsulă de cianură. Unul dintre cei doi muribunzi este Kubiš. Şi el a luat otravă. Kubiš şi tovarăşul său vor muri la spital, fără să-şi mai fi recăpătat cunoştinţa.

Cadavrele sînt readuse în faţa bisericii şi întinse pe trotuar. Trecătorii îl văd şi pe trădătorul Curda, venit să-şi recunoască tovarăşii. Curînd, soseşte şi Frank, în persoană. El ordonă ca pe ceilalţi să-i captureze vii. Cu ajutorul difuzoarelor, li se cere să se predea, promiţîndu-li-se că vor fi trataţi ca prizonieri de război. Nici un răspuns. În criptă sînt patru oameni.

Nu există decît un singur acces spre ei şi acesta este îngust. Voluntarii SS încearcă să se strecoare. Sînt întîmpinaţi cu focuri de armă, care omoară sau rănesc pe mai mulţi dintre aceştia. Se renunţă. Sînt aduşi pompierii, cărora li se ordonă să inunde cripta. Ei încearcă de mai multe ori. În final, apa începe să curgă printr-un furtun gros. Grupul SS atacă din nou. Dar de fiecare dată este respins. Apa continuă să curgă. Încet-încet cripta se umple. Spre prînz, se aud patru focuri de armă, după care se aşterne liniştea. Puţin mai tîrziu, SS-iştii se încumetă din nou: ei găsesc, zăcînd în apă, cele patru cadavre. Între ei este şi Gabčík. Şapte oameni au ţinut piept timp de zece ore unei armate. ■

În româneşte de
Dan GHIBERNEA

STATUILE DISPĂRUTE ALE CAPITALEI

(Urmare din p. 32)

nea, între reprezentativele monumente ale Capitalei ce au suportat „efectele" dictaturii comuniste, coloana de la rond, numită a Vulturului, mutilată şi mutată de la locul ei.

Un simplu calcul ne arată că optsprezece monumente bucureştene[1] (desigur, la scara întregii ţări, numărul lor este considerabil sporit) au reprezentat tributul pe care arta monumentală din ţara noastră a fost silită să-l plătească anilor de exercitare a dictaturii comuniste în România. Multe dintre acestea au pierit pentru totdeauna, păstrîndu-se doar imaginile fotografice pe care începînd cu acest număr le prezentăm cititorilor revistei *Magazin istoric*. Sînt documente acuzatoare ale unei perioade apuse pentru totdeauna. ■

[1] Trebuie să consemnăm că agresarea unor monumente ale Capitalei a continuat, din păcate, şi după revoluţia victorioasă din decembrie. Un comunicat din partea Partidului Social-Democrat aducea, la 15 martie 1990, următorul protest spre cunoştinţă publică: „Partidul Social-Democrat Român a luat act cu mare îngrijorare de demolarea statuii lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, din str. C.A. Rosetti, municipiul Bucureşti.

Personalitate marcantă a culturii române şi militant de frunte al vechii mişcări social-democrate, Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a înscris prin opera şi activitatea sa militantă în patrimoniul nostru cultural naţional, în galeria marilor personalităţi care au luptat pentru o Românie mare, liberă şi democrată.

De aceea, Partidul Social-Democrat Român protestează cu toată fermitatea împotriva acestui act vandalic, antidemocratic şi antinaţional, prin care se încearcă ştergerea memoriei noastre istorice şi cere Primăriei Capitalei să se ia măsuri urgente pentru repararea acestei nedreptăţi..."

Din păcate, la peste şase luni de la acest apel, bustul marelui critic literar şi gînditor social-politic, autor al *Neoiobăgiei*, doctrină socială pusă decenii în şir la index de dictatura comunistă, continua să se afle „depozitat" în holul P.S.D.R. Soclul din str. Rosetti a rămas gol — *n.r.*

MINISTRUL ELVEŢIEI LA BUCUREŞTI TRANSMITE...

(Urmare din p. 46)

Bucureşti s-a decis în sfîrşit să vorbească.

...În timp ce România, împotriva „dorinţei maselor" şi în ciuda avertismentelor date „Conducătorului" de către spiritele cele mai bune, se găseşte antrenată în războiul împotriva Imperiului britanic, presiunea germană se accentuează... Acesta este momentul pe care l-au ales şefii celor două vechi partide, Maniu şi Dinu Brătianu, pentru a încerca să constituie un front comun împotriva politicii celor doi Antonești. Este îndoielnic că o să reuşească. Dacă mişcarea pe care par să dorească s-o conducă se va extinde, Germania va obliga pe mareşal să ia măsuri. Se pretinde că, deja, de un timp destul de îndelungat, aceasta foloseşte împotriva lui [Antonescu] şantajul legionar. *(Raport politic nr. 92)*

16 decembrie

...Pe data de 12 decembrie, spre ora 18, Benton [însărcinatul cu afaceri la Bucureşti al S.U.A.], chemat la Palatul Sturdza [sediul Ministerului de externe român] a primit sfidarea de necrezut a unei ţări agonizante adresată uneia din cele mai formidabile puteri de pe glob.

...În faţa ultimului gest al guvernului lor, care îi aruncă în învălmăşeala mondială împotriva unei mari ţări în care mulţi de-ai lor au căutat şi cîteodată au găsit norocul, majoritatea românilor sînt realmente copleşiţi. Recentele succese militare ale ruşilor şi englezilor se adaugă şi ele angoasei lor. Chiar oficialii au greutăţi în a ascunde neliniştea ce-i cuprinde. *(Raport politic nr. 94)* ■

(Va urma)

ALPII — UN TEATRU DE LUPTĂ UITAT AL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

JEAN MABIRE

8 noiembrie 1944. O zi frumoasă de toamnă. Un convoi de camioane ce transportă soldaţii semibrigăzii Isère din Divizia 27 vinători de munte părăseşte oraşul Grenoble. După cîteva ore de mers, ajunşi în miez de noapte la Modane, sînt întîmpinaţi de o mantie de zăpadă ce acoperă ruinele tîrguşorului de pe malul riului Arc. Şi astfel, într-o singură după-amiază, ei au făcut saltul de la căldura moleşită a toamnei în împărăţia frigului, care timp de cîteva luni a devenit universul lor cotidian, pînă în „primăvara victoriei" din 1945.

Evenimentele ce aveau să se deruleze pe culmile Alpilor şi-au avut punctul de pornire în septembrie 1944, în zilele cînd unităţi americane şi franceze eliberau oraşul Lyon. Debarcarea forţelor aliate în Normandia, la 6 iunie 1944 (Magazin istoric, **nr. 3-5/1984), fusese urmată de o operaţiune similară în sudul Franţei, cunoscută sub numele codificat „Anvil-Dragoon". La 15 august, Armata 7 americană şi un corp al Forţelor Franceze Libere au debarcat pe Coasta de Azur şi s-au lansat într-o viguroasă ofensivă spre nord, urmărind să facă joncţiunea cu marile unităţi aliate debarcate anterior în Normandia. Surprinse şi copleşite de aceste atacuri, suportînd puternice lovituri şi din partea Rezistenţei franceze, trupele hitleriste au fost nevoite să se retragă în mare grabă.**

Unităţile americane şi franceze care executaseră operaţiunea „Anvil-Dragoon" erau acum stînjenite de eventualitatea unui atac din flanc al trupelor inamice aflate în nordul Italiei, regiune în care Axa dispunea încă de 26 divizii. Este adevărat, din septembrie 1943, Wehrmachtul trebuia să facă faţă şi unui front italian, dar aici presiunea nu era destul de puternică pentru a putea imple-

dica executarea unui contraatac în coasta trupelor aliate ce străbăteau Franţa în direcţia Germaniei. După eliberarea Romei (Magazin istoric, nr. 2-5/1986), care a avut loc în preziua debarcării din Normandia, frontul italian se stabilizase pe aşa-numita „linie gotică", unde germanii puteau să opună o dîrză rezistenţă, cu un număr redus de trupe.

Iată de ce controlul trecătorilor peste Alpi căpăta o însemnătate deosebită. Germanii, preocupaţi şi ei ca armatele lor din Italia să nu fie atacate din flanc şi din spate, masaseră trupe pe văile rîurilor Arc şi Isère şi începuseră fortificarea trecătorilor Petit Saint-Bernard şi Mont-Cenis. Pe de altă parte, Aliaţii nu erau dispuşi să se dispenseze de unităţile regulate de care aveau mare nevoie pe frontul principal. După îndelungi şovăieli şi multe discuţii, coloneii Descours, Vallette d'Osia şi generalul de Lattre de Tassigny (Magazin istoric, nr. 12/1989, 1/1990), comandantul Armatei 1 franceze, au luat o hotărîre care rupea cu tradiţiile armatei regulate franceze: marea unitate formată special pentru lupta în Alpi urma să fie constituită mai ales din elemente locale care activaseră în mişcarea de rezistenţă. Comandant al acestei mari unităţi a fost numit unul dintre inspiratorii deciziei: Vallette d'Osia. El poseda o carte de vizită impresionantă. Fusese luptător în Legiunea străină din Maroc, apoi din 1925 activase la vînători de munte, pentru ca în 1942 să intre în Rezistenţă. În anul 1944 trecuse în Africa de Nord. Experienţa sa de luptă, curajul, corectitudinea şi intransigenţa de care dăduse dovadă în diverse situaţii îl indicau drept cea mai nimerită persoană pentru a realiza coeziunea şi sudura diverselor elemente ce intrau în componenţa viitoarelor unităţi. Noul comandant moştenise vreo 30 batalioane cu efective incomplete pe care s-a hotărît să le organizeze în ceea ce limbajul militar numea „combat-teams" (echipe de luptă). Dar cum termenul avea o rezonanţă prea americană, Vallette d'Osia le-a botezat semibrigăzi (demi-brigades). Pentru foştii rezistenţi, cuvîntul avea o sonoritate aparte amintindu-le de soldaţii Revoluţiei, iar pentru ofiţerii de carieră sugera gruparea regulată a cîte trei batalioane.

Mari dificultăţi au avut şi cu echipamentul. Numai unităţile regulate din Armata 1 primeau material american, ceilalţi trebuiau să se descurce cum puteau! O parte primiseră uniforme din 1914-1916, ale căror pantaloni se deşirau cînd îndoiau genunchii, alţii aveau uniforme albastre model 1941 ale armatei regimului de la Vichy; o parte dintre maquisarzi purtau pantaloni de golf culoarea muştarului, pulovere bleumarin, bluzoane verzi. Urmau să primească pelerine cu glugi şi berete. Armamentul era cel pe care îl folosiseră în Rezistenţă.

Acestor semibrigăzi li s-au alăturat o companie de geniu şi un grup de artilerie din armata regulată. Cu această dotare modestă au fost trimişi împotriva unităţilor Wehrmachtului.

În momentul în care Divizia 27 îşi începea epopeea, atenţia tuturor se îndrepta spre frontul principal, din nordul Franţei. Ca atare, această divizie, unică în felul ei în armata franceză, avea să fie cunoscută sub denumirea de „Divizia uitată". Uitare nedreaptă, căci operaţiunile de pe teatrele de luptă secundare şi-au avut rostul şi eroii lor. Uitare din care aceşti participanţi la lupta împotriva fascismului aveau să fie scoşi prin cartea lui Jean Mabire, La bataille des Alpes (Bătălia Alpilor). Autorul, care a semnat şi alte reconstituiri ale unor momente din al doilea război mondial, descrie acţiunile semibrigăzii Isère, una dintre cele trei semibrigăzi ale Diviziei 27. Alcătuită din batalioanele Vercors, Oisans şi Belledone (ulterior batalioanele 6, 11 şi 15) şi comandată de locotenent-colonelul Alain Le Ray, avea misiunea de a acţiona în zona Haute-Maurienne. Iată deci cine erau temerarii care în acea frumoasă după-amiază de noiembrie părăseau Grenoble pentru a se instala pe valea rîului Arc.

Să urmărim în continuare cîteva episoade din acţiunile de luptă duse de componenţii semibrigăzii Isère, desprinse din cartea menţionată.

O singură soluţie

Batalionul Oisans nu s-a instalat încă bine la Bramans, cînd, la 11 noiembrie, o patrulă din plutonul întîi cercetaşi-schiori, comandată de locotenentul Saul, schimbă primele focuri de armă cu inamicul, undeva în josul pasului Pelouse.

Este o zi friguroasă, cerul senin, acoperit numai ici şi colo de cîte un nor răzleţ. Misiunea lor este să execute o acţiune de recunoaştere în zonă, iar la nevoie să atace trecătoarea. După ce urcă o bună bucată din drum, Minster şi Hebresch, care sînt în frunte, pornesc tîrîş prin zăpadă, pentru a nu fi reperaţi de inamic. Totul pare atît de liniştit. Mult prea liniştit.

Nemţii deschid focul dintr-o dată. Atît de neaşteptat, atît de precis, încît francezii realizează că au fost atraşi într-o capcană. În clipa în care, peste plesniturile puştilor, se suprapune zgomotul sec al unei rafale de mitralieră, Saul se hotărăşte:

— Ne retragem!

Cercetaşul Bonnet pierde un schi, dar reuşeşte să coboare pe cel care i-a mai rămas. Învăţătura acestei prime misiuni este clară: nu se vor putea descurca dacă nu vor învăţa cu toţii să schieze cît mai bine.

Germanii și italienii încearcă să îi împiedice pe francezi să se instaleze în valea Arcului. Chiar de la 12 noiembrie, postul de la Glières — situat la cîteva ore de Bramans — este bombardat de aruncătoarele de 81 mm. Din fericire, proiectilele produc mai mult zgomot decît necaz. Dar Glières a căpătat aspectul unei poziții asediate, pe care inamicul o va lovi de acum înainte cu îndîrjire. Mai ales că înrăutățirea timpului izolează postul. Amenințate să fie prinse sub rafalele de zăpadă, cîteva patrule au fost obligate să se întoarcă înainte de a-și fi îndeplinit misiunea. La mijlocul lui noiembrie, zăpada atinge în vale 50 cm. E ușor de imaginat ce este pe creste!

Oamenii rămîn pe lîngă cantonamente. Din cauza lipsei de activitate și a condițiilor vitrege, imaginația lor o ia razna. Cîteva santinele susțin că au zărit licăriri stranii în noapte. Toată lumea pare a se fi îmbolnăvit de „spionită". Chiar și apariția unui avion german, rătăcit în plină zi deasupra sectorului francez, la mare altitudine, este considerată de unii drept o misiune de observare, iar de alții ca o tentativă de aprovizionare a... „coloanei a cincea"!

Spre sfîrșitul lunii noiembrie, comandantul batalionului Oisans, căpitanul René Grand, l-a chemat pe adjutantul Vasserot, din plutonul locotenentului Saul, pentru a-i încredința comanda plutonului 3 cercetași-schiori.

— Trebuie să aflăm unde sînt amplasate ambrazurile armelor automate de pe Mont-Froid, i-a comunicat căpitanul Grand. Noi știm doar că sînt trei Blocuri: Est, Centru și Vest, dar din cauza zăpezii nu am aflat încă dacă sînt fortificații noi sau tot ruinele părăginite dinainte de război.

Lui Vasserot nu i-a fost greu să înțeleagă ce se aștepta de la el.

— Deci, trebuie să fac pe „iepurele", să îi oblig să tragă asupra mea și în felul acesta vom ști de unde pornesc loviturile.

— Exact!

Fostul comandant al plutonului, locotenentul Buisson-Debon, a cerut permisiunea să îl însoțească pe Vasserot.

— Bine, dar v-ați încheiat misiunea — i s-a spus.

— Nu au trecut încă 24 ore de atunci...

Și așa, plutonul 3 cercetași-schiori va avea, timp de trei zile, doi comandanți.

Pornesc în seara zilei de 1 decembrie. Înainte de plecare, termometrul indică deja —29°C și temperatura scade odată cu altitudinea. Decid să treacă pe sub creastă și să urmeze curbele de nivel din valea Archette. Este atît de frig încît una dintre legăturile schiurilor lui Vasserot se rupe. Totul este înghețat și calm. Un minunat clar de lună luminează peisajul aproape ca în plină zi. Cu puțin înainte de a ajunge la obiectiv, Buisson-Debon și Vasserot pornesc înainte, pentru a cerceta zona. Cu armele automate pregătite pentru orice eventualitate, reușesc să înainteze vreo 200 metri. Este aproape patru dimineața. Deodată, lătratul furios al unui cîine destramă liniștea nefirească: un „pîndar" cu patru labe dă alarma! Se pornește vacarmul: tropăituri, strigăte guturale. O detunătură și racheta roșie țîșnește din Blocul Vest, străpungînd cerul. Cei doi comandanți se refugiază în spatele unui zid, cam la 50 metri de locul unde au fost reperați. Racheta este urmată de țăcănitul sacadat al unei arme automate. Apoi încep altele și altele, într-un ritm infernal. Buisson-Debon și Vasserot se simt prinși în ascunzișul lor ca într-o capcană, care se închide încet-încet. În spatele lor, elementele înaintate ale plutonului se trezesc sub focul armelor automate.

O grindină de gloanțe răpăie pe zidul în spatele căruia sînt ascunși cei doi.

— Nu există decît o singură soluție — șoptește Vasserot. Ne dăm drumul cu schiurile, în cea mai mare viteză.

— Și ești convins că vom reuși să străbatem perdeaua de gloanțe...?

— Nu știu, dar trebuie să încercăm!

Deja, în spatele lor se aud voci.

— Auzi? — îl întreabă Vasserot pe Buisson-Debon. Cred că este o patrulă germană, care a ieșit dintr-un Bloc. Ar trebui să plecăm mai repede! Și nu avem decît o soluție: coborîrea directă pînă la Archette.

— Bine, dar eu nu sînt un schior chiar atît de bun.

— Nu ai de ales. Trebuie.

Ofițerul pornește vitejește la vale. În urma lui, tirul unei arme automate răscolește zăpada. După prima rafală, trăgătorul se oprește. Așteaptă. Apoi reîncepe. Dar Buisson-Debon este de acum mult în josul pantei, iar gloanțele șuieră în gol, pe deasupra lui.

Trebuie totuși să comande cineva

Vasserot știe că pentru el va fi mult mai greu. Nemții i-au reperat deja ascunzătoarea. Are o singură șansă: să coboare în slalom, cu viraje cît mai iuți, pentru a-i deruta pe trăgători. Pînă la urmă, reușește să ajungă la grupa sergentului Sponja. Nici acolo situația nu este prea grozavă. Germanii omorîseră doi cercetași și un al treilea este grav rănit. Comandantul grupei și soldatul Bourne au dispărut. Celelalte două grupe, adăpostite în vale, nu au avut neplăceri. Misiunea este îndeplinită și noul comandant al plutonului 3 poate să îi prezinte căpitanului Grand un raport precis. Numai că „prețul" primei sale misiuni este cam scump. A pierdut un subofițer și patru soldați.

— Vă promit că într-o zi, noi vom fi acolo sus — le spune el oamenilor săi, pe cînd se întorc la Verney.

Prima ciocnire cu inamicul cu adevărat serioasă a fost cea a subunității comandate de sublocotenentul Coquet, din compania căpitanului Bordenave. Coquet este unul

dintre cei mai buni ofiţeri ai Batalionului 6 vînători de munte Vercors, cantonat la Termignon. Plutonul său porneşte de la bază în noaptea de 29 noiembrie, în jurul orei trei. Unul după altul, protejaţi de veşminte albe confecţionate din vechi cearceafuri, oamenii traversează podul peste rîul Arc, la sud-est de Termignon. Apoi se afundă în desimea pădurii de brad şi încep să urce spre Replat de Canons, pe panta de nord-vest a culmii Grand Turra. Se îndreaptă către una dintre cele mai puternice poziţii duşmane. Picioarele li se afundă în zăpadă. Drumul este din ce în ce mai anevoios. S-a luminat de ziuă. Sînt obosiţi după atîtea ore de urcuş, dar ştiu cu toţii că este abia începutul misiunii. Ofiţerul cercetează cabana Suittet şi refugiul Madeleine. Nimic. Nemţii par a se fi volatilizat. Cam pe la unu şi jumătate, la amiază, ajung la cabana Revet. Din pădurea înzăpezită îi întîmpină rafale de arme automate.

— Repede! Puşca-mitralieră în poziţie de tragere! — ordonă sublocotenentul.

Prima cabană este deci ocupată de inamic. Oare cîţi să fie? Probabil, nu mai mult de un pluton, dar au o mitralieră MG 42, cu o cadenţă teribilă. Puşca-mitralieră încearcă să îi răspundă cu aceeaşi promptitudine. Coquet hotărăşte să îi încercuiască pe nemţi. Mişcarea de învăluire a fost însă sesizată de inamic şi de la ferestrele primului etaj se revarsă o rafală de gloanţe asupra francezilor. Sublocotenentul îi strigă lui Reymond, trăgătorul la puşca-mitralieră:

— Foc asupra ferestrei!

O rafală pleacă şi fereastra zboară în ţăndări. Arma automată inamică a tăcut.

— Bine! — îi strigă Coquet trăgătorului. Continuă!

— Nu pot! Puşca-mitraliera s-a blocat din cauza gerului!

Greu moment! Tirul germanilor se concentrează tot mai precis asupra francezilor. Considerînd misiunea încheiată, căci reuşise să identifice poziţiile inamice din zonă, Coquet hotărăşte:

— Ne retragem! În ordine!

Sub protecţia puştii-mitralieră, între timp deblocată cu greu, reuşesc să se retragă spre pădure. Reymond, rănit la picior, şchioapătă în urma lor. La apel lipsesc doi oameni. Cîţiva soldaţi se reîntorc spre cabana Revet, dar sînt prinşi sub focul armelor automate şi se retrag. Dacă vrea să îşi salveze subunitatea, sublocotenentul trebuie să îşi continue drumul spre fundul văii. Reymond refuză să fie transportat, susţinînd

Strămoşii comandourilor alpine

De cînd datează trupele de vînători de munte în Franţa şi în ce împrejurări s-au creat ele? Sîntem în ultimul pătrar al secolului XIX. Războiul franco-prusian (iulie 1870-februarie 1871), soldat cu înfrîngerea Franţei, lăsase ţara cu privirile întoarse spre două masive muntoase din răsărit: linia Vosgilor, aproape de graniţa cu Germania, şi lanţul Alpilor, din vecinătatea Italiei.

Din ambele direcţii Franţa se simţea ameninţată — scrie revista Armées d'aujourd'hui *nr. 131, pe baza căreia este redactat acest articol. Politica externă a cancelarului Bismarck, în complicitate cu alte state europene, viza deturnarea armatei franceze de la pregătirea unei revanşe pe Rhin.*

Cît priveşte relaţiile Franţei cu italienii, ele se degradaseră vizibil în ultima vreme. Aceştia îşi construiseră în faţa francezilor un sistem militar îngrijorător. În mai 1881, prin tratatul de la Bardo, Tunisia trecea sub protectorat francez, ceea ce crea Franţei noi neplăceri cu italienii, care aveau şi ei pretenţii asupra acestui teritoriu. Exact un an mai tîrziu, în mai 1882, Italia intra în Tripla Alianţă (alături de Germania şi de Austro-Ungaria) împotriva Rusiei şi a... Franţei. Dacă în urmă cu 22 ani, la Torino, se încheiase un tratat de alianţă între Italia şi Franţa, acum Italia se găsea de partea inamicului, Austro-Ungaria, şi aceasta în ciuda unor revendicări teritoriale asupra Tirolului de sud şi zonei Trieste, ocupate de austrieci. În 1887 alianţa din 1882 şi-a schimbat caracterul: din defensivă, a devenit net ofensivă, înţelegerea întărindu-se cu o clauză secretă încheiată cu Spania şi Anglia... tot împotriva Franţei.

Toate aceste pertractări diplomatice au fost însoţite de o politică militară energică, îndreptată aproape exclusiv contra Franţei. În nordul Italiei, în faţa frontierei cu Franţa, italienii şi-au întărit fortificaţiile. În 1872 s-au creat 12 companii de vînători de munte italieni staţionate în Alpi. În 15 ani, numărul acestor unităţi a crescut la şapte regimente.

Italia a aliniat în Alpi aproape 50 000 vînători de munte, alpini *(în italiană), dintre care două treimi erau îndreptaţi numai împotriva Franţei. Recrutarea lor se făcea local, ceea ce facilita o mobilizare foarte rapidă, permiţînd, totodată, ca trupele să aibă soldaţi iscusit antrenaţi, robuşti şi foarte buni cunoscători ai terenului.*

În Franţa trupele de vînători de munte fuseseră create din ordinul ducelui d'Orléans, în anul 1840. În noua conjunctură, autorităţile militare au trecut la organizarea lor în batalioane, sprijinite de aproape cu artilerie, ceea ce le-a asigurat o deosebită supleţe în mişcări. Nedespărţi-

că se poate descurca foarte bine și singur. De fapt, sufera mult; pansamentul improvizat nu îi poate opri sîngele, care curge din belșug. În cele din urmă, convoiul ajunge la liziera pădurii.

— Ne întoarcem la Termignon, hotărăște ofițerul. Își conduce oamenii pe drumul numit atît de poetic, dar atît de puțin potrivit în acele momente, „Petit Bonheur" [Mica fericire — *n.t.*], pe malul stîng al Arcului. Germanii nu l-au minat încă. Ajung la Termignon, fără mari probleme, la ora nouă seara. Curtil, unul dintre dispăruți, se reîntoarce. Despre Henner nu au nici o veste însă. Le rămîne doar mulțumirea că și-au încheiat cu succes misiunea.

La 10 noiembrie 1944, a treia unitate a semibrigăzii Isère, Batalionul Belledonne, părăsește Uriage, îndreptîndu-se spre Maurienne. Se înstaleaza la Charmaix, la 1600 m altitudine. Treptat-treptat, oamenii încep să se familiarizeze cu peisajul și mai ales cu vîrfurile ce domină valea. Timpul devine din ce în ce mai nemilos. Zăpada cade continuu și ceața pare că nu se va mai risipi vreodată.

Toți se plîng că sînt prost hrăniți. Felul principal de mîncare îl constituie o supă chioară, în care plutesc diverse pete. Se zice că nu ar fi de la grăsimea de vacă, ci de la păcură. Adevărată sau nu, legenda circulă și mormăiturile de nemulțumire sînt din ce în ce mai dese. Într-o bună zi, cei din compania Stéphane Poitau șterpelesc două cutii de biscuiți de la fortul Lavoir, unde se află compania a doua, și cîteva sticle de coniac. La întoarcerea din expediție sînt însă încolțiți de un adjutant din acea companie. Profită de întuneric pentru a-i plasa cîțiva pumni și fug. Subofițerul urlă: „Hoții!" Afacerea este imediat adusă la cunoștință căpitanului Poitau. Faptul că băieții lui își îmbogățesc meniul cu provizii de la compania a doua nu îl deranjează. Îl înfurie doar că s-au lăsat surprinși. Căpitanul hotărăște că nu este cazul să caute vinovații; mai bine pedepsește întreaga companie, degradîndu-i pe toți. Numai sergentul Boutteret și-a păstrat galoanele, pentru că trebuie totuși să comande cineva.

Cum se poate „măsura temperatura" unui pluton

În ajunul Crăciunului ninge atît de tare, încît nu se mai poate pleca în patrulare. Afară rămîn doar santinelele.

tul convoi de catîri — animale simpatice și rezistente, care transportau artilerie demontabilă — le permitea să atingă puncte inaccesibile altor trupe.

Vînătorii de munte se antrenau în inima masivelor muntoase, la mare altitudine, străbătînd itinerare nebătute pînă atunci de nici un militar, descoperind defilee și treceri de frontieră necunoscute. În 1873, un deputat din departamentul Alpilor superiori, domnul Cézanne, era chiar agasat de prezența acestor „companii alpine formate din oameni aleși, cadre și ofițeri de elită, pregătiți pentru războiul în munți". Cinci ani mai tîrziu, guvernatorul militar al Lyonului, generalul Bourbaki, aproba manevre pe piscurile munților, executate de un batalion de vînători de munte. Generalul Ferron, adjunct de șef de stat major la Ministerul de război, care urmărea cu interes toate aceste eforturi, a ordonat executarea sistematic, în fiecare an, a unor „marșuri alpine de manevră". Batalioanele părăseau atunci garnizoanele din văile mai joase, pentru a bate muntele vreme de trei-patru luni, pînă la căderea zăpezii. Erau simple experimente. Ele au relevat însă lipsa specialiștilor, care trebuiau să fie trăgători excelenți, cățărători pricepuți, capabili să facă față unor misiuni speciale de recunoaștere, rezistenți la viața aspră a muntelui. Tehnica de escaladare le permitea să utilizeze itinerare neașteptate pentru inamic, să execute ambuscade.

Baterie alpină franceză în manevre

Acești oameni sînt precursorii cercetașilor din anii '30 și ai comandourilor din al doilea război mondial. Trupe de elită, originale, executînd acțiuni independente și la nivelul celor mai mici eșaloane și, totodată, singurele care se puteau deplasa în inima munților, mai ales iarna, vînătorii de munte — purtătorii acelei legendare berete („tartă"), inspirată din moda oamenilor din Pirinei și neschimbate pînă astăzi, la 100 ani distanță — aveau să se acopere de glorie în înfruntarile militare din secolul nostru.

F. D.

care bat din picioare și își freacă mîinile pentru a se încălzi. În tabăra de la Challe-Châlet (2 300 m altitudine), unde este un frig îngrozitor, —30° C în plină zi, vreo 30-40 soldați se află la cîteva sute de metri de inamic. S-au hotărît să se întreacă pe ei înșiși pentru a pregăti sărbătoarea cît mai bine. Din vechi chesoane metalice de muniții au improvizat un cuptor. Bucătarii de ocazie pregătesc acum vreo 40 tarte din aluat, mere și zahăr. Nu lipsește decît untul. Reușita serii este un imens tort din castane, făină și ciocolată.

Batalionul 6 vînători de munte are în dotare un tun de 75 mm. Toată lumea speră să poată transmite nemților, cu ajutorul lui, urările cuvenite, într-un mod cît mai solemn. Vînătorii de munte se agită în jurul „mașinăriei" urcată bucată cu bucată, pe spinările catîrilor. Au adus apoi munițiile și după o mulțime de peripeții tunul este gata să deschidă focul. Comandantul semibrigăzii, locotenent-colonelul Le Ray, a urcat el însuși pînă la punctul Clôt (2 941 m), pentru a supraveghea reglarea tirului. Loviturile pornesc, dar nici un proiectil nu atinge ținta;

cad mult prea departe, în cealaltă parte a platoului. În cele din urmă, artileriștii improvizați, căutînd să scurteze tirul, reușesc să trimită un proiectil la numai 50 metri de comandantul semibrigăzii, care le ordonă, prin radio, să demonteze tunul și să îl coboare de unde l-au adus.

Misiunile de patrulare se transformă, treptat-treptat, în operațiuni de anvergură. Astfel, la 27 decembrie compania căpitanului Poitau primește misiunea să atace pasul Arrondaz. Boutteret, comandantul plutonului care urma să execute atacul, hotărăște să pornească la ora două noaptea, ținînd cont că atunci clarul de lună le va permite să deslușească mai ușor drumul. Își împarte plutonul în trei: o patrulă de atac, una de acoperire și una în rezervă. În caz de nevoie, artileria proprie, al cărei tir fusese reglat dinainte asupra pasului Arrondaz, va interveni pentru sprijin.

De la început, totul a mers prost. Lionel Terray se agață în sîrma ghimpată. Julit peste tot, nu se poate abține să nu înjure. Efectul surpriză s-a spulberat. Santinela germană îl reperează și se pregătește să tragă. Din fericire, chiulasa Mauserului este înțepenită din cauza frigului.

— Foc băieți! — strigă Terray.

Numai că nici armele francezilor nu mai funcționează în această geroasă noapte de decembrie. Primii care reușesc să deblocheze o armă sînt nemții. Este o mitralieră. Rafalele răsună prelung.

Laurenceau, care conduce grupul de acoperire, îi strigă lui Stauffert:

— Cred că au necazuri acolo sus! Lansează o rachetă!

Un zgomot sec. Peisajul se luminează dintr-o dată. Boutteret se trîntește în zăpadă. Împreună cu șase dintre oamenii săi, a reușit să ajungă lîngă parapetul de zăpadă al pozițiilor dușmane. Un proiectil francez explodează chiar la intrarea în pasul Arrondaz. Artileria inamică nu întîrzie să riposteze. În scurt timp, zgomotul este de nesuportat.

Pentru Boutteret nu mai există decît o singură soluție: să ordone retragerea. Proiectilele cască enorme pîlnii în așternutul moale de zăpadă. Norocul lor este că acesta, suficient de gros, amortizează loviturile.

Bombardamentul de la Challe-Châlet a dat posibilitatea „să se măsoare temperatura" plutonului. Astfel, cei despre care se credea că sînt mai sperioși, s-au comportat mult mai bine decît cei care, duri în relațiile de zi cu zi, au fost acum anihilați complet de emoție și de teamă. Unul dintre ei a plîns tot timpul. Alții și-au păstrat neștirbit calmul, precum cei patru vînători de munte care își găsiseră refugiu într-un mic adăpost de scînduri. În vreme ce în jurul lor ploua cu proiectile, ei jucau, imperturbabili, cărți. Pentru un vînător de munte dintr-o altă companie — nimeni nu a reușit vreodată să afle de ce participa și el la atac — efectul psihologic a fost copleșitor. Cuprins de panică, a coborît în goana mare și nu s-a mai oprit decît la Charmaix.

Într-un tîrziu se așterne liniștea. Comandamentul francez decide că pentru moment este mai bine ca postul de la Challe-Châlet să fie abandonat.

* * *

Și totuși, dincolo de patrulări și de cîteva ciocniri, impresia generală era că adevăratul război nu începuse în această parte a lumii. Frontul din Alpi părea împietrit de anotimpul rece. Coborînd în vale, soldații realizau că civilii nu manifestau nici un fel de interes pentru ardoarea cu care ei, tineri de 20 ani, se înrolaseră voluntari pe acel teatru de luptă izolat al celui de al doilea război mondial. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune românească
Mirela MURGESCU

FUGA DE SUB ESCORTĂ

Autorul textului pe care îl publicăm în acest număr, polonezul Jan Kowalewski, **s-a născut la Lodz, în 1892. În 1909 a absolvit şcoala comercială din localitate şi a plecat în Belgia, unde a studiat chimia. În 1914 se afla în Ucraina, fiind mobilizat în armata rusă. După absolvirea Şcolii de război din Kiev, a fost repartizat într-un regiment de infanterie, participînd la operaţiile de pe frontul românesc. După terminarea primului război mondial, s-a întors în Polonia, lucrînd iniţial în cadrul Statului Major General, iar în 1928 a fost trimis ca ataşat militar la Moscova. Între 1933 şi 1937 a îndeplinit aceeaşi misiune în România. În 1939 a revenit în ţara noastră, fiind preşedintele Comitetului de ajutorare a refugiaţilor polonezi. A plecat, apoi, la Paris, punîndu-se în subordinea generalului Wladyslaw Sikorski (1881-1943), şeful guvernului polonez în emigraţie. După capitularea Franţei, în iunie 1940, a ajuns în Portugalia, unde a rămas pînă în aprilie 1944, cînd a fost chemat la Londra. După capitularea Germaniei, s-a stabilit în Anglia, unde a editat săptămînalul** East Europe and Soviet Russia; **a colaborat la săptămînalul** Inform **din Baltimore (S.U.A.) şi la diferite publicaţii din Marea Britanie. În 1964, la Paris, şi-a publicat memoriile în revista** Zeszyty Historyczne **(Caiete istorice), din care am extras şi acest fragment.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Trenul alb

După lovitura de stat a lui Antonescu şi abdicarea lui Carol II în favoarea prinţului Mihai, fostul rege, împreună cu doamna Lupescu şi cu şambelanul curţii, totdeauna credinciosul colonel Urdăreanu, a trebuit să părăsească ţara. Cînd albul său tren special a ajuns la graniţa cu Iugoslavia, în staţia Timişoara, mecanicul locomotivei a fost izbit de faptul că pe peron nu se găsea absolut nimeni, nici măcar şeful gării. Această privelişte neobişnuită l-a speriat, făcîndu-l să înţeleagă că Garda de fier întinsese aici o cursă regelui, fapt pentru care, în loc să oprească trenul, a dat abur locomotivei şi a pornit înainte. Abia depăşise staţia, cînd de acolo au şi sărit pe peron atentatorii care, cuprinşi de o furie neputincioasă, au deschis focul mitralierelor asupra trenului ce lua viteză.

Din fericire, ultimele vagoane — cel mai rău ciuruite de gloanţe — erau încărcate doar cu bagaje, şi deci nici una dintre persoane nu a fost rănită. Cînd trenul regal şi-a făcut apariţia în Kikinda, pe partea iugoslavă, era lovit şi găurit de gloanţe ca după un atac aerian.

Iugoslavia, apoi Italia şi Franţa pétainistă s-au grăbit să conducă trenul regal mai departe spre vest, pentru a nu irita Germania, astfel că în cele din urmă acesta a ajuns în Spania, de unde Germania şi guvernul Antonescu nu au voit să permită regelui trecerea în Portugalia şi de acolo în libertate, din teama ca nu cumva în Apus să ia fiinţă un nou guvern în emigraţie, evident antigerman. Asupra Spaniei s-au făcut puternice presiuni pentru ca regele Carol să fie imobilizat sub pază, undeva în provincie. Şi cum tocmai atunci, sub pretextul izgonirii englezilor din Gibraltar, se profila pericolul intrării armatelor germane în Peninsula Iberică, volens-nolens, Spania a oferit regelui Carol „ospitalitate" la Sevilla, într-un frumos hotel pus sub paza jandarmeriei spaniole şi a agenţilor secreţi, pentru a-l feri de „atentatori": Gestapoul şi Garda de fier română. Nemţii chiar propuseseră regelui o ospitalitate plină de politeţe în unul din frumoasele castele din sudul Germaniei, lucru de care, ţinînd cont de originea ei, era firesc să se teamă doamna Lupescu.

Carol trăia cu iluzia că Anglia, Franţa liberă şi America îşi vor deschide braţele şi-i vor permite să creeze un guvern în emigraţie. Fiind pe atunci în misiune specială la Lisabona, recunosc că şi eu tot aşa apreciam lucrurile, deoarece baze pentru un asemenea lucru existau, fie şi numai prin faptul că, după lovitura de stat a lui Antonescu, toţi diplomaţii români din Apus au refuzat să se supună uzurpatorilor şi au rămas în emigraţie ca răsculaţi. Iar acum le sosea regele Carol însuşi.

Pe neaşteptate a apărut la Lisabona colonelul Urdăreanu, care reuşise să păcălească paza spaniolă şi să fugă în Portugalia. La început, el a căutat ajutor la englezi şi francezi, dar neîntîlnind bunăvoinţa scontată şi aflînd de faptul că mă găsesc la Lisabona, prin intermediul diplomatului român Pangal, mi-a propus o întîlnire conspirativă.

Partida de bridge

Tocmai atunci s-a întîmplat să sosească la Lisabona, venind de la Madrid, şi maiorul Zurawski, fostul corespondent al agenţiei PAT, care în timpul războiului a deservit presa sud-americană. Venise la mine deoarece presa americană făcea presiuni asupra lui cerîndu-i să obţină cu orice preţ de la doamna Lupescu memoriile ei, pentru a fi date publicităţii. Întrucît eu aveam de mult relaţii apro-

piate cu regele Carol, m-a întrebat dacă n-aș putea să-l conduc la acesta, la Sevilla. Cînd am auzit despre ce-i vorba, am început să rîd, fapt care l-a iritat pe maior, dar cînd i-am spus că am să-i propun ceva mult mai bun decît a-l conduce la rege s-a înseninat.

La întîlnirea sa cu Urdăreanu am discutat problema organizării evadării regelui și a doamnei Lupescu din Sevilla, fapt care, din multe considerente, ne surîdea; în primul rînd, din punct de vedere politic, iar în al doilea rînd, ca o farsă jucată nemților. Zurawski s-a aprins auzind acest plan și în timpul ședерii lui la Lisabona au fost elaborate trei variante privind modul de trecere a graniței de către rege; problema cea mai importantă era însă aceea de a găsi soluția cea mai potrivită pentru a-i transmite în amănunțime regelui planul nostru, în așa fel încît acesta să se poată adapta precis la el. Maiorul Zurawski a plecat la Sevilla cu o scrisoare de recomandare din partea lui Urdăreanu; ajuns la rege, i-a înmînat scrisoarea, iar acesta l-a invitat la o partidă de bridge, în timpul căreia Carol a fost pus amănunțit la curent cu întregul plan.

Conform acestuia, regele trebuia să-i obișnuiască pe supraveghetori ca, de fiecare dată cînd pleca la plimbare cu automobilul în direcția Cordobei, să se îndepărteze de escortă datorită vitezei „Cordului" său, dar întotdeauna să se lase ajuns din urmă. În timpul acestor plimbări regele urma să poarte mereu același costum și beretă, iar doamna Lupescu un pardesiu alb și un șal colorat. În ziua indicată, regele trebuia să se îndepărteze, ca de obicei, de escortă și, înainte de a ajunge la Cordoba, să se urce într-o limuzină veche închisă, care avea să-l aștepte acolo și să se îmbrace în hainele oamenilor noștri, dîndu-le acestora pe ale lui. După aceea, trebuia să părăsească drumul principal peste podul din apropiere și, pe căi lăturalnice, să se îndrepte spre apus, la locul de întîlnire de lîngă granița portugheză, unde urma să se decidă în care din cele trei moduri pregătite în acest scop va trece granița.

În acest timp, oamenii noștri trebuiau să-și continue drumul prin Cordoba, în direcția Madridului, pentru a atrage escorta să gonească după acel „Cord" deschis cu domnul cu beretă și doamna în pardesiu alb și cu șal colorat!...

Așa s-a și întîmplat. Abia după două zile de la fuga regelui și a doamnei Lupescu, poliția spaniolă a găsit, între viile de lîngă Madrid, „Cordul" abandonat, cu bereta și pardesiul alb aruncate.

Sosit la graniță, regele avea de ales între a o trece cu trenul, pe baza unor documente false, pe jos, printr-un sector nepăzit din munți, sau ascuns într-un portbagaj enorm, prelungit pînă la scaunele din față, al unui automobil aparținînd unui „contrabandist oficial" portughez, care și-a oferit cu plăcere serviciile sale. Pentru a nu expune pe nimeni nu dau în vileag varianta aleasă de rege și doamna Lupescu, ca fiind cea mai sigură; în tot cazul, a doua zi dimineața am primit telefon de la ex-trimisul român Ion Pangal, că regele și doamna Lupescu se aflau deja la Lisabona și doreau să mulțumească pentru reușita evadării.

A fost pentru mine o surpriză faptul că nici englezii nici francezii liberi, nici americanii nu au vrut să audă de regele Carol, fiind mult mai bucuroși dacă acesta ar fi plecat din Lisabona altundeva. Datorită învinuirilor spaniole și bineînțeles germane, plecarea regelui Carol era dorită și de autoritățile portugheze.

Asupra mea a căzut deci obligația de a merge la rege pentru a-l anunța că din considerentul de a nu fi extrădat ar fi mai bine să plece mai departe. Lucru pe care regele l-a făcut în foarte mare grabă, exprimîndu-și numai neliniștea sa față de maiorul Zurawski care, considerînd că nu-l amenință nici un pericol, rămăsese la Madrid.

În acest timp, cum e obiceiul în Portugalia, a început să se vorbească și, treptat, poliția spaniolă a început să pună cap la cap diverse informații, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă la constatarea că maiorul Zurawski a fost la Lisabona, că după întoarcerea în Spania a sosit la Sevilla, unde a fost primit de rege și la cîteva săptămîni după această vizită Carol s-a evaporat precum camforul; în sfîrșit, că toate acestea indicau un plan abil gîndit și excelent pus în aplicare, al cărui autor principal fusese maiorul Zurawski. Îndeosebi guvernatorul Sevillei, care răspundea de persoana regelui, înnebunise de furie și amenința că va scoate chiar și din pămînt pe conspiratori.

Uimirea generalului

Maiorul Zurawski a fost arestat, dar, din fericire, avîndu-se în vedere rangul său militar, a fost transferat tribunalului militar și nu celui obișnuit, fiind deținut în închisoarea militară din Sevilla, locul unde fusese comisă „crima". Judecata s-a tărăgănat cîteva luni, deoarece exista alibiul juridic că, oficial, regele Carol nu fusese sub arest și nici reținut, ci numai „s-a folosit de ospitalitatea" Spaniei, în fapt putînd face ceea ce-i plăcea, natural, anunțînd autoritățile. În cele din urmă, vina maiorului Zurawski a fost calificată drept „ajutor la părăsirea teritoriului Spaniei fără încunoștiințarea autorităților", iar generalul spaniol care conducea cercetările a sosit în cele din urmă la Sevilla pentru a se vedea cu maiorul Zurawski.

Curînd după aceasta, Zurawski a fost pus în libertate și a sosit la Lisabona. Arăta jalnic, slăbise foarte tare, dar nu-și pierduse simțul umorului și mi-a povestit discuția sa cu generalul spaniol.

Notîndu-și datele personale și modul în care se desfășu-

raseră întîmplările generalul a întrebat în cele din urmă: „Domnule, pentru mine, acum este totul clar, dar aș dori să știu care au fost motivele care v-au determinat la o acțiune atît de riscantă? Știu că nu există considerente politice, în anul 1939, deoarece regele Carol nu a intervenit armat în apărarea aliatului său împotriva Sovietelor. Știu de asemenea că nu există nici considerente de ordin material. Rămîne să cred că există anumite legături personale; dar care sînt acestea? Aș dori, domnule maior, să-mi lămuriți acest lucru!"

La toate acestea, maiorul Zurawski avea răspunsul deja pregătit: „Regele Carol este șeful onorific și colonel al unuia din regimentele poloneze de infanterie. Ca militar polonez, aveam obligația să-mi ajut colegul aflat la nevoie, lucru pe care în măsura posibilităților l-am întreprins".

Generalul l-a privit, după care s-a ridicat, a întins mîna și strîngînd-o pe a lui Zurawski a declarat expresiv: „Caballero!", după care și-a strîns hîrtiile și, înainte de a pleca, a spus: „Aceasta îmi ajunge; peste cîteva zile, domnule, vei fi liber".

Probabil acest general jurist predă cursuri despre „morala" militară în școlile militare spaniole și va da acest exemplu ca un model de comportare a unui ofițer față de alt ofițer.

Regele Carol a plecat în Mexic, unde s-a dus și Zurawski, pe care l-am pierdut din atenție. După război însă Carol s-a reîntors în Portugalia, cu doamna Lupescu și indispensabilul Urdăreanu, țară în care a și murit [în anul 1953].

Doamna Lupescu trăiește [în 1964; a decedat în 1977], dar pînă în prezent nu și-a publicat memoriile și mă îndoiesc că le va da cîndva publicității. Relațiile ei sentimentale cu regele Carol au fost mult mai profunde decît se presupune în general. ■

Prezentare și traducere:
Milică MOLDOVEANU

Amintiri din închisoare

CU MINISTRUL DE INTERNE... LA INTERNE

ANDREI CIURUNGA

Spre sfîrșitul anului 1951 mă aflam în secția de deținuți politici a închisorii Vacarești, așteptînd fixarea datei procesului[1]. Cu patru ani în urmă, în 1947, tiparisem clandestin la Braila o plachetă cu poezii „dușmănoase" (adică anticomuniste) și trebuia să plătesc.

Secția noastră, a „politicilor", era complet izolată de „băieții" de la dreptul comun, care se bucurau de mari privilegii: pachete cu alimente de-acasă, vorbitor, tratament omenos, prietenie la toartă cu gardienii și cîte altele, fiind considerați nu numai recuperabili pe plan social, dar și elemente apte a fi recrutate, după eliberare, în cadrele miliției și ale securității.

Într-o noapte de toamnă, cam către miezul ei răcoros, m-am pomenit ușor scuturat. Am tresărit prin somn și-am deschis ochii buimac, fără să știu ce obraz voi vedea aplecat asupra patului meu. De obicei, asemenea evenimente nu prevesteau nimic bun. Am răsuflat ușurat, era șeful de camera Grădinaru.

— Nu te speria, mi s-a adresat după ce și-a dat seama că mi s-au risipit aburii somnului. Ne-a sosit un oaspete nou, cam corpolent și nu-l pot culca în pat cu altcineva. N-ar încăpea. Dumneata ești mai subțirel, n-ai vrea să-i cedezi locul?

— Sigur că da!

— Atunci te rog să treci în pat cu Maestrul. Amîndoi încăpeți tocmai bine. Am aranjat și cu dumnealui.

„Maestrul" era scriitorul I. Peltz [1899-1983].

Am trecut în patul de-alături, luîndu-mi doar „sarsanaua" cu mine, adică traistuța confecționată rudimentar dintr-o cămașă veche de-acasă, în care îmi țineam puținele lucruri permise: un schimb de rufe, pulovarul, ciorapii, gamela și lingura.

Oaspetele masiv, cu o figură lătăreață de bonom înnăscut, era generalul David Popescu, ultimul ministru de interne al regelui Carol al doilea.

Șeful de cameră, către el:

— Poftiți, domnule general! Veți ocupa acest pat. Așezați-vă hainele împăturite frumos, să nu vi le șifonați.

Generalul, cu un zîmbet amar:

— Lasă, domnule, mi-au șifonat ei personalitatea și nu m-am scandalizat, ce mai contează hainele?

Eu mă băgasem sub pătura ospitalieră a lui I. Peltz și mi-am continuat somnul. Avea Maestrul o pătură groasă și grea din păr de cămilă (parcă așa îl auzisem spunînd) cum nu mai întîlnisem pînă atunci. Și mare, să acoperi toată celula cu ea. Cît i-am fost musafir, n-am

[1] Fragmentul pe care îl publicăm ca avanpremieră editorială face parte dintr-un volum memorialistic aflat în pregătire.

simțit frigul iernii. Se mai adauga și căldura proprie a Maestrului, care traversa pe-atunci o perioadă de febră. Din păcate, nu a creației.

Pe generalul David Popescu l-am cunoscut mai bine în zilele următoare. Nu l-am întrebat niciodată ce l-a adus printre noi. Nu se comiteau asemenea indiscreții de „neam prost". Dar motivul era străveziu. Ca mare demnitar în statul burghez era exclus să nu i se fi agățat măcar un fir de praf ori o scamă în cutele conștiinței sale ministeriale. Trebuia deci... scuturat.

Peste cîteva zile se acomodase (vorba vine!) cu noi. Într-una din seri, după număratoarea și închiderea ușilor, am simțit nevoia să facem în așa fel ca să treacă timpul „cu anestezie", adică pe nesimțite, fără dureri, așa cum se va exprima mai tîrziu, peste ani, Sașa Ivasiuc [Alexandru Ivasiuc (1933-1977)], scriitorul, într-o împrejurare asemănătoare.

Atunci l-am rugat pe general să ne povestească ceva din trecutul său, dacă se poate un fapt care să aparțină istoriei. Nu s-a lăsat rugat. Ne-a relatat momentul plecării regelui Carol al doilea din țară în primele zile ale lui septembrie 1940 [*Magazin istoric*, nr. 4/1968].

— Imediat după abdicare, Ion Antonescu mi-a ordonat să asigur pază trenului fostului rege pînă la frontieră. Era garnitura specială cu care Carol urma să plece din România, împreună cu numeroasa-i suită și bunurile luate cu sine. Legionarii juraseră să-l omoare, dar Antonescu îi garantase viața pe teritoriul țării.

Am luat toate măsurile de rigoare, ba chiar dintr-un exces de zel am ținut să însoțesc personal garnitura pînă dincolo de frontieră. Eram informat că ambuscada urma să aibă loc în gară la Timișoara — și i-am ordonat telefonic șefului gării de-acolo să nu oprească trenul, orice s-ar întîmpla. Sub amenințarea pistoalelor, discipolii lui Horia Sima îl somaseră să-l oprească. Aproape de Timișoara, i-am dat dispoziții mecanicului să mărească viteza la maximum. Garnitura a trecut ca un bolid, legionarii au tras în vagoane cu mitralierele. Regele, Lupeasca și ceilalți membri ai suitei regale erau strînși în vagonul-salon. Le-am strigat să se trîntească pe jos, eu am făcut la fel. Pe dușumea erau așternute din timp (și din belșug) covoare persane și blănuri de lup și de urs. Gloanțele au șuierat la cîțiva centimetri de trupurile noastre culcate, trecînd pe deasupra. Nimeni n-a fost atins. După ce am oprit pe pămîntul țării vecine, mi s-a raportat că au căzut la datorie cîțiva ostași din escortă, postați pe scările vagoanelor. Pe șeful de gară din Timișoara legionarii l-au împuș-cat, înnebuniți că le-a scăpat prada. „Căpitanul" lor rămînea pentru totdeauna nerăzbunat.

Acestea ni le-a povestit generalul David Popescu, într-o seară de iarnă. Am retrăit, împreună cu el, o pagină din istoria contemporană. Era un martor ocular demn de crezut, nu aveam nici un motiv să ne îndoim de felul cum s-au desfășurat lucrurile. Ce interes ar fi avut să falsifice adevărul?

Tot de la generalul David Popescu, care prinsese gustul istorisirilor pentru a-și „anestezia" și el orele petrecute în mijlocul nostru, am mai auzit o întîmplare strict personală, de domeniul cartomanției. Ne plăceau asemenea povestiri cu tentă miraculoasă, deoarece noi înșine credeam că va veni într-o zi un miracol aducător de izbavă.

— Eram colonel la Marele Stat Major al armatei, își amintea generalul. Venise toamna, gospodinele se pregăteau pentru iarnă, fierbeau magiunul, puneau murăturile... Oamenii începuseră să-și procure haine groase, fulare, mănuși... Care le avea, le scotea de prin naftalină...

Într-una din zile, o văd pe soția mea că se întoarce încîntată de la croitoreasă, cu cîteva rochii vaporoase, subțiri că te apuca frigul numai privindu-le.

— Ce faci, dragă, cu astea tocmai acum?

— Ce pot face altceva decît să le port?

— Și dacă se schimbă moda pînă la vară?

— Nici vorbă de vară. Mi-a dat în cărți o doamnă foarte serioasă, care mi-a ghicit că în viața noastră va interveni foarte curînd o prefacere și-am să am nevoie de ele!

Am zîmbit și-am lăsat-o cu superstițiile ei. Dar peste cîteva zile, am fost numit atașat militar în Egipt. Ce ziceți de asta?

Noi, ce să zicem? Ori „simple coincidențe", vorba de mai tîrziu a lui Everac, ori sotul cărturăresei era furier la... Marele Stat Major. ■

Din neatenția unei cameriste...

Amuzantă este istoria unei mode larg răspîndite în sec. XVIII: alunițele artificiale. Istoricii esteticii afirmă că ele aveau menirea să atragă atenția privitorului asupra celei mai frumoase părți a feței. De fapt, apariția lor se datorește unei pure întîmplări. Într-o seară, contesa de Montmorillon și-a acoperit un coș de pe obraz cu un unguent de culoare neagră. A doua zi, a uitat să se spele pe față, lucru de altfel frecvent în rîndul doamnelor din lumea bună a vremii. Proaspăt coafată, dar neatent pudrată de cameristă, contesa și-a făcut apariția la palat, fără să știe că are o pată neagră pe obraz. Și, cum d-na de Montmorillon dădea tonul modei, foarte curînd doamnele de la Curte purtau pe obraz aluniță artificiale negre. Această modă avea să atingă apogeul în timpul doamnei de Pompadour (1721-1764).

În 1914, C. Stere (Magazin istoric, nr. 7-11/1989) se afla la apogeul activităţii sale publice: rector al Universităţii ieşene, director al Vieţii româneşti şi raportor al majorităţii din Camera deputaţilor pentru proiectul de reformă a Constituţiei prezentat de P.N.L. Şi, deodată, din august, odată cu izbucnirea războiului, ajunge într-o situaţie neinvidiată de conflict nu numai cu prietenii din conducerea P.N.L., dar şi cu cvasitotalitatea opiniei publice. Are temeritatea, ivită dintr-o înaltă datorie morală de basarabean, de a se împotrivi acelui curent majoritar care cerea alăturarea grabnică a ţării la puterile Antantei. Pentru el, Antanta însemna Rusia ţaristă, iar alăturarea militară de acest imperiu echivala cu renunţarea, poate pentru totdeauna, la Basarabia.

De aici, din nervurile acestei convingeri, s-a născut tragicul „caz Stere". Pentru că, personalitate ibseniană, şi-a dus crezul pînă la ultimele consecinţe. A rămas în Bucureştiul ocupat de nemţi, a editat ziarul Lumina, fiind hulit de adversari ca trădător. Singurul punct luminos din acei ani a fost participarea, cu rol proeminent, la şedinţele Sfatului Ţării din Basarabia (martie 1918) care au hotărît unirea cu România.

Întregirea României, de care s-a bucurat şi Stere, ca orice bun român, i-a adus şi mari necazuri personale. Declarat, de puternicii săi adversari, ca trădător, a suferit o detenţie de trei săptămîni la Văcăreşti, fiind eliberat fără să i se fi închis dosarul şi fără să fi fost vreodată judecat (cum a cerut-o mereu). Acuzaţia a fost interesat menţinută „pe rol" pentru a-l lovi şi neutraliza politic. În noiembrie 1919, bolnav şi cu existenţa năruită (suspendat din învăţămînt, exilat din viaţa publică, recăsătorit), a plecat în Elveţia, pentru tratament şi cu gînduri de despărţire definitivă.

Să urmărim, în continuare, cum s-a petrecut reîntoarcerea lui C. Stere în ţară şi cum s-a produs reintegrarea lui în viaţa politică. O vom face prin cîteva fragmente din vol. II al monografiei consacrate de Z. Ornea acestei proeminente personalităţi a vieţii politice şi culturale româneşti din perioada interbelică. Ca şi fragmentele din vol. I publicate în revista noastră, cele care urmează ne introduc de fapt în ceea ce contemporanii au numit „cazul Stere".

Titlul aparţine redacţiei Magazin istoric

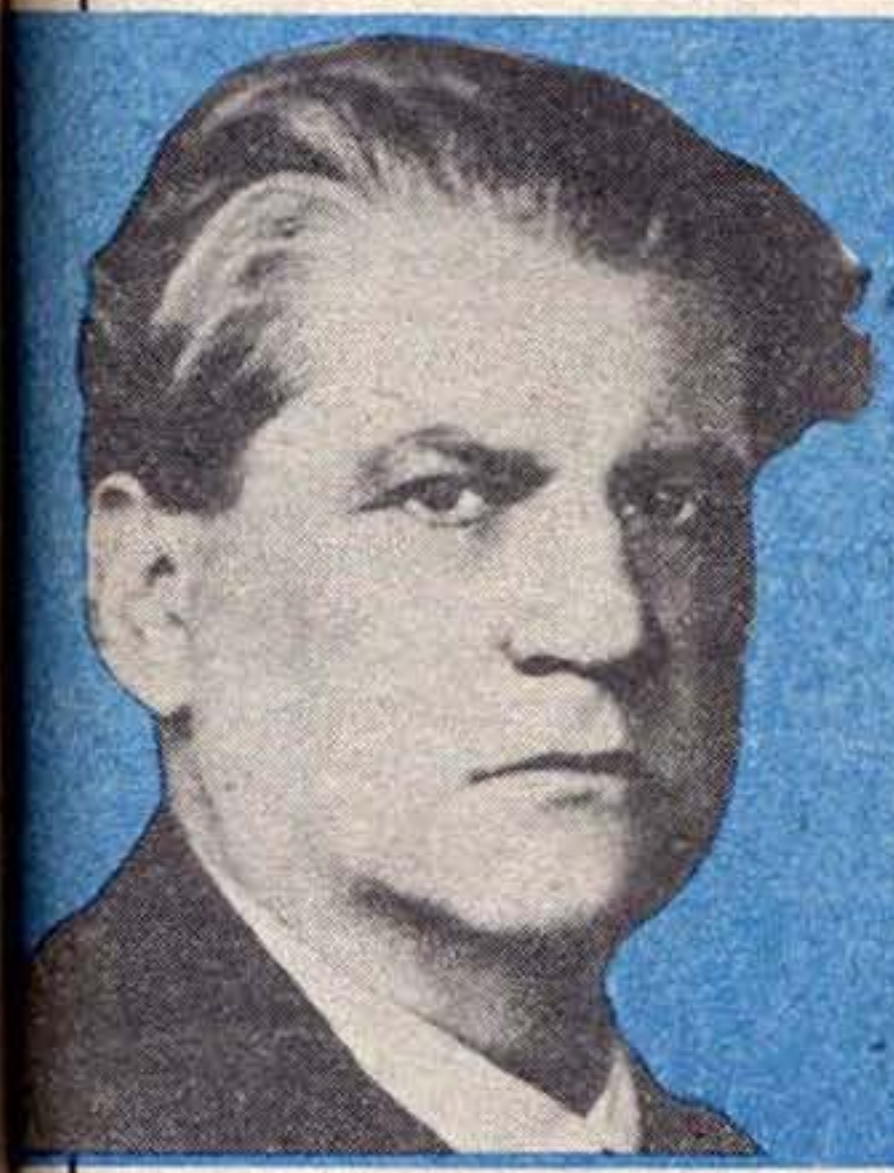

CONSTANTIN STERE: ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL

Z. ORNEA

Nimerise în Elveţia tocmai cînd se isprăvise exodul refugiaţilor de război spre casele lor. Oraşele helvete, pînă acum aproape ocupate de această lume agitată în aşteptarea sfîrşitului cataclismului, se liniştiseră. Familia Stere găsea acum loc berechet în sanatorii, hoteluri şi chiar case, multe de închiriat. Avea de gînd să se instaleze tihnit şi pentru multă vreme. Poate pentru totdeauna. Plecase din ţară supărat şi se gîndea să-şi schimbe felul vieţii. Se săturase pînă în gît de politică. Îi adusese numai ponoase şi nefericire. Se încălzea cu vechea lui iluzie că vocaţia sa e ştiinţa şi nu militantismul şi că, pînă acum, s-a sacrificat îndemnat de cei ce îl tot asigurau că are de îndeplinit o misiune pe care nimeni altcineva nu o poate realiza. Acum, după toate cîte îi fuseseră date să îndure, era hotărît să revină la adevărata-i vocaţie. Nu voia să recunoască, nici sieşi, că greşise, totuşi grav, în ultimul an al războiului. Vina — se înverşuna a crede — era numai a celorlalţi care îi montaseră, răzbunători, cabala. Gîndind astfel greşea rău, o dată în plus. Dar orgoliosii, se ştie, au totdeauna dreptate. Doctorului I. Bordea îi scria la 7 ianuarie 1920: „Plecînd din ţară, eu mi-am făcut

în plan al vieții pînă la sfîrșitul zilelor mele, în afară de orice gînd la vreo acțiune publică... În urma încercărilor din ultimele luni, am crezut că sunt liberat de necesitatea de a mai face politică și pot, în sfîrșit, să mă consacru cu totul științii și literaturii și, în direcția aceasta, mi-am elaborat un program de lucrări, pentru care abia ar ajunge restul anilor de putere de muncă ce-mi mai rămîne".

Chiar din această mărturisire de opțiune reiese că voia să se expatrieze. Ba planurile sale, mai totdeauna radicale și captușite cu utopie, țînteau departe. Credea că va izbuti să-și găsească o ocupație la vreun institut de cercetări sau, de ce nu?, chiar o catedră la o universitate elvețiană, germană, austriacă sau belgiană. În felul acesta putea administra și o lecție strașnică mulților lui dușmani care neștiindu-i prețui capacitatea științifică, l-au izgonit din viața publică și din universitate. De aceea se amăgea cu ideea că o va trăi aevea. Destul de repede și-a dat însă seama că aici nu poate fi vorba de obținerea vreunei ocupații acătării, iar de vreo universitate nici că se puteă apropia. Dezamăgirea l-a împresurat periculos. Doctorul Bordea spunea că i-ar fi trimis cîteva scrisori îngrijorătoare. L-ar fi sfătuit să se înapoieze în țară, asigurîndu-l că de va sta de-o parte de viața publică, scriind, pînă la urmă adversarii vor dezarma, găsindu-se și pentru el o ocupație pe potriva forțelor sale intelectuale.

Dar Stere nu abandonase încă planurile sale de rostuire științifică undeva în Europa. Mai aștepta. E probabil că nu s-a internat într-un sanatoriu. Sau de s-o fi internat nu a stat acolo mai mult de o lună-două. Pentru că la 21 decembrie 1919 locuia la Geneva, într-o casă particulară, poate un apartament cu pensiune, pe strada Ecole de Medecine nr. 16, de unde îi scria lui B. Brănișteanu, lui Ibrăileanu și dr. I. Bordea. E mai mult decît probabil că urma însă, acolo, un tratament. Suferințele fizice și nervoase nu încetasera. Sănătatea continua să-i fie precară: „N-am biruit încă insomniile, îi scria lui Brănișteanu, și continui să pierd în greutate". În ianuarie și martie 1920 locuia tot la Geneva și e probabil că acolo a continuat să se afle pînă în iunie. Se trata medical, se odihnea, citea, se vedea cu puțini români, iar contactul cu țara era întîmplător și accidentat. Ziare nu veneau, trebuind să se mulțumească numai cu rarele informații despre România în presă pe care o citea la Geneva. Corespondența avea și ea un regim incert și capricios, trebuind expediate cîteva scrisori la termene apropiate pentru ca una, cel mult, să ajungă la destinație. („Desigur că și scrisorile mele trimise pe toate căile posibile n-au ajuns la destinație"; „Pînă acum am primit o singură scrisoare a d-tale, la început și încă din ea lipsea taietura din jurnal pe care o anunțai".) Această izolare îl irita peste măsură. Pentru că, deși plecase din țară supărat pe toți și toate, îl interesa enorm ceea ce se petrece acolo, solicitînd insistent știri. Una venită desigur pe calea hazardului, l-a uimit, scoțîndu-l din ale lui.

Aflat că la alegerile parlamentare de la 2-8 noiembrie 1919 a fost ales deputat de Cetatea Albă (Ackerman). Vestea i-a venit tîrziu. Pentru că la 17 decembrie, scriindu-i lui Brănișteanu, începea cu mărturisirea mirată: „Numai din întîmplare am aflat zilele acestea că am fost ales deputat de Ackerman". Și cerea informații și fapte. Fusese, de fapt, propus candidat de cercurile radicale din partidul țărănesc basarabean (Pan Halippa, D. Buzdugan, Ion Codreanu, C. Deanca, dr. Petre Cazacu, Sergiu Niță, Mățăș.a.) și alegerea n-a întîmpinat dificultăți. Erau primele alegeri postbelice pe baza votului universal, apăruseră noi partide politice (Partidul Țărănesc, Liga Poporului, Partidul Țărănesc din Basarabia, Partidul Național, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina) și simpatia electoratului era îndreptată spre aceste noi formațiuni politice. Liberalii erau abhorați; conservatorii și mai abitir, încît șanse mari de reușită le aveau noile partide. Mai ales că guvernul generalului Arthur Vaitoianu (instalat la 27 septembrie în locul celui condus de Ionel Brătianu) lăsase alegerile mai relaxate. Țărăniștii s-au trezit peste noapte cu 73 de mandate în Parlament, devenind pur și simplu partid de guvernămînt. Regele e nevoit să accepte realitatea blocului parlamentar format din cinci partide: P.N.R., P.N.D. (Iorga), partidul țărănesc din vechiul regat, partidul țărănesc basarabean, Partidul Democrat al Unirii, căruia îi încredințează, la 1 decembrie 1919, formarea guvernului prezidat de Al. Vaida-Voievod. (N. Iorga și Paul Bujor devin președinții celor două corpuri legiuitoare, Ion Mihalache și Pan Halippa fiind miniștri.) Stere era, deci, deputat al majorității. De ar fi fost în țară ar fi putut juca un rol activ în preliminariile constituirii guvernului și, cine știe, poate chiar ministru, deși, oficial, nu era membru al niciunuia dintre cele două partide țărănești. Dar el se afla, departe, în orașul de pe malul lacului Léman. După ce Brănișteanu i-a înfățișat, în scris, situația politică din țară, Stere, răspunzîndu-i la 21 decembrie, se arăta nehotărît, mai degrabă înclinînd spre soluția rămînerii pe loc. Cu Iorga — președinte al Camerei și A.C. Cuza — deputat al majorității, nu i se părea posibilă, pentru el, o activitate publică. Mai ales că „pînă în momentul de față acțiunea împotriva mea nu este închisă, iar starea de asediu și curțile marțiale pot fi întotdeauna un mijloc comod de a neutraliza pe un om politic incomod". De aceea „nu e mai bine să mă consacru unei activități care

îmi poate da satisfacție morală, fără ca să mă preocup de chestii de persoane?" Cum tot a trecut vremea termenului legal, nu-și va cere nici concediu. Dar continua să ceară informații detaliate despre temperatura politică a țării. „Mai cu seamă aș vrea să știu dacă se simte în adevăr *deșteptarea satelor* și cari sunt intențiunile și perspectivele socialiștilor".

Nu era deloc o curiozitate gratuită pentru pura și dezinteresata cunoaștere. Ața îl trăgea spre țară și spre activismul politic, la care nu putea, totuși, renunța chiar de ar fi voit. Nu putea deveni, la 55 ani, brusc, un alt om, zvîrlind peste bord aproape trei decenii de strădanii. Viața lui era acolo, în vălmășagul necurat al luptelor politice și, deși îi făceau silă și se săturase de ele, avea nostalgii. Forța lui morală, proverbială, nu era totuși suficientă pentru a o rupe, hotărît și irevocabil, cu trecutul, clădindu-și temeliile altei perspective. Ba chiar se trezea reproșîndu-și că e un dezertor de la marea sa datorie morală. Luptase viața toată pentru deșteptarea satelor, democratizarea spiritului public și unitatea națională. Și acum, cînd aceste idealuri erau aproape înfăptuite, fiind nevoie de un climat propice pentru consolidarea lor, dădea semne de abandon. Nu era asta o lașă dezerțiune?

Putea spune, asemenea lui Ibraileanu, că la înfăptuirea acestor reforme a contribuit și el în mod substanțial. Astfel zicînd, și-a făcut datoria, acum putîndu-se ocupa, eliberat de sine. Nu o putea face. Considera că, moral, datoria lui nu se încheiase. Și era efectiv torturat de neputința acțiunii. Ar fi voit — vai cît de mult! — să reintre în front pentru a-l conduce. Dar se întreba dacă va fi lăsat să lupte. Nu-și făcea iluzii. Știa bine că nu va fi lăsat, toți voindu-l scos din joc. Dar — se întreba — nu e necesar să-i înfrunte pe adversari? Va învinge sau va fi înfrînt? „Posibilitatea unei acțiuni politice pentru mine — îi explica lui Brănișteanu și, prin el, amicilor politici din țară — nu atîrnă de la o «hotărîre bărbătească», nici nu se poate asigura numai prin disprețul campaniilor personale, — deși acestea pot împiedica o muncă rodnică. Niciodată n-am dus polemici și nici nu sînt în stare să le duc. Toată viața mea am luptat pentru idei, trecînd peste chestii de persoane. Nu-mi surîde deloc la bătrînețe să pierd vremea și nervii pentru apărarea personală și astfel, desigur, servind numai să întunec adevăratele probleme ale vremii. Poate fi utilă o acțiune politică în aceste condiții?"

Se chinuia în interogații, medita în neliniște, fără a-și putea răspunde și a adopta o decizie. La 2 martie 1920 i se confesa lui Ibrăileanu: „În acest răstimp m-am gîndit mult și la multe. Ideile mele s-au schimbat în multe privinți, au «evoluat» și s-au complicat. Toate însă au rămas în sfera «teoriei pure», considerațiuni asupra mersului istoriei mondiale a rolului țărilor înapoiate și, în special, al orientului nostru. Cu toate acestea sînt cu desăvîrșire străin de tot ce se petrece în țară".

Între timp, din țară încep să sosească emisari cu mesaje de chemare. Țărăniștii basarabeni îl considerau al lor și cei mai mulți îl voiau conducător. Era și dorința unor militanți țărăniști regățeni. Deveniseră deodată fruntași politici fără a avea experiență politică și cunoștințe doctrinare. Stere, în țară fiind, i-ar fi călăuzit. Nu-i puteau scrie pentru a-i explica toate astea. Scrisoarea n-ar fi ajuns la destinație. S-au gîndit la un emisar. În 7 și 9 martie 1929, *Adevărul* a publicat două articole (semnate de basarabeanul I. Codreanu și, respectiv, Spiridon Popescu) care luminează lămuritor acel moment. Un grup de parlamentari țărăniști (basarabeni și regățeni) au luat inițiativa de a-l rechema pe Stere în țară, trimițîndu-i, în acest scop, un emisar a cărui călătorie o suporta un țărănist regățean cu dare de mînă. L-au rugat pe Spiridon Popescu să fie el emisarul. Acesta nu s-a putut deplasa în Elveția. L-a recomandat pe Sergiu Niță, care fusese, ani de zile, în casa lui Stere de la Iași, tratat cu sentimente aproape paterne. Acum devenise om politic important, formal fiind țărănist basarabean, dar (ceea ce nu se știa încă) cu bagajele făcute pentru a se alătura generalului Averescu. Niță a acceptat misiunea și a plecat să vorbească cu Stere. Călătoria aceasta trebuie să fi avut loc la sfîrșitul lui decembrie 1919 sau la începutul lui ianuarie 1920. Pentru că o scrisoare a lui Stere către I. Bordea, în care menționează că-l conduce pe Niță care se înapoiază în țară, poartă data de 7 ianuarie 1920. „Cînd a plecat în Elveția — precizează Spiridon Popescu —, d. Sergiu Niță a primit din mîna mea o chemare iscălită de un mare număr de parlamentari, între cari se găsea și numele d-șale, ca țărănist basarabean. Prin această chemare îl înștiințam pe d. C. Stere că, deoarece România Mare urmează să își dea o nouă Constituție, aveam nevoie de luminile sale la făurirea ei, și-l rugam să vie imediat în țară, independent de coloritul politic pe care putea să și-l păstreze".

Emoția lui Stere a fost mare. Era cel dintîi trimis venit din țară. Niță i-a făcut un amplu tur de orizont asupra fizionomiei vieții politice din țară, îndeplinindu-și mandatul în doi timpi. Mai întîi a predat chemarea scrisă pe care o adusese. Apoi i-a transmis și un alt mesaj-invitație. Venea din partea lui Al. Averescu (cum o atestă Spiridon Popescu și Sergiu Niță). Generalul îi solicita colaborarea, chemîndu-l să revină în țară pentru a deveni consilier sau fruntaș al Ligii (apoi Partidul) Poporului. S-o fi mirat de inițiativa lui Averescu și, dezorientat și nehotărît cum era, a cerut timp de reflexie. Dar era înclinat mai curînd spre

refuz. Ca un bun amfitrion l-a condus pe Niță la Lausanne, de unde acesta lua trenul spre țară. Aici, la hotel fiind, i s-a citit telefonic, de către doamna sa, textul unei scrisori a d-rului Bordea. Și acesta îl sfătuia pe Stere să se înapoieze în țară, unde vastele-i cunoștințe prezentau o mare valoare și își vor găsi, finalmente, utilizare. Cum corespondența avea un regim capricios, i-a scris pe loc lui Bordea, trimițînd scrisoarea prin Sergiu Niță. Îi mulțumea pentru sfat și invitație. Dar le refuza cu tact. „După cum am înțeles din comunicarea telefonică a cuprinsului scrisorii d-tale, d-ta acum îmi ceri... să revin în vîltoarea luptelor politice. Ar fi fost oare rațional și util, din punctul de vedere al interesului obștesc? Nu cred, iubite prietene, și motivele sunt lesne de înțeles". Dezvolta cam aceleași argumente invocate, cu drept, trei săptămîni mai înainte în scrisoarea către Brănișteanu (va fi atacat pentru atitudinea în timpul războiului, nefiind lăsat să-și apere convingerile, dosarul lui de la Curtea Marțială nu a fost închis, e suspendat din învățămînt etc.). „În această situație poate ajunge părerea personală a cîtorva prieteni pentru ca să mă reîntorc în țară și să reintru în luptă?"

În mica lume politică bucureșteană, unde secretele nu puteau fi păzite, s-a aflat, desigur, despre misiunea (dublă) a lui Niță pe lîngă Stere. Spiritele s-au iuțit și diverși oameni politici s-au gîndit să și-l asocieze pe Stere fie pentru a se folosi de competența lui, fie pentru a-l neutraliza. Se pare că exilatul elvețian a fost vizitat și de Grigore N. Filipescu. Acesta, rămas fără partid și cu aspirații de șef, s-a gîndit să se folosească de Stere. A fost refuzat demn și decis. În ultimă instanță, Filipescu i-a propus să adere la Liga Poporului. Într-un interviu din iunie 1920 Stere mărturisea: „E drept că la Geneva am fost solicitat și chiar mult rugat de d. Gr. Filipescu să mă înscriu în Liga Poporului. Dar am refuzat". Filipescu nu va uita afrontul umilitor și va deveni, în consecință, un adversar neîmpăcat al celui pe care și-l voise asociat politic.

Mai interesantă este, desigur, tentativa lui I.G. Duca despre care dădea știre, la 4 aprilie 1920, ziarul Partidului Țărănesc, *Țară nouă*. Sigur că Duca îl știa pe Stere intratabil. S-a gîndit că-l poate șantaja, promițîndu-i, prin emisari, că va închide dosarul de la Curtea Marțială, dacă se conciliază — supus — cu Ionel Brătianu și reintră, cuminții, la remorca liberalilor. I se rezerva, deocamdată, un rol diversionist. Să creeze un partid poporanist cu ajutorul căruia să dinamiteze Partidul Țărănesc, absorbindu-l. Dar chiar de nu ar reuși în crearea acestui ipotetic partid, racolarea lui Stere era importantă. În acest fel era ținut departe de partidul țărănesc basarabean, în care, dacă ar fi intrat, devenind unul dintre fruntași, i-ar fi sporit enorm forța politică și ideologică. „Șantajul d-lui Duca nu a reușit. Dl. C. Stere s-a încruntat la emisarii d-lui I.G. Duca și calculele poporanismului de contrafacere liberală s-au spulberat". (Să fi îndeplinit și corespondența lui I. Bordea același oficiu?)

Partidul Țărănesc îl solicita și el pe Stere. Să admitem că misiunea încredințată lui S. Niță de cîțiva parlamentari țărăniști nu avea, oficial, agrementul conducerii partidului. Dar am găsit o astfel de invitație în *Țară nouă*, din 4 aprilie 1920, organul de presă al partidului. În martie 1920, se discuta despre competența delegației române la o conferință de pace cu Rusia sovietică în Varșovia. Atunci ziarul țărăniștilor scria: „Și totuși în sînul actualului Parlament se găsește una dintre cele mai puternice personalități care o viață întreagă, în permanent contact cu toate problemele politice și care a studiat cu de-amănuntul mișcările din lăuntrul Rusiei: Const. Stere... Desigur că se vor ridica un noian de protestări împotriva lui C. Stere. Se va aminti atitudinea greșită pe care a avut-o în fața războiului național... C. Stere rămîne o forță politică de care nu ne putem lipsi mai ales în preajma păcii cu Rusia. Și, dacă vreți, chiar pentru a răscumpăra o greșeală politică trebuie să-i dăm posibilitatea de a lucra. C. Stere trebuie să vină... Să vină Stere!" Așadar, patru dintre partidele politice (liberal, țărănesc, țărănesc basarabean și al poporului) încercau să-l racoleze pe Stere. Majoritatea lor nu, desigur, pentru a-i acorda poziții fruntașe, ci pentru a-l neutraliza, ținîndu-l de zgardă în propria ogradă ca nu cumva să ajungă prin vecini. Și cei mai puternici foloseau, cinic și pe față, șantajul, anunțîndu-l că de nu se va supune, dosarul său de la Curtea Marțială va fi reactivat.

Stere cugeta mînios la condiția sa. Voise să renunțe la politică și deodată aceasta îl împresura activ, somîndu-l să revină pe poziții. Perspectiva nu-i surîdea deloc și, de aceea dădea, chiar celor mai apropiați, răspunsuri negative sau dilatorii. Desigur nu vedea clare posibilități de trai și întreținere în străinătate. Se putea reîntoarce în țară, găsindu-și o ocupație și ținîndu-se departe de politică. Tot întorcînd ipotezele pe toate suprafețele și-a dat seama că nu are decît două alternative: exilul în străinătate sau reîntoarcerea în țară, pentru a reintra în activitatea militantă. Refuza varianta cuminte și ocrotitoare a înapoierii acasă, abandonînd politica. E de închipuit Stere zăbrelit în comoditate, surd la chemările cetății? La urma urmei, vulnerabil fusese mereu. Că acum vulnerabilitatea sa funciară crescuse extraordinar, era adevărat și nu ignora această realitate ostilă. Dar nu era el dator să-și înfrunte destinul? Simțea, deși încă nu se hotărîse, că e aproape momentul aruncării în vîltoare. ■

(Va urma)

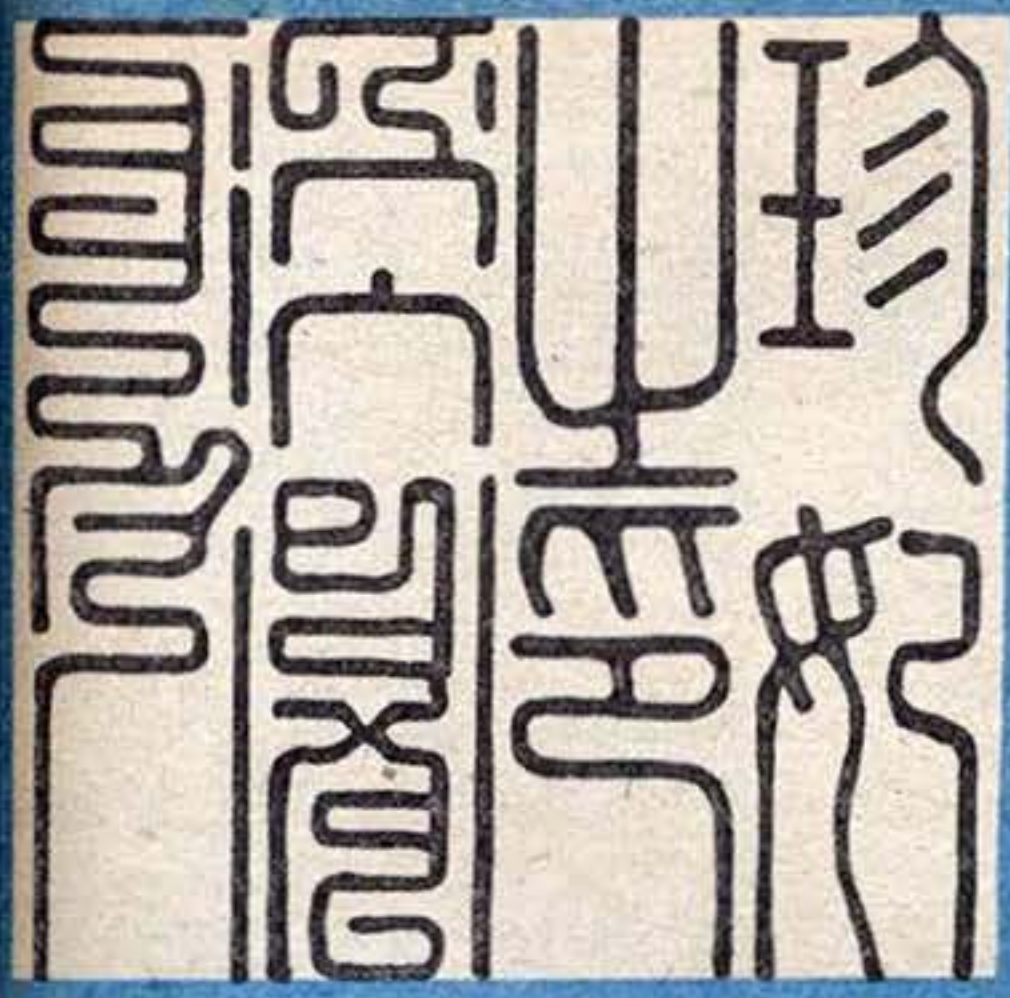

11 iunie- 21 septembrie 1898

O SUTĂ DE ZILE CARE AR FI PUTUT SCHIMBA SOARTA CHINEI

ANA BUDURA

La începutul veacului XIX, dinastia chineză Qing, întemeiată în anul 1644, dădea semne de oboseală. Împăratul Jiaqing (1796-1821) se înscăunase în condiții neprielnice. Venalitatea și corupția în rîndurile funcționarilor deveniseră de-a dreptul sfidătoare. În armată se statornicise o stare de apatie. Măsurile adoptate pentru redresarea situației s-au dovedit ineficiente. Au avut loc o serie de acțiuni antidinastice, inclusiv de atentate la viața împăratului.

Lui Jiaqing i-a urmat la tron fiul său, Daoguang (1821-1851), a cărui domnie a coincis în istoria Chinei cu unul dintre cele mai grele momente: pătrunderea puterilor străine și impunerea de către Marea Britanie, în anul 1842, a unui tratat inegal[1]. Pentru prima oară China — marele imperiu cu un înalt prestigiu în Orientul Îndepărtat — s-a văzut forțată să cedeze teritorii, să deschidă porțile, împotriva voinței sale, unui număr de orașe de coastă și să plătească despăgubiri propriului ei agresor.

Găsirea unei căi de ieșire din această stare părea imposibilă. Marea răscoală a taipinilor (1850-1864) anihilase autoritatea puterii centrale, iar urmașii lui Daoguang s-au dovedit lipsiți de forța și energia cerute de împrejurări. În Palatul imperial (Orașul interzis) domnea deruta, iar corupția și depravarea luaseră proporții incredibile.

[1] Este vorba despre Tratatul de la Nanjing, semnat la 29 august 1842, care prevedea, printre altele, cedarea insulei Xianggang (Hongkong, în dialectul local), plata unei despăgubiri de 21 milioane yuan de argint, deschiderea a cinci orașe de coastă (Guangzhou, Fuzhou, Xiamen, Ningbo și Shanghai) pentru comerțul cu Anglia, renunțarea de către China la autonomia vamală și acceptarea liberalizării comerțului. Acest tratat a încălcat suveranitatea și integritatea teritorială a Chinei, autonomia sa vamală, juridică, marcînd începutul procesului de decadere a Chinei în stare de semicolonie.

Frustrat de autoritate

În anul 1860, trupele franco-engleze au pătruns în capitala țării, jefuind și incendiind una dintre capodoperele arhitecturii mondiale — Palatul Yuanmingyuan. În anul următor, concubina defunctului împărat, Cixi (1835-1908), mama moștenitorului tronului, a reușit să organizeze o lovitură de palat: a îndepărtat pe regenții numiți de monarh pentru fiul său minor și a pus mîna pe conducerea întregului imperiu. Din acel moment, personalitatea ei malefică va domina întreaga viață politică a Chinei, pînă în ajunul revoluției din 1911, care va pune capăt autocrației și va instaura republica. Documentele istorice, memoriile și amintirile unor oficialități de seamă o descriu pe Cixi ca fiind extrem de ambițioasă, însetată de putere, nemiloasă cu cei care-i opuneau cea mai mică rezistență.

După moartea fiului său, împăratul Tongzhi (1862-1875), de dispariția căruia — doar după doi ani de domnie nominală — ea nu a fost străină, Cixi l-a înscăunat, împotriva tradiției și împotriva voinței sfetnicilor, pe fiul surorii sale, sub numele de împăratul Guangxu (1875-1908). Odată cu trecerea anilor, sub influența preceptorului său Wong Donghe — un om cult, cinstit, iubitor de țară —, tînărul monarh a dovedit că nu era lipsit de calități. Era inteligent, îi plăcea să studieze, ceea ce l-a făcut receptiv la ideile noi și la sfaturile și sugestiile unor funcționari dornici să găsească o cale de ieșire din situația dificilă în care se afla China.

Treptat, el a ajuns la concluzia că numai prin adoptarea unor măsuri înnoitoare va putea trece la „consolidarea țării" și la „spălarea rușinii de care se acoperise patria sa". Pentru început, a luat cîteva hotărîri vizînd eradicarea corupției, atrăgînd de partea sa funcționari dornici să pună capăt acestui flagel. Dar educația primită de la mama sa adoptivă îi subminase personalitatea. În prezența ei își pierdea cumpătul, încerca o spaimă bolnăvicioasă, chiar după 1887, cînd împărăteasa i-a încredințat formal guvernarea țării.

Retrasă din 1889 în Palatul de Vară, „pentru a se bucura de plăcerile vieții", Cixi era totuși omniprezentă la curtea lui Guangxu, prin spionii și prin eunucii ei de încredere. Aceștia îi raportau zilnic fiecare mișcare din palatul unde se afla monarhul. De fapt, el nu putea lua nici o decizie fără a o consulta pe Cixi și a-i obține aprobarea. Frustrat de autoritatea fundamentală, numirea înalților demnitari, împăratul era lipsit și de sprijin efectiv, de vreme ce toți funcționarii din posturile importante erau conștienți că datorau loialitate și supunere împărătesei Cixi, și nu împăratului.

Antagonismul dintre împărat și Cixi a devenit tot mai vizibil. S-au format gruparea „adepților împăratului", proveniți cu precădere din rîndul unor funcționari și învățați luminați, și „gruparea împărătesei", constituită din cei afectați de măsurile luate de Guangxu și interesați în menținerea vechilor stări de lucruri.

În 1894-1895 a avut loc războiul chino-japonez, care s-a încheiat cu înfrîngerea umilitoare a Chinei. Prin tratatul de pace de la Shimonoseki, din 17 aprilie 1895, China a fost constrînsă să plătească o despăgubire de 200 milioane liang[1] de argint (cea mai mare sumă plătită vreodată de China unei alte țări drept despăgubire), să cedeze insulele Taiwan, Penghu (Pescadores) și cele aferente acestora, precum și peninsula Liaodang, să deschidă noi porturi pentru comerțul cu Japonia și să accepte multe alte facilități pentru exportul de capital nipon și extinderea influenței Japoniei pe teritoriul chinez. Rezultatele umilitoare ale războiului l-au maturizat pe Guangxu și l-au făcut să devină dureros de conștient de răspunderea pe care o avea față de țara sa și cei peste 400 milioane de locuitori ai acesteia, precum și de necesitatea adoptării unor măsuri ferme, care să redea vigoarea Chinei. El înțelegea că, în realizarea năzuințelor sale, nu se putea bizui decît pe cîțiva demnitari din imediata apropiere a tronului, care îi împărtășeau ideile și, în consecință, a căutat să stabilească legături cu intelectuali cunoscuți prin erudiția lor care, pe fondul unor mișcări sociale din a doua jumătate a secolului XIX, se afirmaseră ca promotori ai „adevăratului patriotism", ca militanți pentru binele tuturor locuitorilor țării. Dintre aceștia se remarcau Kang Youwei, Liang Qichao, Tan Sitong și mulți alții care înaintaseră monarhului memorii, prin care cereau modificări în metodele de guvernare, menite să conducă la schimbarea stării de spirit, schimbare ce, la rîndul ei, va face, după părerea lor, ca „în zece ani să se realizeze bunăstarea țării, iar în douăzeci de ani să se modifice vechile stări de lucruri; după acești ani recucerirea teritoriilor pierdute și spălarea rușinii care ne acoperă nu vor mai fi o treabă grea".

[1] 1 liang = 50 g

Al cincilea memoriu

În aprilie 1895, din inițiativa lui Kang Youwei, cele 1 300 persoane sosite în Capitala pentru susținerea examenelor imperiale și-au pus semnătura pe un nou memoriu către tron, în care se protesta împotriva semnării tratatului chino-japonez, cerîndu-se continuarea luptei de rezistență și introducerea unor măsuri înnoitoare. Tot el a inițiat constituirea primei organizații politice a tinerei burghezii naționale — Qiang Xuehui (Asociația de studiu Întărirea Patriei), ce-și propunea dezbaterea și formularea unor măsuri care să conducă la salvarea Chinei. La rîndul său, Liang Qichao a înființat ziarul acestei asociații,

Zhong wai ji wen (Ştiri din China şi alte ţări), primul ziar chinez în concepţia modernă a cuvîntului. Editorii lui urmareau răspîndirea unei concepţii reformatoare privind monarhia, instituţiile de stat, învăţămîntul, mijloacele de producţie, de comunicaţie şi altele, precum şi cîştigarea a cît mai multor adepţi la ideea „salvarii ţării".

Noile concesii teritoriale, financiare, administrative, economice etc., smulse de puterile straine Chinei, l-au determinat pe Kang Youwei sa adreseze tronului, în decembrie 1897, un nou memoriu, al cincilea, prin care descria în cuvinte patetice situaţia tragica în care se afla ţara. Pentru a evita prabuşirea imperiului, propunea împaratului să adopte măsuri urgente, asemenea acelora la care recursese Petru cel Mare al Rusiei şi, în mod deosebit, împaratul Meiji din Japonia, să convoace demnitari capabili din întreaga China, pentru a stabili masurile necesare care să conduca la întărirea şi prosperitatea patriei. Textul memoriului a ajuns, cu mari ocolişuri, pe masa împăratului Guangxu. Acesta era gata să-l primeasca pe Kang Youwei pentru a discuta pe larg propunerile sale. Eticheta curţii l-a împiedicat însă, accesul la tron fiind permis doar demnitarilor ce deţineau rangurile 1-4; or, Kang Youwei era un funcţionar de gradul şase.

Prin intermediul preceptorului său, Wong Donghe, împaratul a reuşit totuşi să intre în contact cu Kang Youwei şi să-i ceară propuneri concrete. După o serie de consideraţii teoretice, Kang Youwei a sugerat ca reforma în domeniul conştiinţei sa debuteze prin convocarea la Templul Cerului a tuturor ministrilor şi cenzorilor, pentru a se stabili responsabilităţile lor morale, în cadrul instituţiilor imperiului, şi a se enunţa adoptarea oficiala a reformelor: să angajeze un dialog cu poporul, prin înfiinţarea unui birou la Poarta de Sud, însarcinat cu primirea memoriilor şi petiţiilor tuturor cetăţenilor, indiferent de poziţia lor sociala; mai apoi să se procedeze la pregătirea şi promovarea unei elite de dregători, care să exceleze prin cunoştinţe practice şi calităţi morale.

Kang Youwei a propus chiar formarea unei comisii pentru elaborarea unei constituţii moderne şi crearea unor departamente care să întocmească legi şi să urmărească respectarea lor, să răspundă de problemele apărării naţionale, ale comunicaţiilor, exploatărilor miniere, învaţamîntului, comerţului, industriei şi agriculturii.

Împaratul Guangxu a primit cu mare interes propunerile şi a parcurs cu nesaţ cărţile publicate de Kang Youwei.

Pe terasa Porţii Liniştei Cereşti

În anul 1898, încurajat de efervescenţa patriotica din rîndurile intelectualilor, cărora li se alăturaseră şi numeroşi funcţionari, împăratul Guangxu a hotărît să treaca la decretarea unor măsuri înnoitoare. Împărătesei i-a transmis următorul mesaj: „Nu îmi pot permite să fiu domnitorul unei ţări pierdute. Dacă nu-mi acordaţi puteri depline, sînt gata să abdic". Cixi a fost cuprinsă de un acces de furie, dar cu perfidia ce o caracteriza, în timp ce lui Guangxu i-a transmis ca „nu va împiedica acţiunile preconizate" de el, a redactat două edicte, prin care a demis din funcţii pe cei doi dintre demnitarii de seamă care îl sprijineau pe împărat, pe Wong Donghe şi pe Wen Dingshi.

Guangxu a înţeles avertismentul, dar a cautat sa evite o confruntare deschisă cu Cixi. După ce a făcut să-i

Cameră de zi şi iatacul împăratului Guangxu în Palatul Înnobilării Sufletului; în p. 71: *sigiliul concubinei Perla*

parvină memoriile lui Kang Youwei, s-a prezentat el însuși la Palatul de Vară. S-a prosternat la picioarele lui Cixi și i-a așteptat reacția. Spre marea lui mirare, a văzut-o calmă. Ea i-a spus că a citit memoriile lui Kang Youwei și că „i-au dat lacrimile" cînd a înțeles că acesta pledează pentru salvarea patriei. Guangxu, recîștigîndu-și încrederea în sine, i-a mărturisit că a ajuns la concluzia că „în lumea de azi cel slab este înghițit de cel puternic și, cum China este rămasă în urmă și săracă, se impune adoptarea unor măsuri înnoitoare, care să o consolideze, altminteri o așteaptă decăderea". În scopul evitării acestei soarte — a argumentat el în continuare — „umilul tău fiu s-a gîndit să recurgă la metodele eficiente din țările apusului și răsăritului, să depună eforturi pentru a angaja țara pe calea prosperității și întăririi capacității sale militare". Cixi i-a răspuns cu aparentă nonșalanță că, din moment ce el este cel care domnește, nu o privește ce face, dar să nu piardă din vedere că „nu-i va permite să încalce tradițiile strămoșești și să taie cozile"[1]. Întrevederea nu l-a liniștit pe Guangxu. Știa că sarcina pe care și-o asumase nu era ușoară. Dar era hotărît să o ducă pînă la capăt.

Ziua de 11 iunie a anului 1898 a rămas memorabilă în istoria modernă a Chinei. În acea zi, împăratul a convocat pe toți prinții și miniștrii cu funcții de răspundere în Marele Consiliu, pe terasa Porții Liniștei Cerești (Tiananmen) și a dat citire edictului imperial prin care enunța începutul adoptării reformelor. „Ținînd seama de vremurile pe care le trăim și de greutățile pe care le întîmpină patria... putem oare lăsa ca lucrurile să-și urmeze vechiul lor făgaș?", se întreba retoric în acest document redactat de catre Guangxu și se afirma că „odată cu schimbarea vremurilor, și legile, și instituțiile țării trebuie să fie schimbate, așa cum hainele de vară trebuie înlocuite cu cele de iarnă, odată cu răcirea vremii".

Împăratul cerea tuturor să-și unească forțele morale și materiale, în scopul progresului țării, recomandîndu-le să studieze atît operele învățaților chinezi din antichitate, cît și științele moderne, cu precădere științele naturale, determinante pentru dezvoltarea țării. După încheierea ceremoniei, împăratul s-a întors în Palatul Înnobilării Sufletului și, cu bucuria tînărului de 27 ani, i-a spus colaboratoarei sale apropiate, concubina Perla: „Edictul l-am publicat. Dacă toate provinciile vor răspunde chemării mele, nu vor fi necesari prea mulți ani pentru ca China să devină o țară prosperă și puternică între țările lumii".

Au urmat 103 zile pline de entuziasm și încredere. Evenimentele au început să se precipite. Împăratul, înlăturînd orice opreliște, l-a primit, la 16 iunie, pe Kang Youwei și, după o lungă întrevedere, a stabilit ordinea problemelor ce urmau a fi rezolvate, prin emiterea unor decrete imperiale. Sfătuit de Kang Youwei și stimulat de numărul mare de memorii ce-i erau adresate zilnic, a emis în cele 103 zile peste 100 edicte și decrete.

Alegerea și promovarea unor elemente tinere, cu idei înnoitoare, din rîndul adepților și discipolilor lui Kang Youwei, a constituit problema sa primordială. Acestor țeluri le-a servit decretul cu privire la schimbarea sistemului de examinare a viitorilor funcționari. Toți candidații participanți la examenele imperiale la nivel de județ, provincie și țară trebuiau să prezinte — pe lîngă eseurile în care comentau în mod independent cele *Patru cărți* și cei *Cinci clasici* — și eseuri cu o tematică contemporană, care să probeze pregătirea în domeniul științelor economice. În plus, li se cereau soluții practice de rezolvare a problemelor cu care era confruntată țara.

Alte decrete prevedeau înființarea unui sistem modern de instrucție publică, cuprinzînd o rețea de școli elementare, medii și universitare, în care să se predea și cunoștințe de științe naturale; o rețea de școli profesionale, în care să fie pregătiți specialiști în domeniile industriei, transporturilor, exploatării minelor, agriculturii și medicinii. Din această preocupare derivă înființarea Universității din Capitală (predecesoarea actualei Universități Beijing), prima instituție de învățămînt modern din China.

Decretele emise încurajau invențiile, elaborarea de lucrări de valoare, călătoriile de studii în străinătate, modernizarea agriculturii, industriei și comerțului, prin preluarea unor metode avansate din alte țări, dezvoltarea rețelei de căi ferate, deschiderea minelor, înființarea serviciilor poștale, exprimarea opiniilor etc. etc. Ele preconizau, de asemenea, reducerea aparatului de stat și desființarea organelor și posturilor fără utilitate practică, revizuirea și simplificarea reglementărilor administrative prea complicate, reforma sistemului financiar și trecerea la întocmirea unui buget, intensificarea instruirii și înzestrării cu armament modern a forțelor militare terestre și navale, precum și a pregătirii ofițerilor, înființarea unui departament de traduceri și a unei instituții pentru pregătirea cunoscătorilor de limbi străine.

Erau, fără îndoială, măsuri utile și imperios reclamate de condițiile în care se afla China. Tînărul împărat și gru-

[1] Purtarea părului împletit într-o coadă lungă a fost impusă după instalarea dinastiei Qing (1644-1911), ca semn de supunere a tuturor locuitorilor Chinei.

pul de tineri entuziaşti din jurul sau, dornici de a servi patria, se legănau însă în iluzii deşarte. Decretele nu reuşeau să clatine structurile tradiţionale. Burghezia naţională de-abia se înfiripa, iar ţărănimea era epuizată în urma pierderilor suferite după înfrîngerea marii răscoale a taipinilor. Lipsite fiind de sprijin social, împărătesei Cixi nu i-a fost greu să anuleze şi să înăbuşe în faşă intenţiile înnoitoare ale împăratului Guangxu.

Prizonier pe viaţă

Cixi a trecut imediat la măsuri care să-i îngreuneze acestuia chiar din primele zile activitatea. Între altele, a obţinut ca Wong Donghe să fie izgonit de la curte, ştiind că, prin aceasta, îi dă o lovitură grea împăratului. I-a smuls de asemenea acordul ca favoritul şi confidentul ei, Ronglu, să fie numit vicerege al provinciei Zhili, unde se aflau cele mai importante forţe militare din apropierea Capitalei, capabile să controleze scena politică din Beijing. Ea plănuise ca, în luna octombrie, să-i impună fiului său adoptiv să abdice.

La începutul lunii septembrie, Guangxu a numit secretari ai Marelui Consiliu patru persoane, cunoscute ca reformişti convinşi: Tan Sitong, Liu Guangdi, Yang Wei şi Li Xu, destituind din posturi un număr de funcţionari care dovedeau faţiş aversiune faţă de măsurile lui.

Cu toate acestea, gruparea celor ce militau pentru aplicarea metodelor de înnoire pierdea teren. Pentru a salva situaţia, membrii de frunte ai acesteia au hotărît să recurgă la sprijinul lui Yuan Shikai[1], comandant a şapte regimente instruite şi echipate cu armament modern, cunoscut a fi simpatizant al noilor idei, cerîndu-i să-l lichideze pe favoritul împărătesei, Ronglu, şi să încercuiască Palatul de Vară. Dar Yuan Shikai, un om şiret, ros de ambiţii personale şi lipsit de scrupule, s-a grăbit să-l informeze pe vicerege despre misiunea ce-i fusese încredinţată şi apoi, împreună cu Ronglu, a gonit într-un suflet spre Palatul de Vară: în toiul nopţii se aflau la picioarele împărătesei Cixi.

Fără să stea pe gînduri, în zorii zilei de 21 septembrie, ea se şi afla în drum spre Oraşul interzis. A intrat ca o vijelie în sala tronului şi l-a convocat pe împăratul Guangxu, care s-a prezentat tremurînd din toate mădularele. I-a reproşat cu cele mai aspre cuvinte faptul că „l-a ţinut pe tron timp de douăzeci de ani şi el totuşi a dat ascultare unor creaturi fătarnice, care atentează la viaţa ei".

Guangxu a încercat să se apere. Cixi i-a ordonat să redacteze imediat un edict, în care să solicite tutelajul ei, apoi l-a dat pe mîna eunucilor spre a fi închis pe o insulă din mijlocul lacului din incinta palatului. Aici el a rămas prizonier pe viaţă, plătind cu moartea lentă, prin inaniţie, curajul de a fi gîndit şi dorit să aducă elemente noi unei instituţii milenare anchilozate. O soartă grea a împărtăşit şi concubina sa, Perla, care îl sfătuise permanent în deciziile sale politice. Ea a fost aruncată într-o fîntînă în anul 1900, cînd Curtea Imperială s-a refugiat de trupele invadatoare care au înăbuşit mişcarea patriotică antiimperialistă Yihetuan (Liga celor drepţi)[2].

Dintre personalităţile din imediata apropiere a împăratului, doar Kang Youwei şi Liang Qichao au reuşit să scape. Tan Sitong şi alte cinci persoane au fost executate prin decapitare, la 28 septembrie. Ei au rămas în istorie cu numele de „cei şase martiri ai anului 1898".

În aceste condiţii tragice au pierit în floarea vîrstei aceşti tineri vizionari animaţi de idealul edificării unei Chine moderne. Memoria lor însă a fost şi este şi azi, mai mult decît oricînd, cinstită cu respect, fiind amintiţi printre primii chinezi progresişti, care au căutat să-şi salveze patria, „înfruntînd greutăţi inimaginabile şi căutînd adevărul în ţările occidentale".

În anul wuxu (1898) al calendarului chinez au fost 100 de zile care ar fi putut să schimbe soarta Chinei în epoca modernă şi să o îndrepte pe calea progresului, aşa cum s-a întîmplat în ţara vecină, Japonia. Dar şansa a fost pierdută. China a trebuit să parcurgă un drum lung, să facă mari sacrificii înca un număr de decenii pentru a realiza acest deziderat. ■

---

[1] Yuan Shikai (1859-1916), aflat în graţiile împărătesei Cixi, va deveni ministru de război, apoi ministru de externe şi prim-ministru. În decembrie 1915 a făcut o tentativă de a se declara împărat.

[2] Cunoscută în istoriografia europeană sub denumirea de „rascoala boxerilor", datorită faptului ca membrii acestei ligi practicau arta marţiala tradiţională chineză, căreia englezii i-au dat denumirea de „shadow boxing".

Mişcarea Yihetuan a constituit expresia crizei naţionale care continua să se agraveze după războiul chino-japonez din 1895 şi după eşuarea tentativelor reformatoare din anul 1898. În 1899, organizaţiile secrete ale ţaranilor şi meşteşugarilor şi-au extins activitatea în provinciile din China de Nord, China de Nord-Est, Mongolia Interioară şi în vecinătatea oraşelor Tianjin şi Beijing, avînd înscris pe steagul lor lozinca „să sprijinim dinastia Qing şi să-i nimicim pe străini". Curtea imperială a încercat să se folosească de această mişcare patriotică şi antiimperialistă, în scopul întăririi propriilor sale poziţii, vizavi de puterile occidentale, dar în momentul în care armata aliată a opt ţări (Anglia, Franţa, Rusia, Germania, Statele Unite ale Americii, Japonia, Italia, Austro-Ungaria) a înăbuşit-o cu cea mai mare cruzime, s-a dezis de ea şi a semnat *Tratatul din 1901*, acceptînd să plătească 450 milioane liang de argint drept despăgubire şi acordînd noi facilităţi acestor ţări, inclusiv dreptul de staţionare a forţelor lor militare pe teritoriul Chinei.

OCTOMBRIE 1940

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Universul **din 3 octombrie notează: „Minunatele alei umbroase ce șerpuiesc în fața Castelului Peleș, precum și terasele ca-n povești ale pitorescului castel din basme, leagăn al dinastiei noastre, au fost redate, începînd de ieri, plimbării publicului vizitator și localnic.**

De aproape 10 ani, frumoasele împrejurimi ale Castelului Peleș, care de la durarea lui și pînă deunăzi constituiau atracția vizitatorilor și renumele localității, erau îngrădite cu un gard de lemn, iar de la podul peste rîul Peleș, din vestita alee Carmen Sylva, era interzis accesul publicului, care, față de această opreliște, admira numai din depărtare minunata ctitorie a regelui Carol I.

Nu mică a fost însă bucuria cetățenilor orașului Sinaia care au aflat ieri că Maiestatea Sa regele Mihai I și Maiestatea Sa regina mamă Elena au binevoit să ridice restricțiunile înființate acum zece ani, permițînd din nou vizitatorilor accesul pe aleile din fața castelului, de-a lungul Peleșului, de la podul Carmen Sylva spre Corpul de gardă, precum și vizitarea teraselor Castelului Peleș. Iată cuprinsul înștiințării ce a fost afișată în fața primăriei orașului Sinaia, pentru ca toată lumea să știe: «Din înaltul ordin al Maiestății Sale regelui Mihai I și al Maiestății Sale regina mamă Elena, se aduce la cunoștință următoarele: 1) Este permisă trecerea pietonilor pe aleea de la podul Peleș pe lîngă Corpul de gardă la stînga, prin pădure, pînă la Compania de gardă în fiecare zi între orele 8-18; 2) Duminica și sărbătorile legale este permis accesul vizitatorilor pe aleea din dreapta Corpului de gardă, pe terasele Castelului Peleș, între orele 11-13».

• **În sălile fundației „Dalles" se deschide salonul oficial de toamnă, sub președinția unui ju-**

Octombrie 1940 — a doua lună de guvernare legionaro-antonesciană, venită la conducerea țării la 14 septembrie 1940, în urma abdicării fostului rege Carol II la 6 septembrie și a proclamării fiului acestuia, Mihai, ca suveran al României. Înainte de a reține cîteva dintre consemnările presei din urmă cu cincizeci de ani[1], iată o succintă cronologie a principalelor evenimente interne și externe derulate în această lună.

2 octombrie. Este publicată lista persoanelor cărora li s-a fixat domiciliu obligatoriu: Gh. Tătărescu, general Gh. Argeșanu, general Ion Bengliu, general Gabriel Marinescu, general Ion Ilcuș, general Florea Tenescu, Victor Iamandi, Teofil Sidorovici, Mihail Ghelmegeanu, Ed. Mirto, Eug. Titeanu, Cezar Petrescu ș.a. Această măsură este luată „pentru a-i pune la adăpost de orice violență publică; pentru a pune capăt agitațiunilor pe care le puneau la cale clandestin; și pentru că sînt în cercetarea justiției". De asemenea, printr-o grabită decizie a noului guvern, invocîndu-se împlinirea limitei de 65 ani, se pun în retragere din oficiu, începînd cu data de 1 noiembrie 1940, următorii profesori universitari: Nicolae Iorga, profesor titular la catedra de istorie universală de la Facultatea de filosofie și litere din București și profesor titular la catedra de istoria comerțului și industriei de la Academia de înalte studii comerciale și industriale din București; P.P. Negulescu, profesor titular la catedra de filosofie și logică de la Facultatea de filosofie și litere din București; C. Rădulescu-Motru, profesor titular la catedra de psihologie de la Facultatea de filosofie și litere din București; D. Pompeiu, profesor titular la catedra de teoria funcțiunilor de la Facultatea de științe din București și profesor titular la catedra de geometrie analitică de la Politehnica din București; Ion Simionescu, profesor titular la catedra de paleontologie și antropologie de la Facultatea de științe din București; Const. Parhon, profesor titular la catedra de clinică neurologică și endocrinologie de la Facultatea de medicină din București; Petre Brîndan, profesor titular la catedra de chimie fizică de la Facultatea de științe din Iași; N. Vasilescu-Karpen, profesor titular la catedra de electricitate și electrotehnică de la Politehnica din București. *4 octombrie.* Scriitorii de origine evreiască sînt îndepărtați din Societatea Scriitorilor Români. De asemenea, avocații evrei rămași în barouri nu au voie să pledeze decît procesele coreligionarilor lor. *6 octombrie.* În

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Coperta revistei Realitatea ilustrată din 1 octombrie 1940: regele Mihai, regina Elena și generalul Ion Antonescu pe Calea Victoriei

Familii de români expulzate din teritoriul ocupat de horthyști

Piața 6 septembrie (Piața Națiunii), are loc o mare întrunire legionara la care participă generalul Ion Antonescu, Horia Sima, patriarhul Nicodim, membrii guvernului, ministrii Germaniei, Italiei, Japoniei și Spaniei la București. Manifestația se încheie printr-o defilare a celor „150 000 cămăși verzi" (*Curentul*, 8 octombrie), care are loc în Piața Universității, la statuia lui Mihai Viteazul. *9 octombrie*. Numiri în conducerea unor instituții de învățământ superior: P. P. Panaitescu, rector al Universității din București (în locul lui C. Stoicescu); Marin Mazilescu, rector al Academiei de înalte studii comerciale și industriale din București (în locul lui I. Răducanu); Al. Marcu, decan al Facultății de filosofie și litere din București (în locul lui C. Rădulescu-Motru); D. Cuclin, director al Academiei de muzică și artă dramatică din București; Sextil Pușcariu, rector al Universității din Cluj (refugiată la Sibiu), iar în cadrul aceleiași Universități: Emil Racoviță — decan al Facultății de științe; Victor Papilian — decan la medicină; C. Daicoviciu — decan la litere și filosofie. *9 octombrie*. O altă mare întrunire legionară la Brașov, unde vorbește Horia Sima. *11 octombrie*. Liceul militar „N. Filipescu" se transforma în Colegiul național „Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu, scopul acestui colegiu fiind „de a pregăti elita conducătoare a țării, printr-o cultură organică de adîncime și o educație aleasă, dintre elevii cei mai dotați din întreaga țară, selecționați printr-un concurs riguros". *13-23 octombrie*. M. Manoilescu, trimis special al guvernului român în Italia, are întrevederi cu oficialitățile din această țară și de la Vatican, cărora le prezintă situația dramatică a românilor din Transilvania ocupată de horthyști. Același lucru îl face la *14 octombrie* Valer Pop, trimis la Berlin. *24 octombrie*. Încep la București lucrările unei conferințe privind reglementarea navigației pe Dunăre, organizată din inițiativa Germaniei și a Uniunii Sovietice. *28 octombrie*. Italia ataca Grecia.

Sa urmarim și alte consemnari din presa bucureșteana de acum cinci decenii. Ziarele aduc noi și noi informații privind regimul de teroare și opresiune la care sînt supuși românii transilvăneni din teritoriul cotropit de horthyști în urma dictatului de la Viena. Printre acțiunile de protest și solidarizare cu cauza dezrobirii acestora de sub opresiunea horthystă, se înscrie și înființarea Asociației „Pro Transilvania", la 11 octombrie, ai cărei membri — dupa cum consemnează *Timpul* din 12 octombrie — „s-au legat că vor lupta cu toate puterile lor pentru promovarea intereselor românești și pentru dezrobirea fraților noștri din Ardealul robit". Din conducerea asociației fac parte, între alții: Iuliu Maniu, C.I.C. Bratianu, Mihai Popovici, Gheorghe Bratianu, Ion

Cronică măruntă

riu formal din Vladimir Dumitrescu, secretar general al cultelor și artelor, Marius Bunescu, directorul Muzeului „Simu", Nicolae Stoica și Alexandru Basarab.

● Timpul, **din 5 octombrie, consemnează: „La Monteoru, jud. Buzău — unde au fost descoperite o citadelă din epoca bronzului și două necropole — lucrările sînt conduse de dr. Ion Nestor, de la Muzeul Național de Antichități, iar la Băești (același județ), unde conducerea lucrărilor o are d. prof. Gh. Ștefan, asistent la Universitatea din București, s-a descoperit o stațiune neolitică de tip Gumelnița".**

● La 4 aprilie **se sinucide la Iași, în urma terorii legionarilor, prof. univ. Petre Andrei. „S-a născut la Brăila, la 21 iulie 1891 —** scrie Timpul. **A absolvit Liceul «Nicolae Bălcescu» din Brăila și Universitatea din Iași, luîndu-și licența în litere și filosofie. În 1920 a fost numit profesor la catedra de sociologie de la Universitatea ieșeană, iar în 1932, a devenit decan al Facultății de litere. Petre Andrei a fost deputat, subsecretar de stat și apoi titular al Ministerului educației naționale. Profesorul Andrei — continuă ziarul amintit — a avut o intensă activitate științifică, fiind autorul a numeroase studii de sociologie și filosofie, scrise în limba română și germană"** (Magazin istoric, **nr. 8/1967**).

● D. profesor **Constantin C. Giurescu a reclamat Parchetului, în ziua de 4 octombrie, pe directorul ziarului** România de azi **pentru articolul calomnios, neiscălit, apărut în amintitul ziar.**

● Se află **în vizită în Capitală celebrul sculptor iugoslav I. Mestrovici, autorul statuii regelui Carol I și al unei alte statui închinate regelui Ferdinand, ale cărei lucrări de ridicare se află în plină desfășurare.**

● Cel mai bun **Spiegelberg pe**

S-au redeschis școlile!

Cronică măruntă

care i-a dat teatrul va fi, fără discuție, acela al lui Iancovescu. O spun toți cei care au asistat la repetițiile capodoperei lui Schiller, Hoții, la Teatrul „Comedia". Dar oare ceilalți interpreți au vreun motiv să se lase mai prejos decît marele lor coleg? Ar însemna să-i cheme: George Vraca, Chr. Etterle, Mihai Popescu, Marcel Anghelescu, Dina Cocea și R. Bulfinski.

• Reclamă. **În Timpul din 16 octombrie: „După numeroase încercări, Sullivan K. Sullivan (astronom american) a reușit să prindă — încă mai demult — unele vagi semne de viață din planeta Marte, cu ajutorul undelor luminoase. El a continuat sforțările și noaptea trecută, pentru întîia oară, a putut recepționa pe ultrasunete primele zgomote din Marte! Vă închipuiți emoția savantului cînd, după o serie de sunete confuze, s-a făcut deodată o liniște siderală și vocea acelor fabuloși locuitori ai planetei Marte a răsunat clară, rupînd în sfîrșit tăcerea-i milenară și ieșind din legendă. Marțianul, un radioamator, a grăit: «Atenție, Pămînt! Reține-mi o lojă la Teatrul «Comedia». Am auzit că amuzanta comedie** Blockhaus **nu se mai joacă decît săptămîna asta!»"**

• În ședința **intimă a Academiei Române din 11 octombrie, Al. Lapedatu, secretarul general al Academiei, prezintă** Dicționarul român-japonez, **publicat la Tokio de Radu N. Flondor, secretar de legație, în colaborare cu Kenzo Nozu, profesor la Academia Waseda, Tukashi Hayashi, scriitor, și Kiyomatsu Aoyama, bibliotecar al Ateneului francez din capitala niponă. Avînd 1480 pagini, dicționarul a fost publicat sub auspiciile Asociației japonezo-române, al cărei președinte este Gh. Paraschivescu-Frăsinet, ministrul României în Japonia.**

Mihalache, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, Al. Lapedatu, N. Bănescu, Gh. Fotino ș.a.

Presa bucureșteană a acestei luni publică comentarii și informații privind încheierea, la 27 septembrie 1940, a Pactului Tripartit între Germania, Italia și Japonia, în cadrul căruia cele trei puteri își garantau colaborarea în instaurarea unei „noi ordini" în lume. Încheierea pactului, scrie *Curentul* din 9 octombrie, „poate fi considerată drept cea mai mare surpriză politică pe care a cunoscut-o lumea politică în timpurile acestea care n-au fost deloc lipsite de fapte senzaționale. Pactul militar încheiat la Berlin are o deosebită importanță mai ales prin aceea că pune punct tuturor planurilor englezești de a prelungi războiul prin cîștigarea de noi aliați".

Universul, la rîndul său, reproduce, la 2 octombrie, un articol din *Pravda*, consacrat semnificațiilor Pactului Tripartit. „Pentru U.R.S.S. — se arată în articol — acest pact nu este ceva neașteptat, întrucît el nu face altceva decît să fixeze relații ce sînt bine stabilite între Germania, Italia și Japonia, de o parte, și Anglia și Statele Unite, pe de altă parte, iar guvernul sovietic a fost informat de guvernul german de apropiata încheiere a Pactului Tripartit încă mai înainte de publicarea sa". Pactul — continuă *Pravda* — „înseamnă intrarea într-o nouă fază a războiului, mai vastă decît înainte de semnarea pactului. Dacă pînă în ultimul timp războiul se mărginea la sfera Europei și Africii septentrionale spre vest, și la aceea a Chinei spre est, aceste două sfere fiind separate una de alta, actualmente se pune capăt acestei separații, deoarece de azi înainte Japonia renunță la politica de neamestec în afacerile europene și Germania și Italia, la rîndul lor, renunță la politica de neamestec în afacerile Extremului Orient.

Una dintre caracteristicile importante ale pactului — scrie în încheiere *Pravda* — constă în aceea că el recunoaște fățiș sferele de influență ale participanților săi și repartiția acestor sfere între ei, cu obligația de a apăra în mod reciproc aceste sfere de influență împotriva atacurilor altor state și, după cum este natural, în primul rînd din partea Angliei și Statelor Unite".

La 12 octombrie 1940, în România sosește primul eșalon de trupe ale Misiunii militare germane, comandat de generalii E. Hansen și W. Speidel. Într-un comentariu transmis de agenția germană *Transkontinent Press*, cu cîteva zile înainte, la 9 octombrie 1940, se menționa: „Dacă soldații germani ar merge în România, ceea ce este foarte posibil, aceasta s-ar întîmpla în legătură cu garanțiile date de Germania României. Acești soldați

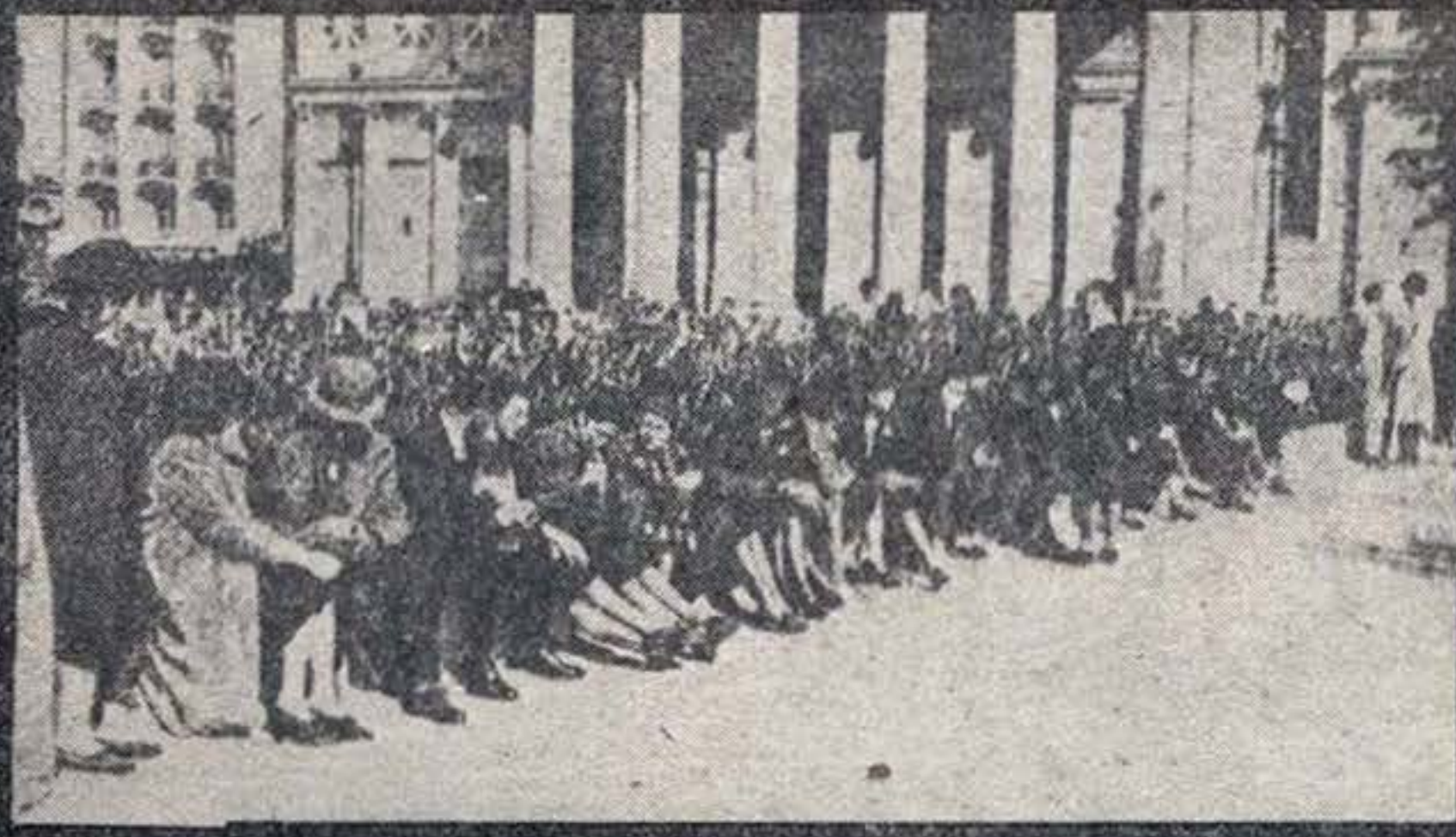

Momente de panică pe străzile Capitalei în dimineața zilei de 22 octombrie: primul cutremur din toamna '40

vor merge să instruiască armata română, care n-a ajuns încă la nivelul ultimelor perfecțiuni tehnice și militare ale instrucției, să demonstreze în formă restrînsă cum acționează o trupă modernă și — tot în spiritul garanției — să ajute pe români la reconstruirea internă a țării lor".

Într-o circulară adresată de ministrul de externe german, von Ribbentrop, către reprezentanțele diplomatice germane din străinătate, privind interpretarea oficială a trimiterii Misiunii militare germane și a unor trupe de instrucție în România, se arăta: „Referitor la trimiterea unei misiuni a Wehrmachtului în România se va folosi următorul limbaj: «În legătură cu promisiunea de garanție dată la Viena guvernului român, se intenționează o reorganizare a armatei române pe baza experienței de război germane. În acest scop, la dorința expresă a guvernului român, se trimite o misiune militară germană în România, căreia i se pun totodată la dispoziție și trupe din diferite genuri de arme ca unități de instrucție spre a putea realiza instruirea trupelor române mai repede și mai eficace după principii moderne». Pentru propria informare — continuă documentul — se adaugă că marele interes germano-italian față de o producție petrolieră română nestînjenită, precum și pericolul de încercări engleze de sabotaj au fost determinante pentru trimiterea de unități mai puternice de instrucție. Să se evite cu grijă tot ceea ce ar putea da acțiunii o notă antirusă. Orice observație de acest fel din altă parte trebuie respinsă cu hotărîre. Dimpotrivă, poate fi subliniat caracterul antienglez al acțiunii, cu referire deja la încercările de sabotaj cu care au amenințat terenurile petrolifere".

În prima etapă au intrat în România 22 430 militari germani (dintre care 290 ofițeri), efectivele acestora fiind sporite în ritm rapid. Astfel, în ianuarie 1941 se aflau deja pe teritoriul românesc 170 639 soldați germani, numărul acestora dublîndu-se la sfîrșitul lui februarie acel an și ajungînd deci la 367 744 (*Magazin istoric*, nr. 7/1984, 11,12/1985). Această prezență masivă a trupelor unei mari puteri totalitare pe teritoriul ciuntit al țării în iunie și august 1940 aducea desigur grave și grele atingeri prerogativelor de acțiune ale unui stat independent. Totodată, ritmul accelerat în care Germania își sporea efectivele din România evidențiază faptul că hitleriștii se pregăteau de război în răsărit.

Ca o reacție la intrarea germanilor în România, președintele Roosevelt dispune blocarea tuturor bunurilor românești din S.U.A., considerînd țara noastră ocupată. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

• Cu începere **de la 20 octombrie 1940 se pun în circulație noile emisiuni de mărci poștale uzuale, cu efigia regelui Mihai I, care înlocuiesc emisiunile de timbre aflate în circulație.**

• O descoperire epocală. **Sub acest titlu revista** Fundațiilor regale **publică o recenzie a unui articol apărut în** The Saturday Evening Post, **din Philadelphia (S.U.A.), consacrat descoperirii unei surse de energie, „de putere de milioane de ori mai mare decît orice s-a cunoscut pînă acum. O substanță naturală, răspîndită în unele părți ale lumii, dar foarte greu de izolat, s-a dovedit capabilă de a elibera o energie uriașă. Un pound [453,6 grame] din această substanță este echivalent cu cinci milioane pounzi de cărbune sau cu trei milioane pounzi de benzină. Numele noii substanțe este** Uranium 235, **sau pe scurt U 235, o formă rară de uraniu prin greutatea atomică, uraniul obișnuit fiind de 238 ori mai greu decît hidrogenul".**

• Evocînd **personalitatea preotului Vasile Radu, „adînc cunoscător al limbilor semitice și al legăturii lor cu teologia", dispărut de curînd, aceeași revistă scrie: „Muncitor savant și profesor de mare valoare, preotul Vasile Radu este unul din traducătorii Sfintei Scripturi tălmăcită de dînsul în două versiuni, cea sinodală și cea literară, publicată de Fundația pentru literatură și artă".**

• Duminică **6 octombrie, dimineața, la Teatrul Național din București, are loc o șezătoare literară organizată de Societatea Scriitorilor Români, în beneficiul refugiaților din ținuturile românești căzute sub stăpînire străină. Citesc din operele lor: Ion Minulescu, E. M. Vlădescu, Radu Gyr, Virgil Carianopol, Tudor Măinescu, Vasile Militaru, Neagu Rădulescu, Ladmiss Andreescu.**

O fotografie de familie

Dr. Radu-Ştefan Vergatti-Ciobanu ne-a încredinţat fotografia pe care o vedeţi, însoţită de aceste rînduri: În arhiva familiei, provenind de la bunicii materni, se păstrează o fotografie reprezentînd un grup de bărbaţi cunoscuţi în viaţa publică a României interbelice. Privirea atentă a fotografiei permite oricărui om de cultură să vadă că în ea se disting, de la stînga la dreapta, chipurile scriitorilor Nicolae Dunăreanu, Tudor Pamfile, Ştefan Ciobanu, Mihail Sadoveanu, Nicoară Beldiceanu şi Apostol D. Culea. Pe spatele fotografiei mîna doamnei Natalia Drouhet-Culea a notat: „La Chişinău, în 1920, Comitetul de Propagandă Culturală pentru Basarabia". Însemnarea lămuritoare dă valoare deosebită fotografiei. Ea relevă, odată în plus, patriotismul acestor scriitori şi oameni de cultură români care au călătorit dintr-un sat basarabean în altul, au stat de vorbă cu mii de ţărani, au pledat pentru cauza românismului înfruntînd acte teroriste bolşevice şi au reuşit, riscîndu-şi viaţa, să întărească puternicul curent de opinie ce exprima dorinţa unificării.

Astăzi, ca un prinos de recunoştinţă pentru strădaniile încununate cu succes ale cărturarilor, sperînd într-un viitor luminos, publicăm fotografia ca un document al unor vremuri de glorie ale românismului.

CLIO ANUNŢA

COMORI REDESCOPERITE

Sînt 400 de capodopere, de mici dimensiuni, protejate de senzori cu infraroşii. Între ele, o camee ovală din perioada elenistă, înfăţişînd un conducător de car, o camee de onix decorată cu rubine şi safire, înfăţişîndu-l pe Hermafrodit — fiul lui Hermes şi al Afroditei —, ce datează din sec. III e.n. şi mai multe bijuterii etrusce. Pînă acum, comorile au fost păzite cel mai bine de faptul că aproape „nimeni nu ştia de existenţa lor", după cum declara revistei americane *Time* Mario Cygielman, de la Muzeul de Arheologie din Florenţa. Astfel colecţia a scăpat de ameninţarea hoţilor, a invaziei lui Napoleon etc.

Aşa cum se întîmpla aproape peste tot în lume, lipsa spaţiilor adecvate de expunere a făcut ca toate aceste minunăţii să zacă într-un depozit de muzeu. Acolo s-au aflat, pînă de curînd, 2 300 piese, inima unei colecţii iniţiate de Cosimo de Medici cel Bătrîn (1389-1464), mare bancher, stăpîn al Florenţei şi mecena al artiştilor *(Magazin istoric*, nr. 7/1990). Colecţia — cunoscută doar unui număr restrîns de specialişti — cuprinde, pe lîngă piese antice, şi creaţii ale maeştrilor renascentişti. Experţilor le este, adesea, greu să distingă între piesele antice şi cele lucrate de Benvenuto Cellini, de exemplu. „Nu numai că au imitat frumuseţea antichităţii, chiar au depăşit-o", spune despre ei Luigi Tongo, curator la acelaşi muzeu.

TUCIDIDE —

ÎNTRE ATENA ŞI SPARTA

CLAUDE MOSSÉ

Secolul V i.e.n., rămas în istorie ca secolul lui Pericle, epocă de maximă strălucire a Atenei şi a civilizaţiei greceşti, a cunoscut şi unul dintre cele mai sîngeroase conflicte militare ale antichităţii, războiul peloponesiac (431-404 i.e.n.), care a împărţit Grecia în două tabere învrăjbite, conduse de două puternice cetăţi: Sparta şi Atena.

Declanşat la iniţiativa lui Pericle, conflictul părea a evolua cu şanse mult mai mari pentru atenieni. Dar, în ciuda prognozelor, el s-a încheiat cu o înfrîngere catastrofală pentru ei. Atena nu va mai cunoaşte niciodată prestigiul şi bunăstarea din timpul lui Pericle (mort după doi ani de la începutul războiului); de acum înainte, ea va fi o cetate ca toate celelalte. Războiul peloponesiac o va arunca înapoi cu peste 100 ani.

Care sînt cauzele înfrîngerii Atenei şi ale decăderii rolului ei politic în lumea grecească? La aceste întrebări răspunde opera celui mai de seamă istoric elen contemporan evenimentelor: Tucidide (cca. 462-395). El însuşi combatant, ales în 424 i.e.n., în plin

Călăreţi — detaliu din friza de nord a Parthenonului din Atena (în prezent, aflată la British Museum)

conflict, strateg al Atenei, trebuia să apere orașul Amfipolis, dar a ajuns prea tîrziu acolo ca să-l mai poată împiedica pe spartanul Brasidas să cucerească așezarea. Judecat, condamnat și alungat din Atena, Tucidide a rămas în exil 20 ani, adică exact pînă la sfîrșitul conflictului. Perioada de surghiun a folosit operei sale de istoric. Beneficiind de timpul necesar, s-a informat în ambele tabere, reușind să creeze — printr-o metodă riguros științifică — un tablou real și viu al războiului, al evenimentelor, cauzelor și efectelor lui, al psihologiei conducătorilor.

Ca strateg, Tucidide a avut experiența faptelor politice și militare. De aceea, ca istoric, a vorbit în cunoștință de cauză, a depus o mărturie autentică, mînat de un mare respect față de știință și adevăr, mult mai bine decît ar fi putut-o face un istoric de birou. „Iar faptele petrecute... am socotit că nu trebuie să le scriu informîndu-mă de la primul venit și nici cum mi se părea mie, ci făcînd de fiecare dată cercetări cît mai exacte posibil... Și cu greu am dat la iveală adevărul, fiindcă cei care au participat la fiecare acțiune nu spuneau la fel despre aceleași fapte, ci după părtinirea unei tabere sau alteia, sau în măsura în care își aminteau". Sînt precauțiile profesionale ale unui istoric scrupulos în verificarea faptelor.

Lucrarea Războiul peloponesiac a lui Tucidide nu a fost egalată nici astăzi, la peste 2 000 ani distanță. Spirit lucid, pătrunzător și vizionar, marele istoric elen a înțeles că războiul — oriunde și oricînd s-ar desfășura el — nu atrage după sine decît distrugeri și grave tulburări în viața societăților. Orice istoric contemporan nouă care se apleacă asupra acestui moment din viața Greciei antice apelează invariabil și aproape exclusiv la sursa de căpătîi: scrierea lui Tucidide, completată cu cea a lui Xenofon, care a relatat sfîrșitul conflictului, de la momentul la care s-a oprit Tucidide.

Într-un articol apărut în revista franceză L'Histoire, **pe care îl reproducem și noi, cu titlul și subtitlurile redacției și într-o formă prescurtată, profesoara Claude Mossé schițează un tablou al cunoscutului conflict care a zguduit lumea greacă în sec. V î.e.n.**

Florentina DOLGHIN

„l-au silit să poarte război"

Pentru a supune unui control textul lui Tucidide — o relatare elaborată spre a fi „un bun dobîndit pentru vecie", cum scrie autorul lui —, cercetătorii dispun și de alte izvoare: piesele lui Aristofan și Euripide, reprezentate în anii războiului, primele dialoguri ale lui Platon, care îl aduc în scenă pe Socrate, în Atena ultimelor decenii ale secolului V, pledoariile lui Andocide și Lysias, amîndoi martorii evenimentelor de la sfîrșitul acestei perioade. Xenofon a continuat în *Elenicele* sale relatarea lui Tucidide (întreruptă în 411 î.e.n.) pînă în anul 362 î.e.n., deci cu cîteva decenii după încheierea războiului (404 î.e.n.).

Toate aceste izvoare fiind ateniene, ne lipsește, desigur, punctul de vedere spartan. Străduindu-se să reziste farmecului pe care îl exercită lectura lui Tucidide, cercetătorul trebuie să evalueze adevărul conținut de acest model ideal construit de istoricul atenian, *Războiul peloponesiac*. În primul rînd cu privire la cauzele războiului.

După ce amintește cauza care a condus la declanșarea ostilităților — ajutorul acordat Corcyrei (insula Corfu) de către atenieni, în conflictul care o opunea Corintului —, Tucidide precizează faptul că ea n-a fost decît un pretext: „Eu socotesc că singură cauză adevărată, dar nearătată prin cuvînt, a constituit-o faptul că atenienii ajunseseră puternici și inspirînd teamă lacedomonienilor [spartanilor], i-au silit să poarte război"[1].

Odată conflictul început, el a luat curînd aspectul unui duel între Atena și aliații ei, pe de o parte, și Sparta și proprii săi aliați, pe de altă parte. De ambele părți s-a încercat atragerea unor noi aliați nehotărîți și antrenarea neutrilor.

Tucidide afirmă, că între Sparta și Atena conflictul era de natură politică, astăzi am spune ideologică: opoziția radicală dintre două moduri de viață și două tipuri de regim politic: pe de o parte, o democrație în care *demosul* este cel care ia hotărîrile și veghează asupra îndeplinirii lor (Atena), iar pe de alta, un sistem oligarhic unde puterea de decizie se afla în mîinile unui număr restrîns de persoane (Sparta). Atena era un oraș maritim primitor, deschis spre lumea exterioară, al cărui port devenise centrul schimburilor din Mediterana, în vreme ce Sparta, un oraș continental, închis, izolat, se situa în afara schimburilor și manifesta ostilitate față de străini. Democrația ateniană impunea aliaților săi un control sever al vieții politice, obligația de a folosi moneda ateniană și a rezolva orice conflict în tribunalele Atenei. În schimb, oligarhia spartană, deși domina Peloponesul, respecta mai mult libertatea internă a aliaților săi, apărînd astfel, față de Atena, drept susținătoarea autonomiei cetăților.

Această interpretare ideologică a conflictului formulată de Tucidide a fost contestată. Este greu totuși de negat că, și pe acest plan, analiza lui este confirmată de fapte.

---

[1] Citatele din Tucidide sînt reproduse după ediția românească a cărții, *Războiul peloponesiac*, Editura științifică, București, 1966.

„Morții zăceau unii peste alții"

În războiul propriu-zis, „cea mai mare criză care a zguduit Grecia și o parte din lumea barbară" — cum spune Tucidide — ambele tabere au apelat la aliații lor potențiali, atît greci cît și „barbari". Atena putea mobiliza, socotindu-i și pe meteci (străini stabiliți în cetate) peste 15 000 hopliți — infanteria grea —, cărora li se adăugau contingentele furnizate de aliați. Sparta dispunea de aproximativ 9 000 hopliți, fără a socoti contingentele periecilor[1] și pe cele din orașele Peloponesului. Totalitatea forțelor disponibile a fost însă rareori angajată în luptă. Bătălia de la Delium, în 424 î.e.n., care s-a soldat cu 1 000 morți în rîndurile atenienilor, a fost considerată drept deosebit de sîngeroasă, iar la Sphacteria, unde au suferit cea mai grea înfrîngere, spartanii au pierdut 128 oameni. Aceasta înseamnă că operațiile de pe uscat s-au desfășurat cu efective relativ reduse.

Cînd a izbucnit războiul, în 431 î.e.n., de ambele părți se aștepta ca el să ia sfîrșit foarte curînd. În realitate, întrerupt de suspendări ale ostilităților — uneori mai lungi, alteori mai scurte —, el avea să dureze peste un sfert de veac. În general, istoricii disting două perioade. Cea dintîi (431-421 î.e.n.) este marcată de o serie de operații militare pe uscat și pe mare, dar mai ales de atacurile devastatoare întreprinse de ambele părți beligerante. Grupîndu-se în zona istmului Corint, spartanii au pătruns în fiecare an în Attica, cînd vremea era prielnică; odată ajunși acolo și instalați în orășelul Acharnes, ei își începeau incursiunile în ținuturile din jurul Atenei, care, potrivit tacticii preconizate de Pericle, fuseseră părăsite de locuitori, refugiați în interiorul ansamblului fortificat al Atenei și Pireului. Drept răspuns, atenienii debarcau și ei pe țărmurile Peloponesului corpuri expediționare care, după ce pustiau teritoriul dușman, se înapoiau pe mare.

Cuprinse de oboseală, Atena și Sparta au încheiat pacea în anul 421 î.e.n. Cum o parte dintre aliați nu aderaseră la încheierea păcii, un război mocnit a mai continuat încă vreo cîțiva ani, pînă cînd hotărîrea Atenei de a trimite o expediție în Sicilia, în ajutorul locuitorilor orașului Segesta, amenințat de Siracusa, a dus la nerespectarea păcii încheiate și la reluarea ostilităților, locuitorii Siracusei primind îndată ajutorul Spartei (415 î.e.n.).

In cursul celei de a doua perioade a războiului (415-404 î.e.n.), poziția Atenei a devenit mult mai critică. Învinsă în anul 413 î.e.n. în Sicilia, teritoriul ei a fost parțial ocupat de spartani, instalați la Decelea, o fortăreață de munte. Trebuind să facă față unor grave tulburări interne și părăsită treptat de marea majoritate a aliaților săi, Atena a sfîrșit prin a fi doborîtă, în ciuda eforturilor depuse, și constrînsă să capituleze.

De multă vreme istoricii au încercat să înțeleagă cum de a fost posibil ca cetatea Atenei, care părea să dispună de mijloace considerabile, să fie antrenată într-un asemenea dezastru. În ceea ce-l privește, Tucidide pune acest dezastru pe seama *hybris-ului* atenian, a lipsei de măsură care o împinsese să-și impună hegemonia asupra lumii grecești, trezind astfel neîncrederea sau chiar ura acelora ce nu așteptau decît un prilej favorabil ca să iasă din alianța cu ea. Fără îndoială, faptul că Atena a fost intolerantă față de aliații săi a contribuit la slăbirea cetății în fața dușmanului spartan.

Trebuie să ținem seamă însă și de alte circumstanțe. Astfel, de pildă, epidemia care s-a răspîndit la Atena în cel de al doilea an al războiului. Descrierea cutremurătoare a lui Tucidide notează observațiile efectuate de medicii școlii hipocratice. Potrivit acestor descrieri, se pare că pot fi identificate simptomele ciumei. Boala s-a răspîndit cu mare repeziciune, majoritatea populației Atticei fiind înghesuită în interiorul zidurilor.

„Nemaigăsindu-se case de locuit și fiind siliți să-și ducă viața în colibe înăbușitoare, în timpul verii mureau de-a valma, iar morții zăceau unii peste alții, în timp ce bolnavii umblau pe drumuri și pe la toate izvoarele, pe jumătate morți, tînjind după apă. Și templele, în care-și făcuseră sălașuri, erau pline de morți, căci mureau și acolo... Toate obiceiurile, pe care le respectaseră mai înainte la înmormîntare atenienii, erau călcate și fiecare își înmormînta morții cum putea. Și mulți își îngropau morții în chip rușinos, din lipsa celor necesare, deoarece înmormîntaseră pe mulți de ai lor mai înainte. Astfel, unii puneau [pe morții lor] pe ruguri străine și luînd-o înaintea celor care făcuseră rugul, dădeau ei foc rugului, iar alții, în timp ce un rug străin ardea, aruncau și ei deasupra mortul pe care-l aduceau și apoi plecau", scrie Tucidide.

Nu se știe care a fost cifra exactă a victimelor, dar este sigur că epidemia a slăbit cetatea pe plan material și, poate și mai mult, pe plan moral. Tactica preconizată de Pericle a avut și o altă consecință negativă: țăranii atenieni refugiați în oraș priveau de sus, de pe ziduri, cum dușmanii le devastau ogoarele. „Cînd au văzut aceste oștiri lîngă Acharnes, la șaizeci de stadii [aproape 10 km] de oraș, s-au gîndit că situația devenise de nesuportat: ca urmare, atunci cînd au văzut ținutul pustiit sub ochii lor — priveliște fără precedent pentru tineri și totodată pentru vîrstnici, lăsînd la o parte războaiele cu perșii [aluzie la invazia perșilor în Attica, în anul 480 î.e.n., cu 50 ani mai devreme], aceasta

[1] Locuitori care se așezaseră, cu învoirea Spartei, pe teritoriile de pe margine, în jurul cetății. Erau liberi, dar nu aveau drepturi politice.

Repere cronologice

446-445 î.e.n. **Încheierea unei păci de 30 ani între Atena și Sparta, prin care cele două părți semnatare își recunosc reciproc poziția de hegemon și se angajează să respecte autonomia cetăților neutre din Grecia.**

443-429. **Pericle este ales an de an strateg. Atena atinge apogeul înfloririi sale economice, politice și culturale.**

431. **Se declanșează războiul peloponesiac, al cărui început este marcat de atacul Tebei asupra Plateei, cetate aliată Atenei.**

430. **Armata spartană pustiește întreaga Attică. La Atena izbucnește o epidemie de ciumă, care seceră în patru ani o treime din populație. Nemulțumirea unor pături sociale afectate de război duce la înlăturarea temporară de la putere a lui Pericle.**

429, septembrie. **Reales strateg, Pericle moare de ciumă. Lupte politice la Atena între Cleon, devenit liderul democraților radicali, partizani ai continuării războiului, și Nicias, conducătorul partidei moderate, favorabilă încheierii ostilităților.**

428-427. **Noi incursiuni spartane în Attica. Orașul Mytilene din Lesbos părăsește Liga Delio-Atică (428), dar este cucerit și aspru pedepsit (427).**

421. **Pierderile suferite de ambele tabere beligerante favorizează încheierea „păcii lui Nicias" pe o perioadă „de 50 ani". Condițiile păcii — retrocedarea orașelor cucerite, a prizonierilor și sclavilor fugiți — nu sînt integral respectate de la început. Corintul, Megara și Beoția refuză să semneze tratatul de pace.**

420. **Un complicat joc diplomatic subminează recent încheiata pace; Sparta încheie un tratat separat cu Beoția, iar Atena cu Argos, Mantineia și Elida (ultimele două în război cu Sparta). Alcibiade, nepotul lui Pericle, elevul lui Socrate, este ales strateg la Atena.**

418. **Prin victoria de lîngă Mantineia asupra Argosului**

li s-a părut de neîndurat; și cu toții, cu osebire cei mai tineri, erau de părere să iasă fără să mai aștepte", notează Xenofon. Pericle a împiedicat cu greu ieșirea locuitorilor, care s-ar fi transformat într-un dezastru, dar creditul de care se bucura în fața războinicilor i-a fost știrbit.

În sînul conducerii orașului s-au agravat antagonismele, pe măsură ce acest război îndelungat și costisitor continua. După moartea lui Pericle, victimă a epidemiei, începînd cu anul 429 î.e.n., în viața politică a cetății au apărut trăsături noi[1]. Consensul care-i îngăduise Atenei să-și exercite hegemonia asupra lumii egeene a fost înlocuit cu lupte între cei care vedeau în imperiu și, prin urmare, în războiul destinat în primul rînd să-l păstreze, condiția însăși a înfloririi democrației și cei ce considerau, dimpotrivă, că prețul de plătit era prea scump și năzuiau spre pace, chiar dacă aceasta ar fi însemnat sfîrșitul democrației.

„Ca să umilim mîndria peloponesienilor"

În această privință, teatrul lui Aristofan este o sursă de informații deosebit de precise. În *Acharnienii*, comedie reprezentată în anul 425 î.e.n., la șase ani după începerea războiului, el aduce în scenă un țăran, care, sătul să-și tot vadă ogorul devastat, încheie singur pace cu spartanii. În *Pacea*, țăranul viticultor Trygen, ajutat de alți țărani din Attica, o eliberează pe zeița Eirene (Pacea), prizoniera lui Polemos (Războiul), în ciuda plînsetelor și vaietelor negustorilor de coifuri și scuturi. Această piesă a fost reprezentată în primăvara anului 421 î.e.n., cu puțin timp înainte de încheierea păcii între Atena și Sparta. Aristofan îl demască drept instigator la război pe Cleon, un tăbăcar bogat, care a dominat viața politică a Atenei din anul 427 pînă în 422 î.e.n.

În relatarea lui Tucidide, Cleon apare cu prilejul dezbaterii soartei care-i va fi rezervată cetății Mytilene [oraș din insula Lesbos], ce încercase să părăsească alianța cu Atena. Istoricul îi atribuie cuvinte care ilustrează *hybrisul*, lipsa violentă de măsură, răspunzătoare, în ochii lui, de nenorocirea abătută asupra Atenei. Nu cumva, spune de fapt Cleon, să fim indulgenți față de locuitorii orașului Mytilene, care au trădat: „Pedepsiți-i și pe ei cum merită și dați un exemplu clar și celorlalți aliați, arătînd că oricine se va desprinde din alianță va fi pedepsit cu moartea".

Antagonismele se dezlănțuie iarăși cu prilejul expediției în Sicilia, din 415 î.e.n. Pentru a o descrie, istoricul atenian a recurs iarăși la procedeul discursurilor în contradictoriu, care dovedesc dezbinările din sînul cetății. Pe de o parte, apare Nicias, negociatorul păcii din anul 421, un bogat proprietar de sclavi și concesionar al unor mine de aur și argint din Laurion, ce se teme de un nou război și de distrugerile pe care le-ar putea aduce Atticei. Mai presus de orice, el se teme ca spartanii să nu profite de retragerea unei părți din trupele ateniene și să pună capăt unei păci foarte precare.

„Trebuie să avem în minte că abia acum, de curînd, ne-am refăcut după o boală grea și după un război îndelung, astfel că am început și noi să ne refacem atît în ceea ce privește banii, cît și în ceea ce privește sănătatea; deci este drept să cheltuim acești bani aici, pentru noi, și

[1] S-a presupus adesea că dacă Pericle n-ar fi murit de ciumă în 429, la atît de scurt timp după izbucnirea războiului, evenimentele ar fi avut altă desfășurare, iar rezultatul n-ar fi fost atît de catastrofal pentru Atena.

nu pentru niște exilați, care cer ajutor și cărora le este folositoare și minciuna făloasă și care pun pe aproapele lor în primejdie, în timp ce ei oferă numai vorbe; ei, dacă vor izbuti, nu vor arăta recunoștința datorată, iar dacă vor eșua, vor pierde și pe prieteni împreună cu ei". Pe de altă parte, Alcibiade, tînărul și înfocatul aristocrat atenian, visează să distrugă pacea și să-și sporească astfel faima: „Socotind deci că, dacă vom porni în Sicilia, situația noastră va fi și mai bună, să facem această expediție pentru ca să umilim mîndria peloponesienilor [și vom izbuti], dacă vom lăsa să se vadă că nu ne pasă de liniștea prezentă... În același timp, vom conduce și restul Eladei, așa cum este firesc, dacă ni se va adăuga Sicilia". Contrar previziunilor lui Alcibiade, expediția se soldează cu un dezastru în Sicilia, cu reluarea războiului în Attica și trezirea brutală a antagonismelor din sînul conducerii cetății, care pun în pericol democrația și cetatea însăși.

Revoluția oligarhică din 411 î.e.n. a fost consecința situației dramatice în care se găsea Atena după eșecul expediției din Sicilia și ocuparea de către regele spartan Agis a fortăreței Decelea din Attica și, totodată, a faptului că numeroși atenieni considerau că războiul, cu tot cortegiul său de nenorociri, durase de ajuns.

Lisandru la Aigospotamos

Tucidide relatează că prezența permanentă a unei armate spartane în Attica a avut drept urmare fuga a 20 000 sclavi (printre care se numărau cei ce munceau în minele de aur și argint) și i-a împiedicat pe țărani să-și lucreze ogoarele. În plus, convoaiele cu grîne, interceptate de corăbiile spartane, nu mai ajungeau la Pireu. Astfel, în anul 411 î.e.n., cînd Alcibiade a propus cetății ajutorul financiar al prietenului său, satrapul Tisafern, cu condiția de a stabili oligarhia la Atena, planul său a fost întîmpinat favorabil de către o parte dintre atenieni.

Terorizînd cetatea, oligarhii au răsturnat democrația și au inițiat cu spartanii negocieri care au eșuat, însă opoziția marinarilor și soldaților atenieni cantonați la Samos a dus în scurtă vreme la prăbușirea oligarhilor. Din anul 410 î.e.n., dacă nu chiar mai devreme, democrația a fost restabilită, dar climatul politic a rămas totuși destul de tulbure. Relatarea lui Xenofon, care a continuat pe Tucidide, arată că, după anul 410 î.e.n., pasiunile încă nu se stinseseră, iar oligarhii așteptau doar prilejul de a-și reînnoi tentativa de lovitură de stat.

Dacă știm multe despre opinia publică ateniană, ignorăm în schimb totul despre sentimentele spartanilor. Potrivit lui Tucidide, aceștia se temeau de o revoltă a hiloților[1], după cucerirea Sphacteriei de către atenieni. Tratatul de pace din 421 î.e.n. prevedea o clauză care menționa că atenienii le vor acorda ajutor, în cazul unei asemenea revolte. Ca să lupte cu arme egale împotriva Atenei, Sparta a armat o flotă. A făcut-o din strictă necesitate, deoarece era un oraș continental, lipsit de orice vocație maritimă, cetățenii spartani erau educați să fie hopliți și chiar astfel luptau efectiv. Existau, desigur, printre aliații Spartei, și cetăți maritime, în primul rînd Corint. Dar, pe măsură ce se extindea războiul, Sparta s-a văzut nevoită să-și creeze o flotă proprie. În plus, ca să facă față cheltuielilor prilejuite de armarea corăbiilor și recrutarea echipajelor, ea s-a apropiat

[1] Provenind din populația cucerită, hiloții aveau o situație intermediară între sclavi și oameni liberi. Statul avea drept de viață și de moarte asupra lor.

Repere cronologice

(sprijinit de trupe ateniene și mantineiene), Sparta își restabilește hegemonia necontestată în Peloponeș.

414. **Reizbucnirea războiului peloponesiac. Forțele ateniene asediază fără succes Siracusa, ingenios apărată de spartanul Gylippos.**

413. **În pofida întăririlor primite, flota ateniană este distrusă în rada Siracusei, iar corpul expediționar nimicit la Assinaros (cea mai mare catastrofă de pînă atunci a unei armate grecești). Strategii atenieni sînt executați la Siracusa, iar 7 000 captivi trimiși ca sclavi la carierele de piatră.**

413-412. **Slăbirea puterii navale ateniene are ca urmare ruperea alianței cu Atena de către o serie de cetăți din Egeea și Asia Mică. Tratativele spartano-persane, inițiate la sugestia lui Alcibiade, se soldează cu acordarea unor importante subsidii Spartei, în vederea construirii unei flote de război, sprijin primit în schimbul recunoașterii autorității persane asupra orașelor grecești din Asia Mică.**

411. **Lovitură de stat oligarhică la Atena; Sfatul celor 400 devine organul suprem al statului, Adunarea Poporului fiind redusă la 5 000 cetățeni instăriți. Flota ateniană, ancorată în insula Samos, nu recunoaște noul regim.**

410. **Restabilirea democrației la Atena. Respingerea de către Atena a unei oferte de pace a Spartei.**

405. **Flota spartană, comandată de Lisandru, obține la Aigospotamos, în Hellespont, o victorie zdrobitoare asupra celei ateniene. 4 000 prizonieri sînt executați de către învingători. Forțele spartane încep asediul pe uscat și pe mare al Atenei.**

404. **Capitularea Atenei, ale cărei fortificații sînt distruse. La sfîrșit războiul peloponesiac, care consacră hegemonia Spartei în Grecia. La Atena este instituit regimul oligarhic al celor 30 tirani. (Cronologie întocmită pe baza lucrării lui Horia C. Matei** O istorie a lumii antice. **București, 1984.)**

de marele rege, suveranul Persiei, și de satrapii săi, ale căror subsidii îi alimentau vistieria de război.

Pentru a-i determina pe atenieni să se angajeze în conflict, Pericle subliniase inferioritatea inamicului pe mare. Unul dintre paradoxurile acestui război a fost că el s-a sfîrșit printr-o victorie navală, cîștigată de generalul spartan Lisandru asupra flotei ateniene la Aigospotamos, la sfîrșitul lunii august a anului 405 î.e.n., victorie care a dus la capitularea Atenei.

Condițiile impuse de învingători au fost dure. Atena își pierdea imperiul — este adevărat că aliații se detașaseră de ea înainte chiar ca Lisandru să-și instaleze pe teritoriul lor garnizoane spartane. Ea renunța să-și refacă flota, incendiată de Lisandru. În timp ce conducătorii democrați se vedeau nevoiți să fugă la Teba, oligarhii, care pîndeau prilejul să ridice capul, stabileau la Atena un regim de teroare, cu binecuvîntarea ocupanților, „al celor 30 tirani". El a durat numai cîteva luni, după care democrația a fost restabilită.

Refacerea forțelor navale ateniene a fost mai lentă. Abia în anul 378 î.e.n., Atena a reușit să formeze din nou în jurul ei o alianță. În secolul IV î.e.n., Atena nu mai era cetatea bogată și puternică din vremea lui Pericle. Portul Pireu și-a reluat relativ repede activitatea, dar exploatarea minelor din Laurion nu a reînceput decît pe la jumătatea veacului; pămînturile Atticei fuseseră devastate: ultimele comedii ale lui Aristofan înfățișează elocvent mizeria țăranilor. Totuși, Atena nu va mai cunoaște în secolul IV î.e.n. luptele violente din alte locuri între bogați și săraci și nici revendicările de împărțire a pămînturilor și de abolire a datoriilor, care le însoțeau adeseori. Pierderile materiale de pe urma războiului au fost recuperate destul de repede.

Atracția bogăției

Consecințele profunde ale conflictului afectează însăși funcționarea instituțiilor și a vieții politice din Atena. Antagonismele pricinuite de război și de cele două revoluții oligarhice din 411 și 404 î.e.n. nu vor dispare curînd. La nivelul instituțiilor, se afirmă o separare a funcțiilor civile și militare. Obligați în timpul luptelor să recurgă la armate de mercenari mai ușor manevrabili, strategii atenieni devin tot mai mult niște tehnicieni ai războiului, intervenind doar rareori în dezbaterile adunării. Acestea vor fi de acum înainte dominate de către oratori, îndeosebi aceia care au dobîndit o oarecare competență financiară, într-o perioadă în care necesitatea de a-și procura resurse devenise o preocupare majoră a cetății.

La Sparta, consecințele războiului au fost cu mult mai grave. Cetatea peloponesiacă ieșea victorioasă din război, dar teritoriul său fusese pustiit și suferise pierderi grele de vieți omenești. Cu tot sprijinul regelui persan, dominația asupra Mării Egee, dobîndită de Lisandru, s-a dovedit efemeră, cetățile egeene refuzînd să admită că au scăpat de sub dominația Atenei doar ca să treacă sub aceea a Spartei. Fapt și mai grav, războiul, subsidiile primite din partea regelui persan și jaful la care se dedaseră armatele victorioase treziseră la spartani „atracția bogăției". Drept urmare, ei și-au părăsit modul de viață auster, care stîrnea admirația adversarilor democrației și contribuia la perenitatea legendei spartane. Acest fapt, împreună cu o diminuare a interdicțiilor care apăsau asupra proprietății și cu „criza de oameni" (oligantropia) va conduce la declinul rapid al cetății.

Atena și Sparta nu au fost singurele care au plătit prețul războiului. Aliații lor au suferit, la rîndul lor, pierderi grele, cu atît mai mult cu cît cucerirea unui oraș era însoțită de masacrarea locuitorilor săi sau, în cel mai bun caz, de luarea lor în sclavie. Pentru aceste orașe, sfîrșitul războiului dintre Sparta și Atena nu a însemnat neapărat redobîndirea păcii în interior. Secolul IV î.e.n. va fi marcat de agravarea luptelor dintre democrați și oligarhi, dintre bogați și săraci și de luptele dintre cetăți, reluate din pricina ambiției renăscute a Atenei, pretențiilor Tebei la hegemonie, intrigilor regelui persan și, în sfîrșit, intrării în scenă a Macedoniei[1]. Cît despre Siracusa, la scurtă vreme după victoria sa asupra Atenei din 415-413 î.e.n., aceasta va suporta îndelungata tiranie a lui Denys cel Bătrîn, apoi o perioadă de tulburări din care va ieși parțial ruinată.

Astfel, acest conflict, care a zguduit întreaga lume greacă, a avut repercusiuni considerabile asupra vieții cetăților angajate în el; pe bună dreptate, el e considerat punctul de plecare al declinului civilizației grecești clasice. Ținînd seamă de ceea ce reprezenta lumea cetăților grecești, războiul peloponesiac a fost cu adevărat „cea mai mare criză care a zguduit Grecia și o parte din lumea barbară". Cît despre istorici, ei nu pot decît să se felicite pentru faptul că posedă relatarea lui Tucidide, o operă excepțională. Acest atenian cu o inteligență pătrunzătoare a înțeles cel dintîi că războiul nu este doar o confruntare militară, ci el este susceptibil să aducă tulburări profunde în viața societăților. ■

În românește de Maria BERZA

---

[1] În anul 338 î.e.n., forțele ateniene și tebane au fost înfrînte de Filip II al Macedoniei la Cheroneea, în Beoția. Evenimentul a marcat instituirea hegemoniei Macedoniei în Grecia.

Enigme ale istoriei

1918. Ultimele zile ale ultimului ţar

EDVARD RADZINSKI

Cititorii revistei Magazin istoric **cunosc cum a sfirşit ultimul ţar al Rusiei, Nikolai II, şi familia sa: au fost impuşcaţi la Ekaterinburg (azi Sverdlovsk), în iulie 1918** (Magazin istoric, **nr. 6-11/1975). Marea revoluţie franceză de la 1789 şi apoi revoluţia burghezo-democratică din februarie 1917 şi marea revoluţie socialistă din octombrie din Rusia au înregistrat între consecinţele lor directe răsturnarea monarhiilor absolutiste — Bourbonii în Franţa şi Romanovii în Rusia — şi, în final, lichidarea fizică a regelui, reginei şi familiei lor în Franţa (1793), a ţarului, ţarinei şi familiei lor în Rusia (1918).**

De altfel, după cum povestea diplomatul francez Maurice Paléologue, ambasador la Petrograd, din 1914 pînă în 1917, în cartea sa apărută în anul 1923 — La Russie des tsars à la veille de la révolution **(Rusia ţarilor în ajunul revoluţiei) — ultimul Romanov avea presentimentul unui sfirşit tragic.**

„Odată Stolipin i-a propus monarhului o importantă măsură de politică internă. Nikolai II l-a ascultat cufundat în gînduri, apoi a făcut o miş-

Nikolai II la plimbare, sub arest

care sceptică a feței, ca și cum: asta sau alta tot una este... În sfîrșit, a spus:

— Știi cînd e ziua mea de naștere?

— Aș putea oare să nu știu?

— Pe șase mai. Dar ce sărbătoare religioasă este atunci?

— Iertați-mă, maiestate, asta nu-mi amintesc.

— Iov mult încercatul.

— Slavă Domnului, domnia Înălțimii Voastre se va încheia glorios, așa cum Iov, fiind supus la cele mai cumplite încercări, a fost răsplătit cu binecuvintarea divină.

— Nu, crede-mă, Piotr Arkadievici, am mai mult decît o presimțire. Am o adîncă convingere. Sînt predestinat unor încercări înspăimîntătoare...".

Pînă în zilele noastre rușii își amintesc din povestirile părinților despre acele zile. Unii dintre ei au cunoscut personal participanți direcți la evenimente, alții au păstrat ziare și reviste din îndepărtatul an 1918 și nu puțini cred încă în minunea salvării unora dintre copiii Romanovilor. „Într-un cătun siberian — scrie, în ianuarie 1990, Edvard Radzinski, autorul studiului ce urmează — bate pe suta de ani o bătrînă care poartă numele fiicei țarului, Maria. În toți acești 70 de ani, consătenii i-au păstrat cu grijă «taina». Și astăzi în Ural și în Siberia se află cîteva morminte cu inscripții ale numelor copiilor autocratului rus".

Misterul înconjură încă împrejurările morții ultimului țar al Rusiei. Încercăm să-l elucidăm, prezentînd extrase din lucrarea publicistului istoric sovietic Edvard Radzinski, Nikolai al doilea: viața și moartea, **extrase reproduse — cu titlurile și subtitlurile revistei** Magazin istoric **— din revista** Ogoniok **nr. 21 (mai 1989) și 2 (ianuarie 1990)**[1].

[1] După apariția primului articol consacrat acestui subiect, la redacția revistei *Ogoniok* au sosit numeroase scrisori, în care oamenii au trimis xeroxuri după ziare datînd din anul 1918, legende ce au circulat, la vremea respectivă și mai tîrziu, dar și un alt fel de scrisori, care sunau cam așa: „Ma mir, sînt de-a dreptul consternat de articolul atît de compătimitor semnat de Edvard Radzinski. Ce-i asta? Oare și dv. îi duceți dorul țarului Nikolai cel Sîngeros și urmașilor lui? Într-o asemenea situație, nu-și pot avea locul nici un fel de considerente privind statul de drept".

„Ce să-i faci? Și asta este o părere", comentează Edvard Radzinski, căruia cititorii îi adresează totodată o șumedenie de întrebări. La opt luni distanță de la apariția primului articol, Radzinski le răspunde, la rubrica „Revenind la cele publicate", prin alte largi extrase din cartea sa *Nikolai al doilea: viața și moartea.*

Preocupat să ajungă la adevăr, Edvard Radzinski a intrat în arhive, descoperind documente pînă acum nepublicate, a apelat la memoria copiilor supraviețuitorilor acelor evenimente, la benzi de magnetofon cu amintiri din anul 1918, la presa vremii, așa încît studiul de față poate părea cititorului o „însăilare" inabilă de fapte contradictorii, pentru că, evident, protagoniștii nu pot fi decît subiectivi.

Pornind însă de la această juxtapunere de „probe", unele inedite, altele cunoscute, dar altfel interpretate acum, în conexiune cu cele nou descoperite, cititorul român ce știe drama Romanovilor din cele șase numere de Magazin istoric **din urmă cu 15 ani află multe date suplimentare și precizări, își completează cu noi secvențe filmul ultimei zile de viață a familiei țariste. Deși limite ale cunoașterii „cazului Romanov" există în continuare, întrucît — cum afirmă însuși Edvard Radzinski — unele documente lipsesc în mod misterios de la locurile lor sau altele nu sînt puse „deocamdată" la dispoziția specialiștilor, cert este un lucru: actul uciderii întregii familii imperiale și a suitei ei a fost arbitrar.**

Pornită în sfîrșit în căutarea multor adevăruri uitate, falsificate, ascunse sau, pur și simplu, necunoscute, istoriografia sovietică descoperă acum marile greșeli ale generației de revoluționari 1918.

Tobolsk — un simbol

Moștenitorul tronului rus Nikolai Romanov, a început să-și țină un jurnal din 1882 cînd avea 14 ani. De atunci și-a făcut notații aproape zilnic.

51 de caiete a umplut pînă la sfîrșitul zilelor. În ele sînt 36 ani de însemnări, din viața celui care a condus Rusia vreme de 22 ani.

Nu sînt memorii destinate publicării. Nu sînt reflecții. Aprecierile sînt rare. Este numai o înșiruire a evenimentelor — puncte de reper pentru memorie, „opisul" zilei, nimic mai mult. Sînt puse alături o plimbare, cel mai important eveniment ce răscolea țara, sosirea lui maman, creîndu-se impresia unui talmeș-balmeș. Dar asta era viața la palat. Și totuși, citind însemnările acestui om, începi să-i simți personalitatea, misterul, singurătatea. Un soi de disperare îl urmărește încă de la început. Fiecare pas pe care îl face îl conduce inevitabil spre catastrofă...

„2 martie (1917), joi. Dimineața a venit [Nikolai Vladimirovici] Ruzski [comandant-șef de grup de armate] și mi-a relatat o lungă discuție pe care a avut-o cu Rodzianko [președintele Dumei]. După spusele lui, la Petrograd, situația este de așa natură, încît ministerul din Duma va fi incapabil să facă ceva, pentru că luptă cu el partidul social-democrat, în persoana comitetului muncitorilor. Este necesară abdicarea mea. Ruzski a reprodus această discuție statului major. Iar Alekseev [șeful statului major al Comandamentului suprem] — tuturor comandanților-șefi. Spre ora 2.30 au sosit răspunsurile. Esența lor este că, în numele salvării Rusiei și rămînerii armatei pe front, trebuie să mă hotărăsc la acest pas. Am fost de acord. De la statul major mi s-a trimis proiectul de manifest. Seara au sosit de la Petersburg Gucikov și

Sulghin, cu care am vorbit și le-am predat manifestul semnat. Noaptea tîrziu am plecat din Pskov[1] cu un sentiment apăsător. În jur trădare, lașitate și înșelăciune".

Guvernul provizoriu a adoptat hotărîrea de arestare a țarului și a țarinei la 8 martie 1917. Dar o notă oficială privind acest act n-am găsit, lipsește într-un mod inexplicabil. Din nu știu ce motive nu s-a ținut o evidență a ședințelor din ziua aceea.

Aflat deja în emigrație, Kerenski[2] indică două motive ale arestării: starea de iritare extremă a maselor de soldați din spatele frontului și a muncitorilor. Garnizoanele Petrograd și Moscova îi erau vădit ostile lui Nikolai. „Amintiți-vă cuvîntul meu la plenara Sovietului din Moscova, la 20 martie — scrie Kerenski —, atunci au apărut cererile de execuție, cereri care mi s-au adresat direct mie. Am răspuns că niciodată n-am să accept rolul lui [Jean-Paul] Marat [care a manifestat violența în procesul lui Ludovic XVI], că un tribunal imparțial va analiza vina lui Nikolai față de Rusia". „Și al doilea: intelectualitatea vedea în activitatea țarului și îndeosebi a țarinei tendința vădită de distrugere a țării".

La 8 martie a fost arestată fosta țarină. La 9 martie a sosit trenul cu fostul suveran și suita sa. Cînd monarhul a coborît din vagon, „persoanele din suită s-au revărsat pe peron și au luat-o la fuga".

S-au apropiat de palat [Alexandrovski, de la Țarskoe Selo]: porțile erau încuiate. „Deschideți porțile fostului țar" — a strigat garda și fostul autocrat s-a trezit deodată într-o nouă atmosferă, total necunoscută de el. O atmosferă de ură, ce avea să-l urmărească pînă la sfîrșitul zilelor.

Un ofițer din gardă a refuzat să-i întindă mîna, ca răspuns la mîna întinsă de țar în semn de salut. Cînd fostul monarh al Rusiei a încercat să iasă la plimbare, Aleksandra Feodorovna a văzut pe fereastră șase soldați flancîndu-l pe Nikolai și împingîndu-l cu paturile armelor înapoi spre palat: „Nu e voie, domnule colonel, întoarceți-vă cînd vi se spune"[3].

În iulie — prima lovitură de clopot a unei alte revoluții[4]. Marinarii din Kronstadt au intrat în Petrograd. Vîrubova, prietena de o viață a țarinei, aflată în acest timp sub arest la domiciliu, descrie cele ce se întîmplau: „Nimeni n-a dormit noaptea asta. Pe strada noastră au trecut procesiuni de marinari și detașamente, îndreptîndu-se spre Palatul Tavriceski. Era ceva cumplit, stihinic. Mii de oameni, prăfuiți, obosiți, cu fețe îngrozitoare, sălbatice, purtau pancarte imense: «Jos Guvernul provizoriu!», «Jos războiul!». Marinarii — deseori împreună cu femeile — mergeau în automobile grele cu armele gata să tragă... Șeful gărzii ne-a amenințat că dacă marinarii se apropie de casa unde eram noi arestați, garda le iese în întîmpinare și predă armele".

În lupta politică cu sovietele, familia țarului a devenit tot mai periculoasă pentru un guvern slab. Și atunci s-a luat o decizie teatrală: familia să fie exilată în Siberia, adică acolo unde îi trimiteau țarii pe revoluționari. Această simbolistică reușită a potolit mînia, iar liniștitul Tobolsk, ales ca loc de exil, urma să asigure securitatea familiei. Comisar al guvernului pe lîngă familie — în continuarea aceleiași simbolistici — a fost numit un oarecare Pankratov, care stătuse 14 ani întemnițat în fortăreața Schliesselburg în timpul domniei lui Nikolai.

...Octombrie...

Adormitul Tobolsk trăia departe de toate zguduirile. Aleksandra Feodorovna îi scria cu melancolie la Petrograd prietenei sale Vîrubova: „Ne-am stabilit departe de toate, ducem o viață liniștită, citim despre toate grozăviile...

Împletesc ciorapi celui mic... Fac totul singură pentru toți ai mei... Pantaloni cîrpiți serios pentru tata, cămăși fetelor, mama [așa își spunea ea] are păr alb...".

A urmat mutarea la Ekaterinburg și ultima lor casă, a lui Ipatiev.

Cu trei zile înainte de a muri, Nikolai a încetat să-și mai facă însemnări în jurnal.

Totuși ultima zi a familiei a rămas însemnată. A scris Aleksandra Feodorovna.

Tapet în dungi, o masă de scris, o etajeră între două ferestre... O lampă de bronz, un garderob cu uși ce se închid prost. Și o scîndură, a lui Aleksei, la care băiatul, bolnav de hemofilie, mînca, citea și desena, stînd întins în pat.

Este ultimul dormitor al ultimului țar. Camera vecină, a fetelor, împreună cu dormitorul se găseau exact deasupra acelui demisol unde vor fi duși în noaptea de 17 iulie...

...Aici, la o masă de toaletă, și-a completat țarina ultimul său jurnal. Iată cîteva fragmente din el, nepublicate încă, în traducerea noastră (Aleksandra Feodorovna a scris cu creionul, în engleză, inserînd cuvinte rusești):

„21 mai/4 iunie. Ekaterinburg. E foarte cald: 22,5

---

[1] În februarie 1917, cînd valul revoluției cuprinde Petrogradul, țarul se afla la Cartierul general al armatei din Moghilev. El încearcă să ajungă de la Moghilev la Țarskoe Selo, dar nu reușește. Este nevoit să ia direcția Pskov, trenul imperial fiind manevrat pe o linie moartă din gara acestui oraș.

[2] Aleksandr Feodorovici Kerenski (1881-1970), membru al Partidului Socialist Revoluționar (eserii), ministru de justiție, apoi prim-ministru al guvernului provizoriu (iulie-noiembrie 1917).

Într-un interviu cu fiul său, publicat de revista *Nedelea*, acesta afirma că modalitatea prin care Kerenski a izbutit să fugă din capitală, într-o mașină a Ambasadei americane și deghizat în femeie, procedeu care a făcut vîlvă în epocă și mai tîrziu, nu este decît o fantasmagorie, plasmuită de dușmanii tatălui său.

[3] Țarul și familia sa s-au aflat sub arest în Palatul Alexandrovski pînă în aprilie 1918, cînd au fost mutați la Tobolsk.

[4] La 3/16-4/17 iulie 1917 la Petrograd a avut loc o puternică demonstrație (au participat 500 000 persoane), sub lozinca „Toată puterea în mîinile sovietelor", care a fost reprimată cu cruzime. În urma ei, bolșevicii s-au retras în ilegalitate, iar sovietele au devenit o anexă a guvernului. Etapa dezvoltării pașnice a revoluției a luat sfîrșit.

grade la ora 9 seara.

În timpul prînzului, comisarul regional a sosit cu cîţiva bărbaţi: Avdeev a fost destituit şi avem un nou comandant, care a venit odată să vadă piciorul băiatului. Are un ajutor care arată foarte plăcut, comparativ cu alţii, vulgari şi antipatici [acest ajutor plăcut era G.P. Nikulin, cel care îl va împuşca pe Aleksei — *E.R.*]. Apoi ne-au obligat să le arătăm toate obiectele preţioase pe care le aveam asupra noastră. Tînărul ajutor a notat totul cu acribie, apoi le-au dus pe toate (încotro? pe cît timp? de ce? — nu se ştie!). Au lăsat doar două brăţări, pe care nu mi le-am putut scoate.

22 mai/ 5 iunie. Comandantul s-a prezentat în faţa noastră cu obiectele preţioase, ni le-a pus pe masă (marcate) şi va veni în fiecare zi să vadă dacă n-am ascuns cutia.

25 mai/ 8 iunie... Am prînzit abia la 13.30, pentru că au reparat lumina în camera noastră. (Se pregătea casa pentru ultimul act.)

28 mai/ 11 iunie. Un muncitor a pus gratii la singura fereastră deschisă. Fără îndoială, este ultima lor teamă, că ieşim sau venim în contact cu santinela...

Au continuat puternicele mele dureri de cap, toată ziua am stat în pat.

3/16 iulie. Marţi. Dimineaţă cenuşie, mai tîrziu a ieşit drăguţul de soare. Băiatul a răcit. Toţi au plecat pentru 1/2 oră la plimbare, au rămas cu mine Olga şi Tatiana. Am pregătit medicamentele. Tatiana a citit Biblia, am citit cartea profetului Amos şi cartea profetului Avdei. Apoi am pălăvrăgit.

Ca de obicei, comisarul a venit în camerele noastre şi, în sfîrşit, după o săptămînă întreagă, ne-a adus ouă pentru băiat.

La ora 8 cina.

Pe neaşteptate, l-au luat pe Sednev [ajutor de bucătar] să-l vadă pe unchi-su. M-aş mira tare mult să fie adevărat şi să-l mai revedem... La 10.30 am mers să ne culcăm...".

Urmează pagini goale, liniate cu grijă de Tatiana, pînă la sfîrşitul anului...

O noapte monstruoasă

O casă pe Prospectul Voznesenski din Ekaterinburg. Un şir de santinele şi un gard înalt, dublu. Într-o cameră de la demisol cu gratii la ferestre, în noaptea aceea ardea lumina, o lampă mică în tavan. Aici, în această cameră, la ora 2.30, un bărbat scund, cu părul negru şi cu o bărbuţă ascuţită, a adus unsprezece oameni... primul dintre ei era un bărbat mic de statură, purtînd tunică şi cascheta. Îl urma un băiat, tot cu tunică şi cu caschetă, iar după el o doamnă între două vîrste şi patru fete în haine scumpe, o femeie înaltă cu o pernă în braţe şi trei bărbaţi.

— Nici scaune nu sînt? Pe ce ne aşezăm? — a întrebat femeia între două vîrste, cuprinzînd cu privirea camera complet goală.

Brunetul cu bărbuţă a ordonat să fie aduse două scaune: pe unul l-au aşezat pe băiat, pe al doilea s-a aşezat doamna. Bărbatul în tunică a rămas în picioare lîngă băiat, ceilalţi tot în picioare, în lungul peretelui opus intrării.

În liniştea mormîntală, s-a auzit apropiindu-se motorul unui camion. În cameră au mai intrat unsprezece bărbaţi...

Brunetul cu bărbuţă avea asupra lui un Mauser şi un Colt, cei nou sosiţi erau înarmaţi cu revolvere Nagan.

Doisprezece oameni s-au aliniat în faţa a unsprezece oameni...

La ora 2.30 a unei nopţi înăbuşitoare de iulie, 17, s-a sfîrşit viaţa celui cunoscut în istoria Rusiei sub numele de Nikolai al doilea...

Bărbatul cu barbă era Iakov Mihailovici Iurovski, unul dintre conducătorii Cekăi[1] din Ekaterinburg şi, comandantul casei lui Ipatiev — „casă cu destinaţie specială", cum este menţionată în documente.

I.M. Iurovski şi-a însemnat tot ce s-a petrecut în noaptea aceea, pe care el o considera istorică, într-o relatare întocmită doi ani mai tîrziu (se spune că pentru renumitul istoric M.N. Pokrovski[2]). Ulterior, Iurovski a donat o parte din documente Muzeului revoluţiei.

În 1927, în anul sărbătoririi unui deceniu de la revoluţia din octombrie, el a mai donat muzeului două revolvere, un Mauser şi un Colt... În 1940, notele lui Iurovski şi ambele revolvere au fost retrase din muzeu.

Dar, ca întotdeauna, manuscrisele apar în mod misterios atunci cînd le soseşte ceasul. Am înţeles o dată în plus acest lucru cînd am găsit aceste cîteva pagini, bătute la maşină, în Arhiva centrală a revoluţiei din octombrie, în aşa-numitul „Fond Romanov". Cu corecturi în creion şi cu inserări marginale de acelaşi creion. Creionul se ştersese şi, probabil, ulterior, corecturile fuseseră întărite cu cerneală: un scris îngrijit, ordonat, scrisul omului cu barbă (scrisul lui Iurovski s-a păstrat în documentele casei inginerului Ipatiev).

Citisem şi pînă atunci descrieri ale acelei nopţi monstruoase, dar toate fuseseră „de pe malul celălalt", cum

---

[1] Comisia extraordinară a Rusiei pentru combaterea contrarevoluţiei, a sabotajului şi a speculei, creată în decembrie 1917 şi reorganizată în 1922, sub denumirea de Direcţia politică de stat. Funcţiile acestui organism au revenit, în iulie 1934, organelor NKVD-ului şi Direcţiei principale a securităţii statului, iar ulterior Ministerului securităţii statului.

[2] Academicianul Mihail Nikolaevici Pokrovski (1868-1932) a participat la revoluţia din 1905-1907, între 1908 şi 1917 a stat în emigraţie, cea mai mare parte a timpului la Paris, apoi s-a întors în Rusia, unde s-a aflat între cei care au pregătit revoluţia din octombrie. Între noiembrie 1917 şi martie 1918 a fost primul preşedinte al Sovietului din Moscova al deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor. Din mai 1918 pînă în 1932 a fost locţiitor al comisarului poporului pentru învăţămînt al R.S.F.S.R. Autor al următoarelor lucrări: *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri* (4 volume), *Schiţa de istorie a culturii ruse* (în două părţi), *Diplomaţia şi războaiele Rusiei ţariste în secolul XIX (culegere de articole)*.

se spune, adică publicate de dușmani ai revoluției din octombrie. Și iată că acum aveam în față o însemnare care aparținea chiar lui Iakov Iurovski, cel care condusese operația de împușcare a ultimului țar și a familiei sale...

Cîte zvonuri n-au mai circulat despre această execuție! Mă preocupa de mult istoria ultimului țar rus, Nikolai Aleksandrovici Romanov. Am început-o în anii '70. Dar nu pot deloc, nu îndrăznesc deloc să o termin... De cîte ori ajung la noaptea aceea insuportabilă, inumană, mă opresc...

Așadar, să lăsăm documentele să vorbească.

Un document renumit... și inexact

O mapă subțire din Arhiva centrală a revoluției din octombrie: „Cazul familiei fostului țar Nikolai II". Telegramă: „La Comitetul Executiv Central Unional [C.E.C.U.], către Sverdlov. Către Președintele Consiliului Comisarilor Poporului, Lenin. La 30 aprilie, ora 11.00, i-am primit de la comisarul Iakovlev pe fostul țar Nikolai Romanov, pe fosta țarină Aleksandra și fiica lor Maria. Toți au fost cazați într-o vilă, păzită de gardă. A. Beloborodov".

A. Beloborodov. Avea 27 ani în 1918. Era președinte al Prezidiului Sovietului regional Ural al deputaților muncitorilor și soldaților. Fusese ales președinte cu trei luni înainte de transportarea Romanovilor la Ekaterinburg.

Și încă un document în același caz: „Despre familia fostului țar Nikolai II". Îl desparte de prima telegramă numai o lună și jumătate.

„Președintelui Consiliului Comisarilor Poporului tov. Lenin, președintelui Comitetului Executiv Central Unional tov. Sverdlov.

Ekaterinburg, aparatul Prezidiului Sovietului regional al guvernului muncitoresc-țărănesc.

Avînd în vedere apropierea inamicului de Ekaterinburg și descoperirea de către Ceka a unui mare complot albgardist, cu scopul răpirii fostului țar și a familiei sale punct documentele în mîinile noastre punct conform hotărîrii prezidiului Sovietului regional în noaptea de 16 (sic!) iulie împușcat Nikolai Romanov punct familia lui evacuată toată într-un loc sigur. Din acest motiv întocmim următoarea înștiințare, din cauza apropierii bandelor contrarevoluționare de capitala roșie a Uralului și probabilității ca virgulă călăul cu coroană să se sustragă judecății poporului paranteză descoperit complot al albgardiștilor care încercau să-l răpească pe el și familia lui și găsit documente compromițătoare vor fi publicate paranteză prezidiul Sovietului regional îndeplinind voința revoluției a decis să-l împuște pe fostul țar Nikolai Romanov virgulă vinovat de numeroase și sîngeroase fărădelegi împotriva poporului rus în noaptea de 16 iulie 1918 sentința a fost îndeplinită familia Romanov aflată cu el sub pază în interesul securității generale evacuată din orașul Ekaterinburg punct prezidiul Sovietului regional punct rugăm confirmarea dv. la redactarea documentului dat documentele complotului se trimit urgent prin curier Consiliului Comisarilor Poporului și Comitetului Executiv Central înștiințarea o așteptăm la aparat rugăm răspuns imediat așteptăm la aparat...".

Eufemistic exprimîndu-ne, totul este inexact în acest renumit și răscitat document.

Începînd cu data execuției și continuînd cu împrejurările ei. Sovietul din Ural propune aici o minciună pentru liniștire, ce avea să fie transmisă curînd întregii lumi: a fost împușcat numai Nikolai, familia lui a fost evacuată din oraș... la fel de suspecte sînt și documentele „marelui complot albgardist descoperit de Ceka".

Ele au fost trimise curînd la Moscova și se găsesc în aceeași mapă.

Sînt scrisori sub semnătura unui „ofițer", „unul dintre ofițerii armatei ruse care sînt gata să moară pentru dumneavoastră", scrise în limba franceză. Reproducem un fragment din ultima scrisoare.

„...Sîntem un grup de ofițeri din armata rusă, care nu și-a pierdut conștiința, datoria față de țar și de patrie. Nu vă informăm mai multe despre noi, dintr-un motiv pe care îl înțelegeți prea bine, dar prietenii dv. D. și G., care au fost salvați deja, ne cunosc. Ora eliberării se apropie și zilele uzurpatorilor sînt numărate. În orice caz, armatele slovacilor se apropie tot mai mult de Ekaterinburg. Se află la cîteva verste de oraș... Nu uitați că bolșevicii vor fi gata în ultima clipă pentru orice crimă. Clipa a sosit, trebuie acționat... Așteptați un fluierat la miezul nopții (ora 12.00) — acesta va fi semnalul. Un ofițer".

La baza acestei scrisori stă tot o minciună, prin care se urmărea să se cîștige încrederea lui Nikolai și a familiei sale în autorul scrisorii. „D" și „G", „care au fost salvați deja" și care „ne cunosc" erau prințul Dolgorukov și contesa Ghendrikova două persoane foarte apropiate din suita țarului, care merseseră cu ei în exil la Tobolsk, apoi la Ekaterinburg. Amîndoi fuseseră arestați imediat după sosirea în capitala Uralilor. Și nu numai că nu „fuseseră salvați deja", cum scrie autorul scrisorii. Dolgorukov fusese împușcat, iar contesa Ghendrikova plecase spre Perm, unde o aștepta aceeași soartă...

Puțin probabil că aceste scrisori au fost scrise de bi-

nevoitori ai familiei ţarului...

Din pacate, dimensiunile articolului nu ne permit să ne oprim mai detaliat asupra acestui complot, al cărui scop — unul dintre ele — a fost, după părerea mea, justificarea faţă de Moscova a acţiunilor Sovietului din Ural.

Amintim numai că motivul „răpirii" şi „fugii" s-a folosit frecvent pentru „a-i lichida pe Romanovi".

Evenimentele s-au precipitat. La 4 iulie 1918 Iurovski a fost numit comandant al casei lui Ipatiev. În casă a fost înlocuită toată garda interioară: făceau de serviciu acum numai aşa-numiţii „letoni" din Ceka (la Ekaterinburg erau numiţi „letoni" toţi prizonierii de război germani şi austrieci care trecuseră de partea puterii sovietice).

Tot la 4 iulie, spre Moscova a pornit comisarul militar al regiunii Ural, Goloşcekin.

Pe 11 şi 13 iulie (28 şi 30 iunie pe stil vechi), fostul ţar şi-a făcut ultimele două însemnări în jurnal:

„28 iunie, joi. Dimineaţa, în jurul orei 10.30, s-au apropiat de fereastra deschisă trei muncitori, au ridicat gratii grele şi le-au întărit cu o ramă pe dinafară, fără ca Iurovski să ne prevină... Acest tip ne place din ce în ce mai puţin... Am început să citesc volumul opt din Saltîkov.

30 iunie, sîmbătă. Aleksei a făcut prima lui baie de cînd am plecat de la Tobolsk. Genunchiul i se vindecă, dar nu poate să-l îndoaie deloc. Timpul este cald şi plăcut. Nu avem nici o veste din afară".

Urmează pagini goale... ■

(Va urma)

Prezentare, note şi versiune românească: Florentina DOLGHIN

CLIO ANUNŢĂ

MIHAI EMINESCU MARELE POET ROMÂN

Revista italiană *Calendario del popolo* publică, în numărul său din luna februarie 1990, un articol cu titlul de mai sus, sub semnătura lui Angelo Cillo. Autorul îi prezintă pe scurt biografia, subliniind că Mihai Eminescu a participat cu toată ardoarea la lupta pentru drepturi politice şi unitate naţională a românilor. Creaţia eminesciana — poezia de dragoste şi cea socială, publicistica, romanul *Geniu pustiu* — este înfăţişată cititorilor italieni în cuvinte alese, menite să trezească interesul, să îndemne la lectură.

Eminescu — precizează publicaţia italiană — este considerat unul dintre creatorii limbii literare române, care a îmbogăţit limbajul poetic, dînd viaţă nouă unor formule învechite, uzate, creînd imagini poetice de mare sensibilitate şi de o noutate surprinzătoare.

Sînt amintite numele unor personalităţi ale culturii române care au marcat viaţa lui Mihai Eminescu (Iosif Vulcan, Titu Maiorescu, Veronica Micle), numele unor oraşe româneşti (Blaj, Sibiu, Bucureşti, Iaşi) şi străine (Viena, Veneţia, Florenţa) pe unde a zăbovit, mai mult sau mai puţin, în timpul zbuciumatei sale vieţi.

Articolul lui Angelo Cillo este însoţit de frumoase ilustraţii ce redau imagini ale satului românesc tradiţional, portul popular, interioare ţărăneşti. Şi se încheie astfel: „Într-un cuvînt, un poet pe care Italia ar trebui să îl cunoască mai bine".

A.M.

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

• **Emil Cioran — PE CULMILE DISPERĂRII.**

Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, 206 pp., 12 lei: *eseuri despre viaţă şi moarte, extaz şi tristeţe, suferinţă şi graţie, clipă şi eternitate, banalitate şi transfigurare şi alte motive de disperare; era prima carte a filosofului român (născut în 1911), apărută la Fundaţia pentru literatură şi artă Carol II, în anul 1934.*

• **Grigore-Cătălin Haidău — CONDIŢIA UMANĂ.**

Tipografia Tîrgu-Jiu: *versuri, însemnări, scrisori ale unui erou al Revoluţiei din Decembrie 1989, elev-caporal căzut la datorie în luptele cu elemente teroriste, în noaptea de 23-24 decembrie 1989, la Braşov, şi ridicat, post-mortem, la gradul de sublocotenent.*

• **Ion Bulei — ATUNCI CÎND VEACUL SE NĂŞTEA...**

Editura Eminescu, Bucureşti, 1990, 432 pp., 16,50 lei: *fragmente de viaţă socială, economică, culturală şi politică petrecute în lumea românească, de la 1900 la, 1908.*

• **Ioan Glodariu, Vasile Moga — CETATEA DACICĂ DE LA CĂPÎLNA.**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1989, 238 pp., 34 lei: *monografie a monumentului ridicat în perioada statului dac pe valea Sebeşului, cu urme de locuire pînă în epoca feudală.*

• **Florian Dudaş — AVRAM IANCU ÎN TRADIŢIA POPORULUI ROMÂN.**

Editura Facla, Timişoara, 1989, 331 pp., 30 lei: *Craiul Munţilor, aşa cum a rămas în amintirea poporului român, sub trei ipostaze:* **Omul, Revoluţionarul, Martirul.**

• **Jean Starobinski — 1789. EMBLEMELE RAŢIUNII** *(traducere şi prefaţă de* **Ion Pop).**

Editura Meridiane, Bucureşti, 1990, 215 pp., 11,50 lei: *eseuri privind raportul dintre fenomenul artistic şi ambianţa socio-culturală, avînd ca termen de referinţă Revoluţia franceză.*

REBUS

SUMERIENII

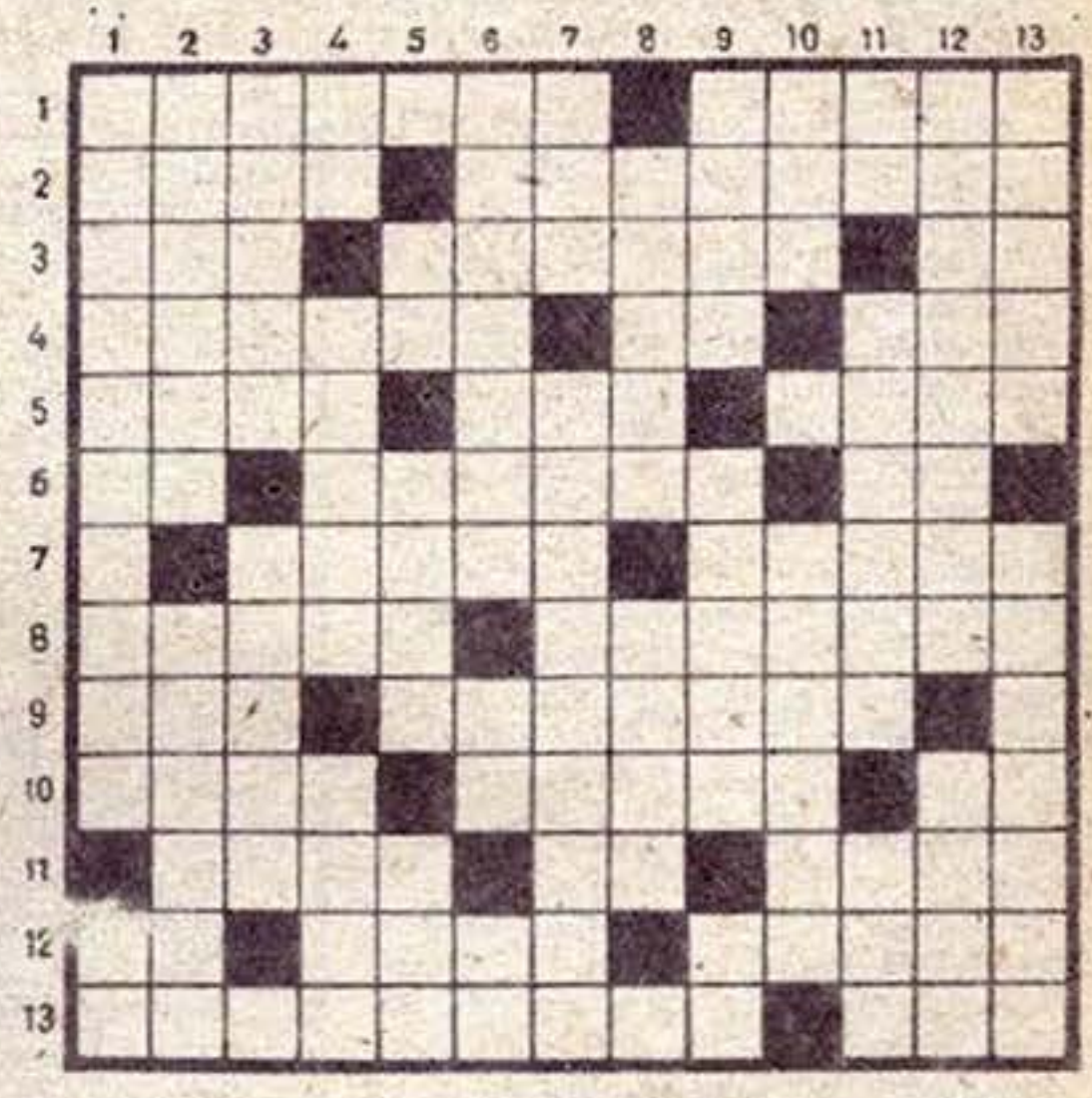

ORIZONTAL: 1) Mare dinspre țărmurile căreia se presupune că au migrat sumerienii către Mesopotamia, în jurul anului 3500 î.e.n. - Pietro della..., călător italian care a copiat în 1621 primele cuneiforme, făcîndu-le cunoscute lumii europene. 2) Unul dintre cele mai importante orașe din Sumer, care a jucat un rol capital în dezvoltarea civilizației acestui popor - Procedeu ornamental practicat de artizanii sumerieni, ajuns la apogeu cu 3000 de ani î.e.n. (pl.). 3) Lac în R.P. Chineză - Prietenul lui Ghilgameș dintr-un celebru poem-epopee aparținînd creației literare din Sumer - Constantin Codrescu. 4) Posesor al unor merite deosebite - George Ionescu - Localitate în Nigeria. 5) Din nou - Puse-n ceară! - Vargă de lemn. 6) Cap în Franța! - Plantă înțepătoare - Silviu Damian. 7) Conducător politic - Piatră prețioasă de culoare galbenă, mult apreciată de artizanii din Sumer. 8) Una dintre cele mai importante invenții din istoria omenirii, creație a sumerienilor, care a făcut posibile atît transporturile pe uscat, cît și arta ceramicii - Noi-nouți. 9) Mișcarea Sindicală din Guineea (siglă) - Cel mai celebru și mai puternic oraș din antichitatea orientală, a cărui faimă crește odată cu unificarea sub sceptrul lui Hammurabi a tuturor regatelor din Mesopotamia. 10) Ofensivă - Principe (ensi) din Lagaș care a reușit, înainte de primii regi ai dinastiei a treia din Ur, să restabilească un embrion de stat sumerian - Simbolul vieții. 11) Vechi oraș între Tigru și Eufrat, a cărui dinastie se pretindea moștenitoarea tradițiilor sumeriene din Ur - Dumneata, familiar - Fiul lui Halfdan dintr-o veche legendă germanică. 12) Oraș sumerian de-o mare importanță istorică, ale cărui morminte cuprind bogății fabuloase - Blocuri de piatră din care artiștii din Sumer au creat primele statui din lume - Altă podoabă prețuită de sumerieni. 13) Procedeu literar utilizat în legenda lui Ghilgameș, oferindu-ne numeroase detalii despre locurile și obiceiurile sumerienilor - Toiagul drumețului.

VERTICAL: 1) Scriere inventată de sumerieni, fapt stabilit în 1869 de Jules Oppert - Plouat. 2) Meșter în metal, a cărui artă ia un mare avînt în Sumer chiar din mileniul al 4-lea î.e.n. - Instituție de apărare care, sub domnia lui Hammurabi, devine o prezență cvasipermanentă în cetate. 3) Partea meridională a Mesopotamiei, ai cărei locuitori au înălțat pe cele mai înalte trepte civilizația dintre Tigru și Eufrat - Oraș-stat sumerian care a jucat un rol de prim ordin în istoria acestui popor sub regele Urukagina. 4) Petre Kiriței escu - Pus la frigider - Ofera spectacole în arenă. 5) Pronume personal - Oraș sumerian așezat între Lagaș și Nippur - Călător... ceresc. 6) Piese muzicale pe care sumerienii le executau cu acompaniament de liră și harpă - Simbolul argintului - Dar. 7) Localitate în Vietnam - Rol pe care-l aveau scribii, de pildă, în redactarea textelor pe plăcuțe. 8) Unul dintre cele două mari fluvii care limitau Mesopotamia - Nume dat gărzii regale din străvechiul Sumer. 9) A pune în evidență - Monumente monolite acoperite cu inscripții sau reliefuri artistice, a căror dezvoltare în Sumer se semnalează încă de la începutul mileniului III î.e.n. - Deasupra. 10) Scoase din căruț! - Obiecte de mare artă, confecționate din pietre scumpe și aur, cu care regii din Sumer își împodobeau locuințele, templele și mormintele. 11) Locul sigiliului - Oftat - Nevăzător. 12) Desființat - Piesă artizanală sau de uz casnic, apărută odată cu arta ceramică sumeriană. 13) În acest loc (reg.) - Edificiu caracteristic pentru arhitectura religioasă a sumerienilor, alcătuit dintr-un templu situat pe o terasă înaltă. Cel dintîi pare a fi fost ridicat de regele Ur-Nammu, întemeietorul dinastiei a treia din Ur.

Dicționar: NAM, SHE, ROAR, ANK, NIDU

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Mihai Bravu:* PĂTRAȘCU - UNS - ALIANȚA - OȘTI - CĂLUGĂRENI - N - TIC - AN - SCENA - E - UDREA - IRAN - MIRĂSLĂU - PP - RITA - TÎRLA - A - UL - GHICA - MAS - DIHOR - ACLAMA - OTOMAN - IANA - LIGAMENTE - RA - FIEN - GRAȚIAT.

Istorie... modă... şi zîmbete

Trăind pe picior mare

Se ştie că puţine lucruri pe lume sînt mai capricioase şi mai instabile decît moda. Cel mai adesea este greu de precizat cum anume a apărut o modă sau alta: din capriciul unui rege, din toanele unui dandy, ale unei prinţese sau actriţe excentrice sau chiar dintr-o necesitate... Uneori moda „vine" de la un mare eveniment istoric sau dintr-o greşeală în toaleta unui potentat al zilei, după cum deseori ea exprimă, mai ales în ultimele două secole, unele tendinţe ale grupurilor ce domină piaţa materialelor textile şi a croitorilor.

În Evul Mediu o modă „se lua" ca o veritabilă epidemie. Geoffroy V, conte de Anjou, cel căruia dinastia engleză Plantagenet (dinastie de origine franceză) îi datorește numele (se spune că Geoffroy V avea obiceiul să poarte o ramură de drobiţă la pălărie), era unul dintre cei mai chipeşi şi mai eleganţi nobili ai vremii sale. El avea pe degetul mare de la picior o protuberanţă

Geoffroy Plantagenet

vizibilă, total inestetica. Pentru a-şi ascunde acest cusur, Geoffroy V a început să poarte ghete cu vîrful curbat în sus. Moda, de fapt o improvizaţie, a găsit o sumedenie de imitatori. Curînd, înalta societate a început să poarte o asemenea încălţăminte, denumită „souliers à la poulaine", lungimea şi forma vîrfului indicînd, diferenţiat, poziţia socială a posesorului pantofilor. Micii burghezi şi orăşenii purtau vîrfuri de şase ţoli (cca. 15 cm), cavalerii şi baronii de pînă la 1 picior (cca. 30 cm), iar conţii şi prinţii — de aproape 2 picioare (cca. 60 cm).

La scurt timp însă, clerul a început să tune şi să fulgere împotriva inovaţiei şi chiar să ameninţe cu condamnarea pe cei care îndrăzneau să imite această modă.

În sfîrşit, regele Charles V a interzis definitiv purtarea unor asemenea încălţări, dar vreme îndelungată a fost nevoie de o adevărată luptă cu cei nesupuşi. Pînă la urmă, moda a dispărut, ca orice modă, dar din vremea aceea ne-a rămas expresia „a trăi pe picior mare".

Cu panier sau fără?

Panierul, rochie pusă pe cercuri de sîrmă (pe oase de balenă sau pur şi simplu pe cercuri de butoi), a făcut mare vogă în secolul XVIII. A apărut în Anglia, unde la 1711 se menţiona prezenţa în parcurile londoneze a aşa-numitor „hoop petty coat" (adică fustă cu cercuri de butoi), pe care ziarişti şi caricaturişti ai capitalei de pe Tamisa se întreceau în a le tachina. Şapte ani mai tîrziu, două englezoaice s-au încumetat să apară în asemenea costumaţie la Tuileries.

Se pare că în Franţa noua croială nu ar fi prins, dacă nu ar fi fost luată sub aripa ocrotitoare a unei doamne de la Curte, pe care panierul a ajutat-o să-şi ascundă cusururile fizice.

Ca şi la Londra, la Paris panierul a fost la început obiect de batjocură. Apoi a prins teren, din ce în ce mai curajos, pentru ca, în sfîrşit, această „oroare" de costum să devină o modă generală.

Dacă şiretenia unei doamne din înalta societate a adus panierul în modă, un accident neplăcut întîmplat unei actriţe l-a obligat să iasă

Panier franţuzesc la 1775

din ea. În anul 1784, regina unanim recunoscută a teatrului francez era Claire Joseph Hippolyte Legris de Latude, zisă Mademoiselle Clairon (1723-1803). Într-o seară, înainte cu numai două ore de reprezentaţie (actriţa interpreta rolul Roxanei), o mînă stîngace i-a turnat acesteia ceva unsuros pe volanele panierului. Nu mai era nimic de făcut. Mademoiselle Clairon nu avea un alt panier. Şi atunci ea a hotărît pe loc: va ieşi în scenă în cea mai obişnuită şi simplă rochie. Ceea ce a şi făcut. Astfel, în numai cîteva zile, soarta panierului a fost pecetluită: el a intrat în istoria costumului. Cochetele epocii l-au decretat dizgraţios.

DIALOG CU CITITORII

PENTRU LIBERTATE

CONSTANTIN C. VASILESCU, căpitan în rezervă, veteran de război, din Brașov. În nr. 10/1985 al revistei am găsit consemnată și acțiunea de protest împotriva nedreptului dictat de la Viena a ofițerilor și elevilor Școlii de ofițeri de rezervă nr. 2 din Bacău, care „au jurat că conștiința lor nu va fi împăcată decît atunci cînd partea de nord a Transilvaniei va fi eliberată".

Eram pe atunci locotenent, instructor și profesor la această școală, și îmi amintesc cu profundă emoție de înălțătoarele și vibrantele clipe trăite, cînd întregul efectiv al școlii, adunat în careu, am jurat să dezrobim partea de țară ocupată de inamic.

Pentru acest înalt ideal, am luptat pe frontul antifascist, în cadrul Diviziei 2 vînători de munte, parcurgînd drumul de lupte pînă lîngă Praga, participînd astfel la eliberarea nu numai a patriei noastre, dar și a Ungariei și Cehoslovaciei.

Vă trimit fotografia de mai sus, făcută la întoarcerea de pe front, în iulie 1945. Imaginea reprezintă defilarea unității din care făceam parte, respectiv Batalionul 11 vînători de munte din cadrul Diviziei 3 vînători de munte, prin centrul orașului Reghin, unde am fost întîmpinați cu deosebit entuziasm.

DOI FILOSOFI

VALERIU TEODORU, din București, **ne semnalează o scrisoare a lui Lucrețiu Pătrășcanu (1900-1954) adresată lui Lucian Blaga (1895-1961), căruia îi oferise lucrarea sa** Curente și tendințe în filosofia românească. **Editura „Socec", București, 1946, 239 p.**

Reproducem acest document epistolar, cu mențiunea că el a mai fost publicat și în revista Gazeta literară **din 2 mai 1968.**

„3 martie 1946

Stimate Domnule Blaga,

Cu toate că mi-a lipsit prilejul să vă cunosc personal, îmi fac o plăcere deosebită să vă trimit ultimul meu volum — abea apărut — asupra filosofiei românești.

Supunîndu-l competenții și spiritului Dv. critic, îl supun în același timp și strălucitului filosof, care a adus un aport atît de bogat și original în gîndirea românească. Este sublinierea pe care țin să o fac, tocmai pentru ca apăr un alt punct de vedere, decît al Dv. în lucrarea alăturată.

Dorindu-vă multă sănătate, vă rog să credeți în bunele sentimente pe care vi le port, în așteptarea unui contact personal — care mie, cel dintîi, îmi va face o deosebită plăcere.

L. Pătrășcanu"

SOCIETATEA „VODIȚA"

Primim un apel al recent înființatei Societăți apolitice „Vodița", semnat de domnii Vasile Gâru, **președinte, și** Mite Maneanu, **secretar, din care reținem următoarele: „Societatea «Vodița» are ca scop principal reunirea într-o asociație unică a tuturor forțelor dornice de înnoire spirituală din țară și străinătate, în vederea reconstruirii și reactivării mănăstirii Vodița, străvechi lăcaș de cult de pe meleagurile mehedințene.**

Fondurile necesare realizării scopului propus se asigură în principal din taxe de înscriere (100 lei de persoană), donații de la persoane fizice și juridice, etc.

Celor care doresc să contribuie cu donații la reconstruirea mănăstirii Vodița, le facem cunoscut că pot să depună orice sume de bani în contul nr. 45. 11.04.1900 deschis la toate agențiile CEC din județul Mehedinți.

De asemenea, donațiile pot fi făcute și prin mandat poștal în contul nr. 45.10.2162 al Societății, deschis la B.N. Drobeta-Turnu Severin, cu mențiunea «donație Societatea Vodița».

Adresa Societății «Vodița» este: Strada Matei Vasilescu, nr. 10, telefon 12741 și 11892, cod 1500, Drobeta-Turnu Severin, județul Mehedinți".

Precizăm că revista noastră a semnalat, încă din nr. 1/1969, pericolul de dispariție a Voditei. Iată că, acum, Revoluția din decembrie 1989 a deschis și pentru acest vechi lăcaș de cult perspectivele reintegrării sale în circuitul cultural al patriei.

SUGESTII TEMATICE

Din municipiul Giurgiu, **GABRIEL-FELICIAN CROITORU,** vechi și mereu pasionat al istoriei, și tot atît de vechi abonat și cititor **al revistei noastre, după cum ne mărturisește, ne scrie:** Revoluția din decembrie 1989 a spulberat zidul rușinii și al incapabilității, al mediocrității, dar — ce-i mai important — pe cel al cenzurii. Divinizarea celor doi ceaușești a fost impusă tuturor publicațiilor din țară, deci revistei dvs. nu i se poate aduce nici un repros pentru articolele publicate pe această temă. Cu atît mai mult cu cît, în timpul dictaturii, revista și-a păstrat notorietatea.

În continuare, corespondentul nostru ne adresează o serie de propuneri privind teme și subiecte de articole pe care ar dori să le întîlnească în paginile viitoarelor numere ale revistei. Mulțumim pentru interesul arătat și vom ține seama și de cerințele dv., mai ales că unele dintre articolele propuse le-au sugerat și alți cititori și le aveam și noi în vedere.

CERERI ȘI OFERTE

MIRCEA NICHITUȘ, str. 7 Noiembrie, nr. 5, Vatra Dornei, **solicită: colecția 1967-1974; nr. 4/1975; 4/1984; 11/1985.**

FLORIN GEORGE ZAHARIA, str. Bozieni, nr. 9, bl. 830 bis, sc. A, ap. 4, București **solicită: nr. 10/1988.**

AUREL FRĂCEA, str. Turda, nr. 102, bl. 30A, sc. A, ap. 8, București, **oferă colecția completă.**

NAPOLEON IONESCU, str. Micșunești, nr. 14, București, **oferă colecția completă.**

CONTENTS (Romanian History) **I. Lupaş** The Fundamentals of Romanian Unity ● The December 1989 Revolution: Cluj ● **C.C. Giurescu** Dobruja, an Ancient Romanian Land ● **A. Plămădeală** St. Gherman of Pontic Dacia (4th-5th Centuries) ● **G. Ştrempel** A common Chronicle of Moldavia and Walachia (18 th Century) ● **G. Potra** English Merchant Thomas Thornton in the Romanian Principalities (19th Century) ● **D. Berindei** 1866-1877. Everyday Romanian Life ● **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Unknown Diary ● **N. Andereo** 1950. Bucharest Monuments Destroyed ● **E. Preda** Unknown Italian Documents on the Vienna Dictat (August 1940) ● **A. Şipereo** June 1941-August 1944. René de Weck — the Swiss minister cables from Bucharest... (VII) ● **N. Koslinski** The S/S „Alba Iulia" in the Second World War ● **J. Kowalewski, A. Ciurunga** The Beginning of King Carol II's Exile ● **Z. Ornea** 1920-1930. Dramatic Destiny of a Romanian Politician: C. Stere ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Lupaş** Les origines de l'unité roumaine ● La Révolution de Décembre 1989: Cluj ● **C.C. Giurescu** Dobroudja, un ancien pays roumain ● **A. Plămădeală** St. Gherman de Dacie Pontique (IV-V s.) ● **G. Ştrempel** Une chronique commune de la Moldavie et de la Valachie (XVIII s.) ● **G. Potra** Le marchand anglais Thomas Thornton dans les Principautés roumaines (XIX s.) ● **D. Berindei** 1866-1877. Des scènes de la vie quotidienne ● **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Un journal inédit ● **N. Andereo** 1950. Des monuments détruits de Bucarest ● **E. Preda** Des documents italiens inconnus sur le Dictat de Vienne (Août 1940) ● **A. Şipereo** Juin 1941-Août 1944. Les rapports confidentiels de René de Weck, le ministre de Suisse à Bucarest... (VII) ● **N. Koslinski** Le navire „Alba Iulia" dans la deuxième guerre mondiale ● **J. Kowalewski, A. Ciurunga** Le commencement de l'exil du roi Carol II ● **Z. Ornea** Le drame d'un homme politique: C. Stere ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. Лупаш** Основы румынского единства ● Декабрьская революция 1989 г.: Клуж ● **К.К. Джуреску** Добруджа, древняя румынская страна ● **А. Пламэдяла** Св. Герман Понтийской Дакии (IV-V вв.) ● **Г. Штремпел** Совместная летопись Молдовы и Валахии (XVIII в.) ● **Г. Потра** Английский купец Томас Тэритэн в Румынских княжествах (XIX В). ● **Д. Бериндей** 1866-1877. Картины румынской ежедневной жизни ● **Г.Т. Кириляну** 1914-1918. Неопубликованный дневник ● **Н. Андерко** 1950. Разрушенные бухарестские памятники ● **Е. Преда** Неизвестные итальянские документы о Венском Диктате (август 1940) ● **А. Шиперко** Июнь 1941 г. - август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте... (VII) ● **Н. Кослински** Корабль „Алба Юлия" во второй мировой войне ● **И. Ковалевски, А. Чурунга** Начало ссылки короля Карола II-го ● **З. Орня** 1920-1930. Драма румынского политика: К. Стере ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Lupaş** Grundpfeiler unserer Einheit ● Die Revolution von Dezember 1989: Cluj ● **C.C. Giurescu** Dobrudscha, altes rumänisches Land ● **A. Plămădeală** Sankt Gherman aus Dakien (IV-V Jhrdt) ● **G. Ştrempel** Eine gemeinsame Chronik der Moldau und der Wallachei (XVIII Jhrdt) ● **G. Potra** Ein englischer Händler Thomas Thornton in unserer Ländern (XIX Jhrdt) ● **D. Berindei** 1866-1877. Bilder tägliches Leben ● **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Unveröffentliches Tagebuch ● **N. Andereo** 1950. Zerstörte Bukarester Denkmäler ● **E. Preda** Unbekannte italienische Urkunde über das Wiener Diktat (August 1940) ● **A. Şipereo** Juni 1941-August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (VII) ● **N. Koslinski** Frachtschiff „Alba Iulia" im zweiten Weltkrieg ● **J. Kowalewski, A. Ciurunga** König Carol II — der Beginn seines Exils ● **Z. Ornea** 1920-1930. Das Schicksal eines Politikers: C. Stere ● In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **I. Lupaş** Los fundamentos de la unidad rumana ● La revolución de Diciembre de 1989: Cluj ● **C.C. Giurescu** Dobrucha, antigua tierra rumana ● **A. Plămădeală** El San Gherman de la Dacia Póntica (ss. IV-V) ● **G. Ştrempel** Una crónica común de Moldavia y Valaquia (s. XVIII) ● **G. Potra** El comerciante ingles Thomas Thornton en los principados rumanos (s. XIX) ● **D. Berindei** 1866-1877. Escenas de la vida rumana ● **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Diario inedito ● **N. Andereo** 1950. Monumentos bucarestinos destruidos ● **E. Preda** Documentos italianos desconocidos sobre el Diktat de Viena (Agosto de 1940) ● **A. Şipereo** Junio de 1941-Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest... (VII) ● **N. Koslinski** La nave „Alba Iulia" en la segunda guerra mundial ● **J. Kowalewski, A. Ciurunga** Los comienzos del exilio del rey Carlos II ● **Z. Ornea** 1920-1930. El drama de un politico rumano: C. Stere ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 10(283), octombrie 1990. Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interioare 406 : 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de : *Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popişteanu (redactor şef), Marian Ştefan, Ioana Ursu (secretar general de redacţie)* ; secretariat tehnic : *Anton Tănase, Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre* ; macheta artistică : *Radu Ion Popescu* ; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic Bucureşti, cu sprijinul colectivelor secţiilor fotoculegere, offset şi legătorie.

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 10 lei, abonamentul pe 6 luni — 60 lei, pe un an 100 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti

42 427

33 A /38